

Tila ja kulttuurinen identiteetti. Entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden paluumuuttajien kulttuurisen identiteetin muodostuminen Suomessa asutun vuoden aikana.

Merja Reijonen

Esitetään Helsingin valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkistettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksessa, Audotorium XIV (Unioninkatu 34) lauantaina joulukuun 14.päivänä 2002 klo 10.

Kansi: Pekka Tegelman

ISBN 952-91-5373-2 (nid.)
ISBN 952-10-0829-6 (PDF)
Helsinki 2002
Yliopistopaino

KIITOS

Viisi vuotta sitten mieltäni alkoi askarruttaa kysymys, johon olen yrittänyt hakea vastausta väitöskirjatyössäni.

Tämä viisi vuotta on kulunut nopeasti. Väitöskirjan tekeminen päätyön ohessa on merkinnyt sitä, että vapaa-aikanikin on ollut hyvin itsekkäästi organisoitua. Paikoin prosessi on ollut raskas. Olen kuitenkin onnellinen siitä, että olen käynyt läpi tämän työskentelyprosessin ja tehnyt tämän väitöskirjan. Ennen kaikkea olen onnellinen siitä, että olen vielä yhtä innoissani ja levoton uusien kysymysten edessä kuin viisi vuotta sitten.

Kiitän esitarkastajiani Ulla Vuorelaa ja Risto Heiskalaa kommenteista, jotka muistuttivat minua siitä, että tieteellä ja tieteen tekemisellä on vahvat perinteet - mutta uudistuva mieli.

Kiitän Suomen Akatemiaa, Helsingin kaupunkia ja erikseen vielä Helsingin ammattikorkeakoulu Stadiaa, jotka ovat taloudellisesti tukeneet väitöskirjatyöskentelyäni

Vankka ja sensitiivinen ohjaajani Tuula Gordon, kiitos sinulle siitä, että tuit kaikkea, mitä tein. Kiitos sinulle ohjauksesta, joka ei koskaan jättänyt minua yksin. Tämä oli minulle erityisen tärkeää.

Kiitos kuuluu myös innostavalle tutorilleni Michael Keithille Goldsmiths Collegessa, joka pursui ajatuksia ja uskallusta raahatessaan jatko-opiskelijoita perässään Lontoon kaduilla etsimässä kulttuurisia koodeja, rajoja ja kerrostuneisuutta.

Tämä kirja on omistettu vanhemmilleni Eila ja Pentti Reijoselle, jotka ovat vähän ehkä pelänneet ja huolestuneetkin kysymyksistäni, joihin vastaaminen on vaatinut erinäisiä matkoja ja mutkia elämänpolkuuni. Kiitos teille siitä, kuka ja mitä olen.

Heta Kupiainen, olenkohan oppinut loputtoman ihmettelyn taidon pitkän ystävyysaikamme aikana. Sinuun verrattuna tosin olen kovin pikainen vastauksissani ja pinnallinen intensiivisyydessäni. Kiitos kommenteista ja tuestasi.

Rakkaimpani Pekka Tegelman, luonnehdit itseäsi ukkosenjohdattimeksi, sillä välillä aina vähän jyristi. Olen onnellinen, että olet maadoittanut juuri meidän yhteiseen asuntoomme.

Tuija Takala, kiitos sinulle kielenhuollosta, mikä ei minun kanssani työskennellessä ole kovin kiitollinen tehtävä.

Kiitos vielä kollegoilleni Päivi Kaljoselle, Tuula Hyppöselle, Mervi Nymanille ja Auni Ronkaiselle kommentaista ja rohkaisusta.

Kiitos myös Aino ja Anton Tegelmanille tietokonetuesta ja seurasta, joka on kirkkaasti jättänyt varjoonsa väitöskirjatyöskentelyyn.

Helsingissä 11.11.2002

Merja Reijonen

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
Osa I	
2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA SEN TOTEUTTAMISEN LÄHTÖKOHDAT	7
Tutkijan kehys eli tutkimuksen kokemukselliset lähtökohdat	11
Tutkimuksen kehys eli tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat	12
Tutkimuksen suorittaminen	16
Aineiston kerääminen	17
Analyysimenetelmä ja sen valinta	22
Osa II	
3 KULTTUURISTA IDENTITEETTIÄ ETSIMÄSSÄ	26
Kulttuuri	27
Identiteetti	27
Kulttuurinen identiteetti	29
Toiseus	33
Yksilönäkökulma kulttuurisen identiteetin muodostumiseen	36
Etnisyys	37
Postmoderni kulttuurinen identiteetti	39
4 POSTMODERNIN IDENTITEETIN TILAT	42
Tila ja tilallistaminen	42
Postmoderni tila ja kulttuurinen identiteetti	44
Identiteetin tilat	47
Julkinen tila	48
Kotimaattomuus	49
Nostalgia-tila ja tilan nostalgia	51
Yksityinen tila	53
Koti tilana	55
Tilojen rajat ja symboliikka	56

5 JULKISEN ESITTÄMISEN JA ESIINTYMISEN MUODOT	59
Magiikka	60
Logiikka	63
Karnevalistiikka	65
Yksilöllisen esiintymisen ulkoiset strategiat	70
Osa III	
6 KOLLAASIT	74
Ensimmäinen kollaasi: minä olen kuka minä olen - henkinen kodittomuus	79
Toinen kollaasi: mihin minä kuulun - kyseenalaistuva etnisuus	87
Kolmas kollaasi: ollaan ikään kuin – asettuminen todellisuuteen	97
Neljäs kollaasi: anonyymi ja paikaton osallisuus	106
Viides kollaasi: uni- ja haavetilojen sallivuus ja ironian osuvuus	112
Kuudes kollaasi: nykyisyys vaatii unohtamista ja kieltämistä	120
Seitsemäs kollaasi: rakastavan silmän välttelevä katse	133
Kahdeksas kollaasi: loittoneva menneisyys ja tulevaisuus	138
Yhdeksäs kollaasi : ulkopuolisuuden tunteesta kohti kuulumisen tunnetta	146
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	155
8 LOPUKSI	165
Kirjallisuus	169
LIITE 1	Suomen laki: Ulkomaalaislaki N:o 511/1996 18 a § Suomen laki: Ulkomaalaislaki N:o 378/1991, liite 1
LIITE 2	Haastattelurunko
LIITE 3	Aineiston jäsentämisen vaiheet
LIITE 4	Haastateltavien kuvaus

1 JOHDANTO

“Cut from the homelands of traditions, experiencing a constantly challenged identity, the stranger is perpetually required to make herself at home in an interminable discussion between a scattered historical inheritance and a heterogeneous present.” (Chambers, 1994: 31.)

Kulttuuriset osin keskenään ristiriitaiset arvomaailmat, asenteet ja toimintakäytännöt ovat 2000-luvulla yhä enemmän läsnä myös suomalaisessa yhteiskunnassa. Kulttuurista toiseen muuttavien ihmisten määrän kasvu tarkoittaa painetta ja pakkoakin etnisyyksien uudelleen artikulointiin. Se, miten sosiaalinen tila jaetaan uuden ryhmän ilmaantuessa sitä jakamaan ja miten identiteetit organisoituvat, on keskeinen kysymys.

Keskimääräisesti joka 150. ihminen maapallolla on pakolainen. Siirtolaisten tai maasta toiseen vapaaehtoisesti muuttavien ihmisten määrä on vielä suurempi. Yhä laajempaa osaa maapalloa koskettavat kokemukset mm. diasporasta ja uudenlaisista sosiaalisista muodostelmista ovat pakottaneet etsimään uudenlaisia tapoja tulkita identiteettiä ja neuvotella siitä. Bhattachryya (1999: 81) sanoo historiallisen ajankohdan olevan valmis siihen, että alamme ajatella uusien identiteettien mahdollisuuksia myös uudella maaperällä. Jameson (1993: 2) taas kuvaa postmodernin, monikansallisen kapitalismin ajan tilallista logiikkaa skitsotilaksi, samanaikaisesti homogeeniseksi ja fragmentoituneeksi elämän ympäristöksi. Maailma ei koostu pysyvistä tilan ja paikan kategorioista, mikä asettaa sosiaalitieteet haastavan tehtävän eteen.

Suomalainen keskustelu ja tutkimus maahanmuuttajista on pääasiassa keskittynyt siihen, miten maahanmuuttajat integroituvat suomalaiseen yhteiskuntaan tai miten suomalainen yhteiskunta vastaanottaa maahanmuuttajia. Sintonen (1999) on todennut, että etnisyyden tutkiminen Suomessa on ollut rajoittunutta ja käsitteen käyttäminen on noudattanut muuttumattoman alkuperän ideologiaa. Tässä tutkimuksessa haluan nostaa esiin entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden paluumuuttajien näkökulman sekä kyseenalaistaa essentialistisen etnisyyden näkökulman kulttuurisen identiteetin muodostumisessa.

Lepola on kuvannut väitöskirjassaan *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi (2000)* entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden maahanmuuttajien Suomessa prosessoituvaa suomalaisuutta. Lepolan näkökulma on se, miten valtakulttuuri määrittelee itseään ja samalla myös maahanmuuttajia. Hän puhuu suomalaisten itselleen politikoinnin ja hallinnoinnin kautta tuottamasta tilallisesti ainutkertaisesta positiosta eli suomalaisuudesta erottuvasta suomenmaalaisuudesta. Tutkimukseni kuvaa suomalaisuuden tavoittelua entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden paluumuuttajien omien kokemusten näkökulmasta. Kuvaan paluumuuttajille tuotettua kulttuurista välitilaa, joka niin ikään erottuu suomalaisuudesta. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneista paluumuuttajista osa on tottuneet olemaan 'suomalainen' kansallisuudeltaan ja osalle suomalaisuus vierasta. Suomessa heidät halutaan usein ryhmänä sijoittaa heille itselleen vieraaseen kategoriaan eli 'inkerinsuomalaisiin'. Tämä on samalla Toiseuden artikulointia ja maahanmuuttajien paikan osoittamista suomalaisessa sosiaalisessa ja kulttuurisessa tilassa. 'Inkerinsuomalaisuus' kuvaa samanaikaisesti samanlaisuutta, mutta ennen kaikkea se kuvaa erilaisuutta valtaväestöstä eli suomalaisista, so. suomenmaalaisista.

Tutkimukseni tavoitteena on laajentaa keskustelua kulttuurisesta identiteetistä ja uudelleen identifioitumisesta esittämällä yksi, lähinnä postmoderniin tutkimusentraditioon kuuluva, tulkinta paluumuuttajien uuteen kulttuuriin asettumisen alkuvaiheista. Analyysini keskipisteenä on prosessi, jossa maahanmuuttajat luopuvat entisen kulttuurin mahdollistamista tiloista ja yrittävät ottaa haltuun uuden kulttuurin mahdollistamia tiloja. Postmoderni tutkimus on asettanut kyseenalaiseksi vallitsevat paradigmat ja tarjonnut niiden rinnalle uudenlaista tulkintaa. Kritiikki on kohdistunut mm. siihen, että nämä paradigmat yhdenmukaistavat tai määrittävät tapoja, joilla tutkittavien kokemuksia ja heidän kokemuksilleen antamia merkityksiä tulkitaan (mm. Bauman, 1986; Square, 1996; Lyotard 1984;

Rundell, 1998; Rabinow, 1986). Lyotard (1984) kuvaa postmodernin tulkinnan tyypillisesti funktionaalisesti eriytyneeksi lähestymistavaksi, jossa useat sosiaalisen vallan keskustat tulevat näkyviksi. Juuri tähän liittyy postmodernin tutkimuksen moniäänisyys ja pysyvä tulkintojen välinen konflikti.

Pyrin työssäni tekemään näkyväksi kulttuurisen identiteetin tilassa muodostumisen prosessia sekä tulkitsemaan entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden paluumuuttajien kulttuurisen identiteetin muodostumista heidän ensimmäisen Suomessa viettämänsä vuoden aikana. Tämän tutkimuksen tulokset ovat tutkijan aineiston systemaattisen käsittelyn kautta tuottama rekonstruktio aineistosta, jonka olen kerännyt haastattelemalla 15 entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tullutta paluumuuttajaa tai paluumuuttajan puolisoa yhteensä kolme kertaa noin vuoden aikavälillä 1.

Tutkimuksessa tulkitaan kulttuurisen identiteetin muodostumista yksilön toiminnan tilojen kautta. Ymmärrän tilan lähtökohdiltaan sosiaalisesti (vrt. Massey, 1994, Harvey 1989) yksilön elämän kokemukselliseksi toiminnan ympäristöksi (vrt. Lefébvre, 1984; De Certeau, 1986, Massey, 1994; Reijonen, 1995). Kulttuurinen identiteetti kehittyy siis identifikaatioprosessissa, joka on tilaan sijoittuva prosessi (ks. esim. Hetherington, 1998: 17). Kulttuurinen identiteetti ymmärretään tunteeksi johonkin kuulumisesta (ks. Hannula, 1994). Maahanmuuttaja saavuttaa tämän tunteen johonkin kuulumisesta sekä siinä maassa, josta hän lähtee että siinä maassa, johon hän tulee tai jossakin siinä välillä sijaitsevassa välitilassa. Tunne johonkin kuulumisesta prosessoituu sekä läsnäolevana että poissaolevana saavutetuista sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksista. Lisäksi kulttuurisen identiteetin kehittyminen on prosessi, jossa uusi kulttuurinen identiteetti ei korvaa entistä vaan kehittyä entisen perustalle (esim. Hall, 1996). Maahanmuuttajia toisiinsa yhdistävä lisäoletus on, että uudessa kulttuurissa maahanmuuttaja pyrkii kompensoimaan ajallisen identiteetin katkeamisen ja särkymisen identiteetin tilallisilla jatkumoilla, joita ovat esimerkiksi maahanmuuttajan uni- ja haavetilat, jossa maahanmuuttaja on uudessakin kulttuurissa läsnäoleva itselleen eli ei – ulkopuolinen (vrt. Bergson ref. Lloyd, 1993).

Olen tietoinen postmoderniin tutkimukseen kohdistuneesta kritiikistä. On esimerkiksi esitetty, ettei rekonstruktio eliminoi ulkopuolisen tutkijan yksipuolista tulkintaa. Gellner (1992) ihmettelee

postmodernissa tutkimuksessa havaitsemaansa ilmiötä, jossa tutkijat - samalla kun he poistavat kaiken selvyuden ja objektiivisuuden - tuntevat syyllisyyttä siitä, että ovat tunkeutuneet tulkitsemaan jotakin itselleen ulkopuolista ja vierasta. Postmodernissa tutkimuksessa kulttuurisen identiteetin tutkiminen ei ole yritystä löytää jotakin identiteetin pysyvää, yksiselitteistä tai homogeenista kuvausta (Grossberg, 1996: 90 – 92). Kulttuurin ei myöskään ajatella olevan sisäisesti homogeeninen kokonaisuus, eikä uudelleen sijoittumisen olevan yksilön keskustelua kahden sisäisesti homogeenisen kulttuurisen kokonaisuuden välillä (esim, Bhabha, 1994) .

Tässä tutkimuksessa tarjotaan yksi tapa ymmärtää maahanmuuttajan lähtökohtia ja sitä prosessia, jonka kautta hän pyrkii kohti uuteen kulttuuriin kuulumisen tunnetta ja osallisuutta. Teen tutkimusta valtakulttuurin jäsenenä. Siksi on tärkeää, että pyrin säilyttämään aineiston alkuperäistä jännitteisyyttä tulkinnoissani (vrt. Rosaldo, 1989). Jäsenän haastatteluaineiston kollaaseiksi, jotka kuvaavat entisen Neuvostoliiton alueelta saapuneiden paluumuuttajien ensimmäistä vuotta Suomessa. Kollaasien avulla tuon esiin kulttuurisen identiteetin fragmentaarisuuden, päällekkäisyyden ja ristiriitaisuuden (Clifford, 1988). Kollaasit ovat esitys paluumuuttajien identifikaatioprosessin tiloista. Jokainen tutkimuksen yhdeksästä kollaasista kuvaa yhtä tilaa, jossa paluumuuttaja prosessoi kulttuurista identiteettiään. Kollaasien järjestys heijastaa tämän prosessin dynamiikkaa. Työ on rakenteellisesti kolmiosainen: osa I käsittää tutkimustehtävän asettamisen ja toteuttamisen lähtökohdat. Osa II on tutkimuksen varsinainen teorettinen osuus. Se sisältää uudelleen sijoittumiseen liittyvää teorettista pohdintaa, jota rakennetaan tilaan asettumiseen liittyvien keskeisten käsitteiden kautta. Osa III rakentuu pääosin kollaaseista. Se sisältää analyysin ja johtopäätökset.

---

1 Paluumuuttajilla tarkoitan statuksella A1 maahan tullutta henkilöä, jonka "oleskelulupa on myönnetty suomalaisen syntyperän tai muun Suomeen olevan siteen perusteella" (Suomen laki a) (ks. LIITE 1).

Osa I

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA SEN TOTEUTTAMISEN LÄHTÖKOHDAT

”Culture requires us to think, gives us forms – metaphors, dogmas, names, ‘facts’ – to think with, but does not tell us what to think, that is the self’s work.” (Cohen, 1994: 154.)

Etniset vähemmistöt ovat ryhmittymiä, joiden ominaisuudet valtakulttuuri määrittelee itseensä peilaten ja stereotyyppien avulla yksinkertaistaen. Vähemmistökulttuurien olemus ja paikka sosiaalisessa tilassa rajautuvat valtakulttuurille sopivaksi, joskus eksoottisuudessaan jopa valtakulttuurin sisäpuolelle sopivaksi (Grossberg, 1996: 90.) Yksittäiset maahanmuuttajat joutuvat uudessa kulttuurissa tilanteeseen, jossa heidät kohdataan ryhmän ajassa ja paikassa saamien ja valtaapitävien heille määrittämien ominaisuuksien perusteella. Maahanmuuttajien päätös ja motiivit siirtyä maasta toiseen ovat kuitenkin viimekädessä yksilöllisiä. Tämän tutkimuksen tavoite on avata keskustelua maahanmuuttajien tilanteesta heti maahan muuttamisen jälkeen ja vuosi siitä eteenpäin.

Suomalaista keskustelua maahanmuuttajista on käyty lähinnä tänne sopeutumisesta tai sopeutumattomuudesta (esim. Liebkind, 1997; Jasinskaja-Lahti, 2000). Tyypillisesti ja etenkin virallisissa asiakirjoissa on korostettu pohjoismaisen hyvinvointivaltion habitukseen kuuluvaa yksilöllisyyttä ja yksilön integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan, mihin liittyen jokaiselle maahanmuuttajalle tehdään

oma kotoutumissuunnitelma. Suunnitelma pohjautuu kotoutumislakiin, jonka tavoitteena on mm. "edistää maahanmuuttajan kotoutumista, tasa-arvoa ja valinnanvapautta, jotka tukevat yhteiskunnassa tarvittavien keskeisten tietojen ja taitojen saavuttamista." (Suomen Laki b). Kotoutumislaisissa määritellään, miten maahanmuuttajien uudelleen asettumista tulee tukea. Käytännössä monissa kunnissa on tehty kotouttamisohjelmia jo vuosia, mutta niiden pohjalta laaditut yksilölliset kotouttamissuunnitelmat ovat jääneet tekemättä (esim. Hyötynen, 1999: 8). Kysymykset siitä, kuka eri virastoissa kohdattava ihminen on ja minne ollaan sopeutumassa, eivät ole olleet keskeisiä. Viranomaisia kiinnostaa saumakohta -esimerkiksi koulutus, työkokemus, kädentaidot - jonka avulla maahanmuuttaja voisi löytää paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Marginaaliseksi nykyisin jää se, mitä tämä maahanmuuttaja itse haluaisi tarjota suomalaiselle yhteiskunnalle, mitä kehittää itsessään ja mikä häneltä jäi kesken ennen tänne muuttoa.

Aloin perehtyä paluumuuttajia tai yleensä etnisyyttä käsitteleviin suomalaisiin tutkimuksiin vuosina 1996 - 97 ja totesin, että suuri osa saatavilla olleesta materiaalista oli enemmänkin selvityksiä kuin tutkimuksia (ks. Liebkind, 2000: 9). Etnisten suhteiden tutkimuksen ongelma on edelleenkin niiden selvitysluontoisuus sekä järjestäytymättömyys (Liebkind, 2000: 9). Etnisyyttä koskeva tutkimus on koko ajan lisääntynyt ja Suomessa on ja on ollut tutkimusprojekteja, kuten Exit-projekti Joensuussa, Sitran rahoittama maahanmuuttajien elinkeinoelämään sijoittumista tutkinut projekti (Trux, toim. 2000) sekä Akatemian rahoittama Syreeni tutkimusohjelma (2001-2003). Etnisen tutkimuksen ongelmana tänä päivänä on se, että tuotettu tieto ja tutkimuskokemus eivät leviä sinne, missä maahanmuuttaja elää arkeansa.

Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen on muuttanut yli 33 000 maahanmuuttajaa vuosina 1989 - 1997. Heistä n. 70 % on paluumuuttajia (Kyntäjä & Kulu, 1998), joista suurin ryhmä on ns. inkerinsuomalaiset paluumuuttajat. Maahanmuuttajiin ja erityisesti ns. inkerinsuomalaisiin liittyvä nykytutkimus jakaantuu neljään keskeiseen teemaan. Näitä ovat suomalaisten asenteet ja asenneilmapiiri ulkomaalaisia ja pakolaisia kohtaan sekä toisin päin, akkulturaatio, palvelujen tarjonta sekä koulutus- ja työllisyysmahdollisuudet. Jaakkola on tutkinut laajasti suomalaisten ja ei-suomalaista alkuperää olevien ulkomaalaisten välisiä asenteita. Hänen tutkimuksiensa lähtökohtana ovat olleet 1990-luvulla pääasiassa suomalaiset ja heidän asenteensa, esimerkiksi *Suomalaisten kiristynevät ulkomaalaisasenteet (1995)* sekä *Maahanmuutto ja etniset asenteet, suomalaisten suhtautuminen*

maahanmuuttajiin 1987-1999 (1999).

Liebkind, ehkä tunnetuin etnisten vähemmistöjen tutkija Suomessa, on aloittanut etnisten suhteiden tutkimuksen jo 70-luvulla. Hänen teoksensa ovat olleet pääasiassa ilmiön yleistarkastelua tai jäsenyyksen antamista suomalaiseen etniseen keskusteluun. Hänen teoksistaan *Me ja Muukalaiset (1988)*, yhdessä Jasinskaja-Lahden kanssa kirjoitettu *Maahanmuuttajien sopeutuminen pääkaupunkiseudulla (1997)*, hänen toimittamanaan ilmestynyt *Monikulttuurinen Suomi (2000)* sekä yhdessä Jasinskaja-Lahden ja Vesalan kanssa tuottama kirja *Rasismi ja syrjintä Suomessa : maahanmuuttajien kokemuksia (2002)* ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat koko ajan suomalaiseen keskusteluun etnisyydestä ja etnisistä suhteista.

Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneista maahanmuuttajista aikuisia on tutkittu vähemmän kuin lapsia ja nuoria, joista tehdyt tutkimukset sijoittuvat pääasiassa päiväkotiin tai kouluun. Aikuisia on tutkittu lähinnä suomalaisten organisoimien Suomeen sopeutumista edistävien palvelujen käyttäjinä. Maahanmuuttajien palvelujen käyttämistä ja saatavuutta kartoittavia julkaisuja on useita, jokaisella asian kanssa tekemisissä olleella valtionhallinnon sektorilla on omansa. Näissä lähinnä selvitysluontoisissa julkaisuissa pyritään kartoittamaan sitä, saavatko maahanmuuttajat samat palvelut kuin suomalaiset, käyttävätkö he niitä ja käyttävätkö maahanmuuttajat ”ajateltuja” palveluja ”ajatellun” integraatioprosessin varrella.

Inkeriläisten historian vaiheita ja maahanmuuttamisen tilannetta kuvaa Takalon yhdessä Juotteen kanssa kirjoittama selvitys *Inkerinsuomalaiset maahanmuuttajat (1994)* ja Takalon oma julkaisu *Inkerinsuomalaiset (1995)*. Väitöskirjoista sekä Lepolan (2000) että Jasinskaja-Lahtin (2000) tutkimukset sisältävät sekä suomalaisuuteen että entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden maahanmuuttajuuteen liittyvää keskeistä tietoa ja perusteltua tulkintaa. Lepola (mt.) tarkastelee väitöskirjassaan *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi* suomalaista maahanmuutto ja ulkomaalaispoliittista keskustelua ja erityisesti sitä, mitä tämä keskustelu kertoo suomalaisuutta koskevista ajattelutavoista. Jasinskaja-Lahti (mt.) tutkii väitöskirjassaan *Psychological acculturation and adaptation among Russian-speaking immigrant adolescents in Finland* entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden maahanmuuttajanuorten psykologista akkulturaatiota ja sopeutumista.

Omaa tutkimusasetelmaani sivuavat identiteetin muodostumisen ja sen tulkinnan tai entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden paluumuuttajien kulttuurisen identiteetin kehittymisen ehtojen tulkinnan suhteen seuraavat tutkimukset: Sunin teoksessa *Yhtä suurta perhettä* (Vihavainen & Takala (toim.) 2000) julkaistu artikkeli *Inkerinsuomalaiset*, joka kuvaa inkeriläisten jatkuvan paikaltaan siirtymisen ja uudelleen asettumisen historiaa, Sintosen tutkimus *Etninen identiteetti ja narratiivisuus: Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina* (1999) sekä Hannulan pohdinnat kansallisuudesta ja identiteetistä, esimerkiksi teoksessa *Suomi ja suomalaisuus: olla suomalainen. 21 henkilöhaastattelua ja näkökulmaa* (1987). Kahdessa viimeksi mainitussa yhtymäkohtana työhöni on nimenomaan se, että identiteetti ymmärretään yksilön omien tulkintojen kautta muodostuvaksi. Samoin jaan niiden pyrkimyksen välttää kokonaisvaltaisten tulkintojen tekoa. Huttunen painottaa mielenkiintoisessa väitöskirjassaan *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa* (2002) lähtömaan ja menneisyyden merkitystä maahanmuuttajan uudelleen asettumisprosessissa, mikä on myös yksi tämän tutkimuksen keskeisistä teemoista. Hänen työnsä sisältää myös ns. inkerinsuomalaisten maahanmuuttajien omaelämäkertojen tulkintaa.

Tutkimusongelmani on se, miten entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet paluumuuttajat integroivat ensimmäisen maassaolovuotensa aikana vanhan ja uuden kulttuurin tilat, läsnä- ja poissaolevana eletyt, omaksi elintilakseen ja miten he alkavat rakentaa niiden aineksista omaa kulttuurista identiteettiään, johonkin kuulumisen tunnetta ja osallisuuttaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Tutkin sitä, miten ja mihin toiminnalliseen tilaan entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet paluumuuttajat sitovat kulttuurisen identiteettinsä ensimmäisen vuotensa aikana Suomessa. Suomeen muutettuaan he rakentavat uudelleen arkensa ja osin myös kuvan itsestään. Suomalaisuus, jota osa entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneista paluumuuttajista on kantanut mukanaan entisessä Neuvostoliitossa, on siellä ja niissä olosuhteissa kehittynyt kansallisuus ja erilainen kuin se suomalaisuus, jonka he kohtaavat Suomessa.

Olen kerännyt tutkimuksen aineiston haastattelemalla 15 entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttanutta paluumuuttajaa tai paluumuuttajan puolisoa yhteensä kolme kertaa. Ensimmäiset haastattelut tapahtuivat vuoden 1998 lopulla ja viimeiset vuoden 1999 alussa. En oleta, että etnisyyden olisi ollut paluumuuttajille sisäisesti yhdistävä tekijä sen enempää kuin sitä ovat nyt entinen ja uusi

kotimaakaan. Esimerkiksi inkeriläisyys, venäläisyys tai suomalaisuus merkitsevät yksilötasolla paluumuuttajille eri painoarvoin eri asioita. Inkeriläinen kulttuuri merkitsee osalle paluumuuttajista jotain, joka on ollut venäläisessä kulttuurissa kiellettyä ja mitätöityä, "sisäpiirin" suojelemaa kulttuuria. Osalle paluumuuttajista se on ollut vieras ja lähes tuntematon ennen muuttamista Suomeen, missä heidät on ulkoapäin usein liitetty inkeriläisen kulttuurin edustajiksi. On myös paluumuuttajia, joille inkeriläisyys on ollut merkittävä, läpi elämänhistorian säilytetty asia. Kaksi muuta kulttuuria, suomalainen ja venäläinen, merkitsevät valtakulttuuria ja kulttuurista merkitys- ja symbolijärjestelmää, joiden kanssa esimerkiksi paluumuuttajien on ollut tai on pakko neuvotella yhteisöllinen jäsenyytensä. En tule kuvaamaan tai analysoimaan taustalla olevia kulttuureja ja niiden vaikutusta yksilöiden kulttuuriseen identiteettiin.

Seuraavaksi kuvaan tutkimuksen kokemuksellisia ja teoreettisia lähtökohkia. Käytän näistä käsitteitä tutkijan kehys ja tutkimuksen kehys (ks. Goffman, 1986: 11). Luvun lopussa kuvaan tutkimuksen suorittamisen lähtökohdat.

Tutkijan kehys eli tutkijan kokemukselliset lähtökohdat

Yliopiston ulkopuolisena ja pääasiassa ei-tutkimustehtävissä työskentelevänä tutkijana tutkijan kehykseni on kokemuksellinen kuvaus siitä, miksi ja mistä lähtökohdista olen tämän työn tehnyt. Oma mielenkiintoni tilaan ja tilassa toimimiseen syveni 80-luvun puolivälissä, jolloin toimin Helsingissä asunnottomia palvelevan erityissosiaalitoimiston sosiaalityöntekijänä. Huomasin mm., että haave ja mielikuva toiminnan tilasta, esimerkiksi kodista, voi kannattaa elämässä pidemmälle kuin itse tila sen mahdollisesti realisoituessa. Opin myös ymmärtämään, että olemassa olevat julkiset tilat liittyvät ihmisten arkeen hyvin monimuotoisesti. 90-luvun vaihteessa työni liittyi toistamiseen tilaan tällä kertaa sosiaaliviraston edustajana Kaakkois-Helsingin uuden asuinalueen suunnittelussa. Tästä prosessista sai alkunsa myös sosiologian tieteenalaan kuuluva lisensiaattityöni *Tilan kolmet kasvot (1995)*.

Siirryin opetustyöhön, jossa mm. ohjasin sosiaalialan opiskelijoiden käytännön harjoittelua. Käytännön harjoittelun ohjaamisiin liittyi perättäisiä sattumia, joiden seurauksena kiinnostuin tilan ja kulttuurisen identiteetin välisestä suhteesta. Tapahtumat saivat alkunsa siitä, kun joukko sosiaaliohjaajaopiskelijoita hakeutui harjoittelemaan Inkerinmaalle sosiaali- ja terveysministeriön tuella perustettuihin vanhusten

palvelutaloihin. Toimin heidän ohjaajanaan yhdessä kollegani kanssa. Perehdyimme ennen matkaa inkeriläisten sen hetkiseen tilanteeseen ja heidän historiaansa. Vietimme useita päiviä Pietarin ympäristössä mm. Hatsinassa ja Kupanitsassa käytännön ohjaustilanteissa. Asuimme tuon ajan pääasiassa inkeriläisten vanhusten luona ”mummonmökeissä”.

Puolivuotta tämän jälkeen Helsingissä eräs opiskelijapari hakeutui harjoitteluun Inkeriliiton toimipisteeseen. He opettivat suomen kieltä paluumuuttajille. Olin heidän harjoittelun ohjaajansa. Pietarin ympäristössä kohtaamani suomalaisuus tai inkeriläisyys näyttäytyi nyt paluumuuttajan ’inkerinsuomalaisuutena’. Oli hämmäntävää, miten paluumuuttajat pystyvät toimimaan Suomessa täysin uudessa kulttuurisissa ja sosiaalisessa positiossa ja silti näyttämään ulospäin tasapainoisilta, keskittymiskykyisiltä ja reaktiivisilta. Miten maasta toiseen muuttava ihminen rakentaa uutta kulttuurista identiteettiään? En löytänyt kysymyksiin vastausta siirtolaisuudesta tai uudelleen asettumisesta kertovasta kirjallisuudesta tai tutkimuksista. Oli lähdettävä pois jonnekin, missä maahanmuuttajuus oli ollut osana kulttuuria kauemmin kuin Suomessa. Löysin kirjan *Place and the Politics of Identity*, jonka olivat toimittaneet Keith, & Pile, joista Keith toimi 1990-luvun lopussa professorina Lontoon yliopistossa. Lähdin siis Lontooseen 1997. Suoritin Goldsmiths Collegessa jatkotutkinnon Contemporary Urban Studies –ohjelmassa. Ennen kaikkea käytin Lontoon vuoteni siihen, että luin sekä kirjoitin väitöskirjani teoriaa. Tämä tapahtui siis lukuvuonna 1997-98. Tämän jälkeen olen tehnyt väitöskirjatyötäni päätyöni Helsingin ammattikorkeakoulun sosiaalialan yliopettajuuden ohessa.

Tutkimuksen kehys eli tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

Tämä on tilatutkimus (esim. Lefébvre, 1984; Keith & Pile, 1993; Soja, 1993; Pile & Thrift, 1995; Morley & Robonson, 1996; Robertson, 1994; Massey, 1994), jonka (epä)logiikkaan on vahvasti vaikuttanut kulttuurintutkimus (mm. Bhabha, 1994; Said, 1987; Hall, 1996; Grossberg, 1996; Spivak, 1996) sekä moderni etnografia (Clifford, 1988; Clifford & Marcus, 1986, De Certeau, 1986; Rabinov, 1986) ja erityisesti sen ns. surrealistiseksi antropologiaksi tai antropologiseksi surrealismiksi kutsuttu suuntaus (Clifford, 1988). Pohdin tässä lyhyesti näitä suuntauksia ja sitä, miten ne vaikuttavat tutkimusasetelmaani.

Tila ja tilalliset metaforat ovat yleinen apuväline sosiologiassa, silloin kun siirrytään makrotason

tutkimuksesta mikrotason tutkimiseen (Peltonen, 1999: 55). Tilaa ja tilallisuutta on myös yleensäkin lähestytty enemmänkin metaforisesti kuin analyttisesti (Gordon, 2000: 136). Yksi tapa ymmärtää tilan käsite on suhteuttaa se paikan käsitteeseen. Avain näiden käsitteiden ymmärtämiseen on se, että sama sijainti (location) voi olla sekä paikka että tila. Kysymys on tarkastelukulmasta (Taylor, 1999: 99.) Tilan ja paikan käsitteet ovat liikkuvia ja aina suhteessa siihen erityiseen kysymykseen ja teemaan, johon ne liitetään (ks. Massey, 1994.) Taylor (mts.: 99) puhuikin tilan tuottajien ja paikan tekijöiden välisestä tila - paikka -jännitteestä. Pyrin lyhyesti kuvaamaan sen viitekehyksen, josta tämän tutkimuksen tila -käsite nousee ja joka sitten suhteutuu myöhemmin kuvattaviin teoreettisiin lähtökohtiin eli kulttuurintutkimukseen ja surrealistiseen antropologiaan.

Tässä työssä keskitytään tarkastelemaan entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden paluumuuttajien toiminnan tiloja. Nämä tilat sijaitsivat entisen Neuvostoliiton alueella, Suomessa sekä maasta toiseen muuttavan ihmisen kuvitelmissa esimerkiksi unissa. Kaikki tilat ovat lähtökohdiltaan sosiaalisia ja ne muodostuvat sosiaalisten suhteiden kautta. Tila on myös koko ajan muuttuvaa vallan ja merkityksen sosiaalista geometriaa, sillä sosiaaliset suhteet ovat aina ja kaikkialla vallan, merkitysten ja symbolismin kyllästämiä (Massey, 1994.)

Lefébvre (1984) puhuu eletystä tilasta, jolla hän tarkoittaa ihmisen kokemuksellista toiminnan ympäristöä. Sosiaalisista suhteista konstruoitunut tila saa dynamiikkansa ja mielensä suhteessa yksilön toimintaan ja kokemuksiin (ks. Lefébvre, 1984; Massey, 1994). Massey esittää, että eletty elämä on olemassa samanaikaisesti moninaisissa tiloissa, jotka saattavat poikkileikata, liittyä ja olla paradoksaalisessa tai antagonistisessa suhteessa toisiinsa. Sosiaalisten suhteiden kautta muodostunut tila koetaan monin eri tavoin, yksilöllisesti. Tila myöskin tulkitaan erilalla riippuen tulkitsijan asemasta siinä tilassa (Massey, 1994: 3.) Tässä tutkimuksessani tila on lähtökohdiltaan sosiaalinen (vrt. Massey, 1994, Harvey 1989), mutta yksilön elämässä kokemuksellinen toiminnan ympäristö (vrt. Lefébvre, 1984; De Certeau, 1986, Massey, 1994). Paikkoja taas voidaan ajatella jaetuiksi tiloiksi (Massey, 1994: 136). Paikoilla on valmis identiteetti (Harvey, 1989: 359) ja niitä tuotetaan ja ylläpidetään kollektiivisesti, mutta paikat saavat myös luonteensa ja muotonsa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja suhteessa muihin paikkoihin.

Erityisesti työhöni ovat vaikuttaneet kulttuurintutkimuksen kriittinen teoria sekä Cliffordin (1988) yhteen

kytkemät moderni etnografia, brittiläinen sosiaaliantropologia ja amerikkalainen kulttuuriantropologia. Näissä kaikissa suuntauksissa on tutkittu erityisesti jälkikolonialismin mukanaan tuomia kysymyksiä ja mm. siirtolaiskulttuureja. Kriittinen kulttuurintutkimus ja moderni etnografia lähestyivät toisiaan 1980-luvulla löytäessään yhteisen intressin ja maaperän esimerkiksi hylkäämällä perinteisen jaon korkea ja matalakulttuureihin, kuten myös kirjallisen tuotannon ja toisaalta oraalisen ja esittävän tuotannon välillä (Der Veer, 1997: 93, Clifford, 1988, Goldberg, 1994: 10). Molemmille suuntauksille on yhteistä myös ajatus siitä, että se aika, jolloin etuoikeutetut auktoriteetit pystyivät ilman ristiriitoja ja rutiininomaisesti antamaan äänen (tai historian) Toiselle, on ohi. (Clifford, 1988: 5).

Kulttuurintutkimuksella ei ole selkeästi määriteltyä metodologiaa eikä tutkimuskenttää (During, 1993: 3). Sille on tyypillistä tietty teoreettinen ja metodologinen eklektisyys. Kulttuurintutkimuksen selittäminen perustuu tietyn historiallisesti ja kulttuurisesti ehdolliseksi ymmärretyin asian ymmärtävään selittämiseen (Alasuutari, 1993: 55.) Kulttuurintutkimuksen piirissä on tutkittu paljon alistettuja ja marginalisoituja identiteettejä, ja 1990-luvulla myös valtakulttuureja on alettu tutkia sosiaalisina konstruktioina (Grossberg, 1996: 90). Yksi keskeisistä kulttuurintutkimuksen suuntauksista onkin kulttuuriin sisältyvän poliittisuuden tutkiminen. Kulttuurin ajatellaan olevan yhä vähemmän ilmaus paikallisesta elämästä ja yhä enemmän väline laajalle vallankäytön järjestelmälle (During, 1993: 1 – 5.) 1970-luvun loppupuolella paljolti ranskalaisten tutkijoiden, kuten Bourdieu, De Certeau, Foucault ja Lefébvre, esittämänä nousi esiin ajatus siitä, että ihmiset elävät ympäristöissä, jotka muodostuvat erilaisista instituutioista tai kentistä, kuten perhe, työ, viiteryhvät (Storey, 1994: xi.) Mukaan liittyi myös tilan käsite. Jokaisella ympäristöllä tai kentällä ajateltiin olevan oma materiaallinen muotonsa tyypillinen aika ja tila, esimerkiksi perhe-elämälle viikonloput kotona (During, 1993: 10 - 11). Kulttuurintutkimukseen liittyy vahvasti myös monikulttuurisuuden tutkimus, jolle on tyypillistä se, että kulttuuria ei tutkita ensisijaisesti suhteessa valtioon vaan arvoiltaan ja vallankäytöltään hajaantuneeseen yhteiskuntaan (During, mts.: 15; Goldberg, 1994: 15). Kulttuurintutkimuksen vaikutus näkyy käsityksessäni yksilöstä toimijana sekä läsnä- että poissaolevana tiloissa, joilla kullakin oma aika, tila ja osallisuuden muoto. Kulttuurintutkimus on vaikuttanut käsitykseeni kulttuurisesta identiteetistä ja sen muodostumisesta eron ja Toiseuden kautta. Valtakulttuurin ja vähemmistöryhmien suhde on tässä tutkimuksessa ymmärretty valtakulttuurin määrittämässä sosiaalisissa käytännöissä muodostuvaksi (vrt. Goldberg, mts.: 14).

Tutkimusasetelmaani on vaikuttanut erityisesti modernin etnografian kritiikki siitä, miten marginaalisten ihmisten tai ryhmien erityinen historia häviää heidän tullessaan läntisen mielikuvituksen määrittämään historialliseen ja etnografiseen tilaan (Clifford, 1988: 5). Ajatuksen esittää analyysin tuotteet kollaaseina olen löytänyt amerikkalaiseen kulttuuriantropologian ja erityisesti etnografiseksi surrealismiksi tai surrealistiseksi etnografiaksi kutsutun suuntauksen keskusteluista. Etnografinen surrealismi nautti ja oli ihastunut kulttuurisiin epäpuhtauksiin sekä totutut asiat sekaisen paneviin rinnastuksiin (mts. 131). Se asetti yhdeksi tehtävistään kulttuuristen symbolien ja artefaktojen oikean (proper) ja hyväksi koetun järjestyksen kyseenalaistamisen ja tuttujen kategorioiden uudelleen luokittelun (Clifford, 1988: 129). Ajateltiin, että kaikki kulttuurissa oli keräämisen ja esillepanon arvoista ja siksi perinteisen luokittelun ja arvostuksen kysymykset oli harkittava uudelleen (Clifford, 1988: 132). Etnografinen surrealistinen käytäntö hyökkää tuttua vastaan ja saa 'tunkeutumisellaan' esiin jotakin odottamatonta, esimerkiksi Toiseudesta (mts. 145).

Työssäni surrealistisen etnografian ja erityisesti Cliffordin vaikutus on havaittavissa siinä tavassa, miten esitän analyysin tuotoksen. Olen jäsentänyt haastateltavien kertomukset heidän toiminnan tiloistaan kollaasien muotoon. Vältän näin kulttuurin esittämisen orgaanisena yhtenä tai yhdistyneenä kokonaisuutena (Clifford, 1988: 146). Clifford (mt.) kirjoittaa, että kollaasimenetelmä jättää näkyviin tiedon konstruktivistisen prosessin. Se on kokoelma (assemblage), joka sisältää muitakin ääniä kuin tutkijan äänen. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden paluumuuttajien kulttuurinen identiteetti ja sen kehitys on kuvattu tässä työssä yhdeksän eri kollaasin kautta. Surrealistisen etnografian yksi idea on, että tulkinta sisältää aineistoa, joka ei täysin integroidu työtä kokoavaan tulkintaan. Kokeilinkin viimeksi mainittua ideaa tekemällä kuvauksia, jotka itsessään jo toimivat analyysinä, mutta ajatus erilaisista tulkinnallisista raameista kollaasien sisällä sekoitti enemmän kuin selvensi tutkimustehtävää. Jätin nämä kuvaukset pois. Tärkeää surrealistisessa etnografiassa on niin ikään se, ettei tutkija häivyttä analyysissä pois niitä elementtejä vieraasta kulttuurista, jotka ongelmallistavat tutkijan oman kulttuurin itsestäänselvyyksiä (mts. 147.) Olen pyrkinyt tuomaan esiin työssäni erityisesti kulttuurien kohtaamistilanteisiin liittyviä ristiriitoja ja osallistujien erilaisia tulkinnallisia kehyksiä oma tutkijatyöni mukaan luettuna.

Tutkimuksen suorittaminen

Kun kyse on maasta toiseen siirtyneiden ihmisten kulttuurisesta identiteetistä liikutaan yksilöllisen ja kollektiivisen rekonstruktioprosessin alueella. Prosessi tapahtuu sekä suhteessa yksilöön itseensä ja hänen omaan kulttuuriinsa että suhteessa toisiin ja vieraaseen kulttuuriin. Kiinnostava kysymys on, mitkä ovat tämän rekonstruktion muoto, elementit ja prosessi. Mitkä ovat ne arvot, uskomusjärjestelmät ja sitoutumiset, joille alisteisena prosessi etenee? Bammer (1994, xiv) väittää, että jännitteistä suhdetta kulttuurisen siirtymisen kokemuksen ja kulttuurisen identiteetin rakentamisen välillä voisi kuvata historiallisesti vitaalin kaksoisliikkeen jännitteenä. Jännite muodostuu menneisyyden menetyksen ja siitä poissaolemisen uudelleen nimeämisen sekä nykyisyyden kirjoittamisen välille.

Connor (1989) on todennut, että postmoderni tutkimus löytää kohteensa kulttuurisen kentän ja institutionaalisen kentän kritiikin välisestä jännitteisestä uudelleen neuvotellusta kentästä. Tämän tutkimuksen kenttä ja jännite rakentuvat maahan muuttavan yksilön arjen toimintaan läsnä- ja poissaolevana sekä entisessä että uudessa kulttuurissa. Kuvaan tutkimuksessani paluumuuttajien uudelleensijoittumisprosessia. Uudelleen sijoittumisessa on kyse yksilön tilassa toimimisen prosessista, jossa yksilö luopuu tai siirtää menneisyyteen ensisijaisen sosialisointikulttuurin tilassa toimimisen positioita löytäessään toiminnan mahdollisuuden uudessa tilassa.

Tutkin siis konkreettisesti paluumuuttajien toiminnan tiloja. Tutkimusjoukkona ovat entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet paluumuuttajat ja paluumuuttajien puoliset. Aineisto on hankittu puolen vuoden välein tehdyn haastattelusarjan avulla. Aineisto on analysoitu koodaamalla se tutkimuksen teoreettisessa osiossa esitettyjen teoreettisten ajatusten ja käsitteiden ohjaamana. Aineiston analyysin tuotteet esitetään kollaaseina. Jokainen kollaasi kuvaa yhtä paluumuuttajan kokemuksellista toiminnan tilaa ensimmäisen Suomessa vietetyn vuoden aikana. Kollaasien luonteeseen liittyen ne saattavat olla keskenään päällekkäisiä ja ristiriitaisiakin.

Aineiston kerääminen

Kulttuurista toiseen muuttavia ihmisiä edustavat tässä tutkimuksessa entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet paluumuuttajat. Haastateltavia on 15, joista naisia on 9 ja miehiä 6. Iältään he olivat yhtä pariskuntaa lukuun ottamatta ikävuosien 25 – 45 väliltä. Vanhempi pariskunta oli osa suurempaa Suomeen muuttanutta perhekuntaa ja siksi mukana tutkimuksessa. Ajattelin näin mahdollisesti saavani tietoa myös perheen sisäisestä sukupolvelta toiselle siirtyvästä etnisyyden kokemuksesta. Haastateltavissa oli viisi pariskuntaa ja viisi yksinäistä tai yksin lastensa kanssa muuttanutta henkilöä. Yksi haastateltavista avioitui aineistonhankintavuoden aikana ja siirtyi näin pois yksinhuoltajien kategoriasta. Aineisto on hankittu noin vuoden aikavälillä kolmen toisiinsa liittyvän haastattelukierroksen aikana.

Helsingin kaupungin sosiaaliviraston maahanmuuttajayksikkö (entinen ulkomaalaisyksikkö), jossa Helsinkiin muuttavat paluumuuttajat asioivat heti muuton jälkeen, avusti haastateltavien löytämisessä. Käytännössä haastateltavien hankkiminen tapahtui siten, että myöhemmin myös tulkinani toiminut yksikön työntekijä antoi paluumuuttajille kirjoittamani kirjeen, jossa kerroin tutkimuksestani ja jonka perusteella he tekivät päätöksensä osallistumisestaan. Pääsääntöisesti kaikki, joilta kysyttiin, olivat valmiita osallistumaan tutkimukseen.

Kaikissa haastatteluissa on ollut mukana sama tulkki. Haastattelukieli oli venäjä. Viimeisen haastattelun aikana, eli vähän yli vuosi maahan muuttamisesta, haastateltavat pyrkivät myös itse käyttämään suomen kieltä, mikä on jätetty näkyviin kollaasien lainauksissa (ks.s. 131, Victoria) Haastattelut on kokonaisuudessaan tehty joului- ja tammikuun 1997/1998 ja tammi- ja helmikuun 1999 välisenä aikana. Ensimmäinen haastattelu on suoritettu korkeintaan neljä kuukautta paluumuuttajan Helsinkiin ja Suomeen muuttamisensa jälkeen. Toinen haastattelukierros oli heinäkuussa 1998 ja kolmas tammi- ja helmikuussa 1999.

Kysymykset on muotoiltu niin, että ensimmäisellä kierroksella haastattelun painopiste on paluumuuttajan läsnäolossa entisessä kotimaassaan ja toisen sekä kolmannen haastattelukierroksen aikana painopiste siirtyi vähitellen läsnäoloon Suomessa. Minulla oli haastatteluissa mukana haastattelurunko, jota käytin haastattelutilanteissa joustavasti tukenani. Liitteenä oleva

haastattelurunko on esitetty hyvinkin yksityiskohtaisesti. Tämä on tilatutkimus ja siksi tilan sekä esimerkiksi läsnä ja poissaolevana toteutuvan tilan käyttämisen laaja-alaisuus on syytä tuoda mahdollisimman hyvin esille (LIITE 1). Ensimmäisellä kierroksella haastattelun keskeinen sisältö oli haastateltavan elämäntilanne entisessä kotimaassaan ennen muuttoja, muuttopäätös ja sen perustelut, muuton toteuttaminen, sen aikainen tietous Suomesta, paluumuuttajan odotukset Suomeen asettumiselle sekä itse maahanmuutto. Toinen haastattelukierros oli abstraktein. Sen aikana kartoitin yksilön toiminnan ympäristöjen mahdollista sirpaleisuutta tilanteessa, jossa vanhat kulttuuriset mallit eivät kannata eikä uudet avaudu. Oletuksena oli, että alkuvaiheen jälkeen paluumuuttajat olivat kohdanneet sen eron tai välimatkan, mikä heidän ja suomalaisen yhteiskunnan osallisuuden välillä oli (esim. ns. kulttuurishokkiteoriat). Tämä on tilanne, jossa he alkavat korvata kapeutuneen sosiaalisen toimintansa kenttää toimimalla subjektiivisesti konstruoiduissa tiloissa kuten unitilat ja haaveet (ks. Lloyd, 1993). Etäisyyden ja luopumisen tunnetta entiseen ja uuden kulttuurin vierautta voidaan lisäksi helpottaa esimerkiksi huumorin avulla (ks. Fischer, 1986). Kolmannen haastattelukierroksen aikana paluumuuttajat olivat asuneet Suomessa noin vuoden. He olivat opiskelleet suomen kieltä ja saaneet kokemuksia suomalaisessa yhteiskunnassa toimimisesta. Toisen kierroksena aikana kävi ilmi, että useat heistä suunnittelivat käyvänsä kotonaan lähiaikoina, jonka oletin tapahtuneen kolmannen haastattelukierroksen aikana. Kolmannella haastattelukierroksella keskityin paluumuuttajien läsnäolevaan toimintaan sekä Suomessa että entisessä kotimaassaan sekä näiden kokemusten vertailuun. Kysymykset koskettelivat myös paluumuuttajan arkea, siihen muodostuneita käytäntöjä sekä paluumuuttajan tulevaisuuden toiveita.

Haastattelujen tapahtumapaikkana oli haastateltavien toiveiden mukaisesti joko haastateltavien koti tai Helsingin silloisen ulkomaalaisyksikön tilat. Kävimme ainakin kerran kunkin haastateltavan kotona. Haastateltavista neljä asui ensimmäisen haastattelukerran aikana asuntolassa, viimeisen haastattelukerran aikana kaikilla oli ainakin väliaikainen vuokra-asunto. Haastattelujen tekeminen oli antoisaa ja koin, että olimme tulkin kanssa aina lämpimästi tervetulleita.

Tulkkina toimiva henkilö oli entisen ulkomaalaisyksilön työntekijä. Hän on itsekin entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttanut maahanmuuttaja, joka on perheineen asunut Suomessa jo pitkään. Hän on myös kouluttautunut täällä ammattiin. Hänen työhönsä kuului toimia tulkkina maahanmuuttajien ja sosiaalityöntekijöiden välisessä keskustelussa. Hän oli myös se ihminen, jonka paluumuuttajat olivat

ensimmäisenä tavanneet hakiessaan itselleen paikkaa, johon asettautua heti Helsinkiin tulonsa jälkeen. Hän oli tutustunut paluumuuttajiin ohjatessaan ja auttaessaan heitä heidän Helsinkiin asettumisensa alkurutiineissa. Hän esitti heille myös pyynnön osallistua tähän tutkimukseen. Paluumuuttajien ja tulkin välille jo syntynyt kontakti ja luottamus oli ensiarvoisen tärkeää ajatellen sitä, että olin useille paluumuuttajille ensimmäinen suomalainen, sosiaaliviraston ulkopuolinen henkilö, jonka he kutsuivat kotiinsa. Suuri ansio haastattelujen ilmapiiristä ja välittömyydestä oli hänen.

Tunsin aiheuttaneeni hämmennystä pukeutumisellani, kun Tapaninpäivänä joulukuussa 1997 menin haastattelemaan pariskunnan kotiin klo 9.00 aamulla villapaidassa ja farkuissa. He odottivat meitä valmistautuneina, hyvin pukeutuneina ja kahvitarjoilu valmiina. Huoliteltu ulkonäkö ja vaatetus ovat viestineet henkilön sosiaalisesta asemasta entisessä neuvostokulttuurissa. Haastateltavani olivat asuneet vain vajaan kuukauden Suomessa ja heidän odotuksensa kuitenkin silloin heille suomalaista viranomaista edustaneen henkilön ulkoisesta olemuksesta oli ehkä erilainen kuin se todellisuus, jonka he kohtasivat astuessani heidän kotiinsa tuona Tapaninpäivän aamuna.

Keskityin ensimmäisellä kerralla pääasiassa haastateltavien jo elettyyn elämään ja muuton suunnitteluun ja sen toteuttamiseen. Pyrin myös olemaan kysymättä sellaisia kysymyksiä, jotka edellyttäisivät Suomen tai suomalaisten arvostelua. Ajattelin heidän olevan siihen vielä liian arkoja. Haastattelujen sisältö liittyi heidän omaan tekemiseensä ja ajatteluunsa, jota en koskaan kyseenalaistanut. Vähentääkseni heidän mahdollista arkuuden ja ehkä pelokkuudenkin tunnetta rytmitin haastattelut sisällöllisesti niin, että alussa pääpaino oli heidän tuntemassaan kulttuurissa.

Ensimmäiseen haastattelukierrokseen liittyy huomio kulttuurien väliseen kommunikaatioon liittyvästä tahattomasta odotusten ja tekojen välisestä ristiriidasta, joka ilmeni vielä myöhemminkin niinä hetkinä, jolloin tapasin haastateltaviani. Kerron tästä esimerkiksi tilanteen, jossa haastatelimme Latviasta muuttanutta pariskuntaa. Haastattelujen lopuksi joimme kahvia ja meille tarjottiin myös snapsit väkevää viinaa, ”riikabalsamia”. Oli aamupäivä ja meillä oli vielä kaksi haastattelua tekemättä, joten ajattelin jättää snapsin väliin. Jonkin ajan kuluttua perheen äiti täytti taas kerran kahvikuppini. Olin juonut jo viisi kuppia kahvia. Tulkkia alkoi hymyilyttää. Katsoin kysyvästi ja hän sanoi täysin eleettömästi ilman viitteitä viestin sisällöstä ystävälliselle pariskunnalle: ”Balsami juodaan kahvin kanssa, niin kauan kun sun snapsi on lasissa, sulle kaadetaan lisää kahvia.” Join snapsin. Ja

jatkoimme seuraavaan haastattelupaikkaan.

Opin tutkimukseni aikana, että täytyy olla varovainen silloin, kun soveltaa sääntöjä tilanteessa, jossa vuorovaikutuksen eri osapuolten ensisijainen sosialisatio on tapahtunut eri kulttuureissa. Sääntöjen soveltaminen aiheutti haastattelujen aikana väärinkäsityksen, jossa ystävällinen ele tuli tulkituksi välinpitämättömyytenä, mikä sinänsä nyt tuntuu omalta ajattelemattomuudeltani. Toisen haastattelukierroksen yhteydessä halusin saada tietoa paluumuuttajien uni- ja haavetiloihin sisältyvästä toiminnasta. Aihe oli arka ja hankalasti lähestyttävä suullisessa haastattelussa. Lisäksi tulkin kanssa haastattelemisen merkitsee intiimisyttä häiritsevää kolminkeskisyyttä. Loin kolme kirjoitusteema, joista pyysin paluumuuttajia kirjoittamaan. Teemat liittyivät heidän uniinsa ja haaveisiinsa ja niissä esiintyviin maisemiin tai ympäristöihin. Kysyin heiltä myös sitä asiaa tai uskomusta, josta he saivat voimaa sillä hetkellä. Tulkki käänsi kirjoitusteemat venäjäksi. Annoin toisen haastattelun yhteydessä paluumuuttajille kirjekuoren, jossa olivat nämä kirjoitusteemat, paperia vastausten kirjoittamiseen ja postimerkein varustettu kirjekuori. Toinen haastattelukierros ajoittui kesään ja ajattelin, etten halua patistaa haastateltavia, jotka olivat toimineet siihen saakka hyvin säntillisesti ja tunnollisesti. Ohjeena sanoin hymyillen, että ”tehkää sitten kun ehditte, ei ole mitään kiirettä.” Tulkkikin hymyili samalla tavalla kuin minä tulkatessaan sen haastateltaville. Tulkki oli kohtelias ihminen, eikä hän koskaan kommentoinut sitä, mitä tein, tulkkasi vain. Kului kaksi viikkoa ja vain muutama kirjekuori oli palautettu. Vein ne tulkkille käännettäväksi. Ihmettelin ääneen sitä muutosta, joka oli tapahtunut haastateltavieni toimintatavoissa. Tulkki selitti nauraen, että kysymys ei ole muutoksesta vaan nimenomaan opitusta toimintakulttuurista. Venäläisessä kulttuurissa ilmaisu ”sillä ei ole niin kiirettä, tehkää rauhassa” voi tarkoittaa, että tämä ei ole kovin tärkeää, tehkää jos jaksatte. Päätimme, että tulkki soittaisi haastateltaville ja ilmoittaisi ajan, johon mennessä vastauskuorien tulisi olla minulla. Ne tulivat täsmällisesti.

Kolmannen haastattelukierroksen sisältönä oli paluumuuttajien arki sekä arjessa tapahtuva toiminta sekä Suomessa että heidän entisessä kotimaassaan. Haastateltavat olivat tulleet jo tutuiksi ja tunnelma haastattelutilanteissa oli välitön ja spontaani. Osa haastateltavista halusi puhua suomen kieltä. Käytännössä se tarkoitti, että venäjänkielisen puheen seassa oli siellä täällä suomenkielinen sana. Tärkeintä mielestäni oli halu ja uskallus puhua suomen kieltä suomalaiselle. Uuteen kulttuuriin tai uuteen ympäristöön sopeutuminen on yleensä monivuotinen prosessi. Tässä vaiheessa

haastateltavat paluumuuttajat olivat organisoineet ja prosessoineet Suomeen asettumistaan vuoden. He antoivat jo tilaa tunteilleen: surulle, väsymykselle ja ehkä myös helpottuneisuudelle siitä, miten paljon asioita he olivat vuoden aikana läpikäyneet ja ratkaisseet. Itse asiassa vasta kolmannella kierroksella paluumuuttajat kertoivat siitä, kuinka paljon he olivat pelänneet ja jännittäneet tuloamme ensimmäisen haastattelukierroksella aikana noin vuosi aikaisemmin.

Haastateltavistani osa koki suomalaiset jäykiksi, ilmeettömiksi ja käytökseltään hallituiksi. Itseään he kuvasivat tunneihmisiksi, rönsyileviksi, äänekkäiksi ja nopeiksi reagoimaan. Tämä konkretisoitui kolmannella haastattelukierroksella tilanteessa, jossa haastateltavani kertoi äidistään, joka hänen tänne muutettuaan jäi asumaan yksin pieneen vailla mukavuuksia olevaan mökkiin lähelle Pietaria. Haastateltavani alkoi itkeä, tulkkini alkoi itkeä ja itse selvisin itkuita lähinnä aikanaan sosiaalityöntekijänä hankitun etäännyttämisen taidon vuoksi. Hetkessä haastateltavani kuten myös tulkkikin jo nauroivat. Haastattelutilanteissa tunneilmasto saattoi yleensäkin muuttua erittäin nopeasti. Edellä kuvatussa haastattelutapahtumassa haastattelin peräkkäin kahta paluumuuttajaa, jotka eivät tunteneet toisiaan entuudestaan. Haastattelu tapahtui toisen haastateltavan kotona. Haastattelujen loputtua haastateltavat kattoivat pöydän venäläisittäin koreaksi ja alkoi juhla, johon en ollut varautunut.

Olen suhteellisen kokenut haastattelija ja tottunut erilaisiin ammatillisiin kohtaamisiin ja vuorovaikutustilanteisiin. Vaikka pyrkimys tasavertaisuuteen hallitsee niin sosiaalityön, kouluttajan kuin tutkijankin vuorovaikutustilanteita, jää suhde silti asymmetriseksi. Viimekädessä vastuu haastattelun etenemisestä on haastattelijalla. Haastattelutilanteisiin mennessäni palautin mieleeni entisen Neuvostoliiton alueella ja erityisesti Pietarissa ja sen ympäristössä sijaitseissa kylissä hankkimiani kokemuksia ja tuntemuksia (ks.11). Pysähdyin hetkeksi myös miettimään haastattelussa kohtaamieni ihmisten sen hetkistä tilannetta: mahdollista henkistä väsymystä seurauksena uuteen kulttuuriin muuttamista, vaikeutta ymmärtää heille tapahtuvien asioiden keskinäisiä yhteyksiä ja ikävää, eristyneisyyttä ja sitä, mitä he ehkä ajattelivat minusta etukäteen. Haastateltaviin jo luottamuksellisen suhteen luonut tulkki edesauttoi varmasti luontevan suhteen syntymistä. Pidän haastattelutilanteet myös keskustelunomaisina siten, että käytin haastattelurunkoa joustavasti tukenani ilman, että se hallitsi tai rytmitti haastatteluja. Haastattelutilanteet olivat oppimisen tilanteita, joissa tapahtui tutkijan, tulkin ja haastateltavien yhteisiä kulttuurien välisen eron oivalluksia. Itse kohtaamistilanteet olivat onnistuneita ja suhde kehittyi kerta kerralta niin, että viimeisellä kerralla kävimme yhdessä läpi ensimmäisen kerran

tuntemuksia.

Haastattelujen tekeminen on antoisaa ja merkittävä kokemus, joka kohtaamistilanteissa kerta kerralta lisäsi ymmärrystäni maahanmuuttajia kohtaan. Oma suhtautumiseni paluumuuttajien elämäntilanteeseen muuttui sitä tunnepitoisempaan suuntaan, mitä pitemmälle tutkimukseni edistyi. Tunsin kokevani jokaisen haastateltavani tilanteen ja tunteet sensitiivisemmin ja yksilöllisemmin. Osa syynä oli varmasti oma kokemukseni ulkopuolisuudesta ja myös vähemmistöön kuulumisesta asuessani Lontoossa monietnisessä solussa lukuvuoden 1997-1998.

Asioiden ainutkertaisuuden ja merkityksellisyyden esiin nostaminen ja loputon vieraanvaraisuus olivat myös jotain sellaista, mitä en ennen ollut kokenut. Meidän tulomme oli aina varattu myös tarjottavaa, sain kasan reseptejä ja muuta hyvää kotiin vietäväksi. Tutkimuksen tekemisen juoni oli minun vastuullani ja kaikki toimivat sen mukaisesti, kunnes sitten löysättiin ja vain oltiin yhdessä. Muistelen näitä tilanteita lämmöllä.

Kaiken kaikkiaan haastatteluista muodostui prosessi, jossa kukin haastattelu rakentui edellisen haastattelun perustalle. Tämän noin vuoden kestäneen aineistonkeruuprosessin jälkeen litteroin haastattelut sana sanalta. Samalla tulin käyneeksi läpi koko aineiston ja prosessin yhdellä kertaa. Elin ensimmäiset haastattelut läpi, muistin aidosti tilanteet ja tuntemukseni. Peilasin aineistoani koko ajan myös suhteessa teoriaani etsien samalla myös mahdollisia analyysivaihtoehtoja. Rosaldo (1989: 50) puhuu siitä, miten kulttuurisen kehysten ymmärtäminen auttaa tutkijaa erottamaan vilpittömän puheen ilveilevästä tai vitsikkästä puheesta. Väli-tilan kulttuurinen kehys on subjektiivinen, sen ainesosat ja kokonaisuus eivät ole tutkijan ymmärrettävissä samanlaisena kuin mitä kulttuurista toiseen muuttaneet ihmiset sen kokevat uudelleen identifioitumisprosessissaan. Päätin, että tärkein kriteeri analyysimenetelmäni valinnassa on se, että haastateltavieni ääni ja kokemukset tulevat säröineen ja ristiriitaisuuksineen analyysissä esiin.

Analyysimenetelmä ja sen valinta

Kulttuurisen identiteetin muodostuminen on jatkuva prosessi (esim. Hall, 1996). Maasta toiseen siirtyminen muuttaa tämän prosessin ulkoisia ehtoja ja mahdollisuuksia. Maasta toiseen muuttava ihminen selviytyy osin muutosprosessissaan kyvyllään ylläpitää lähtömaan toiminnan tiloja

poissaolevana ja tuottaa abstrakteja toiminnan tiloja (Fischer, 1986; Bhabha, 1973; Lloyd, 1993; Robertson et al., 1994; Werbner, 1997). Käsittelen yksilön kannalta hyvin sekavaa muutosvaihetta. Tutkimuksen keskiössä on paluumuuttajan toiminnan tila ja sen kautta määrittyvä kulttuurinen jäsenyys. Tila ja tilassa läsnä- tai poissaolevana toimiminen hallitsee koko tutkimusta eli kysymysten tematiikkaa, analyysia ja kollaasien muotoa.

Kulttuurinen identiteetti on tunne johonkin kuulumisesta ja siksi aina henkilökohtaisesti koettu (ks. Hannula, 1997). Sattuma ja onni voivat näytellä uudelleensosialisaatiossa suurta osaa. Tämä ei sulje pois yksilön tietoista yrittämistä ja sen kautta avautuvia mahdollisuuksia, mutta koska toiminta alkuvaiheessa tapahtuu tuntemattomalla maaperällä, voi olettaa, että paluumuuttajan mahdollisuus asioiden ja tapahtumien ennakoimiseen ja tulevaisuuden rationaaliseen suunnitteluun täällä Suomessa on keskivertosuomalaista heikompi.

Tutkimusongelmani oli siis se, miten entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet paluumuuttajat integroivat ensimmäisen maassaolovuotensa aikana vanhan ja uuden kulttuurin tilat, läsnä- ja poissaolevana eletyt, omaksi elintilakseen ja miten he alkavat rakentaa niiden aineksista omaa kulttuurista identiteettiään, johonkin kuulumisen tunnetta ja osallisuuttaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Tutkin sitä, miten ja mihin toiminnalliseen tilaan paluumuuttajat sitovat kulttuurisen identiteettinsä ensimmäisen vuotensa aikana uudessa maassa ja kulttuurissa.

Taussig (1991: 10) esittää, että maahanmuuttajan elämänkehityksen ensisijaiseen asemaan nostaminen edellyttää veren, omaisuuden ja rajojen geneologisen retoriikan korvaamista lateraalilla selityksellä sosiaalisista suhteista siten, että siinä painottuu minän ja Toisen kaikkien määrittelyjen jatkuvuus. Meidän on siis opittava kuuntelemaan ja kuulemaan Toisen ääntä. Tämä tarkoittaa sitä, että meidän on kyettävä ymmärtämään se raja, jonka avulla suljemme Toisen ulkopuolelle samoin kun se merkitysmaailma, jonka kautta suodatamme Toisen äänen. Tutkimuksen analyysin tuotteena ovat kollaasit, joiden kautta pystyn esittämään uudelleen sijoittumisen prosessiin niin, että siihen liittyvät leikkaukset ja saumakohdat jäävät näkyviin (ks. Clifford, 1988). Tavoitteena on se, että haastateltavan ääni kuuluu vielä analyysin jälkeenkin. Jäsenyyksen on siis vältyttävä yrityksiltä tuottaa kaikenkattava kokonaisuus tai harmonia hankittuun aineistoon.

Aineiston analyysin perustana on paluumuuttajien toimintaa ympäröivä tila. Vaihe vaiheelta kuvattuna analyysi ja koodausprosessi etenivät seuraavasti (LIITE 2). Ensimmäinen koodaus tapahtui konkreettisen ja abstraktin toiminnan tilan välillä. Seuraava koodauksen vaihe oli paluumuuttajan toimiminen Suomessa tai entisessä kotimaassa. Tätä seurasi toiminnan koodaus joko läsnäolevana tai poissaolevana tapahtuvaan toimintaan. Tämän jälkeen tapahtui ns. analyttinen koodaus suhteessa toiminnan laatuun eli suhteessa koettuun kulttuuriin kuulumiseen ja osallisuuteen tai ulkopuolisuuden ja ei - osallisuuden tunteeseen (vrt. Gordon, T. et al, 2000). Toiminnan laatua kuvaavat mm. mimiikan ja imitoinnin käyttäminen sekä paluumuuttajan kuvaus siitä, kokeeko hän itsensä tilassa toimiessaan ulkopuoliseksi eli esimerkiksi ei ymmärrä kieltä tai kulttuurisia koodeja ja tunne toiminnan ympäristöä. Tilassa toimimisen ei - ulkopuolisuuden tai kuulumisen kokemus on tulkittu siten, että paluumuuttaja kokee jakavansa muiden toimijoiden kanssa yhteisen kielen tai ymmärryksen kulttuurisista koodeista ja toiminnan ympäristöstä. Edellä kuvatun aineiston koodausprosessin kautta löysin yhdeksän identifikaation tilaa, jotka nimesin aineistokatkelmien sisältöjä kuvaavilla nimillä. Sen jälkeen analysoin erikseen kunkin kollaasin alle koodatun aineiston teoreettisten ajatusten ja käsitteiden ohjatessa analyysiä. Näkökulmana säilyi edelleen tila ja tilallistumisen kautta kehittyvä identifikaatioprosessi. En ole käsitellyt kollaaseja suhteessa toisiinsa.

Tutkimus muodostuu tämän osan (osa I) lisäksi kahdesta muusta osasta. Tutkimuksen osissa II ja III teoreettiset käsitteet ja aineiston analyysi kietoutuvat toisiinsa dynaamisesti. Ne ovat molemmat yritysy ymmärtää kulttuurista toiseen muuttavien ihmisten kulttuurisen identiteetin muodostumista, sen elementtejä ja prosessia. Maahanmuuttajien ja välitilaan tai alisteiseen kulttuuriseen asemaan joutuvien kulttuurisen identiteetin fragmentaarisuutta on tarkasteltu paljon teoreettisesti (esim. Bhabha, 1993; Chambers, 1994; Bottomley, 1992; Cohen & Gold, 1996; Amit-talai, 1996; Cross, 1996; Robertson, 1996; Hall, 1996). Yksi tämän tutkimuksen suorittamisen haasteista on kulttuurisen identiteetin fragmentaarisuuden teoretisoinnin liittäminen empiiriseen tutkimukseen. Olen pyrkinyt vastaamaan kysymykseen siitä, mitä fragmentit ovat ja miten niitä on mahdollista jäsentää ja kuvata.

Teoriapainotteisessa osuudessa avaan tutkimuksen keskeisiä käsitteitä 'kulttuurinen identiteetti', 'tila' ja 'esittäminen'. Moniäänisyys ja valtakulttuurin ulkopuolisen ihmisen aseman esiintuominen ovat niin ikään keskeisesti esillä; erilaisuus ja meille vieraan läsnäolo ei ole enää jossakin muualla vaan keskuudessamme (Chambers, 1994: 3). Tässä tapauksessa se ei ole enää itärajan takana. Luku

kolme eli ”Kulttuurista paljolti postmoderniin tutkimuksentraditioon liittyvää pohdintaa identiteettiä etsimässä” sisältää käsitteitä ja kulttuurisesta identiteetistä ja sen muodostumisesta. Luku 4 ”Postmodernin identiteetin tilat” on esitys niistä identiteetin tiloista, joita kulttuurista toiseen muuttava yksilö mahdollisesti käyttää joko läsnä- tai poissaolevana identifikaatioprosessissaan. Luvut 3 ja 4 johdattavat lukuun 5, jonka otsikko ” Kulttuurisen identiteetin esittäminen ja esiintyminen”. Ideana siinä on se, että identifioitumisen ja kuulumisen prosessi etenee esitysten kautta, joissa lähtökohtana on kulttuuria tuntemattoman ja siinä ulkopuolisen maahanmuuttajan harjoittama valtakulttuurin mimiikka ja oman lähtökulttuurin peittäminen. Ajallisesti identifioitumisprosessin moottorina toimiva ekspressiivisyys etenee mimiikan kautta imitointiin ja edelleen oman lähtökulttuurin arvojen karnevalistiseen esiin tuomiseen (esim Hetherington. 1998; Chaney, 1993).

Tutkimuksen osassa III siirryn aineiston kautta keskustelemaan entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneista paluumuuttajista ja heidän asettumisestaan Suomeen. Osa III sisältää luvun 6, jossa tutkin empiirisesti teoriaosassa kuvaamaani monitulkintaisuutta, luvun 7 eli tutkimuksen johtopäätökset sekä luvun 8, jossa pohdin lyhyesti tutkimusprosessini aikana esiin nousseita asioita.

Luvussa 6 pyrin löytämään aineiston analyysin avulla identiteetin fragmentaarisuudelle muodon, joka yleensä jää teoretisoinnin tasolle. Tilaan sidottu tulkinta ja kollaasit ovat yritys hahmottaa maasta toiseen muuttavien ihmisten kulttuurisen identiteetin muodostumisen muotoa ja sisältöä. Tutkimuksessa entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden paluumuuttajien kulttuurista identiteettiä on kuvattu yhdeksän kollaasin avulla. Kollaasit yhdessä kertovat maahan muuttavista ihmisistä, heidän lähtökohdistaan tai neuvotteluasetelmistaan uudessa kulttuurissa. Johtopäätösluvussa 7 esitän johtopäätöksiä ja myös konkreettisia kotouttamisen toteutumiseen liittyviä ehdotuksia. Lopuksi luvussa 8 sisältää lähinnä yksittäisiä ajatuksia, jotka ovat syntyneet näinä viitenä vuotena, kun olen tätä työtä tehnyt.

Osa II

3 KULTTUURISTA IDENTITEETTIÄ ETSIMÄSSÄ

”First I thought that I was a writer. Then I realised I was a Jew. Then I no longer distinguished the writer in me from the Jew because one and the other are only torments of an ancient world.” (Jabes, 1993: 57.)

Keskustelu kulttuurista ja identiteetistä on sekä ajankohtainen että välttämätön aikana, jolloin kulttuuriset rajat ovat yhä enemmän artikuloinnin ja neuvottelun kohteena (ks. Wilson, 1993). Kysymys kulttuurisesta identiteetistä on ollut osa myös sitä argumentointia, jota on käyty 1990-luvun eurooppalaisittain pitkien, tuhoisien ja äärimmäisen väkivaltaisten sotien ympärillä. Ristiriitaiset kulttuuriset odotukset ovat määrittäneet erityisesti itäisessä Euroopassa asuvien yksittäisten ihmisten elämää. Kylmän sodan aikainen jako länteen ja itään on murtunut. Itäiseen Eurooppaan on syntynyt uusia valtioita, joiden kansallista eheytymistä on politisoitu mm. tuottamalla yhtenäisyyden aineksia kansallisen kulttuurin elvyttämisen ja homogeenisuuden nimissä. Toisaalta samanaikaisesti Euroopan Unioni (EU) odottaa laajentumispyrkimyksineen näiltä kansoilta ja ihmisiltä toimintaa, joka täyttää EU - kelpoisuudet. Kaiken kaikkiaan Euroopan sisäinen muuttoliike on lisääntynyt, ja 2000-luvun Euroopassa ihmiset yrittävät löytää hyvin erilaisista kulttuurisista lähtökohdista jatkuvuutta elämälleen. Erilaisuus ja Toiseus ovat läsnä täällä ja nyt eivätkä enää toisaalla kolmannessa maailmassa tai vähemmistöryhmien asuttamilla alueilla.

Kulttuuri

Kulttuuri ei ole rajallinen, tyyni tai haltuun otettavissa oleva kokonaisuus. Kuitenkin se on perusta, jolle elämämme rakentuu ja jota elämällämme rakennamme. Eliot (ref. Bhabha, 1996: 54 - 55) esittää, että jo pelkkä kulttuurin ajattelemisen on rajaton ja mahdoton tehtävä. Kulttuuri on hänen mukaansa epäsäännöllistä ja aina epätäydellistä arvojen ja merkitysten tuottamista. Kulttuuri on jotakin, mitä emme voi kuvitella ja jonka voimme ymmärtää vain kulttuurien välisten suhteiden kautta avautuvana käsitteenä. Nämä suhteet ovat 2000-luvulla globaalin verkoston tuotos. Kulttuurissa ja sen kehittämisessä on kyse säilyttämisen ja avautumisen välisestä vuoropuhelusta. Globaalin verkoston vaikutus ei ole yksittäisissä teoissa, vaan ennen kaikkea prosessin jatkumossa ja dynamiikassa, minkä tuloksena esimerkiksi vähemmistöryhmien ellettäväksi saattaa jäädä ns. ”hengissä pysymisen” kulttuuri (esim. Bhabha, 1995: 48, During, 1993: 15).

Tässä tutkimuksessa kulttuuri ymmärretään eräänlaisena aggregaattina tai ihmisten yhteenliittymänä sekä prosessina, joka yhdistää ihmisiä. Erityisesti haluan painottaa, että en lähesty kulttuuria esimerkiksi kansalaisuuden perustalle muodostumana systeeminä, johon ihmiset integroituvat (esim. Cohen, 1994). Ne kulttuuriset ja kulttuuriin liittyvät oletukset, joiden varaan tämä tutkimus rakentuu, ovat varsin yksinkertaisia. Ensimmäinen oletus on, että yksittäisen kulttuurin piiriin kuuluvien yksilöiden ja ryhmien ei tarvitse tuntea olevansa sen kulttuurisen kokonaisuuden integroitunut osa. Toinen oletus koskee kulttuurin kokonaisuutta, jonka oletetaan olevan joustava ja jatkuvassa prosessissa. Lisäksi nähdäkseni tällä hetkellä eri kulttuureja voimakkaasti liikkeellepanevia elementtejä ovat erilaisuuden hävittäminen, yhteensovittaminen ja rinnakkaiselo. Samanlaisuuden määreet eivät enää yksin kannata ihmisten yhteiseloä tai kerro kulttuurin muotoa ja sisältöä.

Identiteetti

Identiteetti on käsitteenä myönteinen, mutta haavoittuva. Se on muodostunut käsitteeksi, jolla voi ilmaista osattomuutta, voimattomuutta ja selittää pahoinvointia. Kuitenkin identiteetti on yksi vaikeimmin määriteltäviä käsitteitä sosiaalitieteissä (esim. Goldberg, 1994: 12). Identiteetti -käsite on läpikäymässä muutosta, joka tapahtuu lähinnä niissä paradigmoissa, joihin käsite sisällytetään ja

joiden kautta se saa dynaamisen sisältönsä.

Perinteisesti on ajateltu, että identiteetti on jotain pysyvää sekä ajassa ja paikassa muuttumatonta. Tämän essentialistisen tulkinnan mukaan yksilön keinotekoisien ja pinnallisten minuuksien sisältö on löydettävissä jokin sisin, syvin tai inhimillinen psykologinen kulttuurinen minä, joka perustuu yhteisiin esi-isiin ja yhteisesti jaettuun historiaan, jotka puolestaan takaavat kulttuurisen yhtenäisyyden ja kulttuuriin kuulumisen (esim. Hall, 1992, Mason, 2000). Identiteetin synty ja pysyvyys liitetään kollektiiviseen tietovarantoon ja kollektiiviseen tajuntaan. Siellä sen on myös ajateltu säilyvän suojassa ulkoisilta uhkilta, joskin ryhmä itse uusintaa ja vahvistaa sitä kollektiivisesti. Sitä mukaa kun yksilö löytää ja tiedostaa oman kulttuuriinsa menneisyyteen sidoksissa olevaa identiteettiään, hän oivaltaa, kuka hän on ja miten hän sijoittuu suhteessa itsen ulkoiseen todellisuuteen ja kulttuuriin. Identiteetti on ollut ikään kuin yksilön osallisuuden laadun ja määrän ilmiä; onhan sen perusta menneisyydessä, jo eletyissä ja sen tarjoamissa mahdollisuuksissa. Tulkinta, joka nojaa pysyvään ja hallittuun identiteetin käsitteeseen, ei ole tällä hetkellä sosiaalitieteitä hallitseva tulkinta.

Hall (1996: 3) on todennut, että kerran turvattu ja suojattu identiteetti ei suvaitse erilaisuutta. Nykyisen identiteettikeskustelun ydin on siinä, että nämä vanhat identiteetit, jotka aiemmin ovat vakauttaneet ja tuottaneet muodon ja suhteet sosiaaliselle todellisuudelle, ovat rappeutumassa (ks. Hall ref. Lehtonen & Herkman, 1999: 19). Tunnustetut identiteetit rakentuvat aina suhteessa toisiin, ja tämä suhde ja nämä toiset samoin kuin olemisen ehdot ylipäänsäkin ovat muuttaneet muotoaan jälkiteollisessa yhteiskunnassa. Identiteetit ovat aina epätäydellisiä ja keskeneräisiä (Werbner, 1997: 18; Hall, 1992: 287). Niiden paradoksi on, että vaikkakin yksilö haluaa löytää identiteettinsä ja saada sille ulkoisen vahvistuksen, ei ole olemassa vakaata ja pysyvää identiteettiä, jota tavoitella ja jota sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuettaisiin ja vahvistettaisiin (Gorssberg, 1996). Identiteetti on prosessi, jota hallitsee epäjatkuvuuden jatkuvuus tai päinvastoin. Se on saanut muotonsa menneisyydestä ja nykyisyydestä ja suuntautuu tulevaisuuteen ja se saa samanaikaisesti määreitä sekä kollektiivisista että yksilötason kokemuksista (ks. Hebdige, 1993). Hallin (1987: 44 – 48; ref. Gray et al. 1993: 134 - 138) mukaan identiteetti muodostuu siinä kohdassa (standpoint), jossa subjektin puhumattomat tarinat kohtaavat historian ja kulttuurin kertomukset. Identiteettien sisäinen fragmentaarisuus on luonteenomaista postmodernille aikakaudelle, eli jokaisen näennäisen identiteetin sisällä on identiteettien ja positioiden moninaisuus (esim. Werbner, 1997: 9). Identiteettiä tutkittaessa ei ole kysymys yhdenlaisesta

alistamissuhteesta tai erilaisuudesta. Tutkimuksellisesti on löydettävä ja käsiteltävä ajassa ja paikassa muuttuvaa erilaisuuksien kirjoja (ks. Wallace, 1996.)

Arkipäivän tasolla identiteetti saa muotonsa arkisen kanssakäymisen kohtaamisten konteksteissa ja representaatioiden artikuloinneista. Minh-ha (1994: 14) esittää, että identiteetin artikulointi tai uudelleen artikulointi saa alkunsa kahden pakotteen välisestä jännitteestä, joista toinen perustuu sosiokulttuurisiin kiinnikkeisiin ja toinen biologiseen määräytyvyyteen. Jännite muodostuu siitä, että erilaisuus ja samanlaisuus, joiden perustalle identiteetit rakentuvat, ei voi olla absoluuttista. Sen vuoksi identiteetit ovat myös niin hauraita rakennelmia. Niiden perustana olevasta erilaisuudesta on jatkuvasti neuvoteltava ja taas uudelleen neuvoteltava. Prosessi, jossa identiteettiä tuotetaan ja ylläpidetään, on osaltaan yksi kulttuureja uusintavista prosesseista yhdessä tuotannon kanssa. (Woodward, 1997: 2).

Identiteetin käsitteen erityinen problematisoiminen on yksi postmodernin tutkimuksen esiin nostamista kysymyksistä. Grossberg (1996: 89 – 93)) väittää, ettei nykyinen identiteettitutkimus ole avannut uusia näkymiä, ja se on siten ollut kykenemätön vastustamaan modernia valtaa ja vallankäyttöä. Modernille yhteiskunnalle tyypillinen identiteetin tarkastelu avautuu hänen mukaansa kolmen eri logiikan kautta. Näitä ovat erilaisuuden logiikka (difference), yksilöllisyyden logiikka (individuality) sekä ajallisuuden logiikka (temporality). Ne eivät riitä nyky-yhteiskunnan analysoimiseen. Grossberg haastaa artikkelissaan *Identity and Cultural Studies: Is that All there is?* tutkijoita muodostamaan toisenlaisen perustan identiteetin tutkimiselle. Hän esittää perustan, joka avautuu kolmen vaihtoehdoisen logiikan muodostamaan kehykseen. Nämä vaihtoehdoiset logiikat ovat Toiseuden logiikka (Otherness), tuottavuuden logiikka (productivity) ja tilan logiikka (spatiality). Vaihtoehtoinen logiikka soveltuu hyvin tämän tutkimuksen kysymyksenasetteluihin. Vaihtoehtoinen logiikka rakentuu modernin logiikan perustalle, ei siis siitä erillisenä tai vastakkaisena. Tällä tarkoitan, että vaikkakin yhteiskunnan moninaiset identiteetit (erilaisuus) määrittyvät yhteyksistä tai artikuloinneista erilaisuuden ja erojen välillä, on identiteetti (Toiseus) ajassa ja paikassa tapahtuvien vuorovaikutussuhteiden tuotos.

Kulttuurinen identiteetti

Käsitteet sosiaalinen identiteetti ja kulttuurinen identiteetti määrittyvät teksteissä eri tavoin, riippuen tieteenalasta tai esitetyn näkökulman luonteesta. Kulttuurinen identiteetti on se osa yksilön

minäkäsitystä, joka saa alkunsa siitä tiedosta ja kokemuksesta, mikä yksilöllä on kulttuurisen ryhmän jäsenyydestä, yhdessä jäsenyyteen liittyvän emotionaalisen ja arvomaailmallisen merkityksen kanssa. Sosiaaliset identiteetit muodostuvat sosiaalisissa konteksteissa ja niistä määräytyvistä positioista. Sosiaalinen tai yksilöllinen identiteetti eivät ole palautettavissa kulttuuriseen identiteettiin, mutta sen elementit määräävät sosiaalisten ja yksilöllisten identiteettien muotoa ja sisältöä (ks. Fornäs, 1998: 278 – 80.) Yksilön minä (self) avautuu pääasiassa muille ihmisille yksilön sosiaalisten identiteettien kautta, joita on useita. Minä ja yksilökohtaisesti ehkä keinotekoiset ja pinnallisetkin sosiaaliset identiteetit ovat keskenään jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja saavat määreitä toinen toisistaan. Minä imee itseensä niitä sosiaalisten identiteettien piirteitä, jotka ovat minäkuvan mukaisia tai sen suuntaisia. Kulttuurinen identiteetti on kaiken tämän perusta. Yksilön minä ja yksilön sosiaaliset identiteetit rakentuvat suhteessa siihen kulttuuriin ja yksilön jäsenyyteen siinä kulttuurissa, jonka hän kokee omakseen.

Kulttuurinen identiteetti liittyy vahvasti aikaan ja paikkaan (space) (ks. Mason, 2000:13). Se saa muotonsa tiettyyn paikkaan liittyvästä ajattelun, tietoisuuden ja luovuuden kokonaisuudesta, joka heijastuu ja määrää edelleen ihmisten toimintaa. Kulttuurisen identiteetin on perinteisesti käsitetty kehittyvän ajassa, mutta pysyvän suhteellisen kiinteästi paikkaan sidottuna. Tämän tulkinnan mukaisesti tietyn kulttuurisen identiteetin sisällä erot ilmaistaan ja rajat muodostetaan symboliikan ja niiden sisältämän merkityksenannon avulla (ks. Cohen, 1994: 122). Postmodernissa kulttuurissa fyysiset kulttuuriset rajat ovat marginaalisia ja symbolien käyttö on monimerkityksellistä (ks. Mason, 2000: 12). Kulttuurisen identiteetin kehittyminen ei ole sidottu paikkaan (place); se kehittyy ajassa dynaamisessa paikkojen välisessä vuorovaikutuksessa ja neuvottelussa (ks. Robertson, 1994). Yhä useammat yksilöt ja laajemmat ryhmät joutuvat jättämään kotimaansa ja aloittamaan alusta. Heidän mukanaan seuraa joukko käsityksiä, uskomuksia ja merkityksiä, joiden muuttuminen ja/tai säilyttäminen on jatkuvan keskustelun tulosta. Oma näkökulmani on, että näiden ihmisten kulttuurinen identiteetti on kahden prosessin, kulttuurin ja identiteetin prosessien, kollektiivis-subjektiiivinen tunne tai tuntemus (vrt. Grey et al. 1993: 134 - 138; Hall 1987, 44 – 48).

Se perusta, jolle kulttuurinen identiteetti rakentuu, on eräänlainen kollektiivinen tietovaranto, ei kenenkään yksilön kokonaan hallitsema ja kokonaiskulttuurisesti ylläpidetty. Siihen sisältyy myyttisyyttä, uskomuksia ja mielikuvia, jotka erottavat kulttuurit toisistaan, mutta jotka ovat myös

vahvasti manipuloitavissa. Kulttuurinen identiteetti on tunne johonkin kuulumisesta (Hannula, 1997). Viimekädessä se on symbolinen perusta, jolle yksilön minuu rakentuu. Vähemmistökulttuurit eivät välttämättä vahvistu yhteiskunnan institutionaalisessa uusintamisesta. Niiden voima kumpuaa tässä ja nyt esiintyvistä ja merkityksensä uusintavista kulttuurisista symboleista. Globalisoitumisprosessi pakottaa myös valtakulttuurit tarkistamaan ja vahvistamaan symbolisen perustansa, sillä kansallisen identiteetin merkittävyys kokonaisuutena, selvät fyysiset rajat omaavana taloudellis-, juridis-poliittisena systeeminä, on uhattuna.

Tutkijat ovat lähestyneet kulttuurisen identiteetin käsitettä monesta eri näkökulmasta yrittäessään ymmärtää sen kokonaisuutta ja muodostumisen prosessia. Yksi perustavanlaatuisin kysymys koskee kulttuurisen identiteetin elementtejä ja sitä, mistä ne tulevat. On olemassa tulkinta, jossa kulttuurisen identiteetin lähtökohdan ja elementtien ajatellaan määräytyvän tradition mukaan vertikaalisesti. Viime aikoina tämä ajatus on saanut entistä vähemmän tukea. Aikamme jatkuvuuden ei-jatkuvuus tai ei-jatkuvuuden jatkuvuus nostavat hetken ja kontekstin merkittävään asemaan kulttuurisen identiteetin ja sen esiin tuomisen mahdollistajana tai tukahduttajana. On alettu elää nykyisyydessä ilman syvyyttä, lopullisuutta tai turvallista identiteettiä. Nyt korostetaan kulttuurisen identiteetin horisontaalisuutta ja sitä, että kulttuurisessa identiteetissä on kysymys pikemminkin ajassa ja paikassa toteutuvista erilaisista liittymistä ja vuorovaikutussuhteista kuin juurista ja perimästä, joista viimeksi mainittuja horisontaalinen ajattelu ei kuitenkaan poista tai mitätöi. (ks. Bammer, 1993.)

Olemme joutuneet todistamaan 1990-luvulla voimakasta, sekä vapaaehtoista että pakon sanelemaa, Euroopan sisäistä siirtolaisuutta. Siirtolaisuus, muuttuva sosiaalinen tila ja identiteettien kyseenalaistaminen ovat todellisuutta sekä paikasta toiseen muuttaville ihmisille että myös paikallaan pysyville ihmisille. Sosiaalisessa tilassa risteilee nyt suunnaton määrä erilaisia kulttuurisia identifioitumisprosesseja, jotka kasaantuvina uhkaavat suhteellisiin pysyviin tilallisiin merkityksiin perustuvia paikallisia ja kansallisia identiteettejä. Kulttuurisessa identifikaatiossa ei ole pelkästään kysymys yksilön kasvuprosessista tai ryhmän sopeutumisprosessista. Sekä subjektiiviset että ryhmäkohtaiset identifikaatioprosessit ovat monin paikoin nousseet myös kansallisen tai paikallisen politiikan keskeisiksi objekteiksi ja sisällöiksi, jolloin identifikaatioprosessissa tapahtuvat kriisit eivät olekaan yksilö- tai ryhmätason ongelmia vaan merkki laajemmasta murroksesta. Kansalaisliikkeet ja erityisesti kulttuuriin ja identiteettiin poliittisen sisältönsä perustavat liikkeet ovat voimistuneet

Euroopassa. EU:n yhdenmukaistava politisointi sekä toisaalta entisten sosialististen maiden avautuminen länteen päin ovat tuottaneet uudenlaisen sosiaalisen tilan, jonka sisällä asemista taistellaan. Nyt politikoidaan niistä merkityksistä, joiden kautta kulttuuriset identiteetit suhteutuvat toisiinsa.

Identiteettien vakiinnuttaminen on pitkä prosessi. Se edellyttää, että luodaan erilaisia hierarkioita, joiden kautta identiteetit suhteutuvat toisiinsa. Mouffe (1994: 106 - 110) on esittänyt, ettei ole olemassa luonnollista tai alkuperäistä identiteettiä, koska jokainen identiteetti on tulos konstruktiosprosessista, jossa prosessi itse täytyy nähdä osana hybridisaatiota ja etsivää vaeltamista (nomadization). Bhabha (1994a: 190) puolestaan esittää radikaalisti "luonnollisuus" substantiivin korvaamista kokonaan verbillä "luonnollistaa" (naturalise). Kaikesta päätelleen Toiseus on postmodernissa yhteiskunnassa muuttanut perustavanlaatuisesti muotoaan. Paradoksaalista on, että yhä vielä siirtolaisten tai etnisten ryhmien ajatellaan olevan "autenttisia" etnisiä ryhmiä, joilla on entuudestaan valmis kulttuurinen identiteetti, tai että he jakavat keskenään jotakin niin oleellista, yhtenäistä ja merkittävää, että se toimisi luonnollisena ryhmäyttävänä elementtinä vielä uudessa kulttuurissakin. Se, mitä he yhdessä jakavat, on lähinnä kokemus toissijaisesta uudelleen identifikaatiosta ja ehkä myös vähemmistökulttuurin politisoidun Toiseuden kautta avautuvasta arjesta (vrt. Grossner, 1986).

Yksilö- ja ryhmätasolla on mielenkiintoista, mitkä ovat ne elementit, joiden varaan uusi kulttuurinen identiteetti rakentuu. Identiteetin politisoitumisen näkökulmasta taas kiinnostavaa on, miten ja missä kombinaatiossa vähemmistökulttuurit käsitteenä Toiset vastustavat valtakulttuurin määräysvaltaa ja tuovat esiin omaa erityisluonnettaan. Epäilemättä vähemmistöryhmille on houkuttelevaa hakea ryhmälle ominaisia, keskeisiä ja erottelevia piirteitä, jotka tukevat ja vahvistavat omaa olemassaoloa. Äärimmillään tämä saattaa johtaa hyvinkin fundamentalistisiin vastakkainasetteluihin. Horisontaalista identiteetin muodostamista ajatellen media ja sen rooli sosiaalisen tilan jäsentymisessä eri ryhmittymien kesken on osoittautunut merkittäväksi. Lehtien ja uutisten tuottamat representaatiot uusista etnisistä ryhmistä ja valtakulttuurista ja toisaalta median mahdollisuus populismiin värittävät jatkuvasti arjen kohtaamistilanteita ja yksilöiden tuntemuksia ryhmiin kuulumisesta tai kuulumattomuudesta. Maahanmuuttajat eivät kuitenkaan ole yksipuolisen politikoinnin kohteena. Identiteetin rakentuminen on prosessi, jossa erilaiset representaatiot ja diskurssit sulautuvat yhteen. Se on sarja jatkuvia neuvotteluja ja kohtaamisia, joihin vaikuttamalla ja aktiivisesti osallistumalla

yksittäisen maahanmuuttajan sekä koko ryhmän osallisuus sekä itse kokemaansa että ulkopuolisille välittyvään omakuvaan saa - ei saneltuja vaan elettyjä - piirteitä.

Toiseus

Toiseus perustuu ajassa ja paikassa tapahtuvalle erilaisuuden määrittymiselle. Toinen on konstitutiivinen ulkopuolinen, oleellinen ja välttämätön, sillä se tarjoaa heijastuspinnan siihen, mitä ryhmä itse on tai mitä se ei ole (Esim. Hall, 1992: 287; Kitzinger & Wilkinson, 1996: 9; Goldberg, 1994: 5 - 6).

Ero, Toiseus ja identiteetti ovat olleet monimuotoisten keskustelujen kohteena. Eron kautta jäsenyvä identiteetin käsitteellinen kehys on osoittautunut teoreettisesti, poliittisesti ja pedagogisesti arvokkaaksi (valuable) (Goldberg, 1994: 12). Erojen ajatellaan olevan itsestään selvä elementti identiteettien muodostumisessa. Tämä ajattelumalli painottaa vahvasti myös Toiseuden merkitystä (mt. : 12). Näin ajatellaan esimerkiksi strukturalismissa ja poststrukturalismissa. Esimerkkinä tästä ajatusmallista on Saidin (1978) ajatusrakennelma siitä, miten länsi on tuottanut idän. Said väittää, että Eurooppa pääsi sopimukseen itsensä kanssa ja hyväksyi siirtomaansa Orientaalissa keksimällä Toiseuden diskurssin. Toiseuden diskurssissa ulkopuoliset ihmiset loivat uudelleen Orientaalin historian ja näin tehdessään myös perustivat siirtomaaisännille sopivan tiedon ja vallan hierarkian. Ajatusmallin mukaisesti erityisesti paikaltaan pois siirtyvien ihmisten tilanteessa identiteetin ja erilaisuuden suhteesta tulee helposti asymmetrinen. Se sisältää implisiittisesti ajatuksen binaarioppositiosta ja edelleen sen seurauksena sisäänrakennetusti ajatuksen, että paikaltaan siirtyville ihmisille on tarjolla valtakulttuurin rajoittamat toiminnan mahdollisuudet. Edelleen siihen sisältyy oletus, että valtakulttuuri arvioi toiset omia arvojaan, kokemuksiaan ja kulttuuriaan standardina käyttäen ja toteaa näin heidät oleellisesti puutteellisiksi ja ulkopuolisiksi tai täydentäviksi suhteessa heihin itseensä (Young, 1993 : 125). Tämä eron tekemisen prosessi, tai kategorisointiprosessi sinänsä, on ihmiselle tyypillinen toimintamalli ja yleinen lähtökohta identifikaatioprosessille, eikä se välttämättä viittaa essentialistisen tai positionaaliseen identiteetin tulkintaan. Vasta valta ja vallankäyttö tekee eron tekemisestä alistamista ja hallinnointia, vähemmistö- ja enemmistöjäsenyyttä (ks. Young, mts).

On myös koulukuntia, jotka tulkitsevat sekä eron tekemisen että identiteetin olevan valtarakenteen

ajassa ja paikassa tuottamia elementtejä, eli erilaisuus muodostuu aina kontekstissa jo olemassa olevien kategorioiden mukaan (Grossberg, 1996). Ajatus, että eroavuus ja identiteetti ovat aikaan ja paikkaan tuotettuja elementtejä, ei määritä eron ja identiteetin välistä suhdetta. Ero sinänsä on olemassa riippumatta erityisistä suhteista, mutta se ei ole perustavanlaatuisesti konstitutiivista (Grossberg, mt. 94). Itse liityn niihin, jotka teoretisoivat Toiseuden kautta. Näen Toisen historiallisesti ja situationaalisesti ajassa ja paikassa eriytyväksi peiliksi. Toinen ei ole välttämättä negatiivista. Kulttuurisen identiteetin rakentumisprosessin olosuhde on tilallisesti ainutlaatuinen, ja muodostaa aina ainutlaatuisen identifioitumisprosessin suunnan (ks. Grossberg, mt). Tämä tarkoittaa myös sitä, että Toiseuden muodon jatkuvasti muuttuessa myös paikallaan pysyvien ihmisten on vastaavasti prosessoitava omaa kulttuurista identiteettiään.

Kulttuurisen identiteetin ymmärtäminen Toiseuden kautta erityisessä paikassa ja ajassa muodostuvana historiaan perustuvan mutta situationaalisesti esiintyvän suhteen sanelemana johtaa heti uuteen ongelmaan. Kenellä on valta määrittellä, ketkä ovat ulkopuolisia ja ketkä sisäpuolella ja miten tätä valtaa käytetään? Erojen tekeminen ei itsessään ole huolestuttavaa, vaan se, miten ne tehdään ja millä seurauksilla.

Kulttuurien, ryhmien ja yksilöiden välillä löytyy aina samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia. Kulttuurisen identiteetin vuorovaikutuksellista rakentumista hallitsevalla ryhmällä on valta päättää, ovatko kulttuuriset erilaisuudet vai samanlaisuudet se väylä, jonka kautta sosiaalinen tila organisoituu. Samalla tavalla määräytyy sosiaalisen tilan sallivuus eli se, onko osallisen yksilön oltava ryhmämäärein tunnistettu ja tunnustettu vai saavatko yksilölliset määreet sinänsä elintilaa.

Young, I. (1993: 123) on asian monimutkaisuuden selkeyttämiseksi ja turhien käsitteellisten ongelmien välttämiseksi jopa halukas luopumaan eroon perustuvan Toiseus -käsitteen käyttämisestä. Hän toteaa Toiseus -käsitteen nojaavan essentialistiseen identiteetin logiikkaan ja lujittavan tai todentavan mielikuvaa ryhmän lajiolemuksesta (group natures). Young esittää, että erilaisuuden käsitettä lähestyttäisiin substantiaalisuuden logiikan sijasta suhteellisuuden logiikalla, mikä tarkoittaa, että erilaisuudet ja samanlaisuudet saavat määreensä sosiaalisessa kontekstissa tapahtuvassa vuorovaikutusprosessissa. Young, K. ja Conelly (1987: 103) ajattelevat samansuuntaisesti ehdottaessaan käsitteen yksittäisyys (singularity) käyttöön. Yksittäisyys perustuu käsitteenä Toiseuden

vaihtoehtoiselle logiikalle. He esittävät, että yksittäisyys tulisi ymmärtää olemassaolon mallina, joka ei ole universaali (käsitteellinen) eikä partikulaarinen (yksilöllinen). Yksittäisyyden politiikka olisi tilan politiikkaa, jolla pitäisi määritellä paikat (places), joihin yksilöt voivat kuulua, tai vieläkin perustavanlaatuisemmin määritellään paikat (places), joista ihmiset voidaan löytää.

Ymmärrän ajatuksen yksittäisyydestä siten, että yhteiskuntaan kuulumisen tunne rakentuu yksilön käyttämän tilan kautta ja edelleen niiden positioiden ja merkitysten kautta, joita yksilön käytettävissä tai saatavilla olevat tilat kollektiivisesti saavat. Yksittäisyys ajatuksena sopii pluralistiseen ja sallivaan, jopa idealistiseen yhteiskuntaan. Käyttäisin kuitenkin yksittäisyyttä ryhmiin, en yksilöihin, liittyvänä käsitteenä (ks. Balibar, 1995: 16). Näin yksittäisyyteen liittyvä ajatuskulku jatkuisi edelleen siten, että prosessoituva osallisuus ja yhteiskuntaan kuulumisen tunne saavutetaan ryhmäjäsennyden tai ryhmään kuulumisen kautta. Jäsentyys voisi olla myös pelkästään symbolista. Näin siksi, että huolimatta länsimaiseen kulttuuriin liitetystä yksilöllisyyden korostamisesta ja sen satunnaisista ja vähäisistä kontrolloivista sosiaalisista verkostoista, ihmiset tarvitsevat sosiaalista vastakaikua ja yhdensuuntaisten kokemusten jakamisen sarjaa tunteakseen kuuluvansa johonkin.

West (1995) esittää lähinnä heuristisessa identiteetin määritelmässään identiteetin olevan halu tulla huomatuksi ja halua huomioiduksi tulemisen tunteesta, tunnustamisen kokemuksesta. Westin mukaan on aika etsiä ja ymmärtää erilaisia tapoja, joilla ihmiset konstruoivat itselleen identiteetin eli muodostavat elämälleen sellaisen raamin, joka ajassa ja paikassa todentaa yksilön kaipaaman huomion sekä yhteen liittymisen ja suojelun tarpeen olosuhteissa, jotka eivät koskaan ole heidän oma valintansa. (West, 1995: 16, käännös MR). Ymmärrän kulttuurisen identiteetin rakentamisen tapahtuvan olosuhteessa, joissa useat toisiinsa kietoutuneet toiset jakavat ja määrittävät symbolista sosiaalista tilaa. Se tapahtuu periaatteessa ajassa ja paikassa ihmisten keskenään jakamassa ympäristössä, mutta samalla myös jokaisen ihmisen oman mielikuvituksen värittämässä sosiaalisessa tilassa. Kulttuurisen identiteetin rakentumisen prosessi ei ole universaali tai luonnollinen, sillä siihen vaikuttavat erityisen diskursiivisen muodostelman sisällä olevat erityiset historialliset ja institutionaaliset paikat ja käytännöt, jotka perustuvat erityisiin ilmaisullisiin strategioihin (ks. Hall, 1987: 4).

Yksilönäkökulma kulttuurisen identiteetin muodostumiseen

Tähän saakka olen tarkastellut lähinnä sitä, miten kulttuurisen identiteetin muodostumista voi ymmärtää sosiaalisesta ja kollektiivisesta näkökulmasta. Grossbergin esiin nostama keskustelu O'Hanlonin teoriasta kulttuurisen identiteetin muodostumisesta on edellä käsiteltyjä yksilöllisempi ja humanistisempi. O'Hanlonin (ref. Grossberg, mt.) lähtökohtana on, että identifikaatio tapahtuu kolmen eri alueen tai position vuorovaikutuksessa. Näitä ovat subjekti, toimija ja minä. Subjektin positio sisältää yksilön aikaisempien kokemusten paikat ja niiden kautta avautuvat resurssit ja tiedon lisäämisen mahdollisuudet. Toimija (agent) on positio, joka määrää aktiviteetin ja minä (self) on sosiaalisen identiteetin merkki ja ulkoinen ilmentymä. Nämä eri identifikaation tasot, jotka toimivat erillisinä yksilöllistymisen prosessissa, määräävät ja tuottavat sen, missä ja miten yksilö on osana maailmaa (Grossberg, 1996: 96 – 100.)

2000-luvulle tunnusomainen hektisyys, lyhytkestoisuus ja muutos ovat vaikuttaneet siihen, että yksilö tarvitsee arjessa muiden kanssa jakamiensa tilojen rinnalle jatkuvuutta symboloivia tiloja, jotka eivät välttämättä löydy yksilön ulkoisesta todellisuudesta. Ulkoisessa todellisuudessa toimija tai minä, joka on sosiaalisen identiteetin merkki, voi olla myös esimerkiksi sosiaaliseen draamaan sopiva rooli. Ulkoinen todellisuus ei ole yksiselitteinen ja kollektiivisesti jaettu identifikaation tila. Identifikaation jatkuvuutta symbolisoivat tilat, saattavatkin löytyä esimerkiksi yksilön spiritualistisista, nostalgisista tai puhtaasti yksilön oman psykodynamiikan kokemuksista. Ne tilat, jotka yksilö arjessaan ja toiminnassaan kokee olemassa oleviksi, eivät ole ainoastaan sosiaalisesti ja kulttuurisesti määräytyviä.

Yksilön oma intensiteetti ja sitoutuneisuus toimintaan vaihtelee. Ihmisten toiminnan ulkoinen yhdenmukaisuus ei tarkoita, että ihmiset antavat toiminnalle yhdenmukaisia merkityksiä (ks. Cohen, 1994: 20). Toimijoiden oma kokemus läsnäolosta voi olla erilainen ja he saattavat antaa tilanteelle hyvin erilaisia merkityksiä. Yksilön kokemuksista, tiedosta, toiminnasta ja tunteista ei muodostu samanarvoisia tai samanlaisia todellisuuksia. Ihmiset eivät rakenna samassa ajassa ja paikassa identiteettiään samanarvoisiin tai samanlaisiin tilallisiin kombinaatteihin. He eivät tekisi sitä silloinkaan, jos eletyn elämän ympäristö perustuisi tiettyyn samaan historialliseen ja institutionaaliseen perustaan, tiettyyn diskursiiviseen muodostelmaan ja käytäntöön sekä tiettyyn selitysmallien strategiaan, jotka sinänsä jo tarjoavat yhdessä tiettyjä mahdollisuuksia ja rajoituksia identiteetin konstruomiseksi.

Ihmiset laajentavat ja luovat uusia tiloja identiteettinsä perustaksi, kuten virtuaalidellisuuden tai subjektin henkilökohtaisen mielikuvituksen tilamaailman, esimerkiksi unet. Michaels (1996: 101) on kuvannut sitä, miten tieto ja sen saatavuus ovat osaltaan määräytyneet ihmisen syntymän, kuoleman ja asumisen paikkojen perusteella, joista ja joiden kautta ihmiset myös puhuvat. Jokainen ihminen puhuu aina jollekin ja jostakin maantieteellisestä paikasta käsin. Michaelsin mukaan subjektius kuvaa siis niitä resursseja, jotka tuottavat yksilön kokemukselliset liittymäkohdat maailmaan. Subjektius ja minä eivät kuitenkaan palaudu vain kysymykseen paikoista. Identifikaatio liittyy pikemminkin tiloihin, tilallisiin suhteisiin ja ihmisten jakaantumiseen niiden sisälle. Näissä suhteissa ja tiloissa syntyy ihmisen olemisen ja toiminnan kokemusten kautta tunne omasta identiteetistä ja sen perustana olevasta kulttuurista.

Sosiaalinen tila, johon maahanmuuttaja asettuu, on territorisoitu siten, että valtavverkosto, joka hallitsee sosiaalista tilaa, jyvittää sen ja määrittää myös siinä olevien positioiden kriteerit. Valtaverkosto osoittaa myös, kuinka paljon siellä on tilaa liikkua ja missä ja miten liikkuminen on mahdollista. Kartalle asetetaan ne valtakulttuurin sallimat mallit ja tavat, joilla liikkuvuus on sekä mahdollistettu että rajoitettu tietyn kentän sisällä. Yksilö toimijana määrittää jatkuvasti subjektin positioiden artikuloitien perusteella. Identiteetit taas sijoittuvat mallissa tiettyihin paikkoihin tai aktiviteettien kentille. O'Hanlon (ref. Grossberg, 1996) kutsuu näitä kenttiä sosiaalisesti konstruoiduiksi alueiksi. Yhdyn tähän ajatteluun kuitenkin lisäten siihen myös yksilön oman kokemuksen kautta mahdollistuvat ja yksilön itsensä tuottamat tilat. Nämä tilat ja niiden tuottaminen kompensoi esimerkiksi maahanmuuttajille sosiaalisesti konstruoidujen alueiden sisältämien tunnistamattomien sosiaalisten representaatioiden tuottamaa vierautta eli ulkopuolisuutta. Yksilö siis pyrkii ottamaan maailmaa haltuunsa, mihin liittyy sosiaalisen kartoituksen tulkitseminen ja ymmärtäminen. Mikäli se on vaikeaa tai mahdotonta hän luo itse subjektiivisen kartoituksen, jonka kulttuurinen perusta on toisaalla.

Etnisyys

Etnisyyden käsitettä käytetään varsin monimerkityksellisesti ja kaikenkattavasti. Sen lähtökohtana on ollut kristinusko ja Raamatun teksti, jossa etnisyys liitettiin ei-kristityistä määrittävään Toiseuteen. Ajan kuluessa käsitteen yhteys kristinuskon diskurssiin heikkeni, ja etnisyys viittasi enää Toiseuteen yleensä. 1950-luvulla etnisyys käsitteen käyttö lähestulkoon katosi. 1960-luvun ihmisoikeuksia ja

vapautta peräävien liikkeiden yhteydessä etnisyyden käsite nousi taas yleiseen diskurssiin (ks. Sollors, 1986: 21 - 25). Tällä hetkellä etnisyyden käsitteen sisältö vaihtelee eri tieteenaloissa, arjen kulttuureissa ja etnisten ryhmien sisällä. Cohen on todennut osuvasti, että etnisyydellä näyttää olevan varsin määritelty ulkomuoto ja epämääräinen substanssi. Hänen mielestään etnisyyden käsitteen merkitys tulisi ajatella suhteessa toiminnan malliin tai representaatioon. Etnisyys käsitteenä viittaa niihin päätöksiin, joita ihmiset tekevät viestittäessään ja kuvatessaan omaa kulttuurista identiteettiään. Etnisyys onkin toisinaan mielletty myös politisoituna kulttuurisena identiteettinä (Cohen, 1994: 19 – 121) tai se on ilmaus kulttuurin politisoimisesta (politicisation) (Paine, 1986:212).

Kun puhutaan etnisyydestä ja etnisyyden käsitteestä, on hyvä palata erilaisuuden käsitteeseen ja sen sisältöön ja näiden käsitteiden väliseen suhteeseen. Mikäli etnisyyden ymmärretään radikaaliksi ja ylittämättömäksi eroavuudeksi, se saa Toiseuden konnotaation, joka on yleinen tapa ymmärtää etnisiä ryhmiä eli ymmärtää ne valtakulttuurin vastakohtana tai vähintäänkin vähemmistöryhmänä. Tässä tapauksessa etnisyyden prosessoituminen alkaa siitä, että etniset ryhmät sisäistävät Toiseuden identiteetin (self-as-other) ja liittävät itseensä niitä ominaisuuksia, joita valtakulttuurilta puuttuu tai joita sillä ei ole. Näiden ominaisuuksien tuottaminen ja liittäminen Toiseuteen on useimmiten politisoitua, ja määrittäjänä on vallassa oleva ryhmä ja sen kulttuuri. Toiseuden prosessi tuottaa eri ryhmien väliset rajat, joita sosiaaliset käytännöt ylläpitävät ja uusintavat. Etniset ryhmät eivät ole yksin näiden symbolisten rajojen ulkopuolella, sillä postmoderni yhteiskunta tuottaa jatkuvasti eliniältään hyvin erilaisia ryhmittymiä, jotka osaltaan prosessoivat rajojen uusintamista.

Toinen tapa ymmärtää erilaisuus ja etnisyyden käsite on tulkita ne uuden representaation politiikan määrittämänä (Hall, 1996a). Tämän ajattelun mukaisesti erilaisuus määräytyy suhteessa yksilön tai ryhmän position. Se on sekä ehdollista että yhteensattumien tuottamaa (conjunctural). Etnisyys käsitteenä on ei-pakottava ja vaihteleva, vaikka se rajautuu usein prosessissa, jossa etnisyyden asetetaan vastakkain hegemonisen ja vahvan kansallisen (national) kulttuurin kanssa (ks. Morón, 1999: 79 – 84). Hallin mukaan uuden representaation politiikan kulttuuri sisältää ajatuksen, että ”me kaikki puhumme tietystä paikasta ja tietyistä historiallisista lähtökohdista, tietyn kokemusmaailman omaavina ja tietyssä kulttuurissa” (Hall. mts. 447, käänös MR). Ryhmien muodostumisen ja yhdessä pysymisen väline on yhdessä jaettu symboliikka, jota muut eivät välttämättä tunnista, mutta joka tuottaa niille, jotka sen merkityksen jakavat, tunteen johonkin kuulumisesta ja osallisuudesta (Cohen,

1989). Vähemmistökulttuurit erityisesti tarvitsevat symbolista jakamista ja rajallisuutta suhteessa valtakulttuuriin ikään kuin linnakkeeksi ulkopuolista maailmaa vastaan.

Olen kiinnostunut myös etnisyyden itsetajuisista ja symbolisista aspekteista. Cohen (1994: 120) on todennut etnisten symbolisten ilmaisujen antavan ryhmälle moniäänisyyden. Etninen ryhmä ei ole keskenään samanlaisten yksilöiden yhteenliittymä eikä sisäisesti yhtenäinen ryhmä ihmisiä. Ryhmissä on yhteisesti jaettujen symbolisten mallien sisällä heterogeenisuutta, joka on havaittavissa ryhmän jäsenten symbolisten ilmaisujen nyanssierojen perusteella. Kulttuurisen identiteetin tulkinta etnisyyden ilmaisujen perusteella saattaa olla lähes mahdotonta ja joka tapauksessa etnisyyttä yksinkertaistavaa. Yhdenmukaiset etnisyyden ilmaisut tuovat esiin ehkä etnisen ryhmän ulospäin viestimän symboliikan ja ilmaisulliset muodot, eivätkä ne sinänsä kerro ryhmän kulttuurisesta sisällöstä. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat mustalaiset (ks. Okely, 1983).

Postmoderni kulttuurinen identiteetti

Paikaltaan siirtyminen (displacement), jossa ihmiset joutuvat erilleen alkuperäisestä kulttuuristaan joko siksi, että he muuttavat fyysisesti kulttuurista toiseen tai vieraan kulttuurin kolonialistisen määräysvallan takia, on ilmiönä yksi aikakauttamme eniten muovaavia kokemuksia (Blammer, 1994: xi.) Se on ollut yksilön toimintaa kuvaava käsite, mutta siitä on tullut koko sosiaalista ja kulttuurista ympäristöä kuvaava. Esimerkkinä tästä on käsite hybridisyys, joka viittaa kulttuurista toiseen muuttaneiden vähemmistöjen mahdolliseen olemassa olemisen muotoon ja olosuhteisiin. Goldberg (1994: 10) toteaa, että hybridisyydet ovat modaliteetteja, joiden kautta ja sisällä monikulttuurisuuden olosuhteet eletään ja uusinnetaan (renewed). Hybridisyyden muotoja kuvataan käsitteillä rajatila (border), jossa vähemmistön identiteetti jää kahden kilpailevan identiteetin väliin. Kolmas tila (Third Space) viittaa vähemmistöjen asuttamaan omaan erityislaatuiseen pysyvään tilaan. Välitilan (in-between) identiteetti taas rakentuu kahdesta yhtäaikaaisesta historisiteetista, joita ovat vieraan yhteiskunnan marginaalinen oleminen ja omassa sydämessä kannettu henkilökohtainen historia. Kaikilla välitilan kulttuureilla on lisäksi jotakin yhteistä, vaikka ne ovat aina rakentuneet tiettyyn kulttuuriin, aikaan ja paikkaan (Bhabha, 1996: 53 - 61). Neljäs hybridisyyden modaliteetti on liminaalisuus (liminality), joka tarkoittaa marginaalista ja suhteellista rajatilaa eräänlaista liikkuvaa siirtymätilaa (esim. Bhabha, 1994; Grossberg, 1996).

Kulttuurien kohtaamista kuvataan paitsi tilallisin ilmaisin myös erilaisten äänien esiin nousemisena ja uudenlaisena moniäänisenä diskurssina, jota kuvataan termillä heteroglossia (Bakhtin, 1988: 291 – 294; During, 1993: 7). Vaikka paikaltaan siirtyminen on 2000-luvulla kaikkialla läsnäoleva ilmiö, ei se muodostune yleiseksi ajatteluraamiksi eikä näin ollen menetä erityistä luonnettaan. Paikaltaan siirtyvät ihmiset elävät kehittyneissä väli-tilan kulttuureissa, jotka ovat hämäänyttävästi keskenään sekä samanlaisia että erilaisia. Maahanmuuttajat, ensisijaisen sosialisationsa kulttuurista pois siirtyneet ihmiset ja ehkä myös paikallaan pysyvät ihmiset joutunevat pikkuhiljaa luopumaan haaveestaan löytää uudelleen kerran olemassa ollut ja menetetty kulttuurinen puhtaus (purity) tai mahdollinen etninen ehdottomuus (vrt. Hall, 1992: 310). Suurimittainen paikasta toiseen siirtyminen ei ole jotakin, joka tulee kulttuurin ulkopuolelta ja joka vähitellen valtakulttuurissa ”saatetaan sopusointuun” ja ”oikeaan muotoon”. Se on nyky-yhteiskunnan tyypillinen ilmiö, jossa paikaltaan siirtymisen kokemukset ja sen herättämät tuntemukset koskettavat myös paikallaan pysyviä ihmisiä. Nykyisen kriittisen ajattelun myötä lännessä on tapahtunut sisäinen paikaltaan siirtyminen, jonka lähtökohtana on yhä sinnikkäämmin toistuva kysymys läsnäolosta, mikä ei ole enää muualla. Maailman keskus on kateissa eikä sitä välttämättä enää halutakaan löytää (Chambers, 1994: 3.)

Paluumuuttajat, joihin tutkimuksessani keskityn, ovat ennen kaikkea yksilöitä, vaikkakin he samalla edustavat osaltaan postmodernia paikaltaan pois siirtymisen prosessia. Tällöin tutkimuksen yhdeksi keskeiseksi käsitteeksi nousee identifikaatio, joka perustuu tarpeeseen samaistua, löytää yhteinen alkuperä, yhteisesti jaettuun piirteitä tai tavoiteltu ideaali toisen ihmisen tai ryhmän kanssa sekä piirteitä, joiden perustalle syntyy luonnollinen solidaarisuus ja vastavuoroinen uskollisuus (allegiance). Kulttuurista toiseen siirtyminen tarkoittaa yksilötasolla sitä, että ihminen jättää taakseen ensisijaisen identifikaationsa paikan ja sosiaalisen ympäristön. Hänellä on edessään toissijaisen identifikaation tai uudelleen identifikaation työläs prosessi, joka on tilaan sijoittuva prosessi (ks. esim. Hetherington, 1998: 17).

Voidaan jopa kysyä, tuottaako nyky-yhteiskunta tätä toissijaisen identifikaation välttämättömyyttä ja onko se postmoderniin identiteettiin kuuluva universaali lainalaisuus. Onko matkustaminen, kiinteiden pisteiden välillä tapahtuva liike, jolla oli selvä lähtöpiste ja määränpää sekä mahdollinen kotiinpaluu, saanut postmodernissa yhteiskunnassa tasavertaisesti rinnalleen erityyppisen massojen liikehdinnän:

siirtolaisuuden, jossa ei lähtöpistettä eikä määränpää ole muuttumaton ja varma? Chambers (1994: 5) sanoo, että siirtolainen kaipaa ja tarvitsee suojaa kielelleen, historialleen ja identiteetilleen, jotka ovat jatkuvasti alltiina muutokselle. Siirtolainen on jatkuvasti liikkeessä, kotiinpaluun lupaus ja tarinan valmistuminen tulevat mahdottomaksi. Olisiko tapahtumassa niin, että tämän käänteisvaikutuksena erilaisuus katoaa, koska pysyvää samanlaisuutta ei ole ja erilaisuus on sosiaalisen tilan haltuunoton tyypillinen orientaatio? Näen, että erilaisuus määräytyy fragmentaaristen, tietyssä sosiaalisessa tilassa toteutuvien aikaan ja paikkaan sitoutuvien ”kuulumisten” jatkumossa. Erilaisuus ei katoa siksikään, että yksilöllä on perustavanlaatuisena ominaisuutena tarve kuulua johonkin. Ajan merkkinä näyttää olevan, että perinteisten ryhmien lisäksi ihmiset hakevat yhä enemmän samanlaisuuden piirteitä vaikkapa marginaalisten ominaisuuksien tai imaginaaristen uskomusten ja tilojen kautta. Tämä tarkoittaa sitä, että identiteetit rakentuvat ja ne koetaan tosiksi tietyssä rajallisessa ajassa ja paikassa. Ne rakentuvat välttämättömyyden ja valinnan välisestä dynamiikasta tilaan, jossa alistaminen ja vastustus ovat samanaikaisesti läsnä. Yksilön ja ryhmän kyky selviytyä tässä artikuloitien jatkumossa riippuu taidosta käyttää hyväkseen oman historian, kielen ja kulttuurin resursseja (ks. Hall, 1996.)

4 POSTMODERNIN IDENTITEETIN TILAT

"The constitutive other of national or communal identity is neither an ontological nor an epistemological entity, but is integral to and definitive of a psychological geography." (Carter et al, 1993.)

Tila ja tilallistaminen

Ymmärrys tilasta edellyttää tilan ja paikan välisen suhteen määrittelyä. Tässä tutkimuksessa tila merkitsee jotakin avointa, määrittelemätöntä, subjektiivista ja kokemuksellista. Tilaa on sellaisenaan mahdoton jakaa muiden kanssa, mutta sillä on sosiaaliset lähtökohdat (vrt. Harvey, 1989). Tila ei kuitenkaan ole koskematton, viaton tai turmeltumaton mahdollisuus yksilölle sijoittaa itsensä vaan se on politisoitu yksilön elämän rakentamisen raami (esim. Soja, 1989: 6). Tutkimuksessani tila käsitetään yksilön kokemuksen kautta avautuvaksi minän olemassaolon reviiriksi. Paikka on kollektiivisesti määritelty, kulttuurisesti värittynyt ja selkeästi rajautuva toiminnan areena. Paikalla on pääsääntöisesti kollektiivisesti prosessoitu luonne ja muoto, jota tuotetaan ja ylläpidetään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tilat ovat suoran vallankäytön pääsemättömissä ja paikoissa valta taas pesii.

Postmodernissa yhteiskunnassa ihmisten ensisijaisen identifikaation maailma muodostuu harvoin pysyväksi elämisen ympäristöksi, ja jos näin käykin, on se maailma itsessään nopeasti muuttuva ja monitulkinainen. Fyysisestä tilasta tulee sosiaalinen tila silloin, kun yksilön toiminnan mahdollisuudet ja laatu eivät ole yksittäisen ihmisen päätettävissä (ks. Gordon, 2000: 163). Sosiaalinen tila taas on

jatkuvan uudelleenmäärittelyn ja valtataistelun areena. Yksilön elämisen tilat ovat edellä mainitun fyysisen ja sosiaalisen tilan lisäksi hänen omien kokemustensa rajaamia ja värittämiä ja saavat määreensä suhteessa yksilön historiaan ja siihen sisältyvään liikkeeseen ja paikalleen asettumiseen. Kaiken kaikkiaan siis ihmisen elinympäristön tilat ja niiden sijainti ovat vaikeasti määriteltävissä. Elinympäristön paikat ovat alisteisia valtakulttuurin diskursiiviselle strategialle ja noudattavat sen tuottamaa kurinalaisuutta (esim. Zukin, 1996: 45). Paikat saavat kollektiivisesti julkituodun muodon ja luonteen. Paikkojen kautta yksilö tulee osaksi institutionaalista sosiaalista tilaa. Yksilön identiteetti saa vuorovaikutuksessa institutionaalisen ja strategisen sisältönsä samalla, kun vuorovaikutus tuottaa yksilön toimijuuden määreitä ja rajoja.

Sekä identiteetti että kulttuuri todentuvat ja kehittyvät arkielämässä, siksi myös kulttuurinen identiteetti saa siitä sisältönsä ja vakautensa. Tässä luvussa keskitytään yksilön arjessa esiintyviin tiloihin kaikessa niiden moninaisuudessaan ja erityisyydessään. Geertzin (1996: 262) ajatus "kukaan ei asu maailmassa yleensä" on haasteena, kun pyrin tekemään tiettäväksi paluumuuttajien identiteetin tiloja.

Ajan ja paikan välisen eron merkitys on vähentynyt postmodernissa yhteiskunnassa. Samoin on käynyt ajan ja paikan julkisuudelle ja yksityisyydelle. Jamesonin (1993: 2) mukaan kapitalismiin liittyvä halu organisoida ja tuottaa tilasta geometrinen, mikä etäännyttää eletyn elämän todellisuuden rakenteiden ilmaisemasta todellisuudesta. Seurauksena on, että tilaa edustavat vääristyneet, ihmisten todellisuudesta etäänntyneet mielikuvat. Identiteetin tilojen mahdollisuuksien ja mahdottomuuksien vaihtelu ei ole kokonaan kollektiivisesti kontrolloitua tai määriteltyä. Subjekti kuluttaa tilaa omalla tavallaan (ks. De Certeau, 1986). Tilat ovat paluumuuttajien kokemuksellisia toiminnan ympäristöjä erotuksena selkeästi rajautuville toiminnan kollektiivisille areenoille eli paikoille. Identiteetin tilat muodostavat aina yksilön oman elämänhistorian tapahtumapaikoista määräytyvän yksilöllisen kokonaisuuden. Ne eivät ole jaettavissa kenenkään toisen kanssa. Siksi syrjäytän pohdinnoissani tietoisesti julkista ja kollektiivista tilaa koskevat prosessit ja keskityn yksilön elämään ja sen merkittäviin kulttuurisesti määräytyviin ja kulttuurista viestiviin tiloihin.

Rancierin (1994: 35) mukaan identifikaation prosessi on ensisijaisesti tilallistumisen (spatialization) prosessi. Identiteetin paradoksi on, että ihmisen täytyy matkustaa tuodakseen sen julki ja esille itselleen. Ranciere esittää, että tilallistamisen (spatialization) kautta ja sen ansiosta identiteetin käsite

muuttuu eläväksi. Maasta toiseen muuttaminen on samalla matkustamista tilassa ja siis myös oman identiteetin uudelleen tulkinnan ajankohta. Voi käydä niin, ettei ihmisille löydy uudessa maassa paikkaa, jossa hän olisi identtinen itselleen. Mikäli näin kuitenkin käy, hänelle on mahdollista tuottaa subjektiivisesti sellaisia tiloja. Nämä tilat saavat muotonsa esimerkiksi unissa, haaveissa. Ne ovat ikään kuin resurssi, joka muuttuu ja todennäköisesti myös vähenee merkitykseltään sitä mukaa, kun yksilö kykenee paremmin lukeman sosiaalista ja kulttuurista ympäristöään ja löytämään sieltä muiden kanssa jaettuja paikkoja, joissa hän voi samalla olla identtinen itselleen.

On huomioitava, ettei yksilön fyysinen siirtyminen kulttuurista toiseen tarkoita yksilön mielen siirtymistä, vaan mielen haastamista ja pakottamista neuvotteluun ulkomaailman kanssa. Alkuvaiheen identiteetin tiloja tarkasteltaessa on otettava huomioon sekä lähtö- että tulomaa ja niiden kulttuurinen ilmapiiri sekä ne saumakohtat kulttuurien välillä, joita jokainen yksilö subjektiivisesti tuottaa olemassaolonsa turvaksi. Ei ole olemassa ennalta määriteltyä prosessimallia, jonka mukaisesti ihmiset uudelleen identifioituisivat uuteen sosiaaliseen tilaan ja kulttuuriin. Identifikaatio tapahtuu tilassa, jossa kaikki on vielä saavutettavissa (Hebdige, 1993: 273).

Käyn läpi erilaisia tiloja, jotka voivat toimia resurssina kulttuurisen identiteetin juurtumalle ja sen peilinä. Nämä tilat voivat olla päällekkäisiä ja samanaikaisesti olemassa olevia, jolloin yksilön oman elämänhistorian tai ulkoisen pakotteen kautta määräytyy se, mitkä tilat toimivat, ja missä muodossa ne toimivat yksilön arjen episodien näyttämöinä. Viittaan ja suhteutan pohdintaani paikoin myös tutkimuksen kohderyhmään eli entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneisiin paluumuuttajiin.

Postmoderni tila ja kulttuurinen identiteetti

Kulttuuri muodostaa yksilön ja ryhmän merkitysten, käsitteiden ja ideoitten tuottamisen raamin. Sen ajatellaan olevan elämän kehys, jonka sisällä erilaiset henkilökohtaisen elämän aspektit tuottavat keskinäiset suhteensa ilman pakotetta sattumanvaraisiin kategorisointeihin tai Toiseuden tarkistuksiin oman kulttuurin sisällä. Siirtolaisilla, kuten inkeriläisillä, joille siirtolaisuus on historiallisesti toistunut prosessi on oman kulttuurin alue määrittelemätön. Se on yhtä lailla kaikkialla kuin ei missään (ks. Chambers, 1995).

Kaikki toimijat liikkuvat suhteessa toisiinsa sosiaalisessa tilassa, kukin pohjimmiltaan itseään ajatellen ja omalla tavallaan tilaa (time-space) lähestyen ja kuluttaen (ks. Massey, 1994: 4). Prosessi, jossa ihmiset kohtaavat spontaanisti oman kulttuurinsa jäseniä päivittäin ja luovat hiljalleen ryhmälleen tyypillisiä käytäntöjä, tapahtuu maahanmuuttajilla samanaikaisesti omakohtaisen sopeutumisen rinnalla. Ryhmä ei synny ennen kuin yksilö on valmis olemaan julkisesti Toinen ja edelleen osana ryhmää. Ryhmän kautta maahanmuuttajat voivat vasta kokea tavoitteellista ja merkityksellistä yhdessäolon tunnetta. Ryhmänä he voivat alkaa pystyttää rajoja ja luoda ryhmän yhteisesti jakamaa symboliikkaa ja merkityks maailmaa. Rajojen olemassaolo on ryhmän turva (Cohen, 1989).

Uuteen kulttuuriin muuttamisen alkuvaiheessa yksilö käy usein läpi omaa uudelleen-sosialisaatioprosessiaan muille näkymättömästi ja saavuttamattomissa olevassa tilassa eli kotona. Maahanmuuttajalle ei välttämättä muodostu ryhmää, joka kohtaisi julkisessa tilassa (ks. Shields, 1996: 236 - 237). Käytännössä yksittäisten maahanmuuttajien ryhmäytyminen uuden kulttuurin osalliseksi ryhmäksi todentuu vasta useiden maassaolovuosien jälkeen. Rajat, joita ryhmä tällöin kykenee pystyttämään, ovat saumakohtia, joissa ryhmän identiteeteistä neuvotellaan ja joissa ryhmä avautuu ulospäin. Hall sanoo käyttämänsä identiteetti -käsitteen viittaavan kohtaamispaikkaan tai saumakohtaan, jossa diskurssit ja käytännöt sekä subjektiviteetteja tuottavat prosessit kohtaavat. Identiteetit ovat ajallisen kiinnittymisen pisteitä diskursiivisten käytäntöjen meille osoittamiin subjektin positioihin. (Hall, 1996: 5 - 6.) Inkeriläiset eivät ole ryhmänä hallinneet paikkaa, josta he voisivat artikuloida omaa identiteettiään. Identiteetti on ollut kiinnittymistä toisten hallitsemiin "pisteisiin" ja toisten sanelemisen ja tuottamisen tulosta.

Paikkojen kautta voidaan manipuloida ja hallita sekä toimintaa että sosiaalisia vuorovaikutussuhteita. Paikkojen suunnitteluun liittyy ajatus toimivuudesta ja toiminnasta. Hallitseva kulttuurinen diskurssi tuottaa tilan ja toimijat sekä näiden välisten suhteiden merkitykset. Tila muuttuu paikaksi. Paikka on artefakti, ennalta suunniteltu yksilön toiminnan ja käyttäytymisen ympäristö. Ne impulssit, joita meidän oletetaan saavan ympäristöstämme, ovat tietoisesti paikkoihin suunniteltuja. Tuntiessaan kulttuurin hyvin yksilö voi toimia sosiaaliseen ympäristöön liittyviä merkityksiä mitätöiden, mutta kuitenkin sallitun toiminnan rajoissa. Paikat paljastavat, viestivät ja symbolisoivat hallitsevaa sosiaalista rakennetta, mutta vain niille yksilöille, jotka kykenevät lukemaan ja tulkitsemaan ympäristöään. Sosiaalinen rakenne asettaa vähimmillään ihmisten käyttäytymistä säätelevät ääriajat, enimmillään se asettaa

säännöt ”sallituille”, ”kielleyille” tai ”mahdollisille” ajatuksille ja toiminnalle (Pile & Thrift, 1995: 3).

En väitä, että ihminen olisi passiivinen olento, joka asetetaan sosiaalisen järjestelmän tiloihin ja rakenteisiin. Tarkoitukseni on ilmaista, että arjen elämälle on olemassa tietyt ennalta asetetut mahdollisuudet ja rajat, joita paikan symboliikalla ja järjestyksillä viestitään. Rajat ovat ihmisten jatkuvan uudelleen artikuloinnin kohteena. Paikkojen jatkuva uudelleen kehystämisen, nimeämisen ja tuottamisen prosessi ei kuitenkaan koske kaikkia. Olen sitä mieltä, että maahanmuuttajat, etniset vähemmistöt ja kulttuurisesti marginaaliset ryhmät yleensä, eivät ole valtakulttuurin tavoin oikeutettuja avaamaan keskustelua rajoista. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneille maahanmuuttajille nämä sallivat, kieltävät ja mahdollistavat viestit ovat absoluuttisia. He haluavat myös itse noudattaa niitä, mahdollisimman hyvin ja tarkasti, saavuttaakseen uuden kulttuurin jäsenyyden, kuuluakseen joukkoon tai vähintäänkin ollakseen erottumatta muista.

Maahanmuuttajien ja vähemmistöjen arkisen toiminnan kaupunki voi olla hyvinkin erilainen kuin valtakulttuurin asuttama kaupunki. De Certeau (1986) on arkipäivän rutiineja tutkiessaan tuottanut idean kaupungin kartoittamisesta (mapping) kuvatessaan prosessia, jossa yleinen sosiaalinen ja kulttuurinen tila tilallistetaan tai tilallistuu. Hänen mukaansa on olemassa ”mallikaupunki” (concept city), joka voidaan sijoittaa urbaaniin tai utopistiseen keskusteluun. Mallikaupunki on tila sinänsä. Se on hallitsevien ja rationaalisten organisaatioiden luomus, jolla he suojaavat valtaansa ja uusintavat merkityssysteemiään. Tämän mallikaupungin ”alapuolella” on olemassa toinen, arkisen elämän tuotoksena syntynyt kaupunki. Tämä arjen kaupunki toimii hiljaisen tiedon varassa. Arjen kaupungissa ei ole olemassa kollektiivista suunnitteluvirastoa eikä myöskään ole osoitetta, johon valittaa, mikäli se ei toimi hyvin. Arjen kaupunki on arjen kohtaamisten, yhteenottojen ja energian tuotos (De Certeau, 1986.) Mallikaupunki ja arjen kaupunki eivät ole erillisiä toisistaan. Yhdessä ne muodostavat eletyn ympäristömme. Arjessa ihmiset kuluttavat mallikaupunkia ja tekevät siitä konkreettisen elämänympäristön, arjen kaupungin. Lefébvre'n (1984) analyysin mukaan yksilön kokemana arjen kaupunki avautuu tulkittavaksi kolmella tavalla. Näitä ovat yksilön kokemuksessa havaittu, käsitetty ja eletty tila, jotka kaikki ilmaisevat erilaista tilassa olemisen, sen tuottamisen ja uusintamisen kenttää.

Maahanmuuttajien arjessa nämä kolme kokemuskenttää poikkeavat valtakulttuurin vastaavista. Maahanmuuttajat havaitsevat ja kokevat osin uuden kulttuurin irrallisina paikkoina, koska yhteiskunnan

toiminta ja sen eri osien suhde on heille vieras. He käsittävät tilan joko aikaisemmin tänne muuttaneiden tuttaviensa värittämien tulkintojen tai omien haaveittensa ja oman ensisijaisen identifikaationsa merkitysten kautta. He elävät samaa fyysistä tilaa, henkisesti he ovat ulkopuolella ja ulkopuolisia.

Identiteetin tilat

Kokemukseen pohjautuva toiminta on yksilön elämänhistorian aktiivista artikulointia (ks. Proby, 1993: 29 – 30). Kulttuurista toiseen muuttavan ihmisen toiminnan perustana oleva kokemus on eri kulttuurista kuin sen hetkinen toiminnan ympäristö. Uudelleen sosialisatiossa identiteetin tilat kehittyvät suhteessa siihen kokemukseen ja vuorovaikutukseen, joka yksilöllä on suhteessa sekä entiseen että uuteen kotimaahansa.

Tässä tutkimuksessa mukana olevat paluumuuttajat olivat asuneet tutkimuksen aloittamishetkellä Suomessa 1 - 4 kuukautta. Heidän entinen kotimaansa on heille läheinen sekä fyysisesti että henkisesti, mutta sen muutosvauhti on nopea. Maahanmuuttajat ovat kognitiivisesti tietoisia entisen kotimaansa tapahtumista, mutta heidän kokemuksiansa tilojen kautta avautuva entinen kulttuuri etäännyy heistä ja he etäännyvät entisestä kulttuuristaan. Jokaisen ihmisen läsnä- ja poissaolevana ilmenevä osallisuus erilaisiin tiloihin on omanlaisensa kokemus, sillä läsnä- ja poissaolon elementit ovat subjektiivisia ja taipuvaisia sopeutumaan yksilön sisäisen maailman tarpeisiin. Läsnä- ja poissaolemisen elementit eivät ole kollektiivisesti hallittavia.

Castells (1989) puhuu paikkojen kautta hallitun ja organisoidun (place-based) yhteiskunnan disartikulaatiosta. Hän analysoi ”vanhan kaksinapaisen maailmanvallon dynamiikan” häviämistä. Hänen mukaansa sosiaalinen merkitys katoaa paikoista ja siksi myös yhteiskunnasta. Paikkojen sosiaalinen merkitys ohentuu ja hajaantuu tilan uudelleen konstruoidun logiikan runsaudessa (flow) ja niiden alkuperäinen merkitys muuttuu tuntemattomaksi. Castellsin ajatus kertoo sen, miksi kulttuurisen identiteetin tilojen kuvaaminen on kuin löytäisi kourallisen hiekkaa maisemien loputtomasta jatkumosta (space) ja kutsuisi tätä kourallista identiteetin tilaksi. Se kourallinenkin on aina subjektiivinen.

Tämän luvun keskeisenä jäsenyyksenä on jako julkisen ja yksityisen tilan välillä. Jaottelu ei ole

kategorinen, ja julkisen esiintyminen yksityisessä ja ennen kaikkea yksityisen esiintyminen julkisessa on yleistä. Yksityinen tila on yhä enemmän julkisen tilan intressin kohteena, esimerkiksi Internet ja elektroninen viestintäteknikka ovat tehneet mahdolliseksi kodin muuttumisen maailmanpolitiikan ja yksilön ajassa kohtaamisen tapahtumapaikaksi tai rocktapahtuman näyttämöksi.

Julkinen tila

Julkinen tila on erilaisten motiivien, uskomussysteemien ja elämäntapojen sulatuspiste, siksi se sisällyttää itseensä niin kollektiivisesti jaetun sosiaalisen symboliikan kuin sitä uhkaavat prosessitkin. Julkinen tila on sosiaalisen symboliikan neuvottelukenttä, jonka dynamiikkaa pyörittää yksilön konkreettinen arki.

Habermas ei usko julkisen tilan arjen käytännön kautta muotoutuvaan järjestykseen ja liittää julkisen tilan tarkasteluun politiikan. Julkisen tilan demokraattinen järjestys syntyy hänen mukaansa siitä, että on olemassa kaikkien tunnustama auktoriteetti tai keskitetyn kontrollin instituutio, joka kykenee turvaamaan julkisessa tilassa kaikille yhtäläiset oikeudet (Habermas, 1992: 119). Väittäisinkin, että vähemmistöjä tutkittaessa on huomioitava, että tämä auktoriteetti vahvistaa ja ylläpitää valtakulttuurin symboliikan ja käytäntöjen hallinnoimaa julkista tilaa. Vähemmistöt saavat oman paikkansa sosiaalisessa tilassa valtakulttuurin ehdoilla, ei julkisen tilan ”yleismaailmallisten oikeuksien” takia. Maahanmuuttajat asettuvat asumaan ja elävät edelleen tilassa, julkisessa tilassa, jossa he ovat ulkopuolisia ja jossa heidän tarpeensa on marginaalisesti huomioitu.

Kansa ja kansallisuus ovat muuttaneet sisältöön ja muotoaan jälkiteollisessa yhteiskunnassa. Kansallisuus on yleismaailmallisesti yhä vähemmän kotimaan habitus ja yhä enemmän kokemus siirtolaisuudesta, maasta karkotuksesta, diasporasta ja kulttuurisesta uudelleen asettumisesta. Mitä enemmän, esimerkiksi kulttuurista yhdenmukaisuutta tavoittelevat maat vaikeuttavat tai kieltävät alueellaan eri kansallisuuksia tavoitteenaan toteuttaa kansalaisuuden ja kulttuurisen perimän vastaavuus, sitä enemmän ihmiset joutuvat liikkumaan. Bhabha (1990) esittää, että nyky-yhteiskunnassa kansalaisuus perustuu mielikuvaan menneisyydestä. Bhabhan mukaan ”halu kansalaisuuteen perustuvaan menneisyyteen saavutetaan kieltämällä sosiaalisen ja kulttuurisen erilaisuuden olemassaolo. Kansalaisuuden nykyisyyttä ei rakenneta menneisyyden perustalle vaan

menneisyyttä muokataan ja sitten edelleen käytetään sopivana väylänä nykyisyydelle” (1994b: 203, käännös MR). Sosiaalisen tilan muoto, sisältö ja merkitys eivät ole haettavissa menneisyydestä eikä nykyisyydestäänkään. Sen sijaan se on mielikuvien ja tulkintojen tuotos, ei kognitiivinen vaan affektiivinen elämisen ympäristö, mikä tarkoittaa, että tässäkin tutkimuksessa käytetty jako julkiseen ja yksityiseen tilaan on sopimuksenvarainen.

Kotimaattomuus

Sarup (1994: 96, käännös MR) on todennut, että kotimaan merkitystä ei todella voi tunnistaa ennen kuin tulee tilanne, jossa sen maaperällä oleminen on joko tilapäisesti tai pysyvästi yksilön saavuttamattomissa. Kotimaan menetyksen tunne on kuin amputoidun raajan kuviteltu kutina. Koko ajan laajempia ihmisryhmiä koskettava kotimaan äkillinen tai pakonomainen menettäminen ja siitä seuraava isänmaattomuus, juurettomuus, kuulumattomuus tuottavat arvaamattomia ja ennakoimattomia ajassa ja paikassa muodostuvia ja eteneviä prosesseja.

Useimmiten kotimaan ulkopuolella eläminen tarkoittaa, että yksilöllä on uudessa kulttuurisessa ympäristössään jonkinlainen rajavyöhykkeelle sijoittuva (borderline) asema. Ajan myötä hän ajautuu ulkopuoliseksi myös ensisijaisen sosialisationsa kulttuurissa. Hänestä tulee henkilö, joka ei ole täysin kotonaan missään tai on kotonaan kaikkialla. Ulkopuolisuus ei ole pelkästään negatiivista. Sen mahdollinen etu on, että henkilö kykenee näkemään kulloisenkin kulttuurisen ympäristönsä eri tavalla kuin se, joka on syntynyt tai koko ajan elänyt, uusintanut ja tuottanut tätä kulttuuria. Toisaalta, kuinka ihminen kykenee olemaan tai ajattelemaan edes olevansa koko tulevan elämänsä tuomittuna osallistuvaksi havainnoijaksi? Rajallinen asema, olemassa olemisen perustan kiinnittyminen yhtäaikaaisesti kahteen kulttuuriin sekä samanaikainen ulkopuolisuus molemmissa kulttuureissa on raskas optio elämälle. Onko niin, että postmoderni kehitys eteneekin siten, että nämä rajalliset asemat etabloituvat osaksi systeemiä ja ihmiset perustavat juurensa sekä lähtö- että muuttomaan kulttuurisiin elementteihin?

Bottomley (1992: 3) on kirjoittanut, että jos olisi mahdollista siirtää kokonaisia ”kulttuureja”, niin niiden erityiset kehittymisen olosuhteet olisivat irrelevantteja. Paluumuuttajista esimerkiksi inkeriläisten kulttuuri on kehittynyt toistuvien pakkomuuttojen määrittämässä olosuhteissa (esimerkiksi Nevalainen &

Sihvo, 1991; Suni, 2000). Heiltä on puuttunut oikeus omaan kotimaahan. Tutkimukseni kysymyksenasettelun näkökulmasta inkeriläisten historia on yhteneväinen juutalaisten historian kanssa. Molempien ryhmien kotimaa on historian kuluessa uudelleen ja uudelleen alistettu ulkopuolisten määrittelyille. Grosz (1993: 96) on todennut, että juutalaiset ihmiset ja kulttuuri yrittävät kovasti olla osa asuttamansa ympäristön kokonaiskulttuuria. Se on juutalaisen kulttuuriin säilyttämisen suhteen ongelmallista, sillä mitä enemmän juutalaiset ovat oman kulttuurinsa sisäpuolella sitä enemmän he samanaikaisesti jäävät kulttuurisessa ympäristössä ulkopuoliseksi, loitontuvat siitä ja vieraantuvat ja päinvastoin. Maattomana ja siksi kodittomana kulkijana, maanpaossa olevana nomadina, juutalaisten ja inkeriläisten kohtalona on olla samalla sekä tuttu että ulkopuolinen ja vieraantunut kaupungeista, kulttuurista ja yhteisöistä, joissa he kiertävät.

On olemassa vielä kolmaskin ryhmä, joka on elänyt samanlaisessa tilanteessa, palestiinalaiset. Heillä ei ole ollut oikeutta asettaa kysymyksiä ja avata keskustelua omasta maastaan vaan diskurssin avaimet ovat ulkopuolisten hallussa. Said (1986: 40, käännös MR) on sanonut, että idea Palestiinasta on saanut ulkopuolisille niin vahvan merkityssisällön, että Palestiinan alkuperäisille asukkaille on mahdotonta asettaa vaateitaan maata kohtaan ilman, että he tietoisesti niitä asettaessaan jo kamppailisivat tulevien vastaväitteiden tulvan kanssa. Heillä ei ole mahdollisuutta hallita keskustelua omasta olemassaolostaan, ei sen sijainnista eikä maaperästä.

Inkeriläisten tilanteen vertaaminen juutalaisiin tai palestiinalaisiin on uskallettua, mutta pidän sitä perusteltuna oman kysymyksenasetteluni näkökulmasta: mikä on kulttuurisen identiteetin perusta ihmisillä, joiden kotimaata ja joiden asuttama alue on suurelta osin ulkopuolisten politikoinnin tulosta? Kotimaa on tärkeä ja oleellinen osa yksilön ja ryhmän kulttuuria, eikä sen puuttumisen merkitystä voi sivuuttaa. Fyysisen kotimaan puuttuessa ryhmälle on mahdollista ainoastaan symbolisen oman tilan rajaaminen. Tällöin kotimaassa on kysymys siitä, että henkilö on kykenevä ja oikeutettu luomaan ja ylläpitämään kulttuurisia rajoja ja rajattomuutta.

Morley ja Robins (1993: 8) ovat määritelleet kotimaan tarkoittavan tilaa, jossa henkilö voi säilyttää kulttuurin ja identiteetin perimmäiset elementit. Kotimaa on enemmän kuin maantieteellinen ympäristö, se on alue, jossa ihmiset voivat turvallisesti sijoittaa itsensä ja saada hyväksynnän omalle menneisyydelleen sekä uskoa yhteisölliseen pysyvyyteen. Inkeriläiset ovat ryhmä, joka on joutunut

siirtymään asuinpaikastaan, hajoamaan ryhmänä ja asettumaan yksilöinä useita kertoja historiansa aikana (esimerkiksi Takalo & Juote, 1995; Suni, 2000). Heidän oma kotimaansa tai kulttuurinsa, jossa he toimivat läsnä- ja poissaolevana on siis äärimmäisen kompleksinen. En näe inkeriläisten saatikka yleisemmin entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneiden paluumuuttajien ensisijaisen identifikaation kulttuuria yhteneväisenä. Tutkimukseni paluumuuttajien ensisijainen kulttuuri on venäläinen, karjalainen tai ukrainalainen riippuen siitä niistä fyysisestä paikoista, missä he ovat ennen Suomeen muuttoaan asuneet ja siitä kulttuurisesta ympäristöstä, missä he ovat eläneet.

Nostalgiatila ja tilan nostalgia

Nostalgiatila on subjektiivinen yksilön oman elämän ja elämäkokemusten raamittama tila, jossa puheen muisteltu ja muistettu menneisyys kohtaavat nykyisyyden (Lustiger-Thaler, 1996). Nostalgiatila syntyy muistelun, muistojen ja unohtamisen prosesseista, jossa ihmiset artikuloivat tuntojaan ja tunteidensa sijainnin. Nostalgia voi olla tietoista tai tiedostamatonta. Se tuottaa nykyisen olemisen tilaan merkityksiä siinä missä läsnäolon tai jaetun merkityksen tilatkin.

Määrittelen nostalgian sentimentaaliseksi ja yksilölliseksi menneisyyden muisteluksi, joka vaikuttaa siihen, miten yksilö antaa merkityksen tilalle ja siinä tapahtuvalle draamalle – muistelijan oma rooli mukaan lukien. Nostalgiatila pysyy elävänä osana nykyisyyden draaman määrittelyä niin kauan kuin itse itseään uusintavaa muistelutyötä tapahtuu (ks. Huysen, 1995). Menneisyyteen tukeutuminen ei ole pelkästään nostalgiaa. Se on ensisijaisesti sen hetkiseen kontekstiin ja kokemuksiin liittyvä näkökulma (Goldberg, 1994: 22). Muistelutyö muuttuu sitä mukaa, kun yksilö subjektina löytää paikkaansa uudessa kulttuurissa. Mitä enemmän nykyisyys tarjoaa toiminnan ja osallisuuden mahdollisuuksia maahanmuuttajalle sitä nopeammin yksilö prosessoi omaa kulttuurista orientaatiotaan ja toimijuuttaan ja samalla nostalgiatilan arkisuus väistyy. Nostalgiatilasta tulee jotakin, jonka vain yksilö itse omistaa tarvitsematta enää sen tuomia tuntemuksia täyttämään uuden kulttuurin rajoitetun osallisuuden ja mahdollisuuksien tuottamaa tyhjiötä. Nostalgiatilan tapahtumat siirtyvät tässä vaiheessa selkeästi menneisyyteen. Niistä tulee maahanmuuttajan omia subjektiivisia hetkiä, eikä enää tilallisia toiminnan mahdollisuuksia kuten maasta toiseen muuttamisen alkuvaiheissa. Nostalgiatilasta tulee nykyisyyden kautta avautuvaa, jolloin epävakaa traditiota perustetaan uudelleen. Siinä on kyse muutoksesta, jota ei ole vielä tunnustettu (vrt. Sarup, 1994: 98).

Tilan nostalgia on symbolista. Se on ilmaistu erilaisin merkein, koodein tai koodiavaimin, jotka ovat toiselle ihmiselle tärkeitä ja merkittäviä ja toiselle ehkä täysin yhdentekeviä. Nostalgiatila on rauhallinen ja mahdollistava, se ei käytä valtaa ulkopuolisiin pakottamalla tai rajoittamalla heidän toimintaansa.

Nostalgiatila voidaan valjastaa myös kollektiiviseen käyttöön, jolloin se muuttuu paikaksi ja saa toiminnallisia rajoitteita. Rakennuksiin tai tapahtumapaikkoihin voidaan kollektiivisesti tuottaa ryhmän kiinteyttä lisäävää tai ylläpitävää nostalgiaa. Se todentuu esimerkiksi tilanteessa, jossa paikalliset ihmiset hidastavat yhtäkkiä vauhtiaan ja katselevat ympärilleen, ikään kuin hengittäen tilan henkeä, sen historiaa tai vaikkapa tunnetta kansallisen gloorian hetkistä. Ulkopuolinen voi hidastaa kävelyään samalla tavalla nautiskellen tietämättä, mistä nauttii ja mitä katsoo. Tämä tapahtuu myös toisin päin. Turisteille paikallista historiaa ja nostalgiaa nostattavat paikat merkitsevät paikallisille ihmisille kassavirtoja ja ei-paikallisille tarjottavia palveluita. Kulttuurisesti merkittävä historiallinen tila on näin siirtynyt erilliseksi ihmisten arjen tilojen jatkumosta. Siitä on tuotettu turistipaikka, jolla on konnotaationsa vain suhteessa turisteihin. Nostalgiasta voidaan siten tehdä kulutushyödyke (ks. Morris, 1988).

Synkroninen, eli horisontaalisella akselilla merkityksensä saava tila, saa muotonsa suhteessa sitä ympäröiviin tiloihin ja kulttuuriin sekä siitä diskurssista ja kulttuurista, jota kulloinenkin tilan kokija edustaa. Ihmisten on yhä vähemmän mahdollista löytää koskematonta, yksilöllisen kokemuksen ja tunteen kautta määrittyvää tilaa. Kaikki julkinen tila pyritään määrittelemään etukäteen valmiiksi, hyödylliseksi, ennakoitavaksi ja kontrolloitavaksi. Väitänkin, että jopa nostalgisten kokemusten ”reitti” pyritään viitoittamaan valmiiksi tai ainakin kärjistämään sen syntymistä edesauttavia ”luonnollisia” elementtejä.

Nämä tilalliset artefaktit tarjoavat kapea-alaista nostalgiatunteen kaikupohjaa, johon mahdollisuuksien mukaan pyritään liittämään suurin mahdollinen kaupallinen hyöty. Ne muodostuvat lähtemisen ja jonnekin menemisen symboleiksi. Morris (1993: 287) kuvaa niitä käsitteellä ”mahdollisuus mennä jonnekin muualle” -paikat. Ne ovat ilman historiaa ja erityisyyttä olevia ei-paikkoja, jotka eivät integroidu mihinkään (Auge, 1995). Samaa vaaditaan myös ei-paikkojen asiakkailta. Ei-paikoissa yksilön subjektiviteetti on turha ja merkityksetön, pankkikortti tai sosiaaliturvatunnus riittävät osallisuuteen ei-

paikoissa (mt.). Niiden tarkoitus on tuottaa loputonta toistoa ja kulutuksen mahdollisuutta. Ei-paikoista muodostuu helposti kulttuurin ulkopuolisten pääasiallinen kodin ja perheen ulkopuolisen toiminnan tila.

Paluumuuttajien menneisyys ja nostalgia toimivat vuorovaikutuksessa nykydraaman avainten, persoonattomuuden, kuluttamisen paikkojen ja anonymiteetin, eli heidän länsimaisen ideaaliansa kanssa, jonka kuviteltuihin tuntemuksiin he ovat kerta toisensa jälkeen palanneet odottaessaan muuttoaan Suomeen.

Nostalgia ei ole representaatioltaan tiettyyn fyysiseen ympäristöön kiinnittyvää. Se liittyy yksilölliseen sielunmaisemaan, jonka voi herättää myös ääni, tuoksu tai jokin teko- ja tapahtumasarja. Maahanmuuttajille nostalgia herää hyvin herkästi tai he herättävät sen itse, arjelle vastapainoksi, uudessa, vieraassa ja ehkä torjuvassakin elinympäristössä. Tässä tutkimuksessa nostalgiatilalla tarkoitetaan jo kerran elettyyn kulttuuriseen ympäristöön liittyviä tuntemuksia, jotka kantautuvat muistijälkinä uuteen kulttuuriseen ympäristöön ja nousevat esiin tiedostamattomasti tietynlaisissa tilanteissa ja ympäristöissä, mutta joita kulttuurista toiseen muuttava ihminen itse myös aktivoi nykyisen identiteettinsä tilan laajentamiseksi ja monipuolistamiseksi. Nostalgia on osin kieltämistä, osin idealisointia, osin fetisismia, osin antagonismia, osin kahtia jakamista. Kahtiajakaminen - julkisen tilan käyttämisen ja merkityksen kollektiivinen ymmärtäminen ja toisaalta yksilöllistäminen, subjektiivinen kokeminen ja merkityksenanto - johdattaa yksityiseen tilaan.

Yksityinen tila

Yksityisen ja julkisen tilan välinen rajanveto on kontekstisidonnaista ja subjektiivista. Yksityinen tila on aina läsnä julkisessa tilassa ja julkinen yhä kasvavassa määrin myös yksityisessä tilassa. Yksityisellä tilalla tarkoitan subjektiivisen kokemuksen kautta avautuvaa ja mahdollistuvaa tilaa. Jopa entisestä kotimaasta saattaa tulla yksityinen tila. Kun ihminen muuttaa maasta toiseen, hänen yksilöllinen kokemuksensa entisestä kotimaastaan sekä elämästä siellä alkaa erkaantua samanaikaisesti entisessä kotimaassa elävien ihmisten arkipäivässä uusintuvasta kokemuksesta heidän omasta kulttuuristaan. Entinen kotimaa muuttaa muotoaan niin yksilön mielikuvissa kuin todellisuudessaakin, mutta ei yhteneväisesti. Uudessa kulttuurissa taas se, mikä aiemmin oli julkinen, jaettu ja tunnustettu - eli ensisijaisen sosialisoinnin kulttuuri - muuttuukin yksityiseksi, erityiseksi ja marginaaliseksi. Kotimaa

muuttuu edustamaan yksityistä identiteetin tilaa. Ensisijaisessa identifikaatiossa tuotettu ja identifioitu kansallisuus saa yhä monimuotoisempia ilmenemismuotoja mielikuvissa ja muistoissa. Kotimaasta tulee myyttinen sidos menetettyyn menneisyyteen, joka on irtaantunut, ei- integroitunut osa nykyisyyttä.

Berman (1983) sanoo, että me haikailemme jonkin perään saadaksemme siitä otteen, mutta haikailun kohde on pohjaton ja saavuttamaton. Me epäröimme ja katsomme taaksemme löytääksemme jotakin yhtenäistä ja jatkuvaa, johon nojata, mutta huomaammekin tarttuneemme haamuun. Bermanin argumentti on erityisen osuva tämän tutkimuksen kohderyhmän suhteen. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleet paluumuuttajat ovat eläneet viimeiset kymmenen vuotta ennen muuttoaan entisen kotimaansa valtaisan ja arvaamattoman transitiovaiheen jaloissa. Muuttoa odottaessaan paluumuuttajat elivät ensisijaisen kulttuurinsa kotimaassa jatkuvien muutosten, uusien vaatimusten sekä uudelleensosialisaation vaihetta. Heidän ensisijaisen identifikaationsa ympäristö sellaisena, kun he sen läsnäolevana kokivat, ei todennu enää missään. Se on olemassa muistojen paikkoina ja vain muistojen todellisena ympäristönä.

Ihmiselle on tärkeää löytää rajat yksityisen ja julkisen minän välillä. Olisiko kysymys maantieteellisestä psykologiasta silloin, kun ajatusta sovelletaan julkisen ja yksityisen tilan välille tehtävään rajanvetoon? Uskon, että julkisessa tilassa toimiminen on pääsääntöisesti yksityisen tilan muodostamista julkiseen tilaan ja sitä kautta julkisen tilan haltuunottona, eli julkisessa tilassa toimiminen on alisteinen yksityisessä tilassa toimimiselle. Klein (1986: 51) kuvaa tilallistamista projektiona, sisäisen maailman heijastumana, objektien välisten suhteiden maailmana. Itse väitän yksityisen tilan - niin fyysisen, esimerkiksi koti, kuin abstraktinkin, esimerkiksi nostalgiatila - olevan yksilön oman elämänhistorian ulkoistamista. Yksilön kokemat tilat ovat projektio yksilön sisäisen maailman järjestyksestä ja sen tarpeesta tai epäjärjestyksestä. Nostalgiatila saa substanssin: muodon, hajun, maun, äänen ja värin yksilön eletystä elämästä. Nostalgiatila tarjoaa mahdollisuuden etnisyyden säilyttämiseen ja reproduktioon erityisesti maahanmuuttajille. Se, mikä heillä on mielikuvissa ja muistoissa, perustuu menneisyyden kokemuksiin ja entiseen kulttuuriseen ympäristöön, joita muut eivät jaa. Nostalgiatila on olemassa vain mielikuvissa, joita ulkopuoliset eivät ymmärrä eivätkä myöskään määritä.

Koti tilana

Koti on taivas, suojapaikka länsimaisessa kulttuurissa, "locus sentiment". Koti kuvataan suopeaksi, kontrolloitavaksi ja persoonalliseksi tilaksi vastakohtana ulkoiselle ja persoonattomalle tilalle. Se on maksimaalisen yksilöllisen autonomian harjoittamisen paikka, minimaalinen julkisen muodollisuuden ja kompleksisten säännösten noudattamisen paikka. Kodilla on pyhä luonne, joka muodostuu minän ja sen symbolisoiman perheen representaation välisestä yhteen kietoutumisesta. (Sibley, 1995: 129, käännös MR.) Kodin oletetaan olevan paikka, jossa yksilö voi ilmaista itseään suojassa julkisen tilan pakotteilta ja esteiltä. Tämä on idealistista, sillä ihmiset joutuvat myös pakenemaan kodistaan julkisiin paikkoihin (esim. Reijonen, 1995).

Maahanmuuttajan koti säilöö sisäänsä menneisyyden muistot. Koti on ihmisille mikrokosmos, joka paljastaa haltijastaan paljon ulkopuolisille. Se on yksilön psyykestä, elämänfilosofiasta ja elämänhistoriasta kertova taideteos. Kodin turva, yksityisyys, sallii muutoin sosiaalisesti ja kulttuurisesti ulkopuolisuutta tuottavien esineiden ja symboliikan sanktioimattoman olemassaolon yksilön elämässä. Eräsaari (1995: 113) kuvaa Simmeliin viitaten, miten ovi on kodissa se, joka yhdistää ja erottaa. Maahanmuuttajille ovi yhdistää johonkin sellaiseen joka tekee heistä erilaisen, erottaa heidät. Kodin seinien rajaamassa kotitilassa on erityisyyttä. Maahanmuuttajille koti on turvapaikka tai levähdyspaikka. Ulkoseinät erottavat yksilön ulkopuolisesta maailmasta, sisäseinät mahdollistavat etäisyyden ottamisen julkiseen elämään. Huttunen (2002: 248) toteaa kuitenkin, ettei oma asunto tarjoa kotia silloin kun ympäriltä puuttuu yhteisö. Asunnon seinät eivät välttämättä takaa turvallisuuden tunnetta. Niiden vieras materiaali, oudot muodot tai kirkkaan valkoinen väri saattavat pikemminkin muistuttaa siitä, että kotitila on vain vieraassa ympäristössä sijaitseva ehkä väliaikainenkin asunto.

Koti on muuttanut muotoaan jälkiteollisessa yhteiskunnassa. Käsitteenä koti on nyt dynaaminen. Se on jotakin, jonka yksilö ottaa mukaansa, minne tahansa hän sitten leirinsä asettaakin. Matkailijalle, vierastyöläiselle tai maanpaossa olevalle koti on jotakin, joka rakennetaan rutiininomaisella praktiikalla, toistamalla totuttuja vuorovaikutusmalleja; sen pysyvyys on tarinassa, joka matkaa henkilön omassa päässä: sanoissa, vitseissä, mielipiteissä, toiminnoissa, jopa tavassa, jolla yksilö kantaa hattunsa (ks. Rapport, 1995: 267).

Minh-ha varoittaa ajattelemasta kotia itsestään selvänä ja homogeenisena paikkana. Hän sanoo: “ Ihmiset ovat taipuvaisia ajattelemaan kieltä itsestään selvänä, kuten Äiti tai Nainen, jotka luonnollistetaan ja homogenisoidaan. Ne viestivät kuvitellusta turvallisuudesta, jostakin pysyvistä ja varmasta, ikään kuin asioiden luonnollisesta tilasta, johon ulkopuoliset prosessit eivät pysty vaikuttamaan. Samalla tavalla suhtaudumme sanaan koti. Maanpaossa elävän tai siirtolaisen koti on kuitenkin tuskin muuta kuin transitionaalinen tai olosuhdesidonnainen paikka, sillä vaikka alkuperäistä kotia ei voi saada takaisin, ei sen läsnäoloa ja poissaoloa voi kokonaan torjuakaan uudestaan tehdyissä (remaked) ' kodeissa'.” (Minh-ha, 1994: 14 - 15, käänös MR.)

Pysyvästi maasta toiseen muuttavan ihmisen koti on yksilön elämäntarinan symboli. Se on enemmän kuin niiden ihmisten koti, jotka eivät ole joutuneet pysyvästi muuttamaan kulttuurista toiseen. Kun ihminen muuttaa maasta ja kulttuurista toiseen, hän käy pakatessaan läpi koko elämänsähistoriansa. Pakkaaminen on eräänlainen inventaarioprosessi, jonka tuloksena jäljelle jäävät vain kaikkien tyypillisimmät, yksilön elämää kuvaavimmat ja rakkaimmat tavarat ja esineet. Ihminen esittää uuden kodin seinillä ja sisustuksessa oman tarinansa. Se on ainut tila uudessa kulttuurissa, jossa nykyisyys ja menneisyys konkreettisesti kohtaavat, minkä seurauksena maahanmuuttajan koti on täynnä kaksoisviestintää. Koti viestii tulevaisuutta suhteessa menneisyyteen eli uuden kulttuurin tavoiteltua jäsenyyttä sekä menneisyyttä suhteessa tulevaisuuteen eli omaa elettyä elämää, juuria ja lähtökohtaa. Kaiken kaikkiaan kodin muoto liittyy vahvasti identiteettiimme, sillä se on kertomus, jonka kerromme itsestämme, ja samalla se on myös kertomus, joka meistä kerrotaan (Sarup, 1994: 95).

Tilojen rajat ja symboliikka

Sosiaalisen tilan ymmärtämisessä on kysymys yhteisesti jaettavien symbolien huomaamisesta, tulkinnasta ja edelleen tuottamisesta. Jokaiselle lienee tuttu tilanne, jossa ympäristö on täynnä merkkejä, jotka muodostavat tilan sosiaalisen ja kulttuurisen viestin, mutta jotka jäävät osalle toimijoista näkymättömäksi. Laplanche (1993) käyttää käsitettä enigmaattinen merkitsijä kuvaamaan yksilön tulkinnan saavuttamattomissa olevia ja kuitenkin kaikille avoimesti esitettyjä merkkejä. Hän puhuu lapsen tilanteesta, joka voisi olla yhtä hyvin kenen tahansa kulttuuria vasta tuntemaan opettelevan tilanne. ”Lapsi aistii sen, että merkitsijä on osoitettu hänelle ja on silti vailla välineitä viestin

ymmärtämiseen. Lapsi kuitenkin yrittää hallita tätä arvoituksellisuutta, joka tuottaa sille levottomuutta ja jättää jäljen ulkopuolisuudesta yksilön alitajuntaan.” (Laplanche, 1993: 278, käännös MR.)

Vaikeus lukea sosiaalisen tilan viestejä on yhä yleisempää. Kulttuurista toiseen muuttamisen ja uudelleen sijoittumisen aikakautena yhä useammille ihmisille identiteetti on rakentunut marginaalisuuden ja ehkäpä Toiseudenkin perustalle. Sosiaalisten tilanteiden tulkitseminen on yksilöllisempää. Näennäinen järjestys johtuu osin siitä, että ihmiset, joille tilanteiden tulkinta on vaikeaa, mimitoivat tai imitoivat valtakulttuurin edustajia näyttääkseen siltä, että kuuluvat joukkoon. Sosiaalisessa tilassa vallitsee yhtä aikaa sekä näkyvä että näkymätön järjestys. Ihmisten oletetaan tulkitsevan tilaan liittyvät sekä kollektiiviset että yksilö- tai ryhmäkohtaiset viestit ja sen jälkeen määrittävän oikein paikkansa sosiaalisessa tilassa. Maahanmuuttajille tämä on äärimmäisen vaikeaa, koska heidän tutkintansa perustuu heidän ensisijaisen sosialisationsa perustana olevaan kulttuuriseen tietovarastoon.

On pelottavaa ajatella, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan ja uusinnetaan yhteiskunnassa, jossa osallisuus on yhä useammille horisontaalista, ajassa ja paikassa tapahtuvaa ja vailla oman kulttuurin vertikaalista jatkuvuutta. Parhaimmillaan tämä on tietysti myös jakamisen ja laajemman elämismaailman mahdollisuus, sillä kaikki väli-tilan kautta uudelleen orientoituvat ihmiset tarjoavat sosiaaliin tilanteisiin koko yksilöllisen historiansa ja esimerkiksi aikaisemman geopoliittisen sijainnin tai etnisen jäsenyyden kautta hankitun kokemuksensa.

Uskomme, että alkuperäisen tai originaalin subjektiivisuuden aika on ohi ja että ymmärrys syntyy kulttuurisen erilaisuuden artikuloinnin tuottamista hetkistä tai prosesseista? Bell hooks (1990: 20, käännös MR) on todennut, että ”postmoderni kulttuuri hajautettuine subjekteineen voi olla tila, jossa siteiden solmimiselle löydetään kanavat. Se voi tarjota tilaisuuden myös uudenslaisille, erilaisille liittymien muodoille”. Tässä ilmenee yksi tämän tutkimuksen motiiveista - tuoda esille ympärillämme olevaa elämisen moninaisuutta ja antaa sille muoto. Sosiaalisessa tilassa toimiminen on jatkuvaa neuvottelua siitä, miten oma asema tilassa määrittyy ja kuka sitä määrittää. Toimiminen on myös yhteistyötä ja vuorovaikutusta edellyttäen, että sosiaalinen tila mahdollistaa erilaisten toimijoiden yhtäaikaista toimintaa. Tilassa todentuva draamojen virta on osa yksilön ja kulttuurin kehittymisen prosessia, joka toimii valtakulttuurin ja vähemmistökuulttuurien tuottamien resurssien, mutta jossa

vähemmistökulttuurien tarjoamat resurssit usein ehkä jätetään huomioimatta

5 JULKISEN ESITTÄMISEN JA ESIINTYMISEN MUODOT

“To come from elsewhere, from ‘there’ and not ‘here’, and hence to be simultaneously ‘inside’ and ‘outside’ the situation at hand, is to live at the intersections of histories and memories, experiencing both their preliminary dispersal and their subsequent translation into new, more extensive arrangements along emerging routes. It is simultaneously to encounter the languages of powerlessness and the potentials intimations of heterotopics futures. This drama, rarely freely chosen, is also the drama of the stranger.” (Chambers, 1994.)

Pohdin tässä luvussa sosiaalisessa tilassa toteutuvaa esittämistä ja esiintymistä. Ne ovat ryhmän keskinäinen tapa ylläpitää ja vahvistaa kulttuurista identiteettiään, viestiä siitä ulkopuolisille sekä ottaa yleisemminkin kantaa sosiaaliseen tilaan (esim. Sennett, 1986; Fernandez, 1986; Chaney, 1993). Mielenkiintoista on, miten yksilöt ja ryhmät toimivat tuottaessaan sosiaaliseen tilaan kuulumisen ja osallisuuden symbolisia ilmaisuja sekä toteuttavat niiden yksilöllisiä strategioita. Pyrin löytämään uusia tapoja tulkita ryhmien itseilmaisua ja esittämistä silloin, kun näyttämönä toimii sosiaalinen tila. Pyrin myös kuvaamaan sosiaalisen tilan dynamiikkaa tilanteessa, jossa eri ryhmittymät joutuvat neuvottelemaan omasta olemassaolostaan ja asemistaan.

Pohdintaan sisältyy oletus ristiriidasta, joka syntyy siitä, että valtakulttuurin ylläpitämä ja hallinnoima sosiaalinen tila on symbolisesti jaettu sen sisällä olevien ryhmittymien kesken. Tilassa ei sinänsä ole jakamatonta aluetta uusille sisäänpyrkijöille, joita tässä tutkimuksessa edustavat paluumuuttajat,

vaikka ryhmän kannalta yhteiskuntaan kuulumisen ja osallisuus toteutuvat vasta kun ryhmällä on neuvoteltu paikka ja asema sosiaalisessa tilassa (ks. Shotter, 1993). Uusien ryhmien on jatkuvasti tuotettava viestejä omasta olemassaolostaan ja hakeuduttava aktiivisesti vuorovaikutustilanteisiin, mikäli he aikovat saada paikan sosiaalisessa tilassa ja saavuttaa yhteiskunnallista osallisuutta ja valtaa.

Luku jakaantuu kolmeen osaan, joita ovat magiikka, logiikka ja karnevalistiikka. Magiikka viittaa mimetiikan taitamiseen ja sen käyttämiseen esittämisessä (esim. Benjamin ref. Taussig, 1993; Buck-Morris, 1989). Logiikka merkitsee esittämistä, jossa yksilö viestii ulkopuolisille yhteiskunnallisen jäsenyytensä kompetenssista ja siinä vaadittavien tietojen ja taitojen hallinnastaan (esim. Sennett, 1986). Karnevalistiikassa painottuu taas ryhmän itsensä julkituominen esittämisen ja esittäytymisen kautta (Hall, 1996b; Buchanan, 1997). Luvun lopussa nostan esiin vielä yksittäisen ihmisen draamaan osallistumisen dramaturgisia elementtejä. Näkökulmana on tässä tapauksessa maahanmuuttajan ja maahanmuuttajien arjen esittämisen ja esiintymisen dramaturgiset esittämisen välineet kuten kieli, keho ja vaatetus.

Magiikka

Imitaation avulla yksilöt tai ryhmät sulautuvat osaksi massaa. He näyttävät ulkoisesti ikään kuin kuuluvan siihen kulttuuriin, jota imitoivat. Todellisuudessa he ovat ja tietävät olevansa sen ulkopuolisia (Kilito, 1994). He näyttävät samalta ja toimivat samalla tavoin kuin imitoidun ryhmän jäsenet, mutta imitoijilla ei ole välttämättä kulttuurisia valmiuksia lukea ja tulkita sosiaalisia tilanteita imitoitavan ryhmän tavoin. Imitoijat sulautuvat joukkoon, ja imitaatio tarjoaakin suojan erilaisuutta vastaan.

Mimiikka (mimicry) on imitaatiota, joka on kehittynyt symboliselle tasolle. Se on osa päivittäin harjoittamaamme sosiaalista symboliikkaa. Benjamin (ref. Taussig, 1993: 19) kutsuu mimiikkaa (mimicry) kaikista korkeimmaksi kyvyksi tuottaa samanlaisuuksia. Hänen mukaansa käsitteen rikkaus tai sen moninaisuus on syntynyt kolmen eri näkökulman (consideration) yhteen sulautumisesta. Näitä ovat toiseus (alterity), primitivismi sekä mimiikan elpyminen modernin yhteiskunnan yhteyteen liitettynä. Benjamin esittää, että äkillinen hyvin vanhan ja hyvin uuden rinnakkain asettaminen ei ole vetoamus, jolla pyritään puhumaan historiallisen jatkuvuuden puolesta. Hänen mukaansa modernissa yhteiskunnassa itsessään on syy, konteksti, välineet ja tarve mimiikan taitojen elpymiseen. Otteen

saaminen jostakin mimiikan keinoin tarkoittaa havainnoitsijan tai havainnoitavan kehon, käsin kosketeltavan ja kouriintuntuvan aistivoimaisen yhteyden tuottamista kopioinnin tai imitoinnin keinoin. Mimiikka on näkemistä, kuulemista ja kopioimista ja siinä yhdistyvät sekä aistillinen ja älyllinen että ajatus ja toiminta (Buck-Morris, 1989: 267.)

Taussig puhuu mimeettisestä taidosta, joka on jäännös ihmisten entisaikojen pakosta tulla joksikin muuksi ja käyttäytyä kuten jokin muu. Mimiikalla luodaan sosiaalista symboliikkaa. Hän kirjoittaa

”Kutsun sitä mimeettiseksi taidoksi; se luonto, jota kulttuurit käyttävät luodakseen toisen luontonsa, taito kopioida, tehdä malleja, tutkia erilaisuutta, kaivata toiseksi tulemistä...Mimesiksen ihme on kopiassa, joka sisältää myös alkuperäisen luonteen ja vallan, jopa siihen pisteeseen, jossa tämä luonne ja valta on otettu haltuun ja omaksuttu.” (Taussig, 1993: Xii, käännös MR.)

Maahanmuuttajalle mimiikan harjoittaminen on yksi tapa esittää itsensä osana kollektiivia ja saada se voima ja energia, jonka kollektiiviin kuulumisen mahdollistaa tai tarjoaa. Mimiikka luo turvallisuuden tunnetta, mutta sillä on vaaransa. Mimiikkaa harjoittaessaan maahanmuuttaja neutralisoi oman kulttuurisen identiteettinsä, joka ei näin ollen ole mukana näkyvästi ja julkisesti vaikuttamassa prosessiin, jossa maahanmuuttajat neuvottelevat omasta kulttuurisesta identiteettistään valtakulttuurin ja muiden vähemmistökulttuurien kanssa (ks. Bhabha, 1994). Maahanmuuttajalla on mahdollisuus ainakin kahdenlaiseen jäljittelyyn. Hän voi jäljitellä joko uuden kulttuurin valtakulttuuria tai sitä Toista, jonka valtakulttuuri tarjoaa. Molemmissa tapauksissa maahanmuuttajan oman sisäisen kulttuurisen substanssin ja ulkoisen esittämisen välille muodostuu perustavanlaatuinen katkos, jonka maahanmuuttaja itse joutuu tuottamaan. Minh-ha sanoo, että maahanmuuttajan on imitoitava Toista, piilotettava ja peitettävä itsensä yrityksessään kirjata itsensä ei-eksoottisena ja tullakseen huomioiduksi ei-turistina. Hän imitoi, jotta ei tulisi huomioiduksi yksilönä, joka kuluttaa kulttuuria hyödykkeenä vaan yksilönä, joka muistuttaa hänelle vääristynyttä toista, tästä syystä myös vierasta omilleen. (Minh-ha, 1994: 22.) Tällä tavalla maahanmuuttajan alkuperäistä olemusta ei tavoiteta, sen sijaan maahanmuuttaja muuttaa itsensä Toiseksi, vääristyneeksi toiseksi, imitoimalla Toista paetessaan itseään turistina (mt.)

Bhabhan mielestä mimiikka onkin aina negatiivista. Se on kolonialistisen politiikan strategia houkutella

tai pakottaa valloitetut kansat unohtamaan ja kieltämään oma kulttuurinsa ja näyttämään siltä kuin kuuluisivat kolonialistiseen kulttuuriin. Kolonialistinen mimiikka on halua luoda toinen, joka on erilaisuuden subjekti, melkein muttei kuitenkaan ihan samanlainen. Mimiikka on strategia, kolonialistisen politiikan tietoinen juoni. Vähemmistökulttuurin näkökulmasta sekä mimiikalla että imitoinnilla on ironisen kompromissin rakenne suhteessa Toisen oman kulttuurisen identiteetin säilymiseen tai olemassaoloon. (Bhabha, 1994.)

Adams on pohtinut teoksessaan *The Multicultural Imagination*, 1996, etnisyyden tiedostamatonta ja alitajuista vaikutusta yksilön ja ryhmien yhteisöllisen aseman muodostumisessa. Hän tuo esiin Jungiin viitaten näkökulman, jossa mimiikka on osa luonnollista enemmistö- ja vähemmistöryhmien välistä vuorovaikutusta. Hän näkee mimiikassa ja imitoinnissa myös positiivisia puolia. Hänen mukaansa mimiikka tai imitointi, jossa ero imitoitavan ja imitoijan välillä säilyy, on suhteellisen terve suhde, sillä valtaapitävä kulttuuri yrittäessään tietoisesti vaikuttaa toiseen saa aina samalla itse myös vaikutteita toisesta. Toisen tiedostamaton ja ei-aiottu mimiikka toimii molemmansuuntaisesti. (Adams, 1996: 18.) Mimiikan seurauksena on siis myös se, että maaperä maahanmuuttajien sopeutumiseksi kasvaa ja kehittyy heidän tiedostamattoman mimitoinnin ja imitoinnin kautta.

Mimiikan harjoittaminen liittyy oleellisesti maahanmuuttajan arkeen erityisesti alkuaikoina uudessa kulttuurissa. Aistivoimaisen yhteyden saavuttamisen maagisuus, mikä sisältyy mimiikkaan, on tavalla tai toisella artefaktin tuottamista (Taussig, 1993: 13). Mimiikan paradoksi piilee siinä, että mimitoija haluaa kuulua joukkoon, mutta loppujen lopuksi hän vain merkitsee omaa erillisyyttään muista. Mimiikka kertookin esittäjästä jotakin juuri niin kauan kun se on erillinen esityksen takana olevasta ihmisestä itsestään (Lacan, 1978: 117). Mimiikan lopputuloksena hän on samanlainen, ei samanlainen suhteessa johonkin, mutta vain samanlainen (Taussig, mt. 22). Mimiikka ja imitoinnin harjoittaminen julkisessa esiintymisessä tuottavat siis ulkopuolisille vääristyneen kuvan alkuperäisestä esittävästä yksilöstä tai ryhmästä. Paradoksaalisesti niillä on samalla kuitenkin yksilön tai ryhmän ”alkuperäisyyttä” säilyttävä tai suojaava funktio. Mimiikkaa tai imitointia harjoittaessaan yksilö tai ryhmä ei aseta julkisen keskustelun areenalle omaa ”alkuperäistä” merkitys-, symboli- ja tapamaailmaansa, vaan suojaa sitä.

Caillois (ref. Taussig, 1993: 34, käännös MR) on pohtinut tilan merkitystä mimiikan harjoittamisessa ja taitamisessa. Hän esittää, että mimiikassa on kysymys tilan lumovoiman valtaan joutumisesta. Yksilö

menettää oman muotonsa siellä, missä mimikoiva minä tilan houkuttelemana sijoittaa itseään. Tila houkuttelee heitä, ympäröi ja sulattaa heidät ja lopuksi kokoaa heidät yhteen ja korvaa heidät.

Se piste, jossa mimiikkaa loppuu ja imitointi alkaa, on myös maagisuuden katoamisen piste. Magiikan loppuminen tarkoittaa sitä, ettei imitoija kuvittele omaavansa enää imitoidun voimaa eikä luonnetta. ”Hän imitoi, koska hän ei ole se, jota hän imitoi, hän imitoi sitä, mitä ei voi olla, mistä hän on hyvin tietoinen” (Kilito, 1994: xxvii, käänös MR). Imitoitu väärennös on ontto, niin imitoijalle kuin muille sosiaalisessa tilassa toimiville. Imitaatio sijaitsee jossain näkemisen ja olemisen välimaastossa, jotain on kyllä, mutta ei juurikaan enempää kuin se, mitä nähdään.

Mimeettinen teko on tilaan liittyvää ja perustuu ihmisen luontaiseen kykyyn uskoa ja toimia. Se ei tarvitse ympärilleen yleisöä. Onnistuneessa imitaatiossa taas paikka ja ajoitus ovat tärkeitä ja määrääviä. Imitaatio, toisin kuin mimeettinen teko, tarvitsee aina yleisön (Fernandez, 1986). Sosiaalinen tila on liian laaja, määrittelemätön ja kompleksinen palvelukseksi imitaation näyttämönä. Imitaatio tarvitsee näyttämökseen selvästi rajatun alueen, ennakoitavan sosiaalisen kontekstin ja yleisökseen ihmiset, jotka tunnistavat imitoinnin ja tukevat sille asetettuja tavoitteita. Imitointi tuottaa sosiaaliseen tilaan dramaturgiaa. Imitointi on ulospäin näkyvän esittämistä ja ulkoisesti huoliteltua toimintaa. Sisintään hän imitoija ei esitä eikä hän esitä myöskään imitoitavan sisintä, joten hän esittää huolellisesti dramatisoidun kuoren (Sennett, 1986). Imitaation alkaminen tarkoittaa luonnollisen tilan muuttamista kulttuuriseksi eli paikaksi, ja tästä alkaa myös logiikka.

Logiikka

Sennett (1986) väittää, että Viktorian ajan arjen speaktaakkeleissa kysymys oli ainoastaan ulkoisesta esittämisestä jo siksikin, ettei sisintä minää saanut näyttää. Hän esittää myös, että moderni aika perii tämän julkisen käyttäytymisen mallin ja arjen speaktaakkeliin tyypin. Kollektiivinen esitysten logiikka piilee siinä, että ne ovat funktionaalisia eli säilyttävät ja säätelevät julkista käyttäytymistä ja tuottavat siihen ennustettavuutta ja stabiilisuutta. Keskeistä kaikille kollektiivisille esityksille on, että niiden kuvaamat suhteet ovat ylikansallisesti tunnistettuja, eivät siis yksilö- eivätkä kulttuurisidonnaisia. Nämä modernin yhteiskunnan logiikkaa palvelevat esitykset ovat sarja episodeja jokaisen ihmisen arkipäivässä. Chaney (1993:19 - 23) on todennut, että julkiset draamat sulkevat sisäänsä sosiaalisen

järjestyksen ideologisen rakenteen. Ne ovat kollektiivisen muistamisen ja systemaattisen unohtamisen muotoja. Siis vaikka kollektiivisten esitysten kuvaamat suhteet ovat ylikansallisia, itse draama rakentuu aina kontekstissa ja palvelee arjen käytäntöjen uusintamista ja vahvistamista. Sosiaalisessa tilassa julkituodut arjen draamat ovat kulttuurisidonnaisia ja raamittavat kollektiivisen konsensuksen periaatteet ja sopivan toiminnan rajat.

Maahanmuuttajille julkiset episodit eivät rajaudu suhteessa muihin julkisiin episodeihin, eivätkä ne saa sitä kautta oikean ja sopivan toiminnan määreitä. Varsinkin alkuvaiheessa jokainen episodi on enigmaattinen oma kokonaisuutensa. On ymmärrettävää, että tällaisessa tilanteessa maahanmuuttajat pyrkivät lähestymään uuden kulttuurin episodeja stereotyyppien avulla. Stereotyyppit ovat yksinkertaistuksia, jotka helpottavat vuorovaikutustilanteiden ennakoimista, yksinkertaistaen sekä sosiaalisen pelin juonen että sosiaaliset suhteet. Rapport (1995: 270) vertaa stereotyyppien toimivuutta toisiinsa vaikuttavien valuujojen dynamiikkaan. Stereotyyppit ovat kuin aakkoset sosiaalisiin suhteisiin, josta sittemmin moninaisempi ja yksityiskohtaisempi oleminen eli johonkin johtava osallisuus rakentuu. Stereotyyppit korvaavat puuttuvat kognitiiviset taidot. Maahanmuuttajat käyttävät varsinkin uudelleen sijoittumisen ensimmäisinä vuosina stereotyyppioita, joiden avulla he sijoittavat ja ankkuroivat itsensä uuteen sosiaaliseen tilaan. Stereotyyppien avulla Toinen ja vieras on helpompi kohdata ja ymmärtää.

Se, että maahanmuuttaja tai maahanmuuttajaryhmät näyttävät sopeutuneen uuteen kulttuuriin, ei välttämättä poista maahanmuuttajan kokemaa ulkopuolisuuden tunnetta. Näennäinen sopeutuminen on eräs keino välttää leimautumista (esim. Sarup, 1994: 102), eikä yhdenmukainen käyttäytyminen sinänsä kerro ryhmän uudelleen identifioitumisprosessista. Stereotyyppit ovat maahanmuuttajalle myös väline itsensä paikantamiseen sosiaalisessa tilassa, sillä sosiaalisen draaman jäsentäjinä ne tarjoavat "turvallisen" kohteen mimiikalle ja imitoinnille sekä sosiaaliseen elämään osallistumiselle yleisemminkin

Uuden kulttuurin arjen performanssien hallinta etenee alun ehkä kömpelöistäkin suorituksesta harjoituksen avulla kohti tilanteiden monipuolista hallintaa ja joustavuutta. Sosiaalisen draaman kulttuurinen perus on matriisi, josta kulttuurisen esityksen monet genret ovat syntyneet. Ihmisten kasvava liikehdintä ja muuttaminen kulttuurista toiseen ovat tuoneet sosiaalisiin tilanteisiin

ennakoimattomuutta ja monimerkityksellisyyttä. Sosiaaliset draamat ovat enigmaattisempia ja epäselvempiä. Draamojen kollektiiviset tulkinnat ovat koko ajan vähenevän enemmistön tulkinta, ja karnevalistinen esittäminen on kasvavaa vähemmistöjen ilmaisua.

Karnevalistiikka

Karnevalistiikkaa pohtiessani nojaudun Foucaultin analyysiin Velazquezin maalauksesta *las Meninas*, jossa kuvataan hienosti tilan rakenteen subjektiivista luonnetta. Erityinen mielenkiintoni sosiaalisia esityksiä ajatellen on, mitä ajatellaan sijoittuvan itse maalaukseen ja mitä taas sen ulkopuolelle. Foucault kirjoittaa: ” Se piste, johon representaatio rakentuu, on epävarma, koska emme voi nähdä sitä: kuitenkin se on väistämättä ja täydellisesti määritelty piste ... Peili on selvästi keskeisessä asemassa liitettäessä yhteen 'sisäpuolista' ja 'ulkopuolista' näkyvää ja näkymätöntä” (Foucault, 1995: 61 - 62, käännös MR.) Tulkitsen Foucaultin ajatuksen tarkoittavan sitä, että vaikka tilan sisä- ja ulkopuoli eivät ole ennalta määriteltyjä tai yhdenmukaisia, ovat ne kokijalleen selkeitä ja väistämättömiä rajaviivoja julkisen ja yksityisen esityksen välillä. Esityksen kuviteltu peili on siis sen kulloinenkin kehys. Peili, josta esitys heijastuu/asettuu kokijan ymmärrykseen, saa muotonsa katsojan henkilökohtaisesta ja kollektiivisesta kulttuurisesta kokemusmaailmasta.

Karnevalistiikka liittyy oleellisesti siirtymisen, vaeltamisen ja uudelleenasettumisen ajan esityksiin ja sosiaalisiin tapahtumiin. Termillä karnevalistinen (*carnevalesque*) viitataan Hallin (1996b) esittämään metaforaan karnevalistisesta transformaatiosta, jolla tarkoitetaan kaikkia niitä muotoja, kielikuvia (trope) ja vaikutuksia, joissa hierarkian ja arvojen symboliset kategoriat on käännetty nurinpäin. Karnevalistiikka sisältää myös kielen, joka häiritsee etuoikeutettujen poliittisten mielipiteiden itsestään selvää järjestystä. Se sisältää myös ne rituaalit, pelit ja esitykset, joista on osa arkipäivän karnevalistiikkaa ja osa on tietoista epäjärjestyksen tuottamista, huomion herättämistä ja/tai ryhmien tapaa tuottaa tietoa olemassaolostaan. Hall käyttää Bakhtiniin viitaten termiä karnevalistiikka kuvaamaan sellaista muutoksen aikaa, joka on jotakin ylimääräistä ja erillään arkipäivän kontekstista. (Hall, mts. 267.) Tämän mukaan esitykset, jotka kääntävät nurin perinteisen arkisen symbolisen järjestyksen ja tuottavat valtakulttuuria haastaen tulkintaa vähemmistöryhmien todellisuudesta, ovat karnevalistiikkaa. Karnevalistiikan kautta pyritään nimenomaan murtamaan perustavanlaatuisen binaaristen vastakkain asettelujen koskemattomuus tai puhtaus (Hall, mts. 287). Liitän karnevalistiikan

yhdeksi esittämisen muodoksi logiikan ja magiikan rinnalle. Karnevalistiikka nimenomaan vähemmistöjen itsensä esittämisen muotona, on tyypillinen länsimaiselle jälkiteollistuneelle, dynaamiselle yhteiskunnalle, jossa näennäisen konsensuksen alla on erilaisia ja usein myös keskenään ristiriitaisia arvoja ja arvomaailmoja.

Karnevalistiikka kuvaa erilaisten ryhmien ja yksilöiden ilmausta omasta ainutkertaisuudestaan ja erilaisuudestaan. Karnevalistinen esittäminen on muistutus ryhmän olemassaolosta sekä haaste tai ilmaus neuvottelujen aloittamisen tarpeesta sosiaalisessa tilassa. Vähemmistökulttuureille karnevalistiikka tarjoaa mahdollisuuden yrittää vaikuttaa siihen, mistä yhteiskunnassa artikuloidaan (ks. Shotter). Se on siirtymä representaation politiikkaan (ks. Hall, 1992a: 254). Valtakulttuurille karnevalistiikka on ehkä enemmän perinteistä esittämistä. Se toimii arjen varaventiilinä ja on valtakulttuurin voiman ja yhtenäisyyden vahvistamista sisäänpäin sekä sen aseman esittämistä ulospäin.

Tutkimuksen paluumuuttajien keskeiset kulttuuriset lähtökulttuurit ovat suomalainen, inkeriläinen, karjalainen, venäläinen ja ukrainalainen kulttuuri. Neuvostovallan aikana kuuluminen etniseen vähemmistöön tai vähemmistökulttuuriin ei ollut niinkään esittämisen vaan pikemminkin ehkä salaamisen aihe tai peruste. Tämän takia voitaneen olettaa, että 1990-luvun esimerkiksi inkeriläiset paluumuuttajat, jotka varttuivat aikuiseksi entisen Neuvostoliiton aikana, eivät tuo tullessaan jälkiteolliselle yhteiskunnalle tyypillistä kantaaottavaa karnevalistisen esittämisen kulttuuria. Spivak (1996: 10) on todennut, että teoreettisia asetelmia tai tulkintoja ei voida siirtää sellaisenaan kulttuurista toiseen. Tämä pitää paikkansa myös kohderyhmäni suhteen. Paluumuuttajien karnevalistinen esittäminen on perinteistä yksilön ja lähipiirien keskinäistä juhlaa, ei yhteiskunnallista kannanottoa. Heille oman tulkinnan esittäminen tapahtuu ryhmän sisällä. Arvojen nurinpäin kääntäminen toimii maahanmuuttajille ryhmän sisäisissä esityksissä varaventiilinä vieraassa kulttuurissa.

Karnevalistiikka on arjen kulttuuria, johon liittyy perinteisesti juhliin kuuluva rajojen rikkominen. Buchanan (1997) pohtii De Certeau'n (1986) ajatteluun tukeutuen juhlan, arjen ja karnevalistiikan suhdetta. Lähtökohtana on, että juhlat (la fête) ovat yksi nykyajan populaarikulttuurin ja ryhmien esittämisen oleellinen ympäristö. Juhlat löytyvät arjesta eivätkä ole muutosta aikaansaavia ja rajoja rikkovia tilanteita. Arjen esitykset, joissa rikotaan rajoja ja asetutaan vastustamaan binaarisia

oppositioita, ovat karnevalistiikka. Buchanan (mts. 177) toteaa, että ”la fête” certeaulaisittain tulkittuna arjen karnevalistiikkaa, joka ei rajoitu vain tiettyihin hetkiin. Merkittävää tässä 2000-luvun arjen kulttuurissa on, että vaikka julkiset tapahtumat ovat avoimia kaikille, ne viestivät eri asioita eri ihmisille. Toisille tapahtuma voi olla perinteinen juhla, kun taas toisille siihen osallistuminen on ennen kaikkea karnevalistiikkaa, osallisuuden tai osattomuuden ilmaus tai yhteiskunnallinen kannanotto.

Haluan painottaa, että kaikki muutosta luotsaavat tapahtumat eivät ole karnevalistiikkaa, mutta arkinänsä on karnevalistinen jatkumo. Rigby (1991: 18) on todennut, että jos yritämme ymmärtää ihmisten kulttuuria ja luovuutta, täytyy painottaa myös hetken kestäviä ja ohimeneviä tapahtumia. Esityksiä tulisi tulkita niiden sen hetken synnyttämän merkityksen kautta, sillä seuraavassa hetkessä voi olla jo täysin toinen arvomaailma ja tulkintakehys. Karnevalistisella esittämisellä ei tavoitella erityisyyttä eikä esitys ole suunnattu sen enempää yleisölle kuin esittäjille itsellekään. Karnevalistiikassa on kysymys olemassaolosta, yrityksestä tuottaa laaja ja moniarvoisista kollektiivista kokemuksista prosessoituva ei-yhtenäinen, mutta yhteinen olemassaolon ja yhtenäisyyden perus. Se on erilaisten ihmisten yritys kehittää yhdessä sellaisten arvojen sanasto (vocabulary), jonka kaikki voivat jakaa (ks. Weeks, 1993).

Arjen draama ympäristöineen on kuin ameba. Se muuttaa muotoaan jokaisen osallistujan ja tulkitsijan edessä. Ne muutokset, joita sosiaalisessa tilassa nyt tapahtuu, on mahdollista ymmärtää vain aikaan ja paikkaan sidottuina fragmentteina. Karnevalististen tapahtumapaikkojen näyttämöistä muodostuu välitila, jonka alkuperä ja määränpää ovat tuntemattomia. Karnevalististen esitysten kautta speaktaakkelimainen yhteiskunta muuttuu speaktaakkeleiden yhteiskunnaksi ja yhteiskunnallinen dramatiikka muuttuu draamaksi (Chaney, 1993).

Kulttuurisen keskustelun kohde muuttuu koko ajan globaalimmaksi, yhdeksi jaetuksi yhteiseksi ja kuitenkin hallitsemattommaksi (ks. Fearherstone, 1991). Chaneyn mukaan nyky-yhteiskuntaan liittyy viisi tyypillistä ominaisuutta. Näistä ensimmäinen on sosiaalisen ympäristön johdonmukaisuuden ja selkeyden puutetta kuvaava *kollaasinomaisuus*. Kollaasinomaisuudella hän tarkoittaa sitä, että nyky-yhteiskunnassa on mahdotonta säilyttää usko johonkin luonnolliseen tai ehdottomaan auktoriteettiin. Yhteiskunnan sosiaalinen järjestys on sattumanvarainen, enemmän tai vähemmän umpimähkäisesti yhteen kietoutunut yhdistelmä yhteisöjä ja yhteenliittymiä, joilla tosin voi olla kollaasin

virkeistä elinvoima. Toinen kuvaava piirre on *ikoninomaisuus*, mikä tarkoittaa, että kulttuuriset muodot organisoituvat ensisijaisesti ja pääosin kuvallisten mielikuvien kautta. Hallitsevan representaation muodot ovat ikonistisia eli viestintä tapahtuu sellaisten merkkien kautta, jotka suhteessa konventionaalisiin koodeihin muistuttavat visuaalisesti sitä, mitä merkitsevät. Kolmantena Chaney mainitsee nyky-yhteiskunnan draaman *yksilöidyt piirteet*, jolla hän tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan dramaattisen järjestyksen ideana on houkutella katsojia esityksiin, jotka näyttävät olevan suunnitellut juuri heille. Neljänneksi Chaney mainitsee *valvonnan*, joka tarkoittaa julkisen draaman fragmentoitumista lukuisiksi alakulttuureiksi ja pienoiskulttuureiksi (mini cultures), jotka eivät palvo monikansallisia uutis - ja viihdejättejä eivätkä niiden kasvavaa markkinoiden hallintaa vaan pikemminkin ilkamoivat niiden kustannuksella. Viimeiseksi hän mainitsee *abstraktiuden piirteen*, joka tarkoittaa sitä, että sosiaalinen järjestys ja kulttuurin symbolismi tulevat kaikkialla läsnäoleviksi aina siihen pisteeseen saakka, jolloin symboliikasta ja sen merkitsevästä luonteesta tulee näkymätön. Todellisuuden representaatio moniselitteisyydestään sekä aika, paikka, yksilö- ja ryhmäkohtaisesta erityisyydestään ja puolueellisuudestaan huolimatta muuttuu valuutaksi, jolla todellisuus neuvotellaan (Chaney, 1993: 32 - 39, käännös MR.)

Chaneyn mukaan karnevalistiselle draamalle on tyypillistä yhteisesti jaettu globaali kulttuurisuus. Esitysten valtaosan tuottavat monikansalliset jätit, mutta niiden rinnalla ovat yhä enemmän erilliset pienet ryhmittymät dramatisoimassa arkea oman, ei globaalin markkinatalouden logiikan mukaisesti. Karnevalistiikka on mitä suuremmassa määrin tiedostamatonta tai tietoista tavoitteellista viestintää ja symboleista neuvottelemista. Se on yhdistelmä joka paikassa omanlaistaan tilaan asettunutta globaalia ja paikallista kulttuuria (Chaney, 1993, 32 – 40.)

Maahanmuuttajille kaikki esitykset ovat tärkeitä. Esitysten keskinäisten suhteiden hahmottaminen ja niiden sisältämien viestien tulkinta voi olla maahanmuuttajille ainakin aluksi vaikeaa. Esitysten viestit jäävät epäselviksi. Ulkopuolisille osallistujille esitysten ja draaman lukeminen ja tulkitseminen on joko arvaamista tai jatkuvaa tietoista kääntämistä. Latour (1993) on todennut, että kaikki kollektiivit ovat keskenään erilaisia siinä tavassa, jolla ne määrittelevät ja jaottelevat ihmisiä. ”Erilaisuudet muodostavat lukemattomia pieniä jakoja eikä ole olemassa yhtä isoa jakajaa, jonka sisällä jakaminen tapahtuu... kuitenkin on vielä yksi jokaisen kollektiivin, jokaisen segmentin virallinen osiin jakaja - perustuslakimme... perustuslain tuottama näkymätön taakka tulkita ja tuottaa arjen draamaa ja sen

oikeutusta pysyy ja säilyy vaikkakaan se ei kosketa tai ota haltuun arjen todellisia esityksiä.”
(Latour, 1993: 107, käännös MR.)

Lähtökohtana tässä tutkimuksessa on, että erilaisuus ei ole yksinomaan ulkopuolisen tuottama kategoria vaan myös kokijan tuottama kategoria. Ymmärryksen ja tulkinnan erot ja vaikeudet eivät jakaudu yksinomaan kulttuuriin ensisijaisesti sosiaalistuneiden ja siihen toissijaisesti sosiaalistuneiden välillä. Jälkitekollistunut yhteiskunta ei ole yksinkertaisesti tulkittava ja luettava elämänympäristö kenellekään, siksi sen esityksissä ja mimiikassa on erityispiirteensä. Jälkitekollisen yhteiskunnan elämänympäristö ja siihen liittyvä ontologinen turvattomuus pakottavat yksilön rakentamaan elämänpolkuaan riskialttiissa ympäristössä läpi elämänsä (Giddens, 1991). Jälkitekollisen yhteiskunnan elämänpolun rakentaminen on useimmiten riskien ottamista sekä hyvinkin erilaisiin ja ennalta arvaamattomiin ja tuntemattomiin draamoihin ja esityksiin osallistumista. Väitänkin, että mimiikka ja imitointi muodostuvat osaksi yksilön reflektiivistä kykyä rakentaa elämäänsä ajassa ja paikassa. Mimiikka, imitointi ja karnevalistiikka eivät ole perättäisiä esittämisen kausia. Ne ovat samanaikaisia ja päällekkäisiä. Peltonen (1999: 86) kuvaa esimerkiksi Benjaminin painottaneen sitä, että sekä mimiikka että imitointi ovat yhtä aikaa olemassa ja vaikuttavia. Hänen mukaan Benjamin korostaa sitä, että mimeettinen ajattelu ei ole välttämättä jääne tai haitta. On yhä vaikeampaa sanoa, kuka imitoi ja ketä imitoidaan, mikä on kopio ja mikä alkuperäinen esitys, jos sitä ylipäänsä on. Maahanmuuttajia ajatellen Benjaminin ajatus sisältää heille entistä tasavertaisemmän osallisuuden mahdollisuuden arjen esityksiin.

Kaikissa esityksissä on kuitenkin yksi yhdistävä piirre, joka on subjektin läsnäolo. Jokainen draama ja esitys on myös esiintymistä, subjektin tietoista tai tiedostamatonta viestintää muille ihmisille. Tämä tutkimus kohdistuu entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleisiin paluumuuttajiin heti heidän asetuttuaan uuteen kulttuuriin. Esitykset, joissa yksittäinen maahanmuuttaja haluaa toimia erottumatta ja osana valtakulttuuria, ovat varsinkin alussa helposti mimiikan ja imitoinnin sävyttämiä. Siksi tulenkin käsittelemään luvun loppuosassa esiintymisen yksilöllisiä strategioita. Keskityn siihen, mitä keinoja maahanmuuttajalla on ulkoisesti osoittaa kuuluvansa valtakulttuuriin silloin, kun todellisuudessa on vielä sen ulkopuolinen.

Yksilöllisen esiintymisen ulkoiset strategiat

Maahanmuuttaja, kuten jokainen meistä, osallistuu jatkuvasti erilaisiin arjen draamoihin. Osallistumisen ensimmäinen sosiaalinen vaihe on draamaan sisään tuleminen ja sieltä itselleen oikean position löytäminen. Kulttuurin sisäistäneelle ihmiselle sen kuvitellaan olevan luonnollinen tapahtuma, mutta sosiaalisen tilan omasta vitaliteetista johtuen se onkin kuviteltua kompleksisempää (Pile & Thrift, 1995: 51). Ihmiset toimivat draamassa sekä muiden tarkkailun että itsetarkkailun peilin alla. Yksilö paikallistuu draamaan subjektina kehonsa käytäntöjen ja oman subjektiviteettinsa kautta. Yksilö tekee työtä saavuttaakseen taidon sopeuttaa ulkonäkönsä ja kyvyn peittävää ne identiteettinsä säröt tai sirpaleet, jotka uhkaavat paljastaa hänen irrallisuutensa tai erilaisuutensa draamassa. Draamaan sisään pääsemisen ehtoa kuvaa Gilroy (1991) tunnettu toteamus: "Ei ole kysymys siitä, mistä tulet vaan siitä, missä nyt olet." Tässä on näkökulmana se, miten valtakulttuuri ottaa huomioon maahanmuuttajat. Tavoitellessaan osallisuutta uudessa kulttuurissa ja halussaan olla paljastamatta alkuperäänsä maahanmuuttajat ajautuvat jopa tilanteisiin, joissa he peittävät itsensä ja salaavat historiansa.

Hastrup erottaa teatraalisen ja sosiaalisen esityksen ja draaman laadullisesti toisistaan siten, että toinen on suunniteltu kuvaamaan läsnäoloa illuusion kautta ja toinen illusitorista todellisuutta läsnäolon kautta (Hastrup, 1996: 78). Ihmisen keholla on suuri merkitys draamaan osallistuttaessa. Sosiaalisessa draamassa ja teatraalisuudessa on molemmissa hyvin paljon kysymys kehon panoksesta. Keho on rajoja rikkova minän esiintymisen väline. Se on väline, jolla yksilö viestii yhteisöön tai ryhmään kuulumisesta. Esittämisen ulkokohtaisuus tekee kehosta hyvän välineen myös esimerkiksi harhauttaa muita osallistujia yksilön kulttuurin tuntemisesta tai sen sisäistämisestä. Julkiseen ja ehkä myös persoonattomaan draamaan riittää usein kulttuurisen viestinnän ja merkityksenannon ulkoisten merkkien tunteminen ilman kulttuurin sisäistynyttä tuntemista. Keho on kulttuurisen kuluttamisen paikka ja siksi se on myös äärimmäisen muuttamisen, uudistamisen ja laskelmallisuuden paikka (Grosz, 1989: 10).

Keho artikuloi ja sen dramaturgia syntyy ulkonäön, puheen, liikkeiden ja kehon sijainnin kautta. Kehon sijoittaminen on draaman osallistujalle keino ottaa asema suhteessa koko draamaan (vrt. Huttunen, 2002: 340), vaikuttaa muiden asemaan ja osoittaa ero muihin osallistujiin (Fernandez, 1986). Draaman

merkitys maahanmuuttajalle on sekä yksilöllinen että sosiaalinen. Kaikissa draaman muodoissa todentuu osallisuuden kokemus. Väitän, että yksilötasolla draamat muodostavat osan maahanmuuttajan uuden kulttuurin ja oman kulttuurisen identiteetin ymmärtämisen prosessia. Sosiaalisella tasolla esiintymisten ja esittämisten kautta maahanmuuttaja määrittää ja prosessoi sekä itselleen että ryhmälleen paikkaa sosiaalisessa tilassa.

Vaatteet ovat ulkoisesti yksi näkyvimpiä ja muunneltavimpia esittämisen välineitä. Arjen karnevalistiikka erottuu selkeästi vaatteiden kautta. Vaatteet voivat olla imitoitavaan liittyvä viittaus tai toisen ihmisen vaatteisiin pukeutuminen voi tuottaa myös mimeettistä voimaa. Yksilön kehon maskeeraaminen on tapa osallistua keskusteluun sosiaalisesta tilasta ja tuoda julkisesti esille tai peittää yksilön oma argumentaatio. Ching-Liang Low (1993) käyttää termiä poikkikulttuurinen pukeutuminen kuvatessaan tekoa, jossa pukeudutaan oman ryhmän ulkopuolisten pukeutumiskoodien mukaisesti. Se on hänen mukaansa tietoinen ja myös nykyajalle ominainen muuttamisen teko tai stereotyyppittäminen. Teko, huolimatta näennäisestä yhdenmukaistavasta vaikutuksestaan, ei ole kompromissi hierarkian kehittymiseen, päin vastoin se on juuri teko, jolla hierarkiaa vahvistetaan. Poikkikulttuurinen pukeutuminen on maahanmuuttajalle teko, jonka avulla hän esittää itseään yhteiskunnan kompetenttina jäsenenä. Se on myös teko, jossa hän luopuu alkuperäisen kulttuurisen identiteettinsä esiin tuomisesta. Vaatteet vangitsevat kerralla länsimaisen ja ei-länsimaisen yhteiskunnan ytimen ja myös niiden erot (Ching-Liang Low mt.) Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleelle paluumuuttajalle mahdollisuus länsimaiseen pukeutumiseen on fantasioiden täyttymys. Se tarkoittaa myös omakohtaisten pukeutumiseen liittyvien kulttuuristen merkitysten murtamista ja symboliikan muuttumisen aiheuttamaa tilannesidonnaista sosiaalista avuttomuutta (ks. Adams, 1996).

Kieli on yksi yksilön esittämisen keskeisiä välineitä, sillä kielenhallinnan kautta ihminen tulee näkyväksi ja kykeneväksi todentamaan itseään (vrt. Rapport, 1993: 152). Kielellisen ilmaisun muodot ja sisältö ovat näin ollen myös mimiikan, imitoinnin ja karnevalistiikan yksilöstrategioita. Adornon tulkintaan viitaten Buck-Morris esittää, että kirjallinen käänös ei ainoastaan kopioi alkuperäistä, vaan säilyttää ja siirtää mukanaan myös alkuperäisen auran. Alkuperäisen matkiminen uudessa modaliteetissa tarvitsee tarkkaa fantasiaa. Buck-Morrisin mukaan Adornolle tarkka fantasia ei tarkoita yksilön subjektiivista projektiota olemassa olevan maailman yläpuolelle, menneisyydestä tai tulevaisuuteen. Se

on dialektinen käsite, joka tunnustaa subjektin ja objektin molemminpuolisen välittäjäsuhteen ilman, että kumpikaan pääsee niskan päälle. Tarkka mielikuvitus jää koskemattomaksi materiaalistien ilmiöiden joukossa, sillä sen olomuotona on ajatuksen kontrolli (Buck-Morris, 1989: 87). Maahanmuuttajalla on tarve olla osana uutta kulttuuria ja sosiaalista yhteisöään paljon aikaisemmin, kuin hän osaa yhteisön kielen ja ymmärtää sen merkitykset. Hän on aktiivinen ja sensitiivinen kaikelle sille, mitä yhteisö viestii ja miten se toimii. Mielikuvitus on tarkka juuri adornolaisessa mielessä. Arkeen porautuminen ja menneisyydestä luopuminen yhdessä ilman varmaa tietoa tulevaisuudesta tai uskallusta edes haaveille siitä, pakottavat maahanmuuttajan kommunikoimaan ja elämään hetkessä sensitiivisesti ja vuorovaikutuksellisesti valtakulttuurin edustajien kanssa. Kieleen sisältyy paljon puhdasta mimiikkaa, jonka taakse yksilö piilottaa myös tietoisesti itsensä. Puheen ja yhteisen kielen kautta tapahtuvat vuorovaikutukselliset hetket ovat yksilölle saumakohtia, joissa hän kokee edistyvänsä uudelleen asettumisprosessissaan. Puheen merkitysten kielestä toiseen käännetyn, tarkkaan mietityn ja hapuilevan sanaston ja vuorosanojen sanomiseen liittyy lausutun sanan tai sanaparin kulttuurisen merkityksen aura, mutta se on mimeettinen aura (ks. Buck-Morrisin, mt.) Vuorosanat ovat kuin taidonnäyte siinä tanssissa, jota hyvin erilainen ja hyvin samanlainen tanssivat, joille askelten satunnainen yhteensopivuus tuo uskoa kykyyn toimia erilaisina yhdessä. Maahanmuuttaja ei tiedä idiomien tai sanojen takana piilevää ideaa, mutta hän on kykenevä sanomaan ne oikein, oikeassa paikassa ja oikeille ihmisille. Näin hän saa uskoa ja ainakin hetkellisen tunteen osallisuudesta ja me-rationaliteetista.

Näytös tai esiintyminen sosiaalisessa tilassa on siis paljon muuta kuin sosiaalisen elämän representaatio tai kulttuurinen toimintamalli. Se toimii järjestyksen ylläpidon välineenä. Sillä on myös toinen puolensa eli sen kautta saadaan kuuluviin erilaisia ääniä ja luodaan kehitystä eteenpäin vieviä ristiriitatilanteita. Sen kautta osoitetaan myös Toiseus ja saavutetaan erityisyys. Sosiaalinen draama tai esitys on yhteisön kieli, joka mahdollistaa yhteisön omin käsittein ja symbolein tapahtuvan yhteisöllisen kokemuksen (Chaney: 1993: 43). Sen takia oleminen draaman sisäpuolella tai jääminen sen ulkopuolelle on vahvasti yksilön kulttuuriseen identiteettiin vaikuttava tekijä.

Esittämiseen kiteytyy paljon. Esittäminen on aina merkityksellistä, ei ehkä kaikille mutta useimmille. Maahanmuuttajat eivät alkuaikoina tunne uuden kulttuurin arjen draamaa, sen merkityksiä, syitä tai seurauksia. Maahanmuuttajalle jää mahdollisuudeksi joko mimiikka ja usko sen avulla saavutettavaan

ominaisuuksien hallintaan, jäljittely ja looginen harkittu Toisen imitointi tai oman Toiseuden esiin nostaminen.

Yksi tämän tutkimuksen suorittamisen haasteista on ollut kulttuurisen identiteetin fragmentaarisuuden teoretisoinnin liittäminen empiriaan. Seuraavassa luvussa pyrin kuvaamaan entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden paluumuuttajien kulttuurisen identiteetin muodostumisen prosessia heidän ensimmäisen Suomessa asumansa vuoden aikana. Kuvauksen näkökulman avaan identifikaation tiloja tutkimalla. Analyysissa tuotettu aineisto esitetään kollaaseina.

Osa III

6 KOLLAASIT

Tila ja tilallistamiseen liittyvä teoreettinen keskustelu on se, minkä kautta tässä tutkimuksessa on rakennettu uudelleen asettumisen tulkintaa. Tutkimuksen teoria ja aineisto kietoutuvat dynaamiseksi kokonaisuudeksi, ja tilaan ja tilallistamiseen liittyy myös se analyyttisen käsitteistö, jolla ainestoa on käsitelty. Kollaasit ovat kvalitatiivisen analyysin tuote. Ne ovat esitys paluumuuttajien suhteesta heidän entiseen ja uuteen kotimaahansa ja samalla myös esitys maahanmuuttajien kulttuurisesta identiteettistä. Aineistosta esiin nousseet ristiriidat on rakennettu sisään kollaaseihin.

Maahanmuuttajien kulttuurinen identiteetti on vähintäänkin uuteen maahan muuttoa seuraavina vuosina hajanainen ja dynaaminen. Sitä määrittää kulttuurista toiseen muuttaville ihmisille tyypillinen kaksinaisen olemassaolon kokemus (double existence) (Bergson, ref. Lloyd, 1993). Kaksinainen olemassaolon kokemus on seurausta maahanmuuttajan henkilökohtaisten kokemusten ja entisen elämän jäämisestä tuntemattomaksi ja vieraaksi uuden valtakulttuurin subjekteille. Jakautuminen ja olemassaolon kaksinaisuus sekä siihen liittyvä ”täällä” ja ”siellä” -käsitteiden sekavuus muodostavatkin modernille yhteiskunnalle uuden, historiallisesti ehkä kuitenkin alkuperäisen ongelman - vaikeuden tavoittaa tapaa, jolla yhteiskunta kokonaisuudessaan toimii.

Uudelleen sijoittumisen alkuvaiheessa maahanmuuttajan kulttuurinen identiteetti peilautuu yksilöllisesti määräytyvään tilaan. Maahanmuuttaja tulkitsee uuden kulttuurin tilaa ensisijaisen kulttuurinsa symbolein ja koodistoin. Toisaalta hänen ensisijaisen kulttuurinsa tila, aiemmin itsestäänselvyys, tulkittava ja vastavuoroinen, on uuden kulttuurin valtaväestölle vieras tai ainakin läsnäolevana tunnistamaton. Maahanmuuttajan mahdollisuudet osallistua kollektiiviseen päätöksentekoon, esimerkiksi omasta asemastaan sosiaalisessa tilassa, ovat vähäiset (vrt. Shotter,

1993). Hänelle ei tarjota positiota, joka olisi vastavuoroinen valtakulttuurin edustajien kanssa tai sosiaalisesti kantava. Maahanmuuttajan on rakennettava itselleen osallisuus uudessa maassa. Se tapahtuu samanaikaisesti, kun hän prosessoi luopumistaan entisestä kotimaastaan. Lähtömaan muisteleminen sinänsä voi olla vahvistava kokemus uuteen kulttuuriin sopeutumisessa, sillä se tuottaa tunteen johonkin kuulumisesta sekä sosiaalisen elämän luettavuudesta ja hallittavuudesta, vaikkakin lähtömaassa hankitut positiot eivät kannata pitkälle uudessa kulttuurissa. (ks. Huysen, 1995, käänös MR).

Maahanmuuttajan kerran omaksuma merkitysmaailma ei siis takaa osallisuutta uudessa kulttuurissa. Mikäli maahanmuuttaja haluaa jatkaa jo kerran saavutettua aikuisuuttaan eli osallistua, vaikuttaa ja kuulua johonkin, ei hänelle jää muuta mahdollisuutta kuin konstruoida itselleen todellisuus kaikkine niine sosiaalisine ja kulttuurisine ulottuvuuksineen, joita vasten aikuinen ihminen on tottunut itseään peilaamaan. Alkuvaiheessa maahanmuuttajat kontrolloivat vuorovaikutustaan ja pyrkivät hallittuun toimintaan ja reagoiteihin suhteessa valtakulttuuriin. Vasta myöhemmin, kun sosiaalisen tilan tulkinta helpottuu ja rutinoituu, mahdollistuvat spontaanimmat, yksilölliset mutta kuitenkin sosiaalisesti hyväksytyt toiminnat sosiaalisessa tilassa. Maahanmuuttajilla kuten myös muilla etenkin alistetussa asemassa olevilla ryhmillä ahtaan ja kapea-alaisen sosiaalisen tilan varaventtiilinä toimivat arjen paikkoja täydentävät ja monipuolistavat haaveet, unet, ironia ja muisteleminen (ks. Fischer, 1986).

Tässä työssä kollaasien rakentamisen keskeinen ajatus on, että maahanmuuttajien uudelleen identifikaatio ja harjaantuminen kulttuuriseen jäsenyyteen on tilaan sijoittuva prosessi (vrt. Hetherington, 1988). Tilat vaihtelevat konkreettisista abstrakteihin. Ne voivat olla tiloja menneisyydestä, nykyisyydestä tai tulevaisuudesta. Tilat ovat sosiaalisten suhteiden tuotosta (Auge, 1995) samalla kun ne myös määrittävät sosiaalisia suhteita (De Certeau, 1986). Tilojen organisoitumisesta on mahdollista tulkita ryhmien ja yksilöiden sosiaalisia käytäntöjä. Tilaan merkitään ja rajataan niin yksilölliset ja ryhmäkohtaiset kuin kollektiivisetkin paikat. Merkitseminen voi olla avoin viesti kaikille. Merkitseminen voi olla myös kahden ryhmän keskenään jakama viesti tai suunnattu ainoastaan oman ryhmän jäsenille.

Maahanmuuttajan elämää siis hallitsevat sekä konkreettiset että abstraktit niin menneet, nykyiset kuin tulevatkin tilat. Hänen läsnäolonsa tilassa voi olla todellista tai kuviteltua. Maahanmuuttajan käyttämät tilat järjestäytyvät hänen mielessä homogeeniseksi toisiaan täydentäväksi kokonaisuudeksi muodostaen mentaalisen konstruktion. Tämä mentaalinen konstruktio tukee maahanmuuttajan identiteettityötä ja hänen olemassaolonsa kokonaisvaltaisuutta mahdollistamalla läsnäolon sekä nykyisyydessä että menneisyydessä. Suuntana uuteen kulttuuriin sopeutumisessa on se, että nykyisyys jättää etenevästi menneisyyden varjoonsa. (Bergson, ref. Lloyd, 1993.) Paikasta toiseen muuttavan ihmisen identiteetin logiikka on ajan jatkumossa, kestossa tai pysyvyydessä. Bergson (ref. Lloyd, 1993: 96 - 103) on todennut, että silloin kun tietoisuuden ajallinen jakamaton jatkumo häviää häviävät myös mielen yhtenäisyys ja harmonia. Ihmisellä on kuitenkin kyky "eheyttää" ajallisesti fragmentoitunut tietoisuus tuottamalla tilallinen homogeenisuus, joka taas mahdollistaa ajallisen jatkumon keston.

Keskeinen tutkimukseni teoreettisesti rakennettu väite on, että maasta toiseen muuttava ihminen jatkaa identiteettinsä rakentamista uudessa kulttuurissa korvaamalla identiteetin ajallisen keston katkeamisen identiteetin tilallisen keston jatkumisella. Maasta toiseen muuttamisen aikaansaaman identiteetin paikkojen fragmentaarisuuden hän korvaa kuvitteellisilla, esimerkiksi nostalgian ja unien kautta tuotetuilla tiloilla (ks. Bhabha, 1973; 1994a; 1996; Blammer, 1994; Chambers, 1994; Carter et al., 1995; Fischer, 1986). Tämä kuvitteellisten tilojen prosessi toimii niin kauan kunnes uusi kulttuuri mahdollistaa maahanmuuttajalle osallisena ja läsnäolevana tapahtuvan toiminnan paikkoja. Maahanmuuttaja kontrolloi identiteettinsä fragmentaarisia tilanteita ja tiloja keskittämällä läsnäolonsa nykyisyyteen ja sen kautta menneisyyteen (ks. Derrida, 1982: 1 – 27). Eli maahanmuuttaja tulkitsee menneisyytensä loogiseksi jatkumoksi nykyisyydelle.

Kollaasit ovat lähinnä ymmärtävään tai tulkitsevaan tutkimustraditioon sijoittuvaa esitys ja hahmotelma analysoida kaksinaisen olemassaolon muotoa ja kulttuurista välitilaa. Kollaasien avulla esitän maahanmuuttajien kulttuurisen identiteetin prosessoitumista alkuvaiheessa uudessa maassa. Ne ovat esitys yksilöllisistä, yksilön sisäisistä, mutta kuitenkin lähtökohdiltaan kollektiivisista,

maahanmuuttajien kulttuurisesti jakamista fragmenteista. Nämä kollaaseina kuvatut fragmentit ovat perusta, jolle maahanmuuttajan kulttuurinen identiteetti, minän juurtuma, prosessoituu. Kaikille kollaaseille on yhteistä, että ne perustuvat erilaisiin maahanmuuttajan toiminnan tiloihin. Kun yksilö sijoittaa itsensä kulttuuriseen ja kulttuurisen tulkinnan kautta avautuvaan tilaan, hän antaa tilalle mielen ja merkityksen ja määrittää tilan muotoa määräävien sosiaalisten suhteiden kautta myös itsensä (ks. Massey, 1994; Auge, 1994).

Kollaasit kuvaavat kulttuurista identiteettiä hauraimmillaan, ja siksi ne näyttävät ulkopuolisen, varsinkin valtakulttuurin edustajan, näkökulmasta fragmentaarisilta. Ne sisältävät kuvauksen entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden maahanmuuttajien kulttuurisen identiteetin sirpaleista ja iduista heidän ensimmäisen Suomessa asumansa vuoden aikana, tietyinä historiallisena hetkenä ja tietyllä tutkimusotteella tavoitettuna. Kollaasit kehittyvät ajassa sisällöllisesti ja muuttuvat ulkoisesti. Väitän, että ajan myötä kaksinaisen elämänhallinnan kokemus yhdentyy kohti sisäisesti ja ulkoisesti neuvoteltua kulttuurista välitilaa. Maahanmuuttajat omaksuvat välitilan kulttuurisen identiteetin, joka ei tutkitulla ryhmällä ole palautettavissa suomalaiseen, venäläiseen, ukrainalaiseen eikä inkeriläiseenkaan kulttuuriin.

Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden maahanmuuttajien kulttuurisen jakamisen ja uuteen kulttuuriin asettumisen prosessia kuvaa yhdeksän kollaasia. Kukin kollaasi kuvaa tilaa ja kokemusta, joka joko vahvistaa tai heikentää tai sekä vahvistaa että heikentää maahanmuuttajan johonkin kuulumisen tunnettaan eli kulttuurista identiteettiään. Kollaasit kertovat siitä prosessista, jossa maahanmuuttajat etsivät itseään ja paikkaansa. Kollaasit eivät ole kaikenkattavia, ne voivat olla päällekkäisiä ja ristiriitaisiakin, mutta ne ovat todellisia. Ensimmäinen kollaasi ”Minä olen, kuka minä olen – henkinen kodittomuus” kuvaa maahanmuuttajien siirtymistä yhden valtakulttuurin määrittämästä tilasta entisen Neuvostoliiton alueelta toisen valtakulttuurin määrittämään tilaan Suomessa. Toinen kollaasi ”Mihin minä kuulun - kyseenalaistuva etnisyytys” kuvaa entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden maahanmuuttajien marginaalisuudesta esiin nousevia kohtaamisia ja kokemuksia. Kolmas kollaasi ”Ollaan ikään kuin – asettuminen todellisuuteen” kuvaa sitä, miten maahanmuuttajat Suomessa läsnäolevina harjaannuttavat itseään ja harjaantuvat uuden

kulttuurin tilojen haltuunottoon ja kohti ei-ulkopuolista toimijuutta Suomessa. Neljäs kollaasi eli ”Anonyymi ja paikaton osallisuus” kuvaa ei-paikkoja eli persoonattoman kommunikoinnin ja osallisuuden paikkoja, jotka mahdollistavat maahanmuuttajille osallisuuden kokemuksen uudessa maassa. Viides kollaasi ”Uni- ja haavetilojen sallivuus ja ironian osuvuus” kuvaa sitä, miten maahanmuuttajat tuottavat abstrakteja läsnäolon ja osallisuuden tiloja ja positioita unissaan ja haaveissaan. Siinä kuvataan myös ironian kautta tapahtuvaa maahanmuuttajan itsensä tuottamaa entiseen ja uuteen kulttuuriin liittyvää tulkintaa. Kuudes kollaasi ”Nykyisyys vaatii unohtamista ja kieltämistä” kuvaa sitä, miten maahanmuuttajat hiljalleen hyväksyvät oman kaksinaisen olemassaolonsa eivätkä aseta ensisijaisen sosialisationsa ja toissijaisen sosialisationsa kulttuureja joko tai vastakkaisiksi vaan rinnakkaisiksi tiloiksi. Seitsemäs kollaasi on nimeltään ”Rakastavan silmän välttelevä katse”. Se kuvaa sitä, miten maahanmuuttaja tulkitsee itselleen suopeasti kulloinkin asuttamaansa maata. Se kuvaa myös sitä, miten maasta toiseen muuttamisen yhteydessä tulkinnat lähtömaasta muuttuvat. Kahdeksannessa kollaasissa, ”Loittoneva menneisyys ja tulevaisuus”, kuvaataan tilannetta, jossa maahanmuuttajan menneisyyden tilat väistyvät maahanmuuttajan elämästä ja uuden maan tilojen haltuunoton hitaus ja vaikeus ovat paljastuneet maahanmuuttajalle. Yhdeksäs ja viimeinen kollaasi eli ”Ulkopuolisuuden tunteesta kohti kuulumisen tunnetta” on kuvaus uuden kulttuurin tiloista esiintymisten ja esittämisten näyttämönä. Kollaasissa kuvataan myös sitä, miten tilassa ulkopuolisuudesta kertovat esittämiset ja esiintymiset ja kulttuurin kuulumisen tunteesta kertovat esitykset ovat samanaikaisesti läsnä maahanmuuttajan elämässä jo ensimmäisen uudessa maassa asutun vuoden aikana.

Kollaasit kertovat niistä maahanmuuttajuuteen liittyvistä identiteetin tiloista, jotka nousivat esiin haastatteluissa. Ne eivät ole kuvaus yksittäisen maahanmuuttajan identiteetin tiloista. Haastattelut suoritettiin puolen vuoden välein yhteensä kolme kertaa kullekin 15 maahanmuuttajalle (ks. liite 3) Haasteltavista kuusi muutti Suomeen lähialueilta, kuusi Ukrainasta ja kolme Keski- Venäjältä. Iältään haastateltavat olivat kahta yli 60-vuotiasta lukuun ottamatta 25-45 –vuotiaita. Naisia heistä oli yhdeksän ja miehiä kuusi. Kollaasien tilat ovat näiden viidentoista maahanmuuttajan identifikaation tiloja ensimmäisen Suomessa vietetyn vuoden aikana.

Ensimmäinen kollaasi: minä olen, kuka minä olen - henkinen kodittomuus

Tämä kollaasi kuvaa paluumuuttajien siirtymistä yhden valtakulttuurin määrittämästä tilasta entisen Neuvostoliiton alueelta toisen valtakulttuurin määrittämään tilaan Suomessa.

Heti uuteen maahan ja kulttuuriin muuttaessaan maahanmuuttajat eivät ole huolissaan kulttuurisesta identiteetistään. He kiinnittävät huomionsa lähinnä käytännön ongelmiin yrittäessään saada arkensa toimimaan uudessa kulttuurissa. Ongelmanratkaisut eivät ole yksinkertaisia eivätkä yksin maahanmuuttajien ratkaistavissa. Maahanmuuttajien asettuminen uuteen kulttuuriin edellyttää sitä, että myös vastaanottava kulttuuri löytää kategorian, johon maahanmuuttajat sijoittuvat ja samalla maahanmuuttajaryhmälle suhdearvon sosiaalisessa tilassa. Kuka minä olen, on neuvottelukysymys ja artikuloinnin tulosta.

"Te tiesitte, että tulette Suomeen vähemmistönä eli sama tilanne kuin Latviassa. Eikö se mietityttänyt?"

"Se riippuu siitä, jäänkö venäjänkieliseen vähemmistöön vai en."

"Olisiko ollut mahdollista, vielä näihin muuttopäätöksiin palatakseni, Riikassa opetella latvian kieli?"

"Se ei riipu kielitaidosta. Vaikka ihmiset osaavat latvian kieltä, niin kukaan ei takaa, että heitä otetaan töihin, koska heidän (latvialaisten) kansallisuustunne on niin korkealla. Latvialainen on kansallisuudeltaan niin korkealla, että kaikki vähemmistöt ovat alistettuja." (1Matti)

Siirtyminen, kulttuurista toiseen muuttaminen, pakottaa maahanmuuttajan määrittämään itsensä uudelleen suhteessa ympäristöönsä. Minä, joka ennen oli rakentunut ja kehittynyt yhdessä ympäröivän yhteisön kanssa, on yhtäkkiä neutraali vailla kantajansa historiaa tai ennen tunnistettuja ominaisuuksia.

"Itseään ihminen niin kuin nöyryyttää. Se ihminen, joka on niin kuin suomalaisen kanssa ei sano omia mielipiteitään, vaan hän sanoo niitä mielipiteitä, jotka ovat sille suomalaiselle niin kuin miellyttäviä. Ymmärrätkö? ... Ensimmäisen kuukauden, kun hän on niin kuin asunut täällä, se pisti kaikki silmään. Että se oli hyvin epämiellyttävää hänelle. Ne ihmiset, jotka olivat hyvässä asemassa siellä omassa maassa, he eivät peittäneet omia mielipiteitään

omassa maassa, se mitä tapahtui heidän kanssa nyt täällä, se oli epämiellyttävää. Hänen mielestään, hänestä tuntuu, että ihmisiä ei tunne samoina ihmisinä kuin he olivat siellä. Se kuva on ihmisistä, niistä ihmisistä, jotka asuvat täällä ehkä viisi vuotta, että puhuvat huonosti venäjänkielisistä ihmisistä ja nöyryyttävät itseään. Ihmiset häviävät itseensä, ymmärrätkö?”
(Victoria)¹

Maahanmuuttajan ensisijainen kulttuurinen identiteetti hiipuu, jos se ei saa vahvistusta uudessa kulttuurissa. Minäkuva haurastuu ja on siksi erityisen altis ulkopuolisille vaikutteille. Yksilön identiteetti on vastaanottavan kulttuurin ”väritettävissä” ja merkittävässä ellei maahanmuuttaja itse tunnista ja vahvista itsessään sitä ydintä tai minäkuva, joka on kehittynyt ensisijaisessa identifikaatioprosessissa.

Maahanmuuttajan on tavalla tai toisella neuvoteltava ympäröivän kulttuurin kanssa ja haettava paikkansa uudessa kulttuurissa. Neuvottelu tapahtuu kulttuurisessa väliatilassa (ks. Bhabha, 1994). Jo neuvotteluasetelmiin pääseminen on tulos sinänsä.

”Ei ole mitään sellaista läheistä, ihmiset (suomalaiset) ovat kaikki töissä ja he (paluumuuttajat) ovat kotona.” (2Ilya)

”Hänen mielestään yhteiskunta ehkä pelkää luvata, päästää sellaisia kuin me olemme tänne yhteiskuntaan. Jos se olisi ehkä vähän yksinkertaisempaa olisi ehkä helpompi löytää työtä.” (2Vladimir)

Uudelleen asettuminen tarkoittaa paluumuuttajille sosiaalisen verkoston luomista ja siinä hänen oman paikkansa hakemista. Sosiaalisen verkoston rakentuminen on sarja pienkontakteja, jotka noudattavat vastaanottavan maan kulttuurista tapaa kohdata uusia ihmisiä, joka on ehkä erilainen Suomessa kuin entisen Neuvostoliiton alueella.

”Hänellä täällä ystävät on näin, että hän seurustelee yhden kanssa yhtenä aikana ja toisen kanssa toisena aikana. Kaikki tapahtuu pienemmissä ryhmissä, joku on kirjastossa, joku on teatterissa, yksi suomalainen on työpaikassa.” (2Victoria)

Kulttuurisen identiteetin muodostumisen prosessi ei määräydy vain sen mukaan, miten ja missä paluumuuttaja itse on valmis kohtaamaan ulkoista todellisuutta. Ulkoisella todellisuudella ja

---

¹ Maahanmuuttajien puheessa on käytetty usein yksikön kolmatta persoonaa, joka on tulkin

valtakulttuurilla on valta ja voima osoittaa ja suunnata sitä kenttää, johon paluumuuttajan kulttuurisen identiteetin on mahdollista sijoittua.

"Heillä on hyvät naapurit, jotka suhtautuvat heihin hyvin. Se mitä ihmiset kertovat kaikenlaista, hän ei ole kokenut...Niin, ihmiset kertovat."

"Kyllä, mutta mitä ne ihmiset kertovat?"

"Että eri tilanteissa, kun ihmiset kuulevat venäläistä puhetta niin sanovat pahasti."

"Oletteko te tietoisesti ollut puhumatta omaa äidinkieltänne (venäjää)?"

"Harvoin." (2Ludmila)

Varsinkin vanhemmat inkeriläistä alkuperää olevat paluumuuttajat ovat tottuneet pitämään itseään ja juuriaan suomalaisina (Takalo & Juote, 1994; Huttunen, 2002). Suomalaisuus oli entisessä Neuvostoliitossa merkki vähemmistökulttuuriin kuulumisesta. Se merkitsi hankaluuksia mm. julkisessa elämässä, koulutuksessa ja uralla etenemisessä (vrt. Huttunen, 2002: 234). Paine ja suoranainen pakko näennäiseen yhdenmukaisuuteen oli suuri (ks. Ily-maiden pakolaiset, 1999). Nykyiset paluumuuttajat esimerkiksi vaihtoivat aiemman nimensä vastaavaan neuvostoliittolaiseen nimeen etenkin julkisissa tiloissa, kuten kouluissa tai työpaikoilla, toimiessaan.

"Viime aikoina häntä P:ssa myös sanottiin samalla nimellä kuin täällä, toisella tavalla."

"Mikä, onko joku venäjänkielinen käännös olemassa teidän nimestä?"

"Aine"

"Milloin te vaihdoitte nimen?"

"Ei kun nuoruudessa häntä aina kutsuttiin Aineksi, virallinen nimi on aina ollut Aini." (2Veera)

Suomalaisuus oli osin salaisuus, joka sitoi heitä yhteen samalla, kun se merkitsi marginaalisuutta neuvostoyhteiskunnassa.

"Kyllä. Hän ei ole peittänyt koskaan sitä, että hän on suomalainen. Mutta samaan aikaan jossakin toisessa paikassa hän ei sanonut, että hän on suomalainen. Jos joku olisi kysynyt häneltä, hän olisi kyllä myöntänyt, että hän on suomalainen. Mutta hän itse ei ruvennut sitä sanomaan. Kun hän syntyi häntä sanottiin Airiksi. Kun hän meni kouluun, kaikki ymmärsivät, että hän ei voi olla Airi ja silloin häntä ruvettiin sanomaan Irina. Passiin myös laitettiin Irina, ja hän meni naimisiin 18-vuotiaana ja sitten hänestä tuli Irina B... ja sitten nimi ja sukunimi oli kaikki venäläinen. Tavallisesti ihmiset eivät kysyneet, kuka hän on, mikä hän on kansallisuudeltaan. Häntä koskaan ei hävettänyt, että hän on suomalainen." (1Victoria)

"... Kun hän meni kouluun ja hän ymmärsi, koki sen, että hän oli vieras. Ehkä siinä vaiheessa vuonna 1964, kun Hruštšev kuoli, hän oli 14 - 15 -vuotias, siihen aikaan hän koki sen. Hän sai passin vuonna 1966 ja hän laittoi passiinsa, että hän on suomalainen... vanhempi sisko, joka sai passinsa vuonna 1954 kirjoitti silloin, että hän (sisko) on venäläinen. Hän ja toinen sisko, joka on Suomessa. He ovat suomalaisia...Vaikka kaikki nimet on suomalainen nimi ja kaikki näkee, että on suomalainen. Silti laitettiin venäläinen, mutta kun sisko sanoo, että minä on suomalainen ja hän. Heitä oli kaksi. Sinä aikana kaikki laittoivat venäläinen. Silloin kun hän oli pieni lapsi vielä ja aikuiset olivat kaikki niin kuin käyneet Siperiassa ja kaikki niin kuin kokeneet, he pelkäsivät. Sanotaan niin, että pihalla sitä ihmistä sanottiin Toiniksi, mutta siitä ulkopuolella, kun hän meni töihin tai jotain, hän oli Toni venäläiseen tapaan. Muutettiin nimi niin kuin venäläiseksi. Tässä ympyrässä sä olet sellainen kuin olet, mutta siitä eteenpäin, mutta sitten kun sinä menet ulos siitä ympyrästä, niin sitten nimikin täytyy muuttaa...Ehkä vuosina 64 - 65, sen jälkeen kun kaikki hyvin Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet olivat, sinä aikana jo tuli mahdollisuus muuttaa Suomeen, käydä sukulaisten luona ja myös Suomesta Venäjälle. Ja sinä aikana venäläiset huomasivat, että ne ihmiset jotka kävivät sukulaisten luona Suomessa rupesivat pukeutumaan paljon paremmin kuin ihmiset Venäjällä. Jos Venäjällä sanottiin, että suomalaisia pidettiin niin kuin, tiedätkö alempana niin kuin suhtautuivat näin, niin siinä vaiheessa, kun ihmiset rupesivat paremmin pukeutumaan ja palasivat Venäjälle, niin siinä vaiheessa tuli niin kuin kateus. Siinä vaiheessa tulivat muutokset ja uusi taloudellinen kiinnostus ja venäläiset muuttivat suhtautumisensa suomalaisiin positiiviseen suuntaan."
(1Victoria)

Entisen Neuvostoliiton itsenäistyneissä valtioissa, joissa alueen oma kansallinen ryhmä on saanut kauan kaipaamansa poliittisen vallan, on muiden entisten vähemmistöryhmien olo tukala ja eläminen vähemmistönä on alisteista ja vaikeaa (ks. IVY-maiden pakolaiset, 1999).

"Työttömyys on suuri, lapset eivät ole koulussa, paljon venäjänkielisiä opettajia on erotettu. Lapset ovat kaduilla, ei ole mitään tekemistä. Koska hän ei ole sen elämän kanssa enää tekemisissä, niin päinvastoin, hän niin kuin unohtaa sitä elämää. Silloin kun on täällä kaikki on hyvin. Silloin kun hän asui siellä Latviassa, hän tiesi sen kauhean elämän, mutta hän ei elänyt siellä (kokenut elävänsä) kauheassa elämässä, mutta nyt kun hän menee sinne, hän tietää vain sen kauhean elämän niin kuin pinnallisesti ... Meidän lapsi on täällä ja kaikki on hyvin. Hän kyllä näkee sen elämän siellä, mutta pinnallisesti." (3Polina)

Osalle paluumuuttajista suomalaisuus on merkinnyt osattomuutta ja juurettomuutta. Inkeriläiset maattomana kansana ovat erinäisten sisä- ja ulkopolitiittisten kausien aikana joutuneet kasaamaan

tavaransa, lähtemään, asettumaan ja kasaamaan tavaransa taas uudelleen (vrt. Nevalainen & Sihvo, 1991). Näiden paluumuuttajien suhde heidän kulloinkin asuttamaansa alueeseen ja valtakulttuuriin on ollut poliittisten ratkaisujen sanelema ja se hämmentää heitä. Entisestä Neuvostoliitosta suomalaisen kansallisuuden perusteella Suomeen muuttaneet ovat tottuneet pitämään itseään suomalaisina ja niin heidät on identifioitu myös entisessä Neuvostoliitossa ja sittemmin Venäjällä sekä Baltian maissa. Suomeen muuttaessaan heidän kansallisuutensa, josta he ovat elämänsä aikana ehkä enemmän kärsineet kuin iloinneet, tuli taas ongelmalliseksi.

"Hän ei ymmärrä, minkä takia on heille kaikille luvattu tulla tänne, muuttaa tänne Suomeen. Sitä ajatusta hän ei ymmärrä. Hän luulee, että täällä on sellaisia ihmisiä, jotka huonosti suhtautuvat virolaisiin ja venäläisiin, että miksi he tänne muuttivat. Jos olisi töitä, ei väliä millaista työtä he tekisivät, että silloin olisi hyötyä, mutta tällä hetkellä, kun ei eivätkä tee mitään." (2Reneta)

Suomessa 'inkerinsuomalaisiksi' arkikielessä ymmärretty ryhmä muodostuu *kansallisuudeltaan* (kotimaattomista) suomalaista, kotimaattoman *kansalaisuus* taas on ollut ja on poliittisen päätöksenteon asia. Myös kansallisuus saattaa hiipua kansalaisuutta vaihtavan henkilön oman määrittelyn ulkopuolella. Se tulkintaan ja päätetään ajassa ja paikassa aina erikseen. Näin ainakin Suomessa asuvat suomalaiset näkevät artikuloidessaan kansallisuuden eron itsensä ja maahan muuttavien suomalaisten välille esimerkiksi termin "inkerinsuomalaiset" kautta. Osalle maahan muuttavista suomalaisista osoitettiin heidän kotimaattomuutensa viittauksella Inkerinmaahan. He ovat taas kerran vähemmistö, jonka tulee nyt sopeutua ja toimia suomalaisten asettamin ehdoin. Venäjällä he olivat suomalaisia, Suomessa he ovat arkikielessä usein 'inkerinsuomalaisia'. Epävirallisessa arjessa nämä 'inkerinsuomalaiset' paluumuuttajat tulkitaan usein venäläisiksi, koska venäjän kielestä on pikku hiljaa tullut heille ainut äidinkielenomaisesti hallittu kieli.

Historiallisesti inkeriläiset ovat olleet pakotettuja vuoden 1917 jälkeen siirtymään useita kertoja eri puolille entistä Neuvostoliittoa. Suomensukuisena ryhmänä inkeriläisten vainoaminen oli erityisen voimakasta 1930- ja 1950-luvuilla. Ryhmä hajotettiin ja inkeriläisiä pakkosiirrettiin eri puolille Neuvostoliittoa. Kokemukset ovat olleet siksi raskaita, että inkeriläisyydestä vaiettiin jopa perheiden sisällä..

"Äiti oli sodan aikana leirillä täällä Suomessa ja hänen (puhujan) lapsuutensa aikana mummo ja äiti eivät halunneet puhua mitään koko inkeriläisten historiasta. Silloin kun he päättivät muuttaa tänne ja valmistelivat muuttoa, koko perheen historiasta, he saivat tietää vasta vuosi sitten. Silloin Suomeen muuton jälkeen heiteltiin ihmisiä sinne tänne, mutta hänen äitinsä lähti Ukrainaan. Ja sitten vaiettiin kaikki perheen historiasta ja vasta vuosi sitten äiti alkoi puhua." (1Mihail)

Se sukupolvi, jonka elämä oli täynnä pakkomuuttoja ja alistamista ei halunnut siirtää kokemuksiaan seuraavalle sukupolvelle. Samalla kun vanhemmat yrittivät säästää lapsensa kivuliaita menneisyyden kokemuksilta, he sisällyttivät lastensa kulttuuriseen identiteettiin epämääräisen tyhjiön, joka odotti täyttämistään. Nuoremmalle sukupolvelle inkeriläisyys on jotakin, jonka muut huomioivat määritellessään heidän identiteettiään, mutta joka ei määräydy heidän omista kokemuksistaan (ks. Fischer, 1986).

Avioliitot eri puolilla Neuvostoliittoa ovat merkinneet myös avioliittoja eri kansallisuuksien välillä. Esimerksi inkeriläiset ovat jo toisessa mutta erityisesti kolmannessa polvessa ryhmänä hajonneet ja yksilöinä sulautuneet osaksi asuinpaikkansa kansallisuutta tai aviopuolionsa kansallisuutta (ks. esim. Takalo & Juote, 1995). Inkeriläisyys jäi ryhmää jäsentäväksi kategoriaksi ilman tunnesiteitä tai menneisyyden haavoja. Suomeen muuttamisen mahdollisuuden motivoimana suomalaisuus on uudelleen tullut yhteen kerääväksi voimaksi. Identiteettiin liittyvä tyhjiö vaatii täyttämistä, mikäli tämän ryhmää yhteen liittävän suomalaisuuden halutaan kannattavan ryhmää pitemmälle kuin rajalle. Vastaanottavan kulttuurin erottelevat ja erittelevät määrytykset eivät alkuvaiheessa yhdistä tai tue ryhmän suomalaisuutta. Päinvastoin ne hämmentävät ja hajottavat ryhmää entisestään.

"Hän on kerran huomannut negatiivista suhtautumista itseensä. He menivät pojan kanssa ... ja 70-vuotias mummo (suomalainen)... he puhuivat pojan kanssa venäjää, ja sitten se mummo pysähtyi ja sanoi, että 'ryssä'. Poika hermostui ja sanoi ' muutetaan takaisin'. Poika on tottunut, että äitiin niin kuin aina suhtaudutaan kunnioitettavasti ja täällä sitten nyt tapahtui näin. Se on nyt mennyttä." (1Victoria)

"Hän on huomannut, että suomalainen heti huomaa venäläisen." (2Reneta)

Alkuperä ja tunne johonkin kuulumisesta on ehkä yksi tärkeimpiä, vähiten tunnistettuja ja samalla yksi vaikeimmin määriteltävistä ihmisen henkisistä tarpeista (Weil, 1978: 42). Paluumuuttajat joutuvat alkuvaiheessa ei vain luopumaan johonkin kuulumisesta vaan myös taistelemaan oikeudesta kuulua johonkin.

"Hän on saanut muukalaispassin. Ei mitään muuta merkillistä kuin, että hän on saanut muukalaispassin...Sitä pitää hakea poliisilta, jos ei ole kansalaisuutta."

"Miksi teillä ei ollut kansalaisuutta?"

"Koska minä olen syntynyt Virossa ja asuin Latviassa. Latvian kansalaisuuden voi saada, jos hänen vanhempansa olisivat asuneet Latviassa, silloin hänellä olisi mahdollisuus saada Latvian kansalaisuus. Mutta hän on syntynyt ja kotoisin Virossa."

"Entä Viron kansalaisuus?"

"Hän ei voinut saada sitä, koska hän on lähtenyt sieltä ennen itsenäisyyttä."

"Ai niin joo, no mitäs, jos te olisitte jääneet Latviaan?"

"Lain mukaan hän ei olisi saanut (kansalaisuutta), koska lain mukaan kaikki ne, jotka ovat asuneet ennen vuotta -40, olisivat saaneet passin."

"Te olisitte sitten olleet loppuikäne passitta?"

"Kyllä."

"Tiesittekö te sen tilanteen siellä Latviassa?"

"Joo kyllä ilman muuta tiesi".

"No, toi on sitten iso asia?"

"Kyllä, hänelle kyllä, inkeriläiseksi häntä on sanottu, hänen mielestään hän on kyllä suomalainen." (3Matti)

"Koet sä itse ittes suomalaiseksi , inkeriläiseksi vai venäläiseksi?"

"Hän ei tiedä, kuka hän on." (2Mihail)

"Viroon oli mahdotonta muuttaa, koska hän oli ulkopuolinen Virossa. Hän ei ole virolainen, hänelle sanottiin, että 'mitä sitten vaikka olette syntynyt Virossa'...Hän kävi monta kertaa Riikassa Viron suurlähetystössä keskustelemassa siitä ja hän puhui aina kaikki viroksi. Silloin hän ymmärsi, että oli mahdotonta muuttaa Viroon, koska aina oli kysymys paikasta, ei kielestä tai muusta." (1Matti)

"Passissa he ovat aina olleet suomalaisia, kokeneet, että he ovat suomalaisia." (3Toini)

Enemmistöön tai valtakulttuuriin kuuluville sosiaalinen ympäristö vahvistaa jatkuvasti tunnetta johonkin kuulumisesta. Tietoisuus siitä on heille kotimaasta poissaolevanakin valtava resurssi ja tukeva perusta elämälle. Kulttuurisen identiteetin tunne ei ole sidoksissa paikkaan vaan tilaan, joka on toiminnan ja kuulumisen kokemuksellinen ympäristö.

”Suomalaiseksi hän ei voi kokea, mitään läheistäkään ei ole, ukrainalainen ei ole myöskään, koska hän on vain kasvanut ja syntynyt Ukrainassa. Vanhemmat ovat venäläisiä. Äidillä oli äiti ja isä venäläisiä, isällä oli äiti venäläinen ja isä ukrainalainen. Venäläinen hän kokee olevansa. Aikaisemminhan sanottiin, että neuvostoliittolainen.” (2Vladlena)

Venäläinen etninen identiteetti entisessä Neuvostoliitossa samoin kuin suomalaisuus identiteettinä ovat optionaalisia vähemmistökulttuureille (vrt. Sintonen, 1999, 126 - 127). Venäläisyys ja suomalaisuus ovat olleet valtakulttuureita, joille etnisyys ei ole elämää rajoittava tai määrittävä asia. Suomalaisuus tai venäläisyys on ollut ikään kuin olemassa ja esiin nostattavissa, silloin kuin sitä halutaan käyttää. Ne ovat syntymälahjana saatuja etuoikeuksia niin keskiverto venäläiselle entisessä Neuvostoliitossa kuin keskiverto suomalaiselle Suomessa (vrt. Young, 1993).

Paluumuuttajissa on myös toisen tai kolmannen polven suomalaisia, joiden identiteetti on ollut valtakulttuurin identiteetti. Tutkimukseen haastatelluista aviopareista useimmissa toinen puolisoista oli venäläinen. Heidän uudelleen sijoittumisen prosessinsa on erilainen kuin niiden, jotka entisessä Neuvostoliitossa ovat kokeneet itsensä suomalaisiksi. Viralliselta kansallisuudeltaan venäläiset tai venäläisiksi itsensä kokevat muuttavat nyt enemmistöasemasta vähemmistöasemaan. Heidän ensisijainen identiteettinsä on vahvasti juurtunut, ja sitä on kaikin puolin tuettu entisessä heidän kotimaassaan. Heitä pidetään Suomessa paluumuuttajina, vaikka venäläisyys ei oikeuta heitä paluumuuttoon. He näyttävät ylläpitävän vahvasti venäläisyyttään. Tutkimuksessa käy ilmi, että he säilyttävät kiinteät suhteensa Venäjään eri tavalla kuin vähemmistöasemasta Suomeen muuttaneet. He pyrkivät venäläisinä löytämään paikkansa uudessa kulttuurissa.

Toinen kollaasi: mihin minä kuulun – kyseenalaistuva etnisyys

Tämä kollaasi kuvaa entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden paluumuuttajien marginaalisuudesta esiin nousevia kohtaamisia ja kokemuksia.

Maasta toiseen muuttavien ihmisten suhde heidän ensisijaisen sosialisationsa kulttuuriin ja siinä läsnäoloon voidaan luokitella länsimaissa ainakin kolmeen eri ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ihmiset, jotka muuttavat vapaaehtoisesti ja väliaikaisesti maasta toiseen, oman yhteisönsä edustajina tai säilyttäen jollakin muulla tavalla juurensa konkreettisesti kiinni ensisijaisessa kulttuurissaan, esimerkiksi omistamalla siellä asunnon tai kesämökin. Tällä ryhmällä on yleensä taloudellista, kulttuurista, symbolista ja sosiaalista pääomaa ja se löytää paikkansa uudessa kulttuurissa suhteellisen nopeasti (ks. Bourdieu, 1984). Heillä on myös tyypillisesti vahvat emotionaaliset siteet entiseen kotimaahansa (Cohen & Gold, 1996: 17). Toisen ryhmän muodostavat ihmiset, jotka muuttavat maasta toiseen vapaaehtoisesti kuitenkin ilman varmaa tulevaisuutta uudessa maassa. He ovat pakotetut raivaamaan itselleen paikan uudessa kulttuurissa toisin kuin ensimmäinen ryhmä. Muuttaessaan he ehkä samalla sulkevat itsensä pysyvästi ensisijaisen kulttuurinsa ”ulkojäseneksi”. Uuteen kulttuuriin kuulumisenkin toteutuu vain muodollisesti, tunnetasolla he kuuluvat entiseen kulttuuriinsa.

”Venäläiset ovat paljon yksinkertaisempia ja henkisesti niin kuin sellaisia avoimempia. Hän (paluumuuttajat itse) pystyy ottamaan vastaan kaiken, jos joku niin kuin puhuu. Ei ole kuullut niin avoimesti puhuvan suomalaisten, joskus hänellä on hirveän niin kuin vaikea sydämellä, venäläinen ihminen kuuntelee ja voi niin kuin auttaa. Se on hänen mielipiteensä. Voi olla, että hän ei ole vielä tavannut sellaisia suomalaisia.” (2Galina)

Tämän paluumuuttajaryhmän ensisijaisen sosialisations kulttuurissa hankittuja pääomia ei välttämättä tunnisteta uudessa kulttuurissa. Paluumuuttajat joutuvat alkamaan kaiken alusta. Tähän ryhmään kuuluvat muuttavat usein yksin ilman ryhmän kulttuurista ja sosiaalista turvaa ja tukea.

”Hän on venäläinen ja jää venäläiseksi. Hän yrittää tietysti opiskella suomen kieltä, jotta hän voi tuntea olevansa kuin kotona, varmasti koskaan ei suomalaistu, tule suomalaiseksi. Miehen ehkä on helpompi.” (2Vladlena)

Kolmannen ryhmän muodostavat ihmiset, joiden on pakko muuttaa ainakin väliaikaisesti pois omasta kulttuuristaan, esimerkiksi somalialaiset Suomessa. He muuttavat yleensä joukkoina ja hankkivat kollektiivisesti paikan uudessa kulttuurissa. Heillä ei ole yleensä taloudellista tai symbolista pääomaa uudessa kulttuurissa, mutta he tuovat sosiaalisen pääoman mukanaan samalla, kun he uusintavat kollektiivisesti myös kulttuurista pääomaansa. Toisaalta heidät määritellään uudessa kulttuurissa vahvasti ryhmänä ja heidän voi olla muita vaikeampi erottautua yksilöinä uudessa kulttuurissa (vrt. Huttunen, 2002: 330).

Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulevat paluumuuttajat kuuluvat toisen ryhmään. Entisessä kotimaassaan he ovat olleet sekä fyysisesti että henkisesti hajanainen etninen ryhmä. He ovat muuttaneet Suomeen eriaikaisesti, perhe kerrallaan. Heidän etnisyytensä ja yhteisöllisyytensä ei ole perustunut arjessa tuotettuihin ja uusintettuihin symboleihin eikä heillä ole välttämättä edes yhteistä kollektiivista merkitysjärjestelmää (vrt. Sintonen, mt. 93). Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulevat paluumuuttajat ovat sisäisesti erittäin monimuotoinen ryhmä, jonka ajatusmaailmaa ei näyttäisi hallitsevan menneisyyteen liittyvä inkeriläisyys vaan nykyisyyteen ja tulevaisuuteen liittyvä suomalaisuus.

Geertz määritteli, että etnisyys tarkoittaa henkilökohtaisen identiteetin maailmaa, joka on kollektiivisesti ratifioitu ja julkisesti ilmaistu. Etnisyys sisältää myös ajatuksen sosiaalisesti ratifioidusta persoonallisesta identiteetistä. (Geertz, 1973, 268 - 309). Inkeriläiset ovat maattomia, kuten ovat myös juutalaiset ja palestiinalaiset. Historiallisesti he ovat pääasiallisesti olleet vähemmistö, joka on määrittynyt suhteessa valtakulttuuriin. Valtakulttuuri - oli se sitten venäläinen, neuvostoliittolainen, suomalainen tai vaikkapa latvialainen - ja sen kulloinenkin politiikka, eivät ole tukeneet ryhmän olemassaoloa.

”Sen takia, koska hän oli venäläisessä koululaitoksessa töissä ja kävi venäläistä koulua, sen takia hän unohti sen suomen kielen. Joo, että siinä vaiheessa ei saanut puhua suomen kieltä.” (1Victoria)

Inkeriläisten elämänkaari on sarja siirtymisiä ja uudelleen asettumisia (vrt. Suni, 2000). Ajan kuluessa ryhmä on hajaantunut, hajonnut ja etäännytynyt sekä alkuperäisestä asuinsijastaan että omasta kulttuuristaan, jonka jäsenyys on aika ajoin pitänyt kieltää tai vähätellä ja jonka asema on aina ollut marginaalinen.

”Isä asui Saratovin kaupungissa ja hänen sisko asui myös siellä. Isä puhui siskon kanssa suomen kielellä, yritti myös opettaa lapsille. Venäjällä oli silloin hyvin vaikea politiikka suhteessa ulkomaalaisiin. Kun hän muistaa sen nyt näin, että he aina ujostelivat sitä, että he olivat suomalaisia. Kaikkiin ulkomaalaisiin siinä vaiheessa suhtauduttiin huonosti. Ja häntä hävetti silloin pienenä, kun isä puhui siskon kanssa suomen kielellä ulkona kadulla ja kaikki katsoivat ja seurasivat heitä. Ja lapsuudessa hän muistaa, että heitä niin haukuttiin suomalaisiksi. Se oli hävettävää. Sellaiset olivat ajat.” (1Galina)

Toisaalta oli inkeriläisyyden vahvalla alueella Pietarin ympäristössä ikänsä asuneita paluumuuttajia, joille suomalaisuus kokemuksena ei ole ollut marginaalisuuden kautta määrittävää.

”Kaikki isovanhemmat ovat inkerinsuomalaisia...he puhuivat vain suomen kieltä kotona...äiti on vaalinut aina suomalaisia perinteitä...he eivät koskaan ole peittäneet sitä, että ovat suomalaisia. Heillä on iso perhe. Hänellä on sisko ja kolme veljeä. He eivät ole koskaan peittäneet sitä, että ovat suomalaisia...he eivät ole myöskään koskaan kokeneet sitä, että heitä olisi tuomittu. (1Maria)

Mitä marginaalisempi kulttuurinen identiteetti on yhteiskunnassa, sitä selvemmin se on merkitty (esim. Hall & Du Gay, 1996). Esimerkiksi inkeriläiset paluumuuttajat muuttaessaan pois entisen Neuvostoliiton alueelta ehkä kuvittelevat siirtyvänsä vähemmistökulttuurin asemasta osaksi enemmistökulttuuria. Suomalaisten arjen eletty kulttuuri on kuitenkin erilainen kuin inkeriläisten suomalaisuus. Suomessa suomalaisuus onkin paluumuuttajalle jotakin vierasta ja tavoittamatonta. Suomalaisuus ikään kuin loittonee Suomessa.

”Inkeriläinen, hän ei voi pitää itseään ihan puhtaana venäläisenä. Täällä Suomessa hän kokee paljon vahvemmin itsensä, mukavaksi paremmin kuin Venäjällä. Hän on analysoinut, hänhän oli kyllä hyvässä asemassa Venäjällä. Hänellä oli korkeakoulututkinto, hyvä työ oli, mutta hän ei ole niin mukavaksi tuntenut kuin täällä Suomessa. Suomalaiseksi hän ei tiedä, puolet on venäläistä verta hänessä. Niin kuin hän on monta vuotta asunut Venäjällä suomalaisena ehkä tulevaisuudessa tuntee itsensä suomalaiseksi. Vaikea on , vaikea on. Hän ei halua niin kuin muuttua suomalaiseksi.”

"Tunsitteko te silloin kun asuitte Venäjällä itsenne venäläiseksi vai inkeriläiseksi?"

"Hän tunsu itsensä suomalaisiksi...Hän muistaa lapsuuttaan ja hänen mielestä heidän perhe erottui toisista perheistä. Perinteet olivat toisenlaisia kuin venäläisissä perheissä. Heitä niin kuin katsottiin sivusta niin kuin ulkomaalaisia ja suomalainen sukunimi oli. Myöhemmin kun hän opiskeli korkeakoulussa, sukunimi ei enää ollut se, ja hän kuitenkin tunsu ei niin kuin venäläiseksi. Mutta täällä hän ei voi kokea itseään suomalaisena." (2Galina)

"Onko tunne suomalaisuudesta samanlainen täällä kuin Karjalassa?"

"Se tunne ei koske (Suomessa) työelämää, se ei koske opiskelua, se ei koske ihmissuhteita. Heillä on kaikilla niin kuin hyvä tahto (Suomeen asettumiseen)*." (2Victoria)

Suomalaisuus voi muuttua myös koetusta etnisyydestä eläväksi arjen kulttuuriksi, jolloin se menettää etnisen erityisyyden ominaisuuden. Suomalaisuus merkitsee paluumuuttajille silloin valtakulttuurin jäsenyyttä, joka ei leimaa eikä ole rasite.

"He ovat asuneet täällä nyt kaksi kuukautta ja hän ei ole 17 vuoden aikana (Latviassa) tuntenut sellaista hyvää suhtautumista, kun hän on nyt tuntenut täällä Suomessa. Hän kokee, että hän ei ole täällä niin kuin vieras. Voi olla, että tässä on omia ongelmia, että hän ei ole kokenut, mutta hän voi täällä hyvin." (1Matti)

Uuden ryhmän on löydettävä ja sittemmin merkittävä ja juurrutettava (ground) paikkansa sosiaaliseen tilaan, tilanteessa, jossa he ovat voimattomia löytämään omaa paikkaansa.

"Hän voi määrittellä itseään, millaisia on venäläisiä suomalaisia. He ovat kunnollisia, rehellisiä kunnollisia ihmisiä. Se on ainut mitä hän voi." (2 Victoria)

Kulttuurinen identiteetti on sekä ryhmän sisäisen argumentaation että ryhmän ulkoapäin tapahtuvan objektivoimisen vastustamisen tuotosta (Werbner,1997: 18). Määrittelyn prosessi etenee jännitteisesti vähemmistöryhmien kamppaillessa sosiaalisesta tilasta ja valtakulttuurin puolustaessa sitä.

Erilaisuus on Toiseutta, joka määrittää valtakulttuurin rajat. Toiseus voi olla myös piilotettavissa tai peitettävissä, silloin kun sen ulkoiset merkit ovat rajattavia ja tiedossa. Nimen kautta Toiseus on nopeasti määritelty ja vahvistettu. Nimi on yksi henkilökohtaisimmista Toiseuden merkeistä.

"Sanooko suomalaiset sun nimen oikein?"

"Ei ihan, hänen mielestä se on vaikea sanoa. Pitäisi lyhentää." (2Guntars)

"Onko joitakin nimiä, kutsumanimiä tai hellyttelynimiä, jotka ovat jääneet pois?"

"Hän on muuttanut nimensä suomenkieliseksi, hänen nimensä suomeksi on Lempi. Hänelle on tullut sellainen ajatus, että minkä takia hänkin ei voisi ottaa toista nimeä... Hänen nimenään on hyvin vaikea suomalaisten sanoa. Vaikeat on kirjaimet... Sama nimi (kuin entisessä kotimaassa) mutta suomeksi. Sama nimi." (2Galina)

Erilaisuus voi olla myös valtakulttuurin hyväksymää eksoottisuutta, jonka valtakulttuuri sietää ja sulkee sisäänsä osoituksena omasta rikkaudestaan tai sallivuudestaan (Grossberg, 1996: 90).

Eksoottisuus koskee harvoin ulkoisesti valtakulttuuria muistuttavia ryhmiä. Suomessa inkeriläiset paluumuuttajat jäävät tämän Toiseuden kategorian ulkopuolelle. Heidän Toiseutensa ei ole arkipäivän eksotiikkaa vaan realismia.

"Toiset pitävät ihan normaalina. Toiset taas suhtautuvat toisella tavalla, koska heidän mielestään heitä on ehkä tullut liian paljon tänne ja eikä ole töissä, mutta jotkut heistä haluavat tehdä töitä, mutta eivät pääse töihin. Voi olla, että joku ei ole tyytyväinen siihen, että hän on muuttanut tänne" (2Vladlena)

Ryhmä ei muodostu pelkästään valtakulttuurin määritysten kautta vaan tuottaa myös itse määreitä itsestään. Se viestii konkreettisesti ja symbolisesti olemassaolostaan ja merkitsee itsensä valtakulttuurista erilliseksi. Ryhmä merkitsee ja määrittää itseään myös suhteessa muihin vähemmistökulttuureihin. Sama prosessi, jossa valtakulttuuri rajaa itseään suhteessa vähemmistöryhmiin, voi olla vähemmistöjä yli etnisyyden ja kulttuurirajojen yhdistävä tekijä. Tämä etnisyyksien yhteenliittymä on uudelle ryhmälle valtakulttuuria vastaanottavampi ryhmä uudessa kulttuurissa. Paikalliset kulttuurien väliset kohtaamiset voivat olla hyvin merkittävä tuki etenkin diasporisille ryhmille. (Slobin, 1993: 79.)

"Hän käy sellaisissa paikoissa, missä muualta muuttaneet ihmiset käyvät, ero on vain siinä, milloin ihmiset ovat muuttaneet, jotkut ovat vasta muuttaneet, toiset ovat muuttaneet vuosia sitten." (2Sasha)

Eri vähemmistöryhmät yrittävät tuottaa itselleen sosiaalista tilaa toisten vähemmistöryhmien kustannuksella.

"Hän on jutellut suomalaisten kanssa siitä, että jotkut suomalaiset suhtautuvat huonosti siihen, että on ulkomaalaisia, hän ei tiedä miksi. Hänelle on sanottu, että jotkut ystävät ja naapurit, joilla ei ole mitään syötävää, käyvät roskapaikoissa etsimässä ruokaa, kun jotkut ulkomaalaiset asuvat paremmin kuin he. Niin se on. Suomessa on sellainen ihmisten joukko, kodittomat ihmiset, joilla ei ole rahaa, ja ulkomaalaiset ovat paremmassa asemassa. Voi olla, että hän ei ole oikeassa, mutta hänen mielestään inkeriläiset eivät ole sellainen ryhmä, että somalilaiset ovat kaukana kulttuurin tasolla. Inkeriläiset ovat kärsimys, historia on kärsimystä, kyllä suomalaiset hänen mielestään ymmärtävät sen. Ei ole oikeudenmukainen historia ollut inkeriläisillä. Hänen mielestään, voi olla ettei saa sanoa, mutta hänen mielestään ne (somalilaiset) käyttäytyvät hyökkäävästi." (2Galina).

Sosiaalinen tila on armoton uusille ryhmille ja ne siirtävätkin kerran kokemansa ulkopuolisuuden ja erilaisuuden tunteet aina uudelleen heitä myöhemmin sosiaaliseen tilaan pyrkivien koettavaksi. Inkeriläisten paluumuuttajien kohdalla etnisyys, suomalaisuus ja inkeriläisyys nousivat esiin tuhkasta. Tallattu, väheksyty ja monin tavoin kaltoin kohdeltu inkeriläisyys ei ollut kuitenkaan hävinnyt heidän mielistään eikä sitä oltu irtireväisty heidän emootioistakaan. Tunne asui syvällä. Se herätettiin henkiin lupauksella kansalaisuudesta, joka perustuisi heidän usein niin poljettuun kansallisuuteensa, suomalaisuuteen. Historia alkoi elää, kuolleet liitettiin uudelleen sukuun ja menneisyys sai merkityksensä ja mielensä tulevaisuuden kautta.

Nuoremmille, 60-luvulla ja sen jälkeen syntyneille paluumuuttajille, etnisyys oli ollut ehkä vain kategorisoiva merkintä passissa. Heidän etnisyytensä, johonkin kuulumisen tunne, luotiin retrospektiivisesti. Käytännön elämässä se tarkoitti identifioitumista puhumattomaan menneisyyteen, hajanaiseen traditioon ja huonosti, jos lainkaan hallittuun kieleen. Kulttuurista toiseen siirtymisen prosessin ensimmäinen vaihe oli identifioituminen inkeriläisyyteen tai suomalaisuuteen, mutta vain hetkeksi, rajalle saakka, jolloin alkoi suomalaisen identiteetin rakentaminen Suomessa.

Suomalaisuutta on rakennettu ehkä hajanaisen "ensisijaisen" kulttuurisen identiteetin pohjalle, kuin lentohiekkaan. Inkeriläisen kulttuurin heiveröisyys ja perinteen hajanaisuus eivät myöskään anna tukea tai turvaa valtakulttuurin vaateisiin (ks. Fischer, 1986: 207). Tällaisessa tilanteessa oleva ryhmä on altis tulla määritellyksi ja kehittyä edelleen ulkopuolisten antamin määrein. Tosin Suomessa entisten paluumuuttajien keskittyminen pääkaupunkiseudulle sekä muuttoa vielä Venäjällä odottavien suuri lukumäärä pitänee yllä ja aktivoinee inkeriläisten omaa kulttuurista identiteettiä.

Lukáciin viitaten Henke on todennut, että kapasiteetti määritellä itseään ja toimia noiden määritysten mukaisesti on vallan substanssi. Itsemäärittelyn lähtökohtana on kyky sisäisen maailman integraatioon, ymmärrettynä kapasiteettina tuottaa tietoa ja luoda uutta, joka on havaittavissa ulkoisessa tilassa toteutuvana toimintana (ks. Henke, 1997). Suomalaisuutta kansallisuutenaan tunnustaneiden paluumuuttajien etnisyyden pohjalta motivoitunut toiminta on ollut vähäistä ja ainakin osittain ei-julkista entisessä Neuvostoliitossa. He ovat saaneet historiansa aikana ulkopuolisia määreitä siinä määrin, että voi ajatella heidän hyväksyneen ne vallitsevana tilana. Uuden kulttuurin näkeminen positiivisena vahvistaa muuttopäätöksen oikeutta ja helpottaa luopumisen vaikeutta. Huomion kiinnittäminen myönteisiin asioihin lujittaa myös uskoa tulevaisuuteen, jota tarvitaan ja joka helpottaa uudelleen asettumisen vaikeuksien läpikäymisessä.

"Miten kuvaisitte nyt omaa elämäännne täällä Suomessa?"

"Niin lyhyen aikaa (kului) ennen kuin he saivat asunnon, se on kuin sadusta."(2Toini)

"Täällä on kaikki ajateltu, kaikki on järjestelmällistä."(3Ludmila)

"Hyvä suhtautuminen potilaisiin, niin kuin maa ja taivas. Ei voi verrata."(3Ilya)

"Se mikä koskee hänen terveyttään niin hän on käynyt tutkimuksissa Hyksissä, hän ei voinut kuvitellakaan miten hyvin hoidettiin."(2Ilya)

Nykyiset paluumuuttajat ovat historiallisesti ratkaisevassa asemassa. Heidän kauttaan määritetty entisen Neuvostoliiton alueelta tulevien paluumuuttajien paikka suomalaisessa sosiaalisessa tilassa pitkälle tulevaisuuteen. 'Inkerinsuomalaisuus' kategoriana oli suomalaisten mielissä 90-luvun alussa pitkälle lehdistön värittämä ja negatiivisesti representoitunut käsite. Hiljalleen on tullut tietoa myös

inkeriläisten historiasta, Suomen osuudesta siihen sekä myös elämänkertoja yksittäisten inkeriläisten vaiheista maattoman ryhmän edustajana (esimerkiksi Virtaranta, 1990; Ripatti, 1996; Savolainen, 1997). Yleinen mielipide on muuttunut positiivisemmaksi ja suomalaisten mielissä on ehkä alkanut syntyä eroja entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden maahanmuuttajien välille. Maahanmuuttajat eivät välttämättä edes ymmärrä suomalaisten mahdollisia vihan tunteita venäläisiä ja samalla usein myös heitä kohtaan. Heidän elämänsä on rakentunut erilaiseen tulkintaan maailmanhistoriasta.

"Mitä sinä ajattelet suomalaisten ajattelevan inkeriläisistä?"

"On olemassa varmasti puolet, jotka vihaavat ja puolet oikein hyvin ymmärtävät ja haluavat auttaa, kun ollaan uudessa elämässä kiinni, siihen sopeutumisessa. Hän on nyt ruvennut ymmärtämään sitä syytä, hän ei ole aikaisemmin tutustunut historiaan. Nyt hän on tutustunut enemmän historiaan."

"Sitä miksi suomalaiset vihaa?"

"Joo, joo. Hän on nyt tutustunut historiaan. Hänellä on niin kuin häpeä venäläisyydestään... Stalin, historiassa venäläiset ovat aina se osapuoli, joka hyökkää. Hän on korkeakoulutettu ja hän ei tiennyt historiasta, hän häpeää. Ei ollut mahdollisuutta niin kuin lukea sitä... ei koulussa, ei sellaista tuntia ei ollut, häntä hävettää, että hän on tähän ikään elänyt ja nyt vasta hän niin kuin selvittää... Sitä historiaa on aina hyvin vähän annettu heille. Hyvin lyhyesti, vähän annettu heille ja se oli toisenlainen. Stalin oli oikeudenmukainen ja niin kuin Stalinin tehtävä oli se, että oikeudenmukaisesti kaikkia oli kohdeltava." (2Galina)

He kokevat konkreettisesti myös median tuottaman tiedon ja sen määrittelyvallan vaikutukset omaan arkeensa.

"Nyt tullut pojan vaimo on tänne ja hän etsii nyt omaa (asuntoa), ja nyt kun hän etsi omaa asuntoa yksityisiltä markkinoilta ja vuokranantaja sai tietää, että hän on Venäjältä, silloin kaikki päättyi. Se oli epämiellyttävää, hän on aina tuntenut, että häntä arvostetaan." (2Victoria)

"Inkeriläisistä hyvin, he säälivät inkeriläisiä, venäläisistä huonommin. Kun hän puhuu suomalaisten kanssa ja kaikki se, mitä suomalaiset puhuvat Venäjästä, se on kaikki niin kuin negatiivista. He käsittelevät sitä tunnetasolla heidän mielessä on ne rikkaat venäläiset nyt ja prostituutio. Normaali-ihmisiä he eivät tunne. Ja ne, jotka he näkevät täällä ovat rikkaat ja prostituoidut. Heidän mielestään mitään muuta ei olekaan. Sitä intelligenssiä eli niitä, joilla on niin kuin suuri sydän, niitä he eivät näe." (2Victoria)

Rajat, jotka merkitsevät eri ryhmien välistä suhdetta ja asemaa toisiinsa ovat kuitenkin heijastumia siitä, kuka minä olen ja keitä muut ovat. Esimerkiksi inkeriläisille se ryhmä, johon he tekevät eroa, eli venäläiset, heijastuu suomalaisen kulttuurin sosiaalisessa tilassa kaikkein lähimmäksi heitä (vrt. Cohen, 1994: 128). Eron tekeminen venäläisiin kohentaa syntyperänsä perusteella paluumuuttoon oikeustettujen asemaa sosiaalisessa tilanteessa. Se on erittäin ristiriitaista, koska haastateltavien ystäväpiiri muodostui pääosin venäläisistä, ei suomalaisista.

"Hänen mielestä täällä ei tykätä venäläisistä, paluumuuttajiin on eri tavalla suhtautuminen, se on semmoinen "keskiraitteen suhtautuminen, ei ole positiivista ei ole negatiivista, vaan niin kuin katsotaan, miten hyvin suhtaudutaan. Hänen mielestä hyvin suhtaudutaan, ei mitään kielteistä. Suomalaisuus on toisenlaista kuin Karjalassa. Siellä me oltiin kaikki samanlaisia, nyt me ollaan erilaisia, Venäjällä minä olen suomalainen, Suomessa minä olen venäläinen."
(2Victoria)

1990-luvulla Suomeen muuttaneiden paluumuuttajien taakkana ja mahdollisuutena on tuottaa ryhmästään mielikuva suomalaisille sekä neuvotella määreet osallisuudestaan suomalaiseen yhteiskuntaan. He tekevät sitä koko ajan. He yrittävät ymmärtää suomalaisten tuottamaa Toiseutta ja edelleen itseään ja suomalaisia. Paluumuuttajien suomalaisuuden pohdinta on aktiivista ja jokapäiväistä toisin kuin voi olettaa olevan suomalaisten pohdinnan paluumuuttajista, vähemmistöstä.

"Suomalaiset eivät ole välinpitämättömiä ... ukrainalaiset miehet ovat toisenlaisia. He eivät niin kuin kestä mitään, suomalaiset taas ovat kestäviä, ymmärrätkö?... Suomalaiset osaavat käyttäytyä. Suomalainen ei näytä, että hän on esimerkiksi vihainen. Ukrainassa sellaista ei ole. Yleensä kulttuurissa siellä on paljon vihaisia, täällä ei ole."(1Ludmila)

"Täällä on kahdet ihmiset. Toiset ihmiset ovat kunnollisia, hyvä perhe, hyvä isäntä ja kaikki on niin kuin positiivista. Toisia ihmisiä hän ei ymmärrä. Hän ei ymmärrä niitä ihmisiä, jotka paljon käyttävät alkoholia ja menevät hulluksi siitä rasvasta. Ihmiset Ukrainassa juovat murheesta, siitä syystä. Toisenlaisissa olosuhteissa ei näin paljon käytetä."(2Vladlena)

"Suomalaisilla on hyvin suuri merkitys viikonlopuilla, miten pystyy lepäämään viikonloppuna ja sitten niin auttaa sillä tavalla töihin menoa. Venäjällä ei ole näin. Venäjällä ei ole sellaista viikonloppu, on aina vain töitä. Hän itse kyllä viikonloppua mielenkiinnolla viettää."(2Galina)

"Työpaikassa on omat säännöt ja he noudattavat kaikki niitä sääntöjä. Yhteisissä kulkuvälineissä, siellä ihmiset käyttäytyvät, mitä se on pidetty, että mitään ylimääräistä ei voi tulla?"

"Pidättyväisesti?"

"Pidättyväisesti." (2Ludmila)

On erilaista olla suomalainen Venäjällä tai inkeriläinen Suomessa kuin paluumuuttaja. Ei ole roolimallia, jonka avulla voisi tulla paluumuuttajaksi. Kestänee aikansa ennen kuin esimerkiksi inkeriläiset itsekkin ymmärtävät paradoksin.

"Hän on kasvanut talossa, jossa asui vain suomalaisia. He suhtautuivat eri tavalla toinen toisiinsa, amerikansuomalaiset ja suomalainen-suomalainen? Ne olivat eri kasteja. Toinen amerikansuomalainen se oli korkeampi ja inkeriläinen vielä matalampi, ja sillä perusteella hän on kasvanut."

"Sun isäsihän oli amerikansuomalainen?"

"Joo, oli".

"Eli sä olit aika ylhäistä 'kastia'?"

Joo, olin.

"No onko meilläkin sitten täällä näitä 'kasteja'?"

"Hän on alhaalla. Silloin kun hän etsii asuntoa ja kysytään, onko hän venäläinen. Hän anoo, ei, ei venäläinen, inkeriläinen. Hän ei tunne, hän ei tiedä inkeriläistä kulttuuria, kaikki vanhempien ystävät olivat amerikkalaisia." (2Victoria)

Kysymys siitä, mihin minä kuulun, on silti vailla vastausta. Nyt osalle paluumuuttajia on selvää, etteivät he ole venäläisiä. Suomeen, heille vieraaseen maahan ja kulttuuriin, heidät on lailla todettu liittyviksi. Inkeriläisyys saattaa olla suvun historiaa. Puoliso on eri kansallisuutta ja lapset sitä kansallisuutta, missä heidän synnyinpaikkansa sattui olemaan. Suomeen muuttaminen ja uudelleen asettumisen prosessi käynnistivät etnisyyden etsimisen. Osa paluumuuttajista etsii etnisyyttä, josta entisessä kulttuurissa paljolti vaiettiin, mutta joka uuteen kulttuuriin muuttaessa on kaiken keskiössä.

Nykyisten paluumuuttajien täytyy löytää ulkopuolisuuden tilassa ääni tai tyyli, joka ei tee väkivaltaa heidän identiteettinsä useille eri osioille ja on silti neuvoteltavissa vastaanottavan kulttuurin kanssa. Eihän voi olla, että he aina elävät elämänsä historiansa ja juuriensa väärällä puolella - vai voiko?

Kolmas kollaasi: ollaan ikään kuin – asettuminen todellisuuteen

Kolmas kollaasi kuvaa sitä, miten paluumuuttajat harjaannuttavat itseään uuden kulttuurin jäsenyyteen ja tilan haltuunottoon kohti ei-ulkopuolista toimijuutta Suomessa.

Maahanmuuttajien on löydettävä itselleen paikka uudessa kulttuurissa. Alussa se on vaikeaa, koska he eivät tunne kulttuurisia pelisääntöjä. Ryhmän itsensä esiin tuominen, on kuitenkin ainut mahdollisuus saavuttaa neuvotteluasema sosiaalisesta tilasta. Maahanmuuttajien kulttuurisen kompetenssin kasvaessa esittämisen jännitteisyys vähenee ja he voivat alkaa neuvottelun paikastaan sosiaalisessa tilassa. Suomalainen sosiaalinen tila on entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleille paluumuuttajille kuitenkin vieras, pelottava ja osin myös ei- vastaanottava. Ulkopuolisen maailman kohtaaminen tuottaa tuskaista tulkintaa todellisuudesta.

”Hyvin, kaikki on mennyt hyvin. Hän on sopeutunut, puoli vuotta on mennyt ja hän voi paljon rauhallisemmin. Kauhea oli tulla tänne, kun kaikki oli niin paljon uutta, mutta nyt hän on sopeutunut. Ensimmäinen kauhu on ohi ja hän nyt ottaa kaikki paljon rauhallisemmin...Kaikkea hän pelkäsi, mihin tulen, miten me elämä...Kaikki alkoi niin kuin nollasta. Kaksi laukkaa oli, miten heidät niin kuin otettiin vastaan.” (2Reneta)

Paluumuuttajien oma historia tai inkeriläisten diasporisen kansan identiteetti itsessään eivät tuota ulkopuolisten arvostamaa asemaa nykyisyydessä. Paluumuuttajat tulkitsevat nykyisyyttä sen käytäntöpainotteisesti yksinkertaistaen. Nykyisyyden merkitysten tulkinta tapahtuukin muiden, etenkin valtakulttuurin tulkintojen kautta. Entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden paluumuuttajien eletty elämä, kollektiivisesti jaettu ja keskitetysti valmiiksi tulkittu maailmankuva ja toimintamallit sekä näkemys omasta entisestä kotimaastaan suhteessa muuhun maailmaan ovat tehneet heidät monella tapaa harjaantumattomaksi ja avuttomaksi moniarvoisen ja kilpailuhenkisen maailman kohtaamisessa (vrt. Pursiainen, 1998). Itsensä mitätöiminen, ulkoapäin tulevien mallien omaksuminen ja tietty kriitikittömyys sosiaalisia ja yhteiskunnallisia tapahtumia kohtaan kuvastavat heidän alkuvaiheen suhdettaan Suomeen.

”Mitä mieltä te olette suomalaisesta yhteiskunnasta, koetteko te, että voisitte vaikuttaa asioihin?”

"Hän sanoo, miksi pitäisi vaikuttaa kun täällä on kaikki niin pysyvää. Täytyy vain niin sopeutua vain niiden sääntöjen mukaan." (2Ilya)

"Mitään negatiivista hän ei osaa sanoa, mutta hyvinvointia (on suomalaisessa yhteiskunnassa)." (2Veera)

"Millä perusteella te valitsette sen kurssin, jonne menette?"

"Työvoimatoimistolta hänet lähetettiin, niin että hän ei ole mitään itse valinnut." (2Ludmila)

"Hänen pitää elää täällä suomalaisten sääntöjen mukaan ja jos hän haluaa jotain, saavuttaa hänen pitää elää suomalaisten sääntöjen mukaan." (1Galina)

Nykyisyydestä tulee tavallaan yksiselitteisempi ja ristiriidattomampi, jos maahanmuuttajat alistuvat valtakulttuurin tulkintoihin ja siihen, että heidän aikaisempi sosialisationsa ja siihen liittyvä persoonallinen kasvu ja kehitys ovat sosiaalisesti osin mitätöity. Maahanmuuttajan identiteetti ei ole ainakaan alkuvaiheessa uudessa kulttuurissa tarpeeksi vahva haastamaan ympäröivää todellisuutta. Uuden kulttuurin omaksuminen aloitetaan pienistä arkisista haasteista. Paluumuuttajien keskittyminen pienten asioiden pohtimiseen ja järjestämiseen on vaistonvarainen avain tasapainoon.

"Hän nyt kääntää suomalaisia ruokaohjeita. Joskus on sellaisia ruoka-aineita, että hän ei pysty niitä kääntämään tai sitten niitä ei ole olemassa (venäjän kielessä)...Kaikki on toisenlaista, laitetaan toisella tavalla kun siellä...Jos meillä sanotaan, että jotakin pitäisi sekoittaa niin siellä (suomenkielisissä ruokaohjeissa) sanotaan sillä toisella tavalla, että hänen pitäisi ymmärtää, että se tarkoittaa niin kuin sitä (sekoittamista). Heille on annettu ruuanlaittamisohjeita ja hän sitten yrittää niin kuin niitä laittaa. Hän tykkää suomalaisista leivonnaisista. Silloin kun hän ostaa, ne maistuu vielä paremmalta, että hän ei osaa vielä laittaa. Hän on yrittänyt tehdä niitä leivonnaisia, missä on sitä kreemiä siellä sisällä. Mutta se ei tullut samalla tavalla kuin olisi pitänyt. Sitten on sellaisia leivoksia, joissa on kermavaahto sisällä ja sitten on laitettu niitä pakastemansikoita... Hänellä ei tullut kermavaahto sillä tavalla kuin täällä olisi pitänyt tulla...Hän oli ostanut pullossa sellainen valmis kermavaahto ja sitten myös itse vatkannut, mutta ei tullut jostakin syystä." (3Reneta)

Kulttuurisen identiteetin kehittyminen ei ole sidottu paikkaan; se tapahtuu tilaan sidotussa prosessissa ja ajassa paikkojen välisessä vuorovaikutuksessa ja neuvotteluissa (ks. Hetherington, 1998; Robertson, 1994). Valtakulttuurin on vaikea havaita sitä "valmentavaa sosiaalista"

aktiivisuutta, jota maahanmuuttajat harjoittavat kotonaan, koska se on näkymätöntä (vrt. Shields, 1996: 237). Neuvottelu voi alkaa vaikkapa kermaleivoksen kanssa, seuraava askel on naapurin kohtaaminen rappukäytävässä, sitten bussikuski jne. Osallisuus ja kuuluminen johonkin ryhmään ja edelleen paikan saavuttaminen sosiaalisessa tilassa on neuvoteltava ja ansaittava tavalla tai toisella. Kuulumisen ja osallisuuden prosessi etenee kohtaamisissa ja tilanteissa, joissa eritasoiset diskurssit yhdistyvät. Suomessa paluumuuttajia on hämmentänyt omien neuvotteluasemien olemattomuus.

”Jos hän löytäisi sopivaa työtä. Niin tottakai elämä täällä näyttäisi paremmalta, mutta koska hänen poika on sen ikäinen ja tytär, hän ei haluaisi vielä niin kuin nähdä itseään mummona. Hän haluaisi löytää työtä ja tehdä. Hän voisi olla töissä 20 tuntia vuorokaudessa, mutta hän haluaisi löytää sellaista työtä, missä hän voisi niin kuin hyvin.” (1Toini)

”Tänne muuttavat hyvin älykkäät ihmiset Venäjältä, mutta suomalaiset eivät osaa käyttää niitä ihmisiä... Suomessa hän kävi koulussa keskustelemassa siitä, ehkä sijaisena hän voisi saada paikan. Siellä koulussa vararehtori kysyi häneltä, monta vuotta te täällä olette asuneet. Hän sanoi, että hän on muuttanut kaksi viikkoa sitten. Hän sanoi, että asutte täällä nyt kolme, neljä vuota ja sitten tulette uudestaan. Sääli, että jos näin niin kuin tulee olemaan. Hän haluaisi niin kuin paljon hyötyä tuoda tällä yhteiskunnalle, mutta kukaan ei halua sitä. Se on ongelma, monien ihmisten ongelma, jotka eivät niin kuin löydä omaa paikkaansa täältä. Pitää asua täällä kuitenkin.” (1Victoria)

”Jos täällä kaivattaisiin heidän tietoja ja taitoja niin kyllä silloin tietysti olisi voinut hyödyntää heidän tietojaan ja taitojaan ja silloin hän voisi niin kuin ajatella aktiivista elämää.” (2Toini)

Kaikilla haastattelemillani paluumuuttajilla on ammatillinen koulutus, instituutissa tai korkeakoulussa, ja sen lisäksi pitkä työkokemus. He eivät olleet varautuneet siihen, että heidän ennen muuttoa hankkimansa koulutus on käytännöllisesti katsoen hyödytön ja että heidän omaavansa työkokemus ei välttämättä ole tae tai sitä ei katsota kokemukseksi, joka edesauttaa pääsyä suomalaiseen työelämään. Heille alkuvaiheessa ”annettu” paikka sosiaalisessa tilassa on yllätys huolimatta siitä, että he tiesivät joutuvansa hankkimaan uutta ammatillista kompetenssia Suomeen muuttaessaan.

Ryhmän aseman ja paikan löytyminen tarkoittaa asteittain etenevää valtakulttuurin ja maahanmuuttajien itsensä välistä dialogia, molemminpuolista avautumista ja hyväksyntää. Dialogin sisällön tuottamisen suhde on analoginen maahanmuuttajan ja valtakulttuurin edustajan väliselle

keskinäiselle tasavertaisuudelle. Tasavertainen osallisuus dialogissa merkitsisi myös oikeutta nostaa asioita yleiseen keskusteluun (ks. Shotter, 1993). Poliitiikan tekeminen on vaikeaa valtakulttuurin ulkopuoliselle, kieltä heikosti hallitsevalle ja yhteiskuntaa hajanaisesti tuntevalle paluumuuttajalle.

"Hän ei tiedä Suomen sääntöjä ja lakeja ja kirjeitäkin hän ei kaikkia ymmärrä, kaikkiin ei suomen kielen taito ole riittävä. Tästä johtuen on kaikki vaikeata." (2Ludmila)

"Ystäviä ei ole, mutta he yrittävät olla tekemisissä suomalaisten kanssa. Lukemaan he pystyvät, mutta tajuamaan, mitä sanotaan, se on jo vaikeampaa." (2Mihail)

Tällä hetkellä Suomessa paluumuuttajille tarjolla oleva dialogisuus on verraten yksipuolista valtakulttuurin omaksumista, ei neuvottelua tai tasavertaista dialogia.

"Ja nyt haluavat (päiväkodissa), että minä olen töissä, vielä, vielä vaan. Rahaa ei saada. Työvoimatoimisto, he sanovat, että yksi kuukausi minä istu kotona ja löytävät rahaa ja minä menen takaisin." (3Victoria)

"Hän on täällä, hän on turistiviisumilla täällä. Siinä vaiheessa kun he hakivat oleskelulupaa, poika ei ollut vielä täysi-ikäinen. Siinä vaiheessa muuttui laki ja pojalla ei ollut enää oikeutta muuttaa Suomeen, kun ei ollut inkerinsuomalainen. Pojalla ei ollut enää oikeutta, kun laki muuttui. Ja sen takia hän (poika) on niin kuin turistiviisumilla täällä."

"Eikös lapsella ole oikeus?"

"Koska hän on täysi-ikäinen, hän ei ole enää lapsi, mutta haettiin silloin kun oli vielä lapsi."

"Se riippuu siitä päivästä, milloin tehdään päätös?"

"Joo, milloin tehdään päätös. He ovat kääntyneet kaikkien viranomaisten puoleen, mutta joka puolelta tulee kielteinen päätös. Täällä pitäisi ottaa myös huomioon, että hän päätti muuttaa Suomeen ei vain itsensä takia, vaan niin kuin lasten takia ja myös pojan takia. Silloin kun hän päätti hakea oleskelulupaa ja kääntyi Moskovan suurlähetystön puoleen, poika ei ollut vielä täysi-ikäinen, sitä lakia ei vielä ollut. Siinä vaiheessa kun oli hakemus vireillä, hän täytti 18-vuotta. Tuli uusi laki ja siinä vaiheessa kun äidille myönnettiin oleskelulupa, niin pojalle tuli kielteinen päätös."

"Suomalaiset vai venäläiset?"

"Suomalaiset."

"Millä perusteella te olette saaneet oleskeluluvan?"

"Hänen isä on suomalainen ja äiti venäläinen." (1Galina)

Maahanmuuttajien nykyisyys on kuin uusi matka aikuisuuteen. Aikuisuudella tarkoitan tässä kulttuurista kypsyyttä ja sosiaalista kompetenssia. Mielikuvat "oikeasta" aikuisuudesta ovat

muodostuneet lähtökulttuurissa. Mikäli nämä mielikuvat jähmettyvät eivätkä elä uudessa kulttuurissa, maahanmuuttajat jäävät alisteiseen asemaan, eivätkä saavuta sitä toiminnan vapautta ja elämän mahdollisuuksien kirjoa, jota tosiasiasa tavoittelevat (vrt. Sennett, 1996: xviii). Kulttuurin sisäistäminen eli se, että on olemassa kulttuuri, jonka ihminen kokee omakseen ja joka on julkisesti hyväksytty, on henkilön oman tyylin ja persoonallisuuden ilmaus ja samalla mahdollisuus yksilöllisyyteen (ks. Strathern, 1992: 6). Paluumuuttajat nostavat kielen opiskelun keskeiselle sijalle uuteen kulttuuriin asettuessaan.

”Täällä on niin tasapainoinen elämä, että opetella kieltä ja saada työtä se on hänelle tärkeää. Riippuu paljon hänestä.” (3Matti)

“... Kun lapsi katsoo televisiota, he tekevät miehen kanssa yhdessä kotiläksyjä. Mies tekee kotiläksyjä ja hän sitten aina vähän tarkistaa. Jos he yhdessä eivät ymmärrä sitä, niin sitten mies kysyy opettajalta. Joskus sana taivutetaan sillä tavalla vaikeasti, että sanakirjastakaan hän ei voi löytää sitä... Arkipäivänä he opiskelevat suomea, mutta sitten pyhäpäivänä ei.”
(3Reneta)

”...Hän tietää venäjän markkinat ja hän haluaisi löytää insinöörielle ekonomille (itselleen) jotain sellaista työtä. Viimeinen työ Venäjällä oli jo sitä, se oli markkinointia...Hän haluaisi nyt vielä jatkaa suomen kielen opiskelua ja sitten vielä opiskelua, kyllä. Ja sitten vielä hänen diplomin rinnastaa tänne. Pitäisi sitten saada jotain lisäkoulutusta, markkinointikoulutusta. Saksan ja englannin kielen haluaa opetella.” (3Veera)

Yksilön tietoisuus tekee jatkuvasti työtä pitääkseen minän keskittyneenä nykyisyyteen.

”He harjoittelevat elämään täällä.” (2veera)

”Tällä hetkellä hän ei käy missään, paitsi kieltä opiskelemassa. Hänen harrastus on opiskelu, opetella kieltä.” (2Mihail)

”...Mulla ei ole vapaa-aikaa, koska päivät minä olen töissä ja illat minä olen töissä toinen paikka. Ei ole vapaa-aikaa, semmoista elämää mulla on, lauantainakin harjoitellaan (haastateltava ohjaa lastenteatteria) lasten kanssa, mulla ei ole aikaa.” (3Victoria)

Nykyisyydessä ei ole itsestäänselvyksiä. Maahanmuuttaja tiedostaa, ettei hän ymmärrä valtakulttuurin keskenään jakamaa tietoa. Alussa arjen tilanteet, tapahtumat ja yksittäiset kohtaamiset sekä niiden näyttämöt ovat maahanmuuttajalla rajaamattomia ja ennakoimattomia. Maahanmuuttajan arki on aktiivista tietoista toimintaa. Tavoitteena on oppia ymmärtämään uutta

kulttuuria ja toimimaan sen odotusten mukaisesti. Alussa ulkoisesti mahdollisimman ongelmaton osallisuus sosiaaliseen ympäristöön saavutetaan kaikkein yksinkertaisemmin mimiikan ja matkimisen keinoin.

"Hän on jo seurannut, miten suomalaiset pukeutuvat. Se erottuu kyllä venäläisestä. Hän haluaisi kyllä vaihtaa, mutta ei ole taloudellista mahdollisuutta." (1Galina)

"Suomalaiset menevät kaikki rauhallisesti ulos (metrosta) ja venäläiset taas näin, miten se sanotaan, hätäisesti. On sellainen tunne, että pitää niin kuin ehtiä ulos ennen kuin se lähtee liikkeelle." (2Ilya)

"...Suomalaisilla on kaikilla sukset ja luistimet, ensi vuonna hekin haluavat ostaa luistimet, että voisivat sitten mennä. Viime vuonna he ostivat pyörät ja nyt he ovat sitä mieltä, että voisi niin kuin jotain ostaa, että voisi talvellakin harrastaa. Samalla (kertaa) ei saa kaikkea ostaa." (3Reneta)

"Jos opettelet jonkun lauseen ja tulet ja sanot sen ihmisille jää käsitys, että sä olet asunut jo kauan täällä ja osaat ja tiedät." (2Ilya)

"Aikaisemmin Venäjällä oli vain tavoite saatua niin kuin syötyä vatsa täyteen, pääasiassa, että lapset olisivat niin kuin syöneet. Nyt hän jo valitsee, mikä on kevytlinja. Hän on yrittänyt laittaa ruokaa, missä olisi enemmän vitamiineja, monipuolisempaa. Hän käy kaupassa, opettelee vasta kaupassa käyntiä, hän näin ei Venäjällä tehnyt, niin vain, että jotain vain ostaa, ei hän käynyt valitsemassa aineita." (1Galina)

Mimiikka ja imitointi toimivat minän suojana siihen saakka, kunnes minä on valmis kohtaamaan toiset itsenäisenä ja yksilöllisenä toimijana sekä aukaisemaan uuden kulttuurin symboli- ja merkity maailman koodiavaimen (ks. Adams, 1996).

Aikuinen maahanmuuttaja asetetaan helposti uuden kulttuurin sosiaalisessa ympäristössä ei-henkilön (vrt. Goffman, 1959) asemaan, koska hän ei hallitse sosiaalisia tilanteita. Esimerkiksi suomalaiset eivät välttämättä koe, että paluumuuttajaa tarvitsisi ottaa huomioon arjen päätöksentekotilanteessa. Mimiikka on väline, jonka ryhmän ulkopuolinen ottaa käyttönsä halutessaan näyttää muille olevansa ryhmän sisällä ollessaan kuitenkin todellisuudessa kykenemätön lukemaan ja tulkitsemaan uuden ryhmän viestimiä merkkejä ja merkityksiä. Todellisuudessa mimiikkaa käyttävä henkilö on täysin ryhmän ulkopuolella. Hän verhoaa

ulkopuolisuutensa toimimalla mahdollisimman yhdenmukaisesti tavoittelemansa ryhmän edustajan kanssa, uskoen näin toimiessaan saavansa edes osan siitä sosiaalisesta hyväksynnästä ja osallisuudesta, jota imitoitavan ryhmän jäsenillä on. Maahanmuuttaja pukeutuu kuten suomalainen tai ottaa kasvoilleen suomalaiseksi tulkitsemansa ilmeettömyyden sekoittuakseen osaksi joukkoa. Mimiikkaan liittyy se, että sitä harjoittava uskoo myös saavansa käyttöönsä mimitoitavan voiman (Clifford, 1988). Paluumuuttajille mimiikka, ulkoisen yhdenmukaisuuden esittäminen ilman kykyä sisäiseen tulkintaan, toimii subjektiivisesti heille itselleen tehden eroa menneen, entisen minän ja nykyisyyden välillä. Bhabha (1994) näkee mimiikan palvelevan ainoastaan valtakulttuururia. Mutta mimiikka voi olla myös olla paluumuuttajalle motivoitua. Se on ensimmäinen askel, prosessissa, jossa paluumuuttaja tekee eroa ja osin luopuu ensisijaisesta kulttuuristaan sekä kokeilee ja etsii sijaansa uudessa kulttuurissa (ks. Adams, 1996: 117)

Puoli vuotta Suomeen muuton jälkeen tutkimuksen paluumuuttajat alkoivat ymmärtää merkityksiä ja lukea tilanteita. Ulkoisessa kuulumisen esittämisessä se tarkoitti siirtymistä mimiikasta imitointiin ja matkimiseen. Usko nopeasta pääsemisestä uuden kulttuuriin jäsenyyteen hävisi. Paluumuuttajille selvisi kielen oppimisen ja osallisuuden tavoittamisen vaikeudet. He olivat kokeneet omakohtaisesti myös suomalaisten positiivisen ja negatiivisen suhtautumisen ulkomaalaisiin. Imitoimalla suomalaisia paluumuuttajat tuottavat ulospäin yhdenvertaisuuden kuvan ja samalla he peittävät oman sisäisen pelkonsa ja arkuutensa. Matkimista ja jäljittelyä tapahtuu kaikkialla; se on oikea tapa istua raitiovaunussa, odottaa bussia, ostaa lippu elokuviin tai laittaa joulukoristus.

"Me istuimme raitiovaunussa poikani kanssa. Siellä oli humalainen suomalainen mies, joka alkoi huomautella aggressiivisesti mustalle tytölle, ehkä somalilytölle. Muutoin raitiovaunussa oli hiljaista. Nostin sormen suuni eteen, jotta poikani ymmärtäisi olla puhumatta venäjää. Me vain istuimme siellä ja yritimme olla samanlaisia kuin kaikki muutkin." (2Maria)

Imitoinnin ero mimiikkaan on, että nyt paluumuuttaja tietää olevansa määritelty ulkopuoliseksi eikä koe toiminnoissaan olevansa yhdenvertainen suomalaisten kanssa. Hän imitoi sulautuakseen sosiaaliseen tilaan, tietäen kuitenkin olevansa erilainen (Kilito, 1994.) Paluumuuttajat jäävät aikuisina ulkopuoliseksi aikuisten maailmasta ja maahanmuuttajina ulos suomalaisten maailmasta. Maahanmuuttaja ei voi pysähtyä ennen kuin hänellä on paikka, josta hän voi puhua niin, että häntä

kuunnellaan. Maahanmuuttaja on maahanmuuttaja ainakin niin kauan, kunnes hänen äänellään on oikeus aloittaa keskustelu, johon muut yhtyvät (Kilito, 1994) ja hän itse uskoo tähän. Mimiikasta ja imitoinnista luopuminen ja omaehtoinen yritys osallistua sosiaaliseen elämään on vaativa askel kohti osallisuutta.

”Ei pelota, hän sanoo, että täytyy avata suu ja puhua. Silloin kun hän puhuu niin mies sanoo, että sinä olet kuin kasakki, joka on tullut Venäjältä.” (3Polina)

Uuteen kulttuuriin asettumisen prosessi etenee ja suomalainen kulttuuri alkaa tulla jo tutuksi. Alkaa vaihe, jolloin on mahdollista avautua uudestaan alkuvaiheessa syrjään työnnetyille oman ensisijaisen sosialisoinnin merkityksille, symboleille ja niihin liittyville osallisuuden kokemuksille. Haastateltujen kohdalla se on tarkoittanut, että paine keskittyä nykyisyyteen hävisi ja paluumuuttajat alkoivat esimerkiksi lainata kirjastoista venäjänkielistä kirjallisuutta.

Paluumuuttajien alkoivat olla yhä enemmän läsnä itselleen ja arvostaa omaan kulttuurisuuteensa liittyviä merkityksiä ja tilanteita. Paluumuuttajat kiinnittivät enemmän huomiota omiin sisäisiin kokemuksiinsa ja yleensäkin tuntemuksiinsa, mikä eroaa mimiikan ja matkimisen ajanjaksoista, jolloin merkitykset tuotettiin viesteiksi sosiaalisille ympäristölle.

”Kun tulin Suomeen, olin aluksi peloissani ulkona, koska oli niin hiljaista, en ollut tottunut siihen. Nyt olen oppinut rakastamaan sitä.” (2Victoria)

Oman kulttuuriin erottaminen ja itsenäisyys suhteessa valtakulttuuriin sekä oman etnisen ryhmän paikan löytäminen tapahtuu vasta valtakulttuurin sisäistämisen jälkeen. Alkuvaiheessa paluumuuttajaryhmän kulttuuri ja etnisuus jaetaan vain ryhmän sisällä. Suurena vaikuttajana on esittämiseen ja vertailuun tarvittavan kielen puuttuminen. Käyttökieli on kulttuurisen ja persoonallisen identiteetin tunnus. Se sisältää jo vakiintuneita emotionaalisia metaforia, oletuksia asioiden tilasta ja assosiaatioita. Maahanmuuttajat jäävät varsinkin alussa uudessa kulttuurissa kaiken tämän ulkopuolelle. He tulkitsevat viestit sana sanalta tai inter-referentiaalisesti sitoen viestit välillä omaan ja välillä uuteen kulttuuriin. Maahanmuuttajille kieli merkitsee identiteetin perustaa ja uuden kielen oppiminen ja hallinta kuvastavat osallisuutta ja mahdollisuutta interventioiden sarjaan, jolla sekä yksilön että ryhmän identiteetti kiinnittyvät osaksi valtakulttuuria.

"Vaikea sanoa, se on vaikeaa hänelle (miehelle) , koska hän on aina tottunut olemaan töissä...Hän käy hoitamassa lapsen lasta, siten nuoret ovat vapaita ja voivat käydä yhdessä jossain. Sitten hän käy vaimonsa kanssa hoitamassa asioita. Sitten menee elämä iloisemmaksi, kun suomen kielen kurssi jatkuu, se alkaa maanantaina...Joka päivä, hän on jatkokurssilla. Hänellä on kahdet kurssit kaksi kertaa viikossa aamupäivin ja iltaisin. Hän yrittää." (1Veera)

"Hän opettelee suomen kieltä ja sitten menee ammattikurssille, jotta olisi enemmän mahdollisuuksia saada töitä. Ja kaikki niin kuin riippuu itsestään ja sen takia hän haluaa niin kuin saada töitä. Hän kokee sellaista epävarmuutta kun, hän ei ole töissä. Hänen mielestä jokaisen ihmisen pitää käydä töissä. Tietokonekurssille hän halusi mennä, mutta koska ne oli suomen kielellä, niin tuskin hän ymmärtäisi siellä." (2Reneta)

Kulttuurinen identiteetti ei ole vain yksilön tunne johonkin kuulumisesta vaan se on myös suhde ja tuotos, joka syntyy yhdessä yksilöä ympäröivän todellisuuden kanssa. Kulttuurinen identiteetti on aina myös ajassa ja paikassa tapahtuvan poliittisoinnin tuotosta, jonka suhteen yksilön omat kokemukset ja odotukset ovat alisteisia (Keith & Pile, 1993).

Uusi maa on täynnä vieraita ehkä vain nimeltä tuttuja paikkoja, joiden koodit ja merkityksen maahanmuuttaja pyrkii omaksumaan. Prosessi on raskas ja hidas taival kohti paikkojen logiikan ymmärtämisen ja oivaltamisen kautta tapahtuvaa oman aseman paikan löytämistä uudessa maassa.

Neljäs kollaasi: anonyymi ja paikaton osallisuus

Tämä kollaasi kuvaa sitä, miten ei-paikat eli persoonattoman kommunikoinnin ja osallisuuden paikat mahdollistavat paluumuuttajille läsnäolemisen kokemuksen uudessa maassa.

Sosiaaliturvatunnuksen saaminen tarkoittaa käytännössä sitä, että paluumuuttaja on byrokratian näkökulmasta saanut osallisuuden suomalaiseen yhteiskuntaan. Hän liikkuu sujuvasti päätteillä ja keskustietokoneissa ja hänelle voidaan jäljittää oikeat osallisuuden reitit yhteiskunnassa, esimerkiksi oikea terveysasema tai sosiaalitoimisto. Kela-kortti on avain hyvinvointivaltion jäsenyyteen. Hyvinvointiverkosto tulee helposti maahanmuuttajan ainoaksi keskusteluyhteydeksi, sillä omatoimisuus ei ole helppoa kulttuuria tuntemattomalle eikä siihen välttämättä edes suhtauduta suopeasti. Paluumuuttajat luottavat ja tukeutuvat hyvinvointiverkoston apuun hyvinkin henkilökohtaisissa asioissa. Heidän luonnollinen sosiaalinen verkostonsa on rakentumatta ja paluumuuttajat eivät aina itsekään usko heidän omalla vertaisryhmällään olevan riittävästi tietoa, johon he voisivat tukeutua uudessa kulttuurissa.

"... Heillä on ollut vaikeuksia. Vaimolla rupesi särkemään hammasta ja silloin heillä ei ollut vielä kela-korttia. Sen takia heidän oli pakko kääntyä yksityiselle hammaslääkärille. Sosiaalityöntekijälle he soittivat, mutta heillä oli vastaaja, sen jälkeen he (sosiaalitoimistossa) kovasti niin kuin ihmettelivät, miksi he toimivat näin, menivät yksityislääkärille" (1Sasha)

"Vaikka olisi henkilökohtainen asia, hän tulee sosiaalitoimistoon. Täällä hän voi selittää omalla äidinkielellä oman ongelmansa. Saattaa olla, että silloin kun hän saa pysyvän asunnon, niin silloin vaihtuu sosiaalitoimisto. Tällä hetkellä on näin. Jos tulee kieliongelma ja hän ei ymmärrä tai maksaa laskuja tai jos tulee henkilökohtainen ongelma, jos se on, niin tärkeä niin hän voi selittää kaikki omalla äidinkielellään. He (sosiaalitoimiston henkilökunta) ovat asuneet täällä ja tietävät, miten oikeudenmukaisesti pääsisi siitä ongelmasta."(2Galina)

Paluumuuttaja on uudessa kulttuurissa historian toimija tai koodisarja, vailla subjektiivista vuorovaikutusta valtakulttuurin kanssa, mistä poikkeuksena paluumuuttajat mainitsivat sosiaalialan työntekijät.

Subjektiivista osattomuutta muiden jakamaan sosiaaliseen tilaan kuvaa se, ettei kukaan haastateltavistamme saanut yhtään suomalaista ystävää ensimmäisen maassaolovuoden aikana. He olivat toki saaneet tuttavien naapureista, sosiaalityöntekijöistä ja muista viranomaisista, mutta ei ystäviä.

"Tällä hetkellä he tuntevat tässä heidän rapussa tuota yhden naapurin, tervehtivät muuta ei. Sitä ei ole, että he kävisivät naapureiden luona... He ovat usein lasten luona ja lapset käyvät täällä. Nyt ei ole kursseja, mutta joka päivä he käyvät Inkerikeskuksessa suomen kielen kurssilla." (2Toini)

"Päivää ja näkemiin." (On tapa, miten vuoden jälkeen naapureiden kanssa keskustellaan.) (3Vladimir)

"Tuttavia, kurssien (Inkerikeskus) ansiosta hän on saanut suomalaisia tuttavien. He ovat lähettäneet heille joulukortin ja sitten he ovat soittaneet toinen toisilleen, ja he ovat heidän luona käynyt kylässä ja he ovat käyneet kylässä. Molemmilla puolin."

"Oletsa tutustunut suomalaisiin naisiin, siis kehenkään vain naisena? Oletsa saanut omia ystäviä tai tuttavien?"

"Ei."

"Teettekö te vielä pääosin kaikki yhdessä?"

"Kyllä." (3Ludmila)

Suhde suomalaiseen yhteiskuntaan kanavoituikin pääosin sosiaaliturvatunnuksen oikeuttamien ei-paikkojen kautta, joissa kommunikoidaan hahmojen kautta ja sanattomasti. Entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaville itsenäisen selviytyminen symbolisoi länttä ja kapitalistista systeemiä yleensäkin. "Kaikki on mahdollista jos vain tarpeeksi haluaa" -ajatus symbolisoitui myös niissä ei-paikoissa, joihin heille nyt tarjottiin osallisuutta.

"Alku oli melkein kuin shokissa, koska täällä kaikki palvelivat niin kauniisti...puhdas vesi tulee hanasta kaupassa on kaikki ne tavarat laitettu kauniiseen järjestykseen ja sitten ihmiset palvelevat kauniisti" (1Mihail)

Ajatus muuttuu myös ”täytyy selvittää yksin eikä saa häiritä liikaa muita, ainakaan suomalaisia” - ajatukseksi. Äärimmillään tämä tarkoittaa sitä, että näkymättömyys ja persoonattomuus ovat tavoiteltuja asioita.

”Hän ei erota ihan hyvin ääntä, hänen kuulo ei ole hyvä. Häntä hävettää mennä lääkärille, just vasta kivi poistettiin ja nyt pitäis taas mennä.” (3Ilya)

Alkuvaiheessa koettu osallisuus suomalaiseen yhteiskuntaan on enemmänkin osallisuutta mielikuvien yhteiskuntaan, johon on alettu liittää merkityksiä jo kauan ennen maahanmuuttoa, ensimmäisten muuttoaikomusten syntyessä entisessä kotimaassa.

”On toinen ongelma, kaikki ongelmat ovat lasten kanssa, vielä hän jännittää siinä mielessä, että poika opiskelisi jotakin. Suomessa on sellainen laki, että pakotetaan nuori niin kuin opiskelemaan. Hän ei kuitenkaan näe, että häntä pakotetaan.” (2Galina)

”Miltä susta tuntuu tää suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri kun olet nyt ollut täällä vain vähän aikaa?”

”On eroja, mutta ei mitään erikoisia eroja. Terveyspalvelusysteemi on toisenlainen kuin heillä omassa maassa. Täällä on kaikki niin kuin hyvin. (1Sasha)

Todellisuus, jonka paluumuuttajat alkuvaiheessa näkevät ympärillään, on kuvitelmiin värittämää. Se on voiman lähde, joka kannattaa läpi alkuvaiheen kohti tulevaisuutta. Varsinkin alkuvaiheessa läsnäolo entiseen kulttuuriin on niin suuri, että uudessa kulttuurissa koetaan oltavan ikään kuin käymässä. Sen mahdollistamista tai tarjoamista hyvistä asioista halutaan siirtää mahdollisimman paljon entiseen kulttuuriin. Oma osattomuuden tunnetta helpottaa yritys jakaa uutta kulttuuria entisen sosiaalisen verkoston ja sen kulttuuristen merkitysten kautta.

**Hän koko ajan pelkää, että siellä jotain tapahtuu.”

“ Eli sinä seuraat sitä koko ajan?”

**Niin ei sen takia, että se on mielenkiintoista, koska hänen tytär asuu siellä. Hän pelkää, että taas tulee sellainen esiliina sinne, että se laitetaan kiinni ja sitten hän ei voi matkustaa sinne ja he ei tänne.”

”Onko tytär käynyt täällä sun luonas?”

**Ei. Viimeiset puoli vuotta he ovat eläneet hänen rahoillaan. Ei ole rahaa, ensin kuka menee Petroskoissa ja vie hänelle rahaa Petroskoihin....Hänen tyttären miehelle hän osti takin ja hän lähetti sen Venäjälle että se on isoin hankinta.” (2Victoria)

"Oi, joo. Oli niin paljon huonoa, että minä en tiedä, miten ihmiset siellä asuvat. En minä tiedä, ei ole mitään, ei ole rahaa, ei ole ruokaa. Sata markkaa minä otin, se on ... ,se on yksi eläkeraha, sata markkaa, kuukauden eläkeraha, kuukauden eläke. Ja minä kaikki ostaa, koska odottaa minun ystäviä, pöydällä oli tavallinen ruoka, että ajattelen, että se kuukauden eläke, oli niin kuin pöydällä. Ei ole viiniä, ei ole vodkaa, ei ole mitään, se oli vain ruoka, kinkkua, makkaraa, juustoa, erilaisia leivonnaisia. Pöydällä oli heidän kuukauden eläke. Niin paljon maksaa ruoka siellä ja ei ole rahaa, kaikki istuvat ja syövät perunaa, leipää ja teetä... Hänellä oli koko ajan semmoinen olo, että hän haluaa auttaa heitä, minä haluan auttaa, mutta minä en voi auttaa, minä en voi sanoa, että mulla ei ole probleemia. Mulla on, ongelmia, minä etsin asuntoa nyt. Koska asun nyt, aah, minun poika, on ..saa...kaupungin asunto ja hän meni ja minä asun nyt kaksiossa yksin ja se on niin paljon vuokraa."
(3Victoria)

Maahanmuuttajien pelastuksena ja ulkopuolisuuden tunteen lievittäjinä toimivat ei-paikat, joihin kuka tahansa on oikeutettu tulemaan vailla omaa historiaa ja yksilöllisyyttä Ei-paikka on tila, jossa kommunikoidaan hahmojen kautta ja sanattomasti, esimerkiksi supermarketit, raha-automaatit ja luottokortit. Augen (mts. 77) toteaa, että tila muuttuu paikaksi, kun siinä tapahtuvaan toiminnalliseen vuorovaikutukseen sisältyy yhteinen verbaalinen merkityksenanto. Tila on subjektiivisesti määrittyvää ja koettua, tilasta tulee paikka, kun sille muodostuu kollektiivisesti jaetut rajat ja merkitys. Paikat sulkevat ulkopuolelleen ne, jotka eivät kykene seuraamaan vuorovaikutuksen logiikkaa tai jakamaan merkity maailmaa.

Maahanmuuttajien status alkuvaiheessa on olla yhteiskunnallisen näytelmän yleisö, joka muodostuu marginaaliryhmistä. He ovat ei-paikkojen kanta-asiakkaita, konventionaalisesti vaiti ja sopivasti osallistuvia.

"He menevät vasta sinne, se on Areenassa. He menevät Areenaan katsomaan sitä jääshow'ta Pocahonta." (3Ludmila)

"Millainen sun arki on täällä Suomessa?"

"He ulkoilevat, tutustuvat kaupunkiin, etsivät missä voisi mennä suomen kielen kurssille." (1Sasha)

"Häidän mielestä he tuntevat jo hyvin Helsingin, ja kesällä on heidän harrastus metsä, he käyvät metsässä."

"Onko tullut mitään sellaisia paikkoja, joihin te menette päivisin tai useammin viikossa?"

"Kaupat."... "Keskustan kaupat hän tuntee kaikki, tietää."... "Samat kaupat."

"Ostatteko te samoista kaupoista, kun te ostitte vuosi sitten?"

"Joo, kyllä. He ovat tottuneet samoihin kauppoihin." (3Toini)

"Musiikkiohjelmat, Bumtsi-Bum. Hän ei tiedä etukäteen, mikä ohjelma on, mutta, jos hän laittaa auki ja tykkää jostain ohjelmasta, niin silloin hän katsoo sen." (3Ludmila).

"Hän tykkää videoista. Joskus hän katsoo samoja niitä kymmenen kertaa.

Tuota, oliko teillä saatavilla videofilmejä myös Venäjällä, siis yhtä laajasti tai paljon... Hän voi ostaa ja vaihtaa sitten tuttaviltaan. Kesällä ja toivat itse yli 20 kasettia ja tuttavat myös tuovat sitten. Venäjällä olisi myös voinut lainata videoita, mutta se laatu ei ollut hyvä. Nytkin kun Venäjältä tuotiin niitä uusia videokasetteja, ne on huonolaatuisia. Täällä Suomessa ovat kaikki videokasetti hyvälaatuisia. Täällä ne myös maksavat paljon." (3Sasha)

Vuorovaikutus ei-paikoissa perustuu persoonattomiin sopimuksiin, joista yksilö pääsee osalliseksi voimassaolevan luottokorttinsa avulla. Ei-paikoissa osallisuus ei ole yksilöllistä eikä niiden toimintaan sitouduta muuten kuin omalla läsnäololla. Ei-paikkojen merkkipäivä on pääsääntöisesti universaalista, siksi niiden löytäminen ja käyttäminen on tyypillistä ihmisille, jotka muuttavat kulttuurista toiseen. Paluumuuttajien fyysiseen ympäristöön liittyvät tulkinnat kuvastavat hyvin uuden kulttuurin hahmottumista ei-paikanomaisesti. Tästä esimerkkinä on kulttuurin paikkojen ja ei-paikkojen välisten suhteiden sekä yksittäisten ei-paikkojen sijainnin merkitseminen liikennevälineiden pysäkkien tai asemien määrän - esimerkiksi laadun, sijainnin tai nimen kautta: *"Ei, Vantaalla, kolme bussipysäkkiä."* (3Matti)

Paradoksaalisesti osallisuus ja yhteiskunnan jäsenyys, joka on suomalaisten kanssa jaettava, löytyykin näistä supermoderniteetin kehoista eli vailla yhteisöllisyyttä olevista ei-paikoista. Ei - paikkojen tila ei luo yksilöllistä identiteettiä tai suhteita vaan yksinäisyyttä ja samankaltaisuutta (Auge, mts. 75 - 115). Useimmat paluumuuttajat asuvat ei-paikassa tai jopa heidän kotinsa on ei-paikka. He saattoivat asua asuntolassa, koko perhe komeroksi luokiteltavassa tilassa tai kaupungin vuokra-asunnossa, eräänlaisessa tukiasunnossa. He odottavat siellä pysyvää kaupungin vuokra-asuntoa, jonka jälkeen tukiasuntoon muuttaa uusi samanlaisessa tilanteessa oleva perhe.

"Eivät ole (vanhemmat) vielä käyneet täällä, mutta sitten kun he saavat pysyvän kaupungin asunnon, niin sitten he kutsuvat heidät...Ei, kahdessa paikassa he ovat tällä hetkellä jonossa ja sanotaan, että kaksi vuotta pitää odottaa." (2Reneta)

"Hän kokee täällä, että hän on tilapäisessä asunnossa, koska hän odottaa pysyvää asuntoa ja hänellä on poika ja tytär ja heillä on vähän ahdasta täällä." (2Ludmila)

Vuoden Suomessa asuttuaan paluumuuttajat eivät halunneet kommentoida suomalaista yhteiskuntaa. Ei-paikkojen kanta-asiakkaina heidän ainoat kestävät fyysiset kontaktinsa suomalaisuuteen olivat massiivisen universaalien ulkoisen olemuksen omaavat virastot, kauppaketjut, supermarketit, leffateatterit tai vesipuistot sekä ulkoilualueet.

"He ovat joissakin paikoissa käyneet. Korkeasaarella he ovat käyneet, kaikki eläimet ovat niin kuin luonnostaan siellä eläintarhassa. Arabialla he ovat käyneet, hän tykkää siitä, mitä siellä tehdään. Kaupungista hän tykkää kovasti kaupungista, kaikkia on siistiä ja kaikki pensaat ja kaikki niin kuin hoidetaan." (2Ludmila)

Toisaalta ei-paikat eivät luo maahanmuuttajalle yksilöllistä identiteettiä eikä niiden kautta muodostu pysyviä ihmissuhteita. Ne merkitsevät ainoastaan yksinäisyyttä ja samanlaisuutta (Auge, 1995: 103). Ei-paikassa ihmiset identifioituvat paikan luomiin mielikuviin ja kohtaamisen hetkiin sinänsä. Siksipä ihminen, joka ei tunne kulttuuria, voi tuntea olonsa yhdenmukaiseksi ja kotoisaksi ei-paikoissa. Auge (mt.) kutsuukin näitä ei-paikkoja uusiksi maailmanrakenteiksi, kosmologeiksi. Nämä kosmologit ovat tila, jossa historia, identiteetti tai kulttuuri eivät estä yhdenmukaisuutta tai samanarvoisuutta. Ne eivät ole kenenkään koti, eikä kukaan ole siellä vieras tai ulkopuolinen.

Yhteiskunnan jäsenyys on tilallisesti jakautunut. On niitä, joiden jäsenyys vahvistuu paikkojen kautta, ja on niitä, joiden jäsenyys riippuu ja mahdollistuu vain anonymiteetin ja ei-paikkojen käyttämisen varassa, ikään kuin yhteiskunta jakaantuisi roolinäyttelijöihin ja statisteihin. Alkuvaiheessa maahanmuuttajat kuuluvat useimmiten jälkimmäisiin.

Viides kollaasi: uni- ja haavetilojen sallivuus ja ironian osuvuus

Kollaasi kuvaa sitä, miten paluumuuttajat tuottavat abstrakteja läsnäolon ja osallisuuden tiloja ja positioita unissaan ja haaveissaan. Siinä kuvataan myös ironian kautta tapahtuvaa paluumuuttajan itsensä tuottamaa entiseen ja uuteen kulttuuriin liittyvää tulkintaa.

Yksilön oma elämänhistoria ei häviä maahanmuuton seurauksena. Uuteen kulttuuriin asettuessaan maahanmuuttajaa ympäröi vieras kulttuuri. Tällöin maahanmuuttajalle on mahdollista korvata väliaikaisesti kulttuurista toiseen muuttamisen aikaansaama identiteetin ajallinen katkeaminen tuottamalla subjektiivisesti sellaisia tiloja, joissa hän säilyttää itsensä näköisen ja itsellisen toimijuuden kokemuksen. Aikuisille unitilat, haaveet ja jopa vitsit mahdollistavat osallisuuden tunteen johonkin tuttuun ja turvalliseen. Ne auttavat prosessoimaan omaa kulttuurista identiteettiä suhteessa muuttuneeseen elämänympäristöön (ks. Kern, 1983). Maahanmuuttaja siis korvaa kulttuurisen identiteetin ajallisen katkeamisen itse luomillaan tilallisella jatkumolla.

Uudessa kulttuurissa ne kontekstit, joissa maahanmuuttajan kulttuurinen kompetenssi riittää tasavertaiseen toimijuuteen ja osallisuuteen, ovat vähäisiä. Ne ovat lähinnä ei-julkisia valtakulttuurin ulkopuolisia paikkoja, kuten koti, sukulaisten koti tai ei-paikat. Tämä ei riitä, sillä ihminen tarvitsee useampia ja monipuolisempia paikkoja haasteena elämäänsä. Aikuinen ihminen, jonka yhteisön jäsenyyteen perustuva identiteetti on kertaalleen rakentunut, ei voi elää elämäänsä oman statistina.

Jatkuva osallisuus uuteen kulttuuriin ei-paikoissa, anonyyminä, vailla omaa historiaa ja identiteettiä, lisää niin ikään maahanmuuttajien tarvetta olla olemassa kokonaisvaltaisesti. Ihminen luo fantasioita täydentämään omaa humanisuuttaan (Jung; ref. Adams, 1996: 49). Maahanmuuttaja tuottaa unien ja haaveiden kautta koettuja paikkoja ja niissä osallisuutta pakopaikaksi ei-paikkojen persoonattomaan osallisuuteen. Uni- ja haavetyö ovat samanaikaisesti nykyisyyden kanssa ristiriidassa olevan menneisyyden integroimista nykyisyyteen. Uni- ja haavemaailmat ovat

henkilökohtaisia ja jakamattomia tiloja. Niiden ainekset eivät rajoitu läsnäolon kulttuuriin, ja siksi maahanmuuttaja voi toimia niissä koko persoonallisuudellaan.

Maahanmuuttaja jatkaa oman identiteettinsä tuottamista uni- ja haavetiloissa, samalla hän käy läpi oman etnisyytensä ja elämänsä kulttuurista perustaa. Etnisyys tuottaa itseään unityöskentelyn kautta. Maahanmuuttaja tunnustelee unissa, haaveissa ja jopa päiväunissa vaihtoehtoisia identiteetin artikuloimista. Se on osa prosessia, jossa maahanmuuttaja hakee etnisyytensä muuttuneessa kulttuurisessa ympäristössä (ks. Fischer, 1986: 212.)

Kaikilla paluumuuttajille ei ole menneisyydessä inkeriläisyyteen tai yleensä alkuperään liittyvää tarinaa tai kokemusmaailmaa, jota he voisivat unityöskentelyssään jatkaa tai täydentää. Osalle paluumuuttajista esimerkiksi sekä suomalaisuus että inkeriläisyys ovat kulttuureina vieraita ja heidän itse tunnistamansa identiteettiprosessin ulkopuolisia käsitteitä. Oikeus paluumuuttoon perustuu heillä siis kulttuuriseen identiteettiin, joka on ulkopuolisten tarjoama ei itse koettu tai avioliittoon. Inkeriläisyys ja suomalaisuus ovat olleet heille joukko tarinoita ja tapahtumia historiassa, mikä on mahdollisesti konkretisoitunut hajanaisten tapojen noudattamisena, sukunimenä tai vaikkapa joulukuusena jouluna. Nykyisyys, jossa suomalaisuus ja inkeriläisyys ovat entisen Neuvostoliiton alueelta paluumuuttajina Suomeen tulleita keskeisesti kategorisoivia käsitteitä, pakottaa heidät rakentamaan paluumuuttajuudesta oman kokonaisvaltaisen tarinansa.

Fischer (mts. 208) esittää etnisyyden prosessia analogiseksi unien tulkinnan prosessin kanssa. Hän viittaa tekstissään Maxine Hong Kingstonin teokseen *The Woman Warrior* (1975). Kingstonin ajatuksena on, että ihmiset, jotka ovat lapsuudessaan kuulleet tarinoita ja omaksuneet myyttejä, jotka ovat jääneet pysyvästi alitajuntaan vaikka niiden alkuperä on epäselvä, työstävät näitä asioita unissaan integroidakseen ne sen hetkiseen elämäänsä. Unityö on yksi työstämisen väline. Se on etnisyyden artikuloimista, käsittelemistä ja tietoisuuteen nostamista. Unityöskentelyn lähtötilannetta kuvaa hyvin tämä paluumuuttajan oma kirjoitus unestaan.

”Muutettuani Suomeen ensimmäisinä kuukausina en ole nähnyt mitään konkreettista unta, erilaisia asioita ja paljon muita ihmisiä, että uni on kuin tahroista, erivärisiä valkoisia, erilaisia.

Viime aikoina unet ovat olleet konkreettisempia, mutta valitettavasti aamuisin muistan näistä vähän. Joskus se on pelkkää vettä, joskus järvi, puut.”²

Unityö on paitsi väline nykyisestä tilanteesta selviytymiseen myös voimavara, joka tuottaa uskoa tulevaisuuteen. Sen avulla tuotetaan tulevaisuuden visioita, ajatuksia ja tuntemuksia muutoksesta ja sen suunnasta.

”Joskus minusta tuntuu, että minä puhun jonkun kanssa suomen kielellä, olen vuorovaikutuksessa ja unessa se on paljon helpompi kuin todellisuudessa.”

”Viimeaikoina olen nähnyt unia, joissa puhun ja yritän ajatella suomeksi. Se on upeaa!”

”Periaatteessa en ajattelen (entistä elämää) joskus näen unta työstä.”

Paluumuuttajilla osallisuus ja tasavertaisuus uudessa kulttuurissa näyttäisi liittyvän näihin tulevaisuusuniin. Uni- ja haavetiloissa paluumuuttaja voi osallistua sosiaaliseen vuorovaikutukseen samalla tavalla kuin ennen muuttamista. Uni ja haavetilat tarjoavat tiloja, joissa paluumuuttaja on jonkun kollektiivin tai etnisen ryhmän kompetentti jäsen ja jossa hän voi keskustella ja jakaa ajatuksiaan muiden ihmisten kanssa.

Unet viestivät myös asioita, joita paluumuuttaja yrittää torjua hallitessaan elämäänsä vahvasti nykyisyyteen ja arkeen keskittyen. Osa unista nousee syvemmältä alitajuisesta todellisuudesta, jota tietoisuus ei ehkä halua ottaa vastaan, mutta jota alitajunta tarjoaa.

”...on vaikea eritellä tyyppillistä maisemaa, usein se on kaupunki joskus merenranta. Viimeksi näin unta, että lensin suuressa lasipaviljongissa ja sen jälkeen siitä ulos.”

”Eritellä ja kuvata unta, en voi sitä, varsinkin sitä, mitä näin viime aikoina. Se varmasti johtuu siitä, että muutamaan kuukauteen en ole matkustellut Venäjällä. Siellä ovat äitini, mieheni ja sukulaiseni ja minulla on kova koti-ikävä.”

Uni- ja haavetilat mahdollistavat arkea tukevat ja täydentävät fantasiat. Varsinkin vähemmistöryhmillä fantasioiden kehittäminen tarkoittaa negatiivisen Toiseuden tunteen häviämistä

---

² Maahanmuuttajat ovat kirjoittaneet uni-, uskomus- ja haavetiloistaan kirjallisesti ja nimettöminä. Sen takia lainauksista puuttuvat koodit.

ja yleensäkin humanisuutemme täydellistämistä (Adams, 1996). Asioiden ja tapahtumien selitysten hakeminen astrologiasta on yksi tapa käsitellä ja hyväksyä omaan elämään liittyviä asioita ja säilyttää usko ja toivo nykyisyydessä ja suhteessa tulevaisuuteen.

"Venäjällä on paljon, ihmiset niin kuin uskovat siihen astrologiaan. Ehkä elämässä ei ole mennyt kaikki aina hyvin, että se on niin kuin aiheuttanut sen kiinnostuksen." (3Galina)

"Hän tiesi, että Suomi on kala. Kala on sellainen rauhallinen"

"Suomi, maa?"

"Joo, astrologiassa.. ja sen takia se ajattelivat, että he saavat täällä henkisen rauhan"
(1Matti)

Uni- ja haavetilat kompensoivat identiteetin ajallisen fragmentaarisuuden ja mahdollistavat minän kokonaisvaltaisen läsnäolon ajassa (ks. Bergson ref. Lloyd, 1993). Ne ovat pakoa, jonka mieli rakentaa mahdollisuudeksi arjen rajoittuneen minän olemassaolon ja toiminnan tueksi. Unitilassa yhdistyvät kuviteltu menneen elämän ajallinen jatkumo, joka ei koskaan voi tulla todeksi, uuden kulttuurin nykyisyys, jossa yksilö ei vielä ole kokonaisvaltaisesti läsnä sekä jo haaveiltu tulevaisuus.

"Unia näen erilaisia, mustavalkoisia ja värillisiä. Mutta useimmiten näen unia, jotka liittyvät lentotyöhön. Tavanomaisesti lento on tuntemattomien kanssa ja tuntemattomaan suuntaan, ja aina päättyy onnellisesti."

"Minun unelmani on - löytää itseni Suomessa (olla tarpeellinen Suomessa), mielenkiintoista työtä ja haluaisin, että kohta mieheni muuttaa Suomeen ja että minulle kasvaisi hyödyllinen ja terve poika, että me kaikki osaisimme suomea, ja maassa, mihin me olemme muuttaneet, olisi rauha ja hyvinvointi."

"Minun unelmani ovat yhteydessä Suomeen ja sivistykseen ja tekniikan ja kulttuurin edistymiseen."

Toinen uni- ja haavetiloihin tai unelmiin verrattava tilan tuottamisen muoto on vitsit ja ironia. Fischer kutsuu ironiaa itsetietoiseksi ja itsetajuiseksi ymmärryksen ja kirjoittamisen muodoksi (mts. 224). Uudelleen sijoittunut ihminen voi käyttää vitsejä ja ironiaa määrittämään sekä mennyttä että tulevaa elämänympäristöä tehden ne loogisiksi ja yhdenmukaisiksi suhteessa nykyisyyteen. Vitsit ja ironia auttavat menneisyyden ja nykyisyyden vaikeuksien käsittelemisessä ja toimivat luopumisen ja uudelleen luomisen ahdistuksen purkautumisväylänä.

Paluumuuttajien ironiassa ja vitseissä heijastuu ymmärrys siitä, että mitä yleisesti pidetään totuutena, on poliittisesti motivoitu totuus. Paluumuuttajilla olisikin erityinen paikka tarkastella kahden poliittisen kulttuurin heikkouksia ja vahvuuksia, ovathan he siirtyneet asumaan kulttuurista toiseen. Tässä tutkimuksessa haastateltavien poliittiset vitsit kohdistuivat kuitenkin vain entiseen kulttuuriin ja/tai saivat merkityksensä siitä kulttuuriympäristöstä käsin.

”Hän on vain kuullut niin kuin kaikkia poliittisia vitsejä. Se vitsi on tehty sinä aikana, kun oli meidän välit poikki (maasta toiseen muuttamisen mahdollisuus). Illalla pitäisi kokoontua ihmisten. Kommunistit, sosialistit ja kapitalistit. Tuli kapitalisti ja tuli kommunisti. Sosialistia ei ole. Myöhemmin kysytään minkä takia? Hän sanoi: ’Minä olin makkarajonossa’, ja kapitalisti kysyi häneltä: Mikä on jono?’ ja kommunisti kysyi: ’Mikä on makkara?’.” (2Victoria)

Ironia auttaa prosessissa, jossa paluumuuttaja luopuu entisestä kulttuurista. Se toimii samalla myös vahvan tunnesiteen ja kiintymyksen ilmaisuna entistä kotimaata kohtaan.

”He nauravat varmasti huonolle elämälle. Nauru kuolee viimeisenä. Ero on niin iso. Jos ihmiset aikaisemmin kaikki olivat tasavertaisia, niin nyt on ero. Vitsaillaan rikkailla venäläisillä ja ukrainalaisilla, se on yksi aihe. Se voi tarkoittaa ukrainalaisittain esimerkiksi, että minulla on eno, se tarkoittaa sitä, että se on joku maalaiseno tai maalaismies, ja sille persoonalle sitten niin kuin rakennetaan niitä vitsejä.” (2Vladlena)

Tyylillisesti ironia käyttää retorisia keinoja ja siksi epäsuomalaisvitsi tai vitsit suomalaisuudesta ovat suomen kieltä osaamattomien keskuudessa ehkä vähäisiä. Kieli ja kulttuurinen ymmärrys eivät vielä mahdollista niitä.

”Kaikista elämään liittyvistä asioista on niitä vitsejä, mutta täällä hän ei ole kuullut koskaan ei kertaakaan.” (2Toini)

”Hän ei ymmärrä sitä huumoria, suomalaista. Voi olla, että se johtuu siitä, että hän ei ole kuullut oikein. Se on niin kuin sääntö, kun puhutaan vitsejä, että se on niin kuin sanojen peli. Sen takia pitää niin kuin hyvin tietää kieltä.” (2Galina)

Suomalaisesta kulttuurista, valtakulttuurista, kertovat vitsit ovat neutraaleja. Niissä ei oteta kantaa politiikkaan tai yhteiskuntaan yleensäkään. Kritiikin ja negatiivisuuden puuttuminen on Suomesta tai suomalaisista kertovien vitsien silmäänpistävä piirre verrattaessa vitseihin, jotka kertovat paluumuuttajien entisestä kotimaasta, sen kulttuurista ja ihmisistä.

"Kaksi kaveria tapaavat toinen toisensa. Toinen sanoo toiselle: 'Oi minulla on sitten ihana koira.' Toinen sanoo sitten toiselle: 'Mitä tuossa sitten ihanaa on?' Toinen suomalainen sanoo: 'Hän tuo minulle sanomalehtiä.' 'No, mitä sitten', toinen sanoo. Toinen sanoo, että minä en tilaa sanomalehtiä, hän tuo ne minulle.'" (2Ludmila)

"Hän on kuullut, mutta hän ei nyt voi muistaa... juomisesta jotain oli. Sellainen aihe oli. Meillä on ollut myös samanlaisia vitsejä. Täällä ihmiset eivät niin kuin naura huonoille asioille."
(2Vladlena)

Suomalaisvitseissä heillä esiintyy myöskin jokin kolmas kulttuuri, jonka kustannuksella nauretaan. Se auttaa Toiseuden kohtaamisessa sekä henkilön oman ulkopuolisuuden, erilaisuuden tunteen käsittelyssä. Kolmatta kulttuuria heille edustavat kolmannen maailman maat.

Ironinen huumori on ryhmän tai vertaisryhmän keskinäistä eikä se onnistu ulkopuolisen esittämänä. Tämä tulee erityisen selväksi tapauksissa, joissa paluumuuttajat olivat sattumalta kuulleet suomalaisten kertovan vitsejä venäläisistä.

"Hän on kuullut venäläisistä mutta hän ei viitsi toistaa niitä, hänellä on sääli venäläisiä...Suomalainen vitsi venäläisistä, se perustuu siihen, että suomalaiset näkevät venäläiset niin kuin hän aiemmin sanoi, prostituution, ja siis suomalaiset näkevät kaikki venäjän kansallisuudet just sillä silmin...Se on naurettavaa, että hän uimahallissa kuuli sen. Uimahallissa miehet hänen takanaan joivat olutta ja kertoivat... Suomalaiset ja suomen kielellä. Minä ymmärrän paljon." (2Victoria)

Vitsit ja ironia mahdollistavat menneisyyden käsittelyn uudella tavalla ja ilman katkeruutta.

"Presidentti tulee isoon tehtaaseen ja kertoo tavallisille ihmisille: 'Alussa me päätimme nostaa hinnat: autojen, kullan ja kaikki ne turkiksien eli kaiken sen mikä on niin kuin ylellisyyttä'. Kaikki ihmiset olivat vaiti ja kaikki ostivat kuitenkin. Sitten hän sanoi: 'Me päätettiin vielä kerran nostaa ne hinnat esimerkiksi kristallin.' Ihmiset taas olivat vaiti, mutta kuitenkin ostivat kuitenkin kaikki. Sitten hän sanoi: 'Nyt me päätimme nostaa hinnat maito, leipä, asunnon vuokra jne.'. Sitten ihmiset kaikki hiljentyy. Ja yhtä äkkiä ajatus on sellainen, että sitten joku ihminen nousi ja sanoi: 'Te olette yrittäneet myrkyttää ihmisiä, aina nostatte hintoja, mutta sillä ei ole vaikutusta. Ensiksikin te nostitte kultan ja kaikki, se ei auttanut, sitten kristalli ja kaikki ja se taas ei auttanut, nyt vuokrat ja leivät, että mitä te sitten haluatte, että haluatteko te myrkyttää myrkyllä suoraan ihmiset?'" (2Galina)

”Se oli vaikea tajuta, politiikka on sellainen että, nyt ei anneta ihmisille palkkaa, että mitä sitten ne miehet ajattelevat? Sen takia on syntynyt sellainen vitsi.” (2Galina)

Menneisyyden käsittely vitsien avulla on mahdollisuus tai keino tuottaa ikään kuin perusteltu muuttoon oikeuttava tarina syistä jättää jotakin hyvin rakasta ja henkilökohtaista, kuten kotimaa ja äidinkieli. Ironian ja vitsien avulla voidaan lisäksi ilmaista asioita, joita ennen olisi ollut sopimatonta nostaa esille asioita ja joihin ei uskota enää kyettävän vaikuttamaan tai joiden edessä ollaan voimattomia (Fischer mts. 224). Vitsien ja ironian avulla sosiaalisen elämän monimutkaisuus ja sen osien yhteensovittamattomuus sekä osin ristiriitaisuuskin on mahdollista saattaa verbaaliseen muotoon. Vitsit ja ironia auttavat myös kohtaamaan uudelleen asettumisen haasteen ja tavoitteet (vrt. Huttunen, 2002: 214). Suomalaisuus ja suomalaisten koettu työteliäisyys sekä oma osattomuus työelämään tai edes selkeä näkymä työelämästä keventyvät seuraavan tulkinnan kautta. Samalla suomalaisten kyvyt toimivat motivoivina haasteina ja tulevaisuuden tavoitetiloina - olla suomalainen, toimia kuin suomalainen.

”On kolmekerroksinen talo. Ensimmäisessä kerroksessa asuvat suomalaiset, toisessa kerroksessa somalit ja kolmannessa kerroksessa venäläiset. Päivällä tapahtuu tulipalo. Somalit kuolivat, venäläiset kuolivat. Ah, suomalaiset kaikki jäivät eloon. Miksi suomalaiset jäivät kaikki eloon? Siksi, että he kaikki olivat töissä.” (2Sasha)

Vitsit ja ironia auttavat niin ikään motivoimaan tämän hetkistä elämää uudessa kulttuurissa. Entisen Neuvostoliiton rikas vitsiperinne on paluumuuttajille mahdollisesti yksi tuki uuteen maahan sopeutumisessa. Vitsien ja ironian avulla paluumuuttajat tuottavat lämminhenkistä, mutta selvästi muuttamista tukevaa kerrontaa entisestä kulttuuristaan. Vitsien ja ironian kautta nykyisyys yhdistyy luonnolliseksi jatkumoksi menneisyydelle.

Representaatiot ovat metonymisia taipumuksessaan sijoittua pois paikasta siten, että loppujen lopuksi ihminen ei kohtaa arjen fyysistä sosiaalisen vaihdon tasoa eikä objektien järjestyksen tasoa vaan merkkien korviketason. Merkkien korviketaso tuottaa esityksen, jolle ei löydy vastinetta todellisuudesta (ks. Shields, 1996: 228 - 229.) Unet ja vitsit eivät ole representaatioita vaan tiloja, joissa paluumuuttaja tuottaa korviketason todellisuutta niin kauan kunnes paluumuuttajat kykenevät

ja heille mahdollistetaan valtaväestön kanssa yhteisesti jaettu sosiaalisen vaihdon ja konkreettisten objektien todellisuus.

Unien ja haaveiden maailma on ihmisen sisäisen synkronisoinnin väline. Vitsit ja ironia mahdollistavat sekä tilojen luomisen että paikkojen uudelleen tulkinnan niin, että ne tukevat ja vahvistavat paluumuuttajan muuttunutta elämäntilannetta. Unet ja ironia helpottavat kulttuurista toiseen muuttamiseen liittyvää luopumisten sarjan läpikäymistä ja uusien asioiden omaksumisen vaikeutta tehden ne ymmärrettäviksi ja välttämättömiksi.

Kuudes kollaasi: nykyisyys vaatii unohtamista ja kieltämistä

Kuudes kollaasi kuvaa sitä, miten paluumuuttajat hiljalleen hyväksyvät oman kaksinaisen olemassaolonsa, eivätkä aseta ensisijaisen sosialisäätionsa ja toissijaisen sosialisäätionsa kulttuureja ”joko - tai” vastakkaisiksi vaan rinnakkaisiksi tiloiksi.

Kulttuurista toiseen muuttaminen ei tarkoita välitöntä entisen kulttuurin osallisuuden loppumista tai siitä luopumista. Menneisyys, ihmissuhteet ja osallisuus kantautuvat paluumuuttajan mukana uuteen kulttuuriin. Paluumuuttaja on ei-läsnäolevana osallisena myös siinä arjessa ja niissä tapahtumissa, joita entinen sosiaalinen verkosto kohtaa ja jossa se elää.

”Jos tyttäreltä tulee kirje, hän on rauhallinen siitä, että tytär on elossa ja voi hyvin, koska hän huolehtii tyttärestään. Ystävät kirjoittavat hänelle, mitä heille on tapahtunut, ja ne opiskelijat, jotka ovat nyt korkeakoulussa, kirjoittavat taas niin kuin omasta elämästä hänelle. Kaikki se viesti, mikä tulee sieltä rajan toiselta puolelta, kaikki se kuitenkin vaikuttaa häneen negatiivisesti. Koska hän ei voi täältä mitenkään auttaa. Silloin kun hän muutti tänne elosyyskuusta hän rupesi sitten jo valmistelemaan lahjoja, joita hän voisi sitten joulun aikaan antaa, että ihmisillä olisi siellä puolella niin kuin vähän iloa. Nyt hän on saanut tietää, että ihmisiltä siellä varastetaan ja on ongelmia, moneen kuukauteen ei makseta palkkaa, kotona on joskus vaikeata. Jos hän olisi siellä, hän on aktiivinen ihminen ja hän olisi voinut auttaa. Hänen on täällä raskasta, kun hän tietää, että siellä on ongelmia, eikä hän voi mitenkään auttaa.” (1Victoria)

Maahanmuuttajan olemassaoloa hallitsee kaksinaisen olemassaolon kokemus (ks. Bergson, ref. Lloyd, 1993), jossa mennyt elämä ei ole nykyisen sosiaalisen tilan tunnustamaa. Kulttuurisen identiteetin uudelleen rakentumisen prosessi etenee siten, että maahanmuuttajan alussa tuottama mentaalinen jatkuvuuden konstruktio, jossa hänen itse tuottamansa tilallinen jatkumo korvaa identiteetin ajassa tapahtuneen katkeamisen, menettää merkitystään sitä mukaa, kun hänen osallisuutensa uudessa kulttuurissa fyysisesti läsnäolevana kasvaa.

"Hänellä ei ole kovin ikävä, joskus tulee mieleen ja joskus, kun hän soittaa vanhemmilleen tai katsoo valokuvia. Että hän kyllä ymmärtää sen, että oma elämä täytyy aloittaa. Hän ei voi sanoa, että hänellä olisi ikävä ja että hän erityisesti jotain kaipaisi....Ehkä neljä kuukautta oli vaikeaa, mutta nyt hän on sopeutunut ja nyt tuntuu, että tämä on hänen koti. Nyt kun he kävivät Venäjällä, hän toi jo astiastonkin tänne, että hänestä tuntuu, että hän haluaa kaikki tänne tuoda...Se astiasto on heille annettu häälahjaksi. Hänestä tuntuu, että kun tulee sellainen tunne, että hän haluaisi jotain tehdä, niin silloin se on koti." (2Reneta)

Maahanmuuttajan fyysinen siirtyminen kulttuurista toiseen on nopeaa verrattuna mielen siirtymään. Mielen siirtymä on sarja eri tasoisia neuvotteluja, joita maahanmuuttaja käy sekä suhteessa itsensä että muuttoa edeltäneeseen elämäänsä ja sen ihmissuhteisiin. Mielen siirtymän prosessi tulee näkyväksi mm. maahanmuuttajan kotia havainnoitaessa. Koti viestii haltijastaan muille ihmisille. Silloin, kun maahanmuuttaja alkaa todella sisustaa ja rakentaa kotiaan uuteen maahan, hän on päättänyt ainakin sillä hetkellä liittää oman tarinansa ja kertomuksensa osaksi uuden maan kulttuuria (vrt. Sarup, 1994: 95).

Mielen siirtymän prosessi on kaottista ristiriitaisten tunteiden myllerrystä, jossa nousevat esiin myös entisen kulttuurin hyvät puolet: ystävät ja elämänhistoria ja niistä luopuminen. Maahanmuuttajat tuntevat ehkä myös syyllisyyttä siitä, että ovat itse irrottautuneet niistä vaikeuksista, joita he jakoivat muiden kanssa entisessä kotimaassaan - muiden jäädessä yhä sinne. Menneen esiin nostaminen käynnistää myös uuden kulttuurin tulkinnassa vaiheen, jossa mm. uuden kulttuurin ei-paikat realisoituvat alun osallisuuden kokemuksista osallisuutta tai yksilöllisyyttä tuottamattomiksi toiminnan ympäristöiksi. Samalla kaipuu entisen kulttuurin paikkoihin ja niissä toimiessa mahdollisesti toteutuneeseen kokonaisvaltaiseen oman ja muiden elämänhistorioiden arjessa läsnäoloon aktivoituu.

"Ystäväpiiri, mikä jäi sinne, sellaista ei enää saa täällä. Se on vain henkinen puoli, ei taloudellinen puoli. Kaikki mitä häneltä on jäänyt sinne, on henkinen puoli...Viimeiset puolitoista vuotta hän jo vahvasti tiesi, että hän muuttaa tänne, ja hän henkisesti niin kuin hyvin jo valmistautui siihen. Hän tiesi, että hänen pitää tuoda tänne poika ja olla valmis siihen elämään, mikä häntä odotti täällä. Ja hän myös valmisti niitä ihmisiä, sitä ystäväpiiriä,

joka niin kuin oli hänen ympärillä. Ne ihmiset, jotka kirjoittavat hänelle, tietävät tilanteen ja ovat kuitenkin huolestuneita, mutta he tietävät, että hän toimi oikein.” (1Victoria)

”Seuraavana päivänä, kun hän tuli sinne, niin hänelle tuli masennus. Pitkään aikaan hän ei ollut siellä ja hän lensi kuin siivellä sinne. Oli jännittävää oikein, mutta tällaista oli sitten, en halua seuraavasta päivästä puhua kenellekään mitään. Huono olo oli... siitä, mitä hän näki siellä koko Venäjän tilannetta. Kaikki sukulaiset ja ystävät kertoivat heidän tilanteesta. Kaikilla on huonosti ja hän on hyvin herkkä ihminen, siltä pohjalta.” (3Maria)

”Ukrainassa, kyllä tottakai, koska kaikki elämä on vietetty siellä ja kaikki ystävät ovat jääneet sinne...Koko elämä on siellä, opiskelut, naimisiin on menty, lapset ovat siellä syntyneet ja naimisiin mennyt ja lapsenlapset ovat siellä syntyneet, että kaikkeen...”

”Liittykö ne nimenomaan Venäjään vai liittykö ne teidän omaan henkilöhistoriaan?”

”Siihen paikkaan, mistä he ovat siellä, missä he asuivat...Ystäviä kaipaavat, hyvät ystävät. Natalia, Andrei oli venäläinen, heillä oli kaikilla hyvät välit”... Ne on niin hyvät ihmiset, ettei voi luopua.” (3Toini)

Yksi paluumuuttajan alkuvaiheen keinoista käsitellä muutosta on torjua ja jopa kieltää menneisyys nykyisyydessä. Tämä toteutuu esimerkiksi hyväksymällä nopeasti ja näennäisen kriittittömästi uuden kulttuuriin toimintakäytännöt omien rutiinien perustaksi. Paluumuuttajien kohdalla se tarkoittaa, että he sivuuttavat sen, että ovat ennen ehkä toimineet nykyisyydestä eroavan kulttuurisen mallin mukaisesti ja arvostaneet tai pitäneet luonnollisina tekoja, jotka suomalaisessa kulttuurissa arvotetaan negatiivisesti. Tutkimuksessa ilmeni, että menneisyyden torjuminen nykyisyydessä ja kategorinen ”joko tai –jako” menneisyyden ja nykyisyyden välillä ovat paluumuuttajalle reflektiivinen teko tuottaa itsestään samanlaisempi nykyisen sosiaalisen ympäristön kanssa ja suojata itseään uudessa sosiaalisessa ympäristössä.

”Olen huomannut, että suomalaiset ihmiset, erityisesti humalaiset ihmiset ovat vihamielisiä ulkomaalaisia kohtaan. Tällaisissa tilanteissa me yritämme olla puhumatta venäjää, jotta emme erottautuisi joukosta.” (2Reneta)

Hiljaisuus tosin toimii tässä maahanmuuttajan suojana, mutta se on myös itsensä kieltämistä, joka voi kehittyä alistuvaksi luopumiseksi, hyväksynnäksi siitä, ettei menneisyydessä hankituilla

resursseilla ole nykyisyydessä juurikaan arvoa (Bhabha, 1994). Toisaalta uusi on aina myös mahdollisuus.

”...Kovasti haluaisin löytää työtä omalla alallani, koulussa tai kirjastossa, koska minulla on kaksi tutkintoa. Tärkeintä minulle - että saisin realisoida itseäni. Tiedän, että opettajana pystyn paljon antamaan lapselle ja myös yksilölle. Toisaalta sääli, että en voi nyt tehdä lapsityötä, toisaalta koen nyt nuoruuteni tunteet, silloin kun kaikki vasta alkaa ja pitäisi vielä paljon todistaa mihin pystyn. Ja se on mielenkiintoista” (3Victoria)

Maahanmuuttaja ajautuu välitilaan, joka on usein vähemmistöjen asuttama erityislaatuinen tila (ks. Bhabha, 1996). Maahanmuuttajille se tarkoittaa tilaa, jossa vuorovaikutuksen ehdot, esittämisen mallit ja merkitykset tulevat suomalaisesta kulttuurista mutta he itse toimijoina entisen Neuvostoliiton alueelta. Näillä ehdoilla toteutuva kanssakäyminen ei ole palautettavissa suomalaiseen eikä entisen Neuvostoliiton aikaiseen kulttuuriin. Se muodostaa välitilan kulttuuriin. Välitilan muoto kehittyy siinä prosessissa, jota tutkimuksenkin paluumuuttaja(t) käyvät läpi suhteessa valtakulttuuriin.

Postmodernin välitilan ajattelun vaihtoehtona on modernille yhteiskunnalle tyypillisemmät oppositiot. Tämä ”joko tai” –ajattelumalli on luonteenomaista venäläiseen kulttuuripiiriin sosiaalistuneille ihmisille, joille binaariset vastakkainasettelut kuten jako oikeaan ja väärään, hyvään ja pahaan on ollut tyypillinen tapa käsitellä asioita (esim. Kivinen, 1990: 223).

*”Täällä on mielenkiintoisempi suhtautuminen ihmisillä politiikkoihin kuin siellä, erilainen, koska Venäjällä se on paha ihminen tai on angel tai mitä. Ei ole keskustaa. Täällä kaikki ihmiset katsovat ja puhuvat, ajattelevat ja ajattelevat. Oikealla tavalla täällä ihmiset niin kuin arvioivat. He eivät nosta ketään ylös tai, laske alas niin. Liian plussia ja miinuksia. Kun syntyi lapsi pääministerille silloin mielenkiintoisia ohjelmia tuli.” 3 (3Victoria)

Kieltäminen ja erojen kärjistäminen ovat selviytymisen tiedostamattomia välineitä enemmänkin kuin tietoista menneisyyden ja nykyisyyden muuntamista tai vääristämistä, sillä nykyisyyden ensisijaisuuden hajottaminen olisi samalla minän läsnäolevan tietoisuuden hajottamista (Derrida, 1982). Nykyisyyden kautta ja sen ehdoilla menneisyyden peilaaminen on maahanmuuttajalle minän eheytyksen ehto (Huysen, 1995).

---

3 Kursiivi on haastateltavan omaa suomenkielistä puhetta

"Hän voi sanoa, että hän on niin kuin etsinyt itsensä täällä Suomessa, eli hän tutustui kaikkiin puolin itseensä täällä Suomessa." (2Guntars)

"Minä, kuten muut entisestä Neuvostoliitosta muutin Suomeen etsiäkseni parempaa elämää, hakeakseni rauhallista ja kodikasta paikkaa. Ehkä se on vähän egoistista, mutta ihminen on niin rakennettu, että pyrkii aina johonkin tuntemattomaan. Suomen yhteiskunta, ihmiset ovat minulle kaikki uutta ja minä en ole koskaan tähän asti ollut Suomessa. Niin, että tietäisin jotain Suomesta. Minä vain kuvittelin omissa ajatuksissani. Monessa minun kuvitelmani ovat samanlaisia (vastaavat maahanmuuttajan kokemaa todellisuutta) jossain ei, ja se on myös oikein...On olemassa hetkiä, joitakin kuvitelmia elämän arvoista, jotka ovat täysin erilaisia kun meidän koulun opetuksen aikana ja aikuisena. Täytyy tehdä itselleni selväksi, mikä on todellista "valkoista" ja mikä "mustaa", mikä on tärkeintä elämässä ja mikä pitäisi jäädä taaksepäin. Ja silloin kun ajattelet, tulet ymmärtämään, minkä pitäisi olla se, mikä auttaa sinua elämän kaaoksessa..."⁴

Suurelle osalle paluumuuttajista eläminen ensisijaisessa kulttuurissaan kävi jo 90-luvulla koko ajan vaikeammaksi ja vaikeammaksi. Paluumuuttajien elämän kulttuurinen ympäristö oli maahanmuuttopäätöksen tekemisen ja muuton odottamisen aikana, kuten vielä tänä päivänäkin, jatkuvan muutoksen tilassa. Osalle paluumuuttajista myös selkeni se, etteivät heidän sosialistisen yhteiskunnan aikainen asemansa ja elämänrytminsä enää ole mahdollisia. Kerran prosessoitunut minäkuva joutui joustamaan jo entisessä kotimaassa paikoin lähes absoluuttisen puutteen edessä. Viimeiset ajat entisessä kulttuurissa olivat maahanmuuttajille vaikeita. He joutuivat ottamaan useita työpaikkoja ja tekemään työtä vapaapäivittä kerätäkseen rahat toimeentuloonsa. Osa maahanmuuttajista ajautui tilanteisiin ja tekoihin, joita eivät olleet koskaan kuvitelleet tekevänsä.

"Entä se kun te olitte neljä vuotta ikään kuin töissä mutta ei töissä?"

"Se oli hyvin vaikeaa."

"Pitkö teidän mennä jonnekin muualle töihin?"

"Se oli vaikeaa."

"Pitkö teidän mennä jonnekin muualle töihin?"

"Olisi voinut mennä, mutta se oli mahdotonta. Hänellä ei ollut elämiseen rahaa ja hänen piti tehdä omaa bisnestä. Hänellä oli ystävä tai tuttava, joka sitten 'vuokrasi' häntä (myyjäksi) eli hän sitten niin kuin möi heidän tavaransa. Se on hävettävää, koska hänellä on kuitenkin

---

⁴ Maahanmuuttajat ovat kirjoittaneet uni-, uskomus- ja haavetiloistaan kirjallisesti ja nimettöminä. Sen takia lainauksista puuttuvat koodit. Kirjoituskieli oli venäjä. Kirjoitukset käänsi suomen kielelle haastatteluissakin mukana ollut tulkki.

korkeakoulututkinto. Mutta toista vaihtoehtoa ei ollut. Ja siitä riippuen, paljonko hän pystyi myymään, hän sai sitten palkkion.” (1Galina)

Uudelleen asettuminen suomalaiseen yhteiskuntaan mahdollistaa viimeisten epävarmuuden vuosien rajaamisen poikkeukselliseksi ajanjaksoksi yksilön elämässä. Tämä näkyy haastatteluissa erityisesti siinä, että maahanmuuttajat eivät puhu aivan viimeisistä vuosistaan Venäjällä silloin, kun on kyse heidän ammatistaan, työkokemuksestaan tai koulutuksestaan. Suomeen muuttaessaan paluumuuttajat jatkavat tarinaansa entisen Neuvostoliiton alueella eletystä ajanjaksosta, jolloin heidän oma paikkansa ja toimintansa oli sopusoinnussa maahanmuuttajan minäkuvan kanssa.

Maahanmuuttajien aktiviteetti ja energia kuluvat alkuvaiheessa arjen tilanteiden hallintaan ja ymmärtämiseen. Pelko ja arkuus suomalaisia kohtaan väistyy sitä mukaa, kun maahanmuuttajan tunnetason kokemus tasa-vertaisuudesta ja oikeutuksesta olla uudessa kotimaassa vahvistuu.

”Hän voi sanoa, että hän suhtautuu suomalaisiin nyt paljon paremmin ja työ on auttanut. Hyvin iso ero on työtovereitten välillä Venäjällä ja täällä. Venäjällä työtoveri ei voi luottaa itseensä (olla luottavainen), joku voi aina sanoa jotain selän takana. Täällä on kaikki hyvin, suoraa ja kukaan ei niin kuin alennu johtajan edessä, tasavertaisuus.” (2Victoria)

”Silloin (noin vuosi aiemmin heti muuton jälkeen) hän ei voinut vielä mitään sanoa, koska hänellä ei ollut mitään tekemistä suomalaisten kanssa. Kurssilla on opettajat suomalaisia, että ei ole enää sellaista pelkoa olla suomalaisten kanssa yhteydessä puhua, voi kysyä, voi puhua ja siitä ansiosta hän on tutustunut ihmisiin.” (3Ludmila)

”Hänen mielestä he ovat professoreita ja kaikki tietävät.” (Haastateltava puhuu tietämyksestään suomalaisesta kulttuurista verrattuna tulohetkeen reilu vuosi tästä hetkestä taaksepäin.) (3Ilya)

Tässä luvussa esitetty prosessi, jossa maahanmuuttaja torjuu menneisyytensä tullakseen hyväksytyksi suomalaiseen yhteiskuntaan, liittyy nimenomaan julkiseen itsensä esittämiseen ja tuottamiseen. Vastapainona tälle on yksityisessä tilassa esiin nouseva menneisyyden muistelu ja kaipuu. Maahanmuuttajat itse sekä heidän entiseen kotimaahansa jääneet sukulaiset vaalivat ja ylläpitävät maahanmuuttajien tunnesidettä lähtömaahan ja - kulttuuriin symbolisten tavaroiden ja tekojen avulla.

”Äiti toi valokuvia, hän nauroi ja katseli. Silloin kun kaikki on lähellä, niin silloin niin kuin ei tule mieleen. Nyt sen muistaa.” (2Vadlena)

"Kyllä, valokuvia, samovaarin, äiti toi kaikkea sellaista, mitä liittyy elämään." (3Ludmila)

Menneisyys ja nykyisyys kietoutuvat yhteen myös entiseen kotimaahan jääneiden ystävien ja sukulaisten arkipäivään liittyvästä epävarmuudesta ja ahdistuksesta. Ne tulevat osaksi maahanmuuttajien elämää kirjeiden, puhelinsoittojen ja suomalaisen media kautta. Menneisyydestä luopuminen tai sen torjuminen ei ole paluumuuttajan itsensä tehtävissä ja hallittavissa oleva päätös, sillä entiseen kotimaahan jääneet sukulaiset ja tuttavat säilyttävät maahanmuuttajat osana omaa sosiaalista verkostoaan ja elämäänsä.

"Ensimmäisen kerran, kun äiti tuli tänne, niin hän toi ruokaa, kun luuli, että he olivat niin kuin nälässä. He sanoivat, ette tarvii mitään tuoda. He toivat talvella ukrainalaista makkaraa, konvehtia he toivat sieltä, äidin mielestä niin kuin se makkara tekee hänelle hyvän mielen. Hyvää he tarkoittavat. Kerran ajatteli tuoda hilloa, valokuvia, kaikkea pientä. Hänen äiti oli aina tottunut, että he olivat lähellä. Häntä aina jännitti, että mitenkä tämä niin kuin menee ja miten heihin suhtaudutaan täällä. Jokainen äiti ... Ei voi ehkä ihan sanoa, että he olivat shokissa, mutta siihen suuntaan. Kaikki oli niin siistiä, hyvä luonto, hyvä ilma. He uskoivat, että vaikka tytär ei ole koskaan ollut ulkomailla, niin nyt he ovat löytäneet vieraassa maassa oman paikkansa. He rauhoittuvat, mitään kauheata ei ole. Nyt kun se tulivat, niin silloin äiti niin kuin rauhoittui. Äiti sanoi, että luojan kiitos on kaikki hyvin ja huomenna teillä on ihan sama kuin on tänään, että kaikki menee hyvin." (2Vladlena)

Läsnäolon ja poissaolon ristiriita on sovittamaton, ellei maahanmuuttaja koe nykyistä olotilaansa hallitsevaksi ja määrittäväksi. Maahanmuuttajan kulttuurisen identiteetin ristiriitaisuus ja hauraus suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan pakottavat maahanmuuttajan jatkuvaan sisäiseen "luomiskeskusteluun".

Seuraamani yli vuoden ajanjakson aikana maahanmuuttajien kulttuurisen identiteetin prosessi eteni suuntaan, jossa menneisyyden asuttava ja eletävä kulttuurinen tila oli kyllä läsnä, mutta näytti selvästi alkavan väistyä ja jäädä pikku hiljaa nykyisyyden varjoon.

"Hänen se poikaystävä (suomalainen), miesystävä on tutustuttanut häntä niin kuin omiin ystäviinsä."

"Missä te tutustuitte?"

"ilmoituksen kautta." (Naurua)

"Mutta sehän on hyvä."

"Venäjällä se on niin kuin hävettävää tutustua ilmoituksen kautta."

"Kumpi laittoi ilmoituksen?"

"Hän laittoi, sisko auttoi. Hyvin paljon oli halukkaita tutustumaan venäläiseen." (1Galina)

"Onko sulle muodostunut Suomessa jotain sellaisia tapoja, mitä sulla ei ollut aikaisemmin?"

"Hän on opetellut laittamaan itse ruokaa"

"Suomalaista vai venäläistä?"

"Hän ei tiedä. Hän on itsenäistynyt." (2Guntars)

"Kaikki oli uutta, elämä oli ihan toisenlainen. Heistä on tullut paljon rauhallisempia. Ihmiset, jotka asuvat Venäjällä sanovat, että te olette nyt toisenlaisia. Ei tarvitse mihinkään pitää kiirettä, ei tarvitse niin nopeasti reagoida, he ovat rauhallisempia." (3Ludmila)

"Kaikki ne asiat, mitä on täällä ollut, ne on kaikki hyvin tärkeitä heille. Kaikki, normaalit elämänkuviot. Kielen hallinta. Itsevarmuus on tullut." (3Toini)

"Olet sä paljon ajatellut Venäjää tai entistä kotikaupunkiasi?"

"Hän haluaisi käydä siellä kylässä." (3Matti)

Vasta kun maahanmuuttaja on valmis kohtaamaan entisen ja uuden kulttuurin jatkuvan läsnäolon aiheuttaman ristiriidan ja siirtämään ei-läsnäolevat asiat menneisyyteen, hän luopuu "kaksoiselämästään" ja sijoittaa itsensä uuteen kulttuuriin pysyvästi. Levottomuus helpottuu, kun nykyisyydestä muodostuu jatkuvuus menneisyyteen, jatkuvuus aikaan ja tilaan, jossa ennen tätä sijaitsi aukko, levottomuus tai hiljaisuus (vrt. Fischer, 1986: 206). Jatkuvuuden löytyminen kuvastuu esimerkiksi seuraavista naishaastattelun puolen vuoden välein kokemista tuntemuksista.

Tammikuu 1998

"Hän on ollut täällä venäläisessä lukiossa ja Venäjällä arvostetaan hyvää opettajaa. Hän on itse rakentanut ihmisten suhtautumisen häneen siellä ja hän ymmärsi sen, että täällä sitä ei tule olemaan. Siellä on mennyt koko elämä kaikki voimat ja täällä on liian myöhäistä...Hän on sitä mieltä, että siellä tuli ja tapahtui, kaikki oli selvää, siellä oli paljon velvollisuuksia mitä hänen piti ihmisiä varten tehdä, sitä täällä ei ole. Ja koska hänen piti tuoda tänne poika, koska poika ilman äitiä ei olisi tänne tullut. Hänen tytär on jäänyt Venäjälle ja tytär haluaa muuttaa tänne. Tytär halusi aikaisemmin paljon enemmän kuin äiti, jono on pitkä, hänen pitää jonottaa vielä vuoden. Hänen on pakko asua täällä, hänen on pakko auttaa lasta, koska lapsi on tärkeä, ei itse vaan"

"Ymmärrätkö minä nyt ihan oikein, että jos te olisitte ihan yksin te ette ehkä asuisi Suomessa?"

"Joo, joo." (1Victoria)

Heinäkuu 1998

"Hän rupesi nyt enemmän arvostamaan elämää täällä kun hän kävi siellä (entisessä kotimassaan)."

"Onko paluu sinne vielä mietityttänyt sua?"

"Ei, ennen sitä hän ajatteli, että ehkä vielä. Hän ajatteli, että kun pojan vaimo tulee tänne ja kaikki pojan asiat järjestyy, silloin ehkä hän palaa...Hän lähti lapsen takia tänne. Hän ei halunnut muuta. Ja viimeisen kahden vuoden aikana siellä oli hänellä vain tavoitteena, että vain poika tuoda tänne. Ja sitten kun poika tuli tänne ja meni naimisiin, niin sitten niin kuin kädet laskeutuivat alas, että mitä nyt tehdään. Tuntui, että hän ei rupea tekemään koko elämäntyötä päiväkodissa, mutta se, ettei hän rupeaa istumaan kotona, että hän saa töitä. Tähän saakka hän on aina elänyt pojan ja perheen vaateiden mukaan ja elämää Suomessa hän voisi verrata vapauteen. Hän on ensimmäistä kertaa elämässään niin kuin vapaa."
(2Victoria)

Tammikuu 1999

"Hän nyt ymmärtää paremmin suomalaisia. He ovat toisenlaisia kuin hän ajatteli aikaisemmin. Asuessaan Venäjällä hän kuvitteli suomalaisia niin kuin inkeriläisten kautta, amerikansuomalaisten kulttuuri oli ihan toisenlainen, inkeriläisillä, amerikansuomalaisilla ja nyt suomalaisilla. Hän tykkää suomalaisista nyt, ei yksi vuosi sitten. ... Sen takia, koska hän on aktiivinen ja suomalainen taas rauhallinen, sen takia he eivät ehkä alussa ymmärtäneet toinen toisiaan. Niin hyvin.... Kaikki tuli niin luontevasti, koska minä nyt, minä en tiedä, mitä se on suomenkielellä löytää oman paikkansa, mulla on työharjoittelu päiväkodissa, minä ohjaan lastenteatteria Inkerikeskuksessa, minä lastenteatteria Venäjän kulttuuritalolla ja minä olen johtokunnassa ja sitten minä olen hallinnon jäsen. Minä olen...valmisteluryhmässä Puskin...." (3Victoria)

Menneisyys ei enää ole nykyisyydessä jatkuvasti ristiriitaisuutta tai vaillinaisuutta tuottava elementti vaan yksilöhistorian käsiteltävissä oleva vaihe. Pikku hiljaa paluumuuttajat ovat valmiita luopumaan menneisyyden aktiivisesta tuesta nykyisyydessä. Menneisyys sijoitetaan nostalgisiin muistoihin, jotka muodostavat minän vahvistavan elementin.

"Oletsa muistellut omaa lapsuuttasi tai nuoruuttasi nyt, kun sä olet ollut täällä Suomessa?"

"Kyllä hän muistelee täällä sitä usein, koska se on niin kaukana... Kaikki tärkeimmät tapahtumat hän muistelee. Juhlat ja ystäviä ja tapahtumat ja...kaikki, kaikki tulee mieleen."
(2Sasha)

"Joskus on ollut ikävä. Periaatteessa hän muistelee opiskeluvuosia, silloin kun hän opiskeli...Silloin oli kaikki hyvää, hyvät vuodet oli. ...Ne oli kaikkea hyvää, iloisia, paljon ystäviä oli. Aika oli silloin nuorten aika." (2Ludmila)

"Oletsa muistellut lapsuuttasi täällä Suomessa ollessasi?"

"Kyllä."

"Oletko enemmän kuin silloin, kun asuitte Ukrainassa?"

"Kyllä, juu. Koska täällä on rauhallinen elämä ja heillä oli myös 70-luvulla rauhallinen elämä, niin että elämä on niin kuin samanlaista. Se oli jo aikoja sitten."

"Minkälaisissa tilanteissa sinä muistelet lapsuuttasi?"

"Silloin kun he käyvät rannoilla, kiertelevät kaupungilla ja silloin kun he pyöräilevät, ovat metsässä...Ei ole ikävää, niin että sellainen rauhallinen tunne tulee sydämelle." (2Vladimir)

Näkisin, että uudelleen identifioitumisprosessin yksi tavoite on, että yksilö olisi nykyisyydessä läsnäoleva itselleen siten, että menneisyys on sekä fyysisesti että psykologisesti sopusoinnussa ja läsnäolevana nykyisyyden kanssa.

"Minä asuin Venäjällä ja olin opettajana koulussa ja koulussa minä tein teatteria, ja se oli 15 vuotta, ja minulla on iso harjoittelu vielä, minä teen Helsingissä kolmea teatteria plus nukketeatteria." (3Victoria)

Kaikkein nopeimmin ja konkreettisemmin sopusointu on saavutettavissa yksilöllisissä valinnoissa ja subjektiivisissa mieltymyksissä.

"Ootsa kattonut jalkapalloa?" (MM 98).

"Joo kyllä, Suomen kanavalta."

"Kenen puolella sä oot?"

"Hollannin."

"Katoitsa jalkapalloa myös silloin kun asuit Venäjällä?"

"Kyllä."

"Kenen puolella sä olit?"

"Se riippui siitä, kuka pelaa."

"Jos siellä olisi Suomi ja Venäjä vastakkain, kumman puolella sä olisit?"

"Molempien."(2Sasha)

Maahanmuuttajien ja valtakulttuurin suhdetta pohdittaessa on huomattava, että maahanmuuttajien arkuus ja pelokkuus olla vuorovaikutuksessa valtakulttuurin kanssa ei ole yksin mielletävissä valtakulttuurin teoista ja reagoineista. Erilaisuus ei määriy yksiomaan maahanmuuttajien nykyisen position kautta (vrt. Derrida, 1982). Entisen Neuvostoliiton alueelta saapuneiden maahanmuuttajien erilainen menneisyys suhteessa suomalaiseen valtakulttuuriin tuottaa myös heille itselleen erilaisuuden ja Toiseuden tunteen suhteessa suomalaisiin.

"Kauhea oli tulla tänne, kun kaikki oli niin paljon uutta, mutta nyt hän on sopeutunut. Ensimmäinen kauhu on ohi ja hän nyt ottaa kaikki paljon rauhallisemmin...Kaikkeaa hän pelkäsi, mihin tulen, miten me elämme...Kaikki alkoi niin kuin nollasta. Kaksi laukkaa oli, miten heidät niin kuin otettiin vastaan." (2 Reneta)

Tutkimuksen maahanmuuttajat ovat kaikki olleet entisessä kotimaassaan aktiiviyövoimaa. Heillä on sekä koulutus että usean vuoden työkokemus, joiden merkitys suomalaisilla työmarkkinoilla on alakohtaista ja sattumanvaraistakin. Maahanmuuttajat ovat lähes poikkeuksetta joutuneet aloittamaan urakehityksensä alusta, joka on aikuiselle suuri haaste. Se voidaan kokea myös uutena mahdollisuutena.

"Hän on musiikin opettaja, hänellä oli yksityisoppilaita. Hän haluaisi jatkaa sitä täällä, mutta hän ei tiedä onko se mahdollista." (1Ludmila)

"Ja nyt töissä tulee elokuussa tulee puoli vuotta. Minä olen, minä olen lastenhoitaja

"Sä olit venäjänkielen opettaja?"

"Venäjän kielen ja kirjallisuuden" (2Victoria)

"Hän on koko elämänsä halunnut olla opettajana, siellä ei ollut sellaista mahdollisuutta hän teki ihan toista työtä ja päiväkodissa lapsen kanssa hän haluaisi olla työssä (Suomessa), ei muuta." (3Ludmila)

Ihmisillä on uskomaton kyky ja taito hyväksyä ja sopeutua uudelleen identifioitumisprosessiin, mikäli he kykenevät perustelemaan nykyisyyden kautta kulttuurisen identiteetin hajoamiseen johtaneet teot ja tapahtumat menneisyydessä. Menneisyys sinänsä täytyy jättää taakse, sillä sen toistuva itseisarvoinen tulkinta ei vahvista maahanmuuttajaa siihen ymmärrykseen, jota kulttuurisen

identiteetin uudelleen rakentumisprosessissa tarvitaan, eli nykyhetken kautta tapahtuvaa tulkintaa todellisuudesta, luopumista, hyväksymistä ja uuden omaksumista.

Bergson (ref. Lloyd, 1993: 96) kirjoittaa menetetyistä menneisyyden tunteesta, jota hallitsee nykyhetken ja olemassaolon sekä menneisyyden ja sen kieltämisen välisestä suhteesta muodostuva fragmentaation tunne. Tässä tunteessa nykyisyys ei ole menneisyyden jatkumo eikä päinvastoin. Menneisyys ja sen läsnäolo nykyisyydessä ovat yksilölle sekä kulttuurisen identiteetin että oman olemassaolonsa luonteen ymmärtämisen takia tärkeää. Tämän mahdollistaakseen maahanmuuttaja toimii siis siten, että hän korvaa ajan jatkumon katkeamisen konstruoimillaan tiloilla ja edelleen tilallisilla jatkumoilla.

Ajallisen jatkumon muodostaman olemassaolon fragmentaarisuuden voisi korvata myös historiattomuudella eli ajallisen jatkumon aloittamisella vasta kulttuurista toiseen siirtymisen hetkestä. Tämä tapahtuu harvoin, mutta myös tässä tutkimuksessa oli haastateltavia, jotka toimivat näin ja he näyttivät sopeutuvan helposti uuteen kulttuuriin. Välineinään hänellä/heillä oli esimerkiksi menneisyyteen suunnattu viha ja katkeruus.

"Sä olet huomattavasti rauhallisempi kuin sä olit eka haastattelun aikana, koetsä itsessäsi myös sen?"

"Kyllä."

"Oletsä muuten muuttanut luonteeltasi tai löytänyt itsestäsi jotakin uusia puolia mitä sä et löytänyt siellä Latviassa?"

"Ei, täällä on niin hyvä elämä, että siitä elämästä, mikä on ollut, hän ei halua edes muistella. Hän kävi viime aikoina Latvian lähetystössä kyselemässä, että saisiko hän viisumin mennä Latviaan. Siitä vuorovaikutuksesta hän päätteli, että hyvä kun hän on täällä."

"Mikä siinä on?"

"Se suhtautuminen...Täällä kaupoissakin on parempi suhtautuminen kuin konsulaatissa. He eivät tiedä lakia, hän ihmettelee, miten ihmiset työskentelevät sellaisessa paikassa."

"Palauttikko se mieleen sun vanhaa arkea siellä Latviassa, kun sä kävit siellä konsulaatissa?"

"Joo, kyllä...Täällä on suuri byrokraatia ja se suojelee vain ihmistä. Konsulaatissa se byrokraatia tarkoitti vain sitä, miten saada asiakkaalta rahat. Se on negatiivista suhtautumista elämään." (3Matti)

Ihmisen mieli rakentaa sellaisen homogeenisen elämisen ympäristön tilan, joka auttaa häntä toimimaan todellisuuden käytännöissä (ks. Bergson, mts. 98). Mieli voi unohtaa entisen yhteiskunnan positiiviset puolet ja käyttää sen negatiivisia puolia vertailuun, jossa nykyisyys saa merkityksensä ja määreensä.

”Sinä naurat paljon enemmän kuin vuosi sitten?”

”*He ovat varmempia, heistä on tullut varmempia kuin silloin vuosi sitten.*”⁵ (3 Vladimir)

”koska luulin minä olin Venäjällä, minä luulin, että minä en ole Suomessa ja minä kuolen, minä olin niin sairas. Silloin hän oli sairas”.

”Masentunut vai?”

”Siis fyysisesti sekä henkisesti. *Se oli niin paha, huono elämä. Mutta nyt olen terve. Viimeisen ajan, minkä minä olin Venäjällä, minä en voi mennä ulos, minua koko ajan pyörrytti. Korkea verenpaine.*”

”Liittyikö se tähän muuttoon?”

”Joo, se oli stressi. Se oli kesäkuussa, kesällä, hän muistelee, se oli vuosi sitten kun hän ei voinut rappusia alas mennä, kun hän häntä pyörrytti, mutta täällä Linnanmäellä hän kävi kaksi kertaa ja kävi kaikissa niissä laitteissa ja ei tapahtunut mitään.” (3Victoria)

Menneisyys seuraa hajottavana kokemuksena selkeämmin niitä ihmisiä, jotka erottavat sen, mistä nykyisyyden tilat alkavat ja menneisyyden tilat loppuvat. Alkuvaiheessa maahanmuuttajille nykyisyys ei ole menneisyyden jatketta. Nykyisyyden ja menneisyyden tilat ja toiminta ovat kaksi toisistaan erottuvaa ajanjaksoa, joita maahanmuuttaja yrittää kuroa yhteen arjen käytännöissä. Heti maahanmuuttamisen jälkeen kurottavat palaset ovat kaukana toisistaan. Ne lähestyvät toisiaan sitä mukaa, kun maahanmuuttaja alkaa yhtäaikaisesti käsitellä menneisyyden ja nykyisyyden tiloja ja rakentaa niiden välille jatkuvuuden.

---

⁵ Kursiivi on haastateltavan omaa suomenkielistä puhetta

Seitsemäs kollaasi: rakastavan silmän välttelevä katse

Kollaasi kuvaa sitä, miten maahanmuuttaja tulkitsee itselleen suopeasti kulloinkin asuttamaansa maata. Se kuvaa myös sitä, miten maasta toiseen muuttamisen yhteydessä tulkinta lähtömaasta muuttuu.

Silmän ehdoton rakkaus kotimaata kohtaan, joka vielä alkuvaiheessa tunnepitoisuudessaan hallitsee tuntemuksia ja mielikuvia entisestä kotimaasta muuttuu sitä mukaa, kun paluumuuttaja saa kokemuksellisia vertailukohteita.

"Hän oli hyvin tuskainen...Neljä päivää, hän ei olisi pystynytkään olemaan enemmän siellä. Silloin kun hän itse asui siellä, asui samassa ympäristössä, hän ei huomannut monia asioita. Nyt kun hän ylitti rajan, kaikki tuli niin kuin hän kohti, tuli silmille. Ja se talo, jossa hän asui 29 vuotta, kun hän tuli rappuun, hänelle tuli sellainen tunne, että hän tuli vieraaseen paikkaan. Hän ei tuntenut sitä - likaa, oikein paljon. Siellä oli likaista, kaikki tyhjät pullot oli siellä. Hän avasi sen, hän laitto sen oven kiinni. Hän ajatteli, että hän on vieraassa paikassa. Silloin kun hän eli siellä, hän ei nähnyt sitä kaikkea."

(3Victoria)

"Ehkä hän nyt katsoo vähän niin kuin sivulta sitä elämää, mikä siellä on. Silloin kun hän asui siellä, hän ei huomannut sitä, hän ymmärsi sen, muttei huomannut sitä, ei ottanut mitään niin kuin huomioon." (3Polina)

"Ero in iso. Silloin kun he palasivat ja ylittivät rajan, rajan ylittivät, niin silloin tuli jo paljon helpompi olo. Kaikki on niin vaikeaa, asuminen ja kaikki. Hänen ystävänsä, jotka ovat kaikki samassa sairaalassa työssä. Kenellekään ei makseta palkkaa. He tekevät silti kaikki työnsä...Kun eli itse toisissa olosuhteissa, silloin katsoi niin kuin eri silmin...Silloin kun hän meni kylään ystävänsä äidin luokse, niin hän joi vain teetä korpun kanssa. Silloin kun hän asuu täällä, se on niin kaukana se elämä siellä. Hän oli niin kuin järkyttynyt" (3Veera)

Tilallinen ja kulttuurinen etäisyys haastavat maahanmuuttajan omaksumaan uuden elämisen ympäristön merkitykset ja niiden taustalla olevat arvot, uskomukset, merkitykset, merkit ja käsitteet. Kutsun paradoksaalisesti silmän ehdottomaksi rakkaudeksi myös sitä "sokeaa" positiivisuutta, jolla

maahanmuuttajat näkevät uuden kotimaansa. Tähän sisältyvät myös ne historialliset siteet ja se kuviteltu yhteisö (vrt. Anderson, 1991), joihin osa paluumuuttajista identifioituu entisessä kotimaassaan ennen Suomeen muuttoaan.

”Silloin lapsuudessa kaikki oli hyvin mielessä, kun he asuivat Pietarin alueella ja tuli sota. Ja hänet tuotiin tänne Suomeen. Hänhän oli täällä niin kuin Paratiisissa.” (1Toini)

Väitän, että maahanmuuttajan kokema paradoksaalinenkin tunnepitoisuus, jonka esimerkiksi inkeriläiset kokivat Suomea ja siihen liittyviä siteitään kohtaan, on oltava olemassa ja sitä on ylläpidettävä, jotta vaikea muuttopäätös ja tehty elämänmuutos säilyvät perusteltuina. Maahanmuuttajat kokivat myös tunteen muutoksesta parempaan, mikä tässä tutkimuksessa näyttäytyi erityisesti toiveena heidän lastensa paremmasta tulevaisuudesta tai tulevaisuuden mahdollisuuksista.

”Kaupunki on paljon kauniimpi ja on siistiä. Liikennevälineet toimivat. Heillä saattoi joutua olemaan tunti pysäkillä eikä tullut. Täällä kun sukulaiset kumminkin asuvat kaukana, mitään ongelmia ei ole; voit istua ja lähteä mihin vaan. Kaikki liikenne toimii. Kaupat ovat mukavia, siellä ihminen mene ja valitsee mitä haluaa. Täällä luottavat ihmisiin niin, että kukaan ei koskaan katso kassiin, kun tulet kaupasta. Se on mukavaa, että ihmisiin luotetaan. He tykkäävät siitä, että talossa on sauna että saunassa voi käydä lapsen kanssa eikä tarvitse saunan jälkeen mennä ulos. Lastenvaunut voi jättää alas eikä tarvitse tuoda kotiin. Voi olla, että kaikki ei tule nyt mieleen mutta on paljon asioita, jotka ovat siten. Arkielämän Venäjällä lasketaan niin kuin, että se oli vaikeaa, mutta täällä ei ole mitään vaikeuksia. Jos lapsen kanssa matkustaa, niin aina ihmiset auttavat sitä lastenvaunuja niin kuin ylös.” (1Reneta)

Olemassaolon tilallisen jatkuvuuden fragmentaarisuus ja elämän ajallisen keston haavoittuvuus on mahdollista korvata muistoilla, jotka sijoittuvat menneisyyteen. Muistoissa eletty elämä on sopusoinnussa nykyisyyden kanssa eikä luo paineita tähän hetkeen. Muistot ovat siinä mielessä itseisarvoisia.

”Hänen isä ja kaikki se ystäväpiiri, kuitenkin heidän vanhemmat olivat lähtöisin täältä Suomesta. Ja sitä haluan sanoa, että se oli niin kuin vuosisadan alussa ja he asuivat sellaisessa talossa, missä asui kahdessa talossa kaksikymmentä suomalaista perhettä. Suomalaiset itse rakensivat ne kaksi taloa, ja ulkona leikkivät suomalaiset lapset ja ikkunasta katsoivat suomalaiset mummit ja ulkona pihalla puhuttiin suomen kieltä....Suomalaiset ovat rauhallisia ihmisiä, jos vaikka juhlan aikana ottaa vähän sahti niin

sitten menee nukkumaan...Kaikki meni niin kuin hyvin tässä pihalla, jotka asuivat. Ja 10-vuotiaana kun oli, hävisi niin kuin heidän perhe ja tuli venäläinen perhe siinä sijalle. Ja silloin kun se venäläinen perhe, joka niin kuin muutti sinne asumaan nyt, he riitelevät keskenään ja he olivat lapsia ja kävivät ikkunan alla kuuntelemassa venäjänkieltä. Se oli kuin elokuva. Hän tiesi jo ihan tarkkaan, mikä on suomalaisuutta ja mikä on venäläisyyttä.” (1Victoria)

”Että täällä ei mitään sellaista uutta ole hänellä, koska hän on koko ikänsä niin kuin asunut suomalaisten kanssa. Hän hyvin ymmärtää niitä ihmisiä, jotka menevät ohi ja ovat aina hiljaa, se ei häiritse häntä. Muta sitä toista puolta ihmisen elämässä, häiritsee häntä... Rauhallinen niin kuin kuoressa oleva ihminen (suomalainen), niin kuin mitään ei tapahdu tai tapahtuu siellä sisällä. Aina on helpompi olla sellaisen ulospäin suuntautuvan ihmisen kanssa. Hän haluaa tuoda esimerkin, että kun hän asui Petroskoissa siellä omassa kodissaan, hän tunsii siellä kaikki, ne ihmiset kävivät hänen luonaan, hän kävi, joskus hän kävi siellä naapurissa tuomassa hänelle kirjastosta kirjoja tai kävi kaupassa. Silloin kun hän muutti sinne taloon, hän oli 20-vuotias, ja ne ihmiset myöskin asuivat niin kuin kaikki erikseen, silloin kun hän muutti sieltä ne ihmiset kaikki aina niin kuin yhdessä olivat ja juhlivat yhdessä. Se on normaali hänen mielestään. Jokaisella oli intiimi elämä oma, mutta kuitenkin ihmiset niin kuin pitivät yhtä.” (1Galina)

Jännite entisen ja uuden kulttuurin välillä on sekä kulttuurisen identiteetin uudelleen rakentamisen moottori että myös sen jarru. Pyrkimys vastavuoroisen aikuisen aseman lunastamiseen ja edelleen kasvojen ylläpitämiseen uudessa kulttuurissa ja samanaikainen pyrkimys säilyttää kasvonsa suhteessa omaan kulttuuriperimään tuottaa jatkuvan jännitteisyyden paluumuuttajan identiteettiin. Jännittyneisyys lievenee sitä mukaa, kun maahanmuuttajan tunnepitoisuus ensisijaisen sosialisointin kulttuurin tulkitsemisessä muuttuu. Silmä alkaa nähdä tarkemmin ikään kuin ulkopuolisena vanhan kotiseudun. Ensisijaisen sosialisointin kulttuurin kokemusten realisoituminen ja kriittisyys tuottavat dynaamisena kokemuksena positiivista asennoitumista uuteen kulttuuriin.

”Silloin kun hän on asunut täällä ja nähnyt parempaa elämää, niin silloin se elämä, joka siellä on, niin jotenkin terävämmin pisti silmään. Kaikkea voi nyt vertailla.” (3Reneta)

”Hän olisi halunnut tulla nopeammin tänne takaisin, hänelle oli kärsimys katsoa niitä ystäviä ja läheisiä. Elämä on Venäjällä vaikeaa. Hyvät ihmiset kärsivät paljon, hän ei ymmärrä, minkä takia he kärsivät. Kaikki huonot puolet nyt kun hän on täällä Suomessa käy erittäin niin kuin silmiin, hän huomasi siellä. Aikaisemmin hän ei ole huomannut mitään, mitä on nyt

nähtyt...Hänellä oli alitajunnassa sellainen kauhea tunne, ettei häntä päästetä enää takaisin. Alitajunnassa hän ei voi ymmärtää sitä, että nyt on kun normaali elämä tullut. Ei ole mitään perusteita.” (2Galina)

Toisaalta maahanmuuttajat tarkastelevat uutta kulttuuria pala palalta, ei kokonaisvaltaisesti tai syy-seuraussuhteittain hahmottuvana. Uusi kulttuuri on alati läsnäoleva haaste uudelleen identifiointiprosessin alkuvaiheessa olevalle maahanmuuttajalle.

”Ei, hän haluaisi olla oman itsensä kanssa sopuinnassa, että ei ole niin kuin koululainen, joka saa huonoja arvosanoja.” (3Polina)

Maasta toiseen muuttamisen prosessiin liittyy keskeisesti rutiinien murtuminen ja tarve niiden uudelleen rakentamiseen. Tämä vaihe sovittaa uudelleen arjen näyttämölle menneisyyden, jonka itsestäänselvytykset täytyy tiedostaa, purkaa ja tuottaa niistä uudenlainen arjen jäsentämä rutiinien turvaverkko.

”He toivat tänne vain lapsen tavaroita. Täällä ihmiset niin kuin pukeutuvat käytännöllisemmin, ennen pukeutuminen tarkoitti myös asemaa. Että heidän maassaan ihmiset pukeutuvat enemmän sellaisesti, mikä niin kuin tulee silmään. Ja sitä ajatellen. Täällä on käytännöllisempää...Hän haluaisi ostaa kalliimpia vaatteita kuin heidän maassaan.”

”Mitä se on?”

”Paljon, paljon...lapselle haalarit ja itselle urheilullista vaatetusta, sitä hän haluaisi.” (1Sasha)

Uuden kulttuurisen ympäristön yhteensovittamattomuus vakiintuneiden arjen tapojen kanssa vieraannuttaa pikkuhiljaa maahanmuuttajan omasta alkuperäisestä kulttuurisesta identiteetistään ja tavoista.

”Se on, ihmisillä ei ole rahaa, ei ole töitä. Yhdessä kulkuvälineessä esimerkiksi bussilla matkustaminen maksaa 20 penniä ja niitä rahoja ei ole ihmisillä. Joskus hänen sisko, hän ei voi matkustaa bussilla, koska hänellä ei ole yhtään ruplaa rahaa. Ihmisille on pakko matkustaa ilman lippua, se on häpeä, koska konduktööri sitten pois käskee heitä siitä bussista, näitä ihmisiä. Se on vielä pieni ongelma. Sitten on paljon rosvoja, jos sinulla on rahaa lompakossa, täytyy olla vartija, vartija, joo. Häneltä varastettiin rahaa. Se on yksi ongelma. Se on niiden ihmisten ongelma, jotka asuvat ulkomailla ja tulevat Venäjälle. He

eivät niin enää tarkkaile sitä tilannetta. Häntä varoitettiin ja hän tiesi siitä. Ja vaikka häntä varoitettiin, niin silti se tapahtui hänelle... Ei oma kulttuuri vaan elämä on pakottanut ihmisiä nyt toimimaan sillä tavalla, että he jo seuraavat niitä ihmisiä, joilla on rahaa ja sitten vievät sen ihmiseltä. Siellä toteutuu konsepti niin kuin esitelmät, sitten tehdään kaikki näin, että saadaan varastettua ihmisiltä. Myöhemmin kun analysoi sitä tilannetta, ei voi niin kuin edes ajatella, että se on näin tehty se tilanne. Lavastettu ... monta ihmistä, oli kauhea tulla petetyksi.”

”Jos hän vertaa niin aikaisemmin se oli kuin suo ja elämä pakotti asumaan siinä suossa. Ihminen oli silloin varovainen ja hän oli niin kuin hermostunut, hermostuneempi, että koko aika oli sellainen jännittävä tilanne. Että nyt on sellainen, että elämä niin kuin pakottaa häntä menemään sinne, siihen suohon ja selviytyä siellä ja sinä et osaa enää siellä pärjätä niin kuin ne ihmiset, jotka siellä asuvat. Se on huono vertailu ehkä suon kanssa, mutta se on näin. Toinen syy oli vielä se, että silloin kun hänen piti mennä Venäjälle, se oli oikein pelottavaa, että piti mennä Venäjälle. Fyysisesti hän pelkäsi mennä Venäjälle. Hän pelkäsi, että häntä tapetaan, koska kaikki se tieto, mikä tulee Venäjältä, se on niin paljon negatiivista. Todellisuudessa ei ole niin pelottava tilanne. Ensimmäisenä päivänä hän pelkäsi mennä ulos. Ja kaikki ystävät ja tuttavat sanoivat, että kuin sä pelkää mennä ulos kun on vasta kello viisi ilta. Lapsen takia hän pelkäsi, jos vähän jo meni pimeäksi, niin lapsen takia. Että siellä ei tapeta joka päivä, että sillä tavalla kun meillä täällä tuntuisi. ...ja se pelko on sisällä.”(3Galina)

Kaiken kaikkiaan maahan muuttaminen ja uudelleen identifioituminen ovat menneisyyden ja nykyisyyden jatkuvan inventoinnin aikaa. Aikaa, joka on testaamista, tulkintaa ja taiteilua.

Kahdeksas kollaasi: loittoneva menneisyys ja tulevaisuus

Kollaasissa kuvataan tilannetta, jossa maahanmuuttajan menneisyyden tilat väistyvät hiljalleen paluumuuttajan elämästä samalla kun uuden maan paikkojen haltuunoton hitaus ja vaikeus ovat paljastuneet maahanmuuttajalle.

"Ukrainassa he ajattelivat, että ovat suomalaisia, mutta täällä, täytyy varmasti paljon vuosia asua täällä ennen kuin koen, että olen suomalainen." (3Vladimir)

Entisen Neuvostoliiton alueen nopea ja arvaamaton muutos on ollut se realiteetti tai arjen kehys, johon maahanmuuttajat ovat tottuneet rakentamaan rutiininsa viimeisten vuosien aikana ennen Suomeen muuttoa. Se on myös konkreettinen paikka, johon he liittävät muistonsa. Tunnetila, joka nousee kokemuksista entisen Neuvostoliiton alueella viimeisinä vuosina ennen muuttoa, ei välttämättä vastaa oman alkuperän sielunmaisemaa tai tunnetta johonkin kuulumisesta. Se, mikä heille merkitsi kotimaata ja omaa kulttuuria, menettää jatkuvasti ilmiänsä ja konkreettista olomuotoaan. Se, mitä heillä on tulevaisuudessa, on myyttinen sidos entiseen kotimaahan, joka fyysisesti on ehkä olemassa, mutta on muuttunut hengeltään ja luonteeltaan. Sen kulttuurinen ympäristö muuttuu vieraaksi ja ennakoimattomaksikin, entiseen ei ole paluuta.

"...Silloin oli jotain 40 tai jotain sellaista ja nyt se on 30 (kirjeenvaihtoystävää), niistä joukosta ehkä kymmenen on nyt vilpittömästi iloisia hänen puolestaan."

"Oletsa huomannut jotain kateellisuutta?"

"Se on joo kyllä, hän tuntee sen ja silloin kun hän tuntee sen, hän ei voi positiivisesti suhtautua niihin ihmisiin. Kuitenkin ei hänellä ole mitään rahoja ylimääräisiä, jos hän vie sinne lahjan, niin se on omasta kukkarosta ostettu."

"Onko ne sun vanhat ystävät tai nykyiset ystävät kateellisia siitä, että sulla on nyt parempi elämä?"

"Joo, yes."

"Millä tavalla se ilmenee?"

"Se ilmenee siten, että 'tietenkin sinulla on hyvä siellä'. Silloin kun hän oli siellä suomalainen niin kukaan ei ollut hänelle kateellinen, siellä. Se oli normaalia, kun sanottiin, ettei hän voinut olla opetusvastaava, koska hän oli suomalainen. Joo minä en voi olla johtaja ei missään, koskaan koska. Pitkään harjoitellut. Hän oli hyvä ihminen ja pitkään harjoitellut,

työkokemusta oli. Sen takia he ovat kateellisia, että hän on suomalainen ja sai sieltä muuttaa pois.” (3Victoria)

”Vanhemmat ovat siellä, kyllä hän haluaisi käydä siellä ja tavata heitä. Hän haluaisi hengittää sitä ilmaa, mutta silloin kun tulee sinne (entiseen kotimaahansa), heti haluaa tulla takaisin.” (3Polina)

”No tunsitsä ittes venäläiseksi vai suomenvenäläiseksi kun kävit siellä?”

”Venäläinen tietysti, jotain oli sisällä, ehkä vähän ylpeyttä oli, koska hän asui jo ulkomailla. Sellainen jonkinlainen tunne hänellä oli. Hän tuntee sen rajan hyvin isona, koska niin erilainen elämä on.”

”Minkä rajan?”

”Kaduilla, ihmisen luonteessa, kaupoissa, joka puolella. Täällä voi kävellä päivällä ja yön aikana aina, on valoista ympäri vuorokauden. Venäjällä sitä ei ole.” (3Reneta)

”Hän tulee sinne kuin kotiin, mutta kotona on huonoa, ei vanhempien luona vaan yleensä Latviassa on huonoa.” (3Polina)

Seuraavassa haastateltava kertoo kokemuksensa tilanteesta, jossa hän kuvaili ystävilleen muuton jälkeisen ensivierailunsa aikana sen, miten hän näki ja koki siinä tilanteessa entisen asuinpaikkansa.

”Hän on avoin ihminen, kaikki tuli ulos. Heille ei ollut se miellyttävää ja muutama ihminen ei kirjoita hänelle enää. Ennen hänen lähtöä kaikki ihmiset kokoontuivat yhteen ja silloin ennen lähtöä hän kertoi kaikkea Suomesta, ja kaikki ajattelivat, että hän on niin aktiivinen ihminen, ettei hän pysty täällä asumaan, ja kaikki ajattelivat, että hän palaa. Hän sanoi hyvin positiivisesti siitä elämästä ja samalla hän sanoi kaikki, mitä oli huonoa, mitä hän näki, ja niin ne ystävät eivät ymmärtäneet häntä.” (2Victoria)

Minh-ha (1994: 23) kiteyttää hyvin tunteen saavuttamattomasta alkuperäisen kaipuusta kysymykseen: ”Mitä paluu alkuperäiseen voi olla, todellakin, kun alkuperäinen on aina jo jossain muualla kuin missä sen on ajateltu olevan?”

”Onko siskon ja teidän välit samanlaiset täällä kun silloin kun asuitte Venäjällä?”

”Ne ei ole samanlaiset eli ihan sama syy ihmiset täällä hyvin muuttuvat ja laskevat ja hän on huomannut ,että se ei vaan niin kuin ole hänen sisko vaan myös äiti on muuttunut ja hän on itse muuttunut. Kaikki laskevat rahaa.” (2Galina)

”No miten tunnetsä nyt olevasi suomalainen tällä hetkellä?”

**Ei hän ei, mutta hän ymmärtää nyt sen eron. Koska kun minä olin Venäjällä minä ajattelin, että minä olen suomalainen, mutta täällä minä en ole suomalainen. Minun poika on suomalainen, se poika tulee aina rauhallisemmaksi ja rauhallisemmaksi...Hänelle on nyt tullut selväksi, että hän on amerikansuomalainen, sillä minä hyvä Venäjän kulttuuri ja kirjallisuus, mutta kun minä siellä asuin, minä tiedän, että ei ole minun. Kun minä olen täällä, suomalainen, kulttuuri ja kirjallisuus, minä ei oikein osaa sanoa, koska minä ei luen, mutta minä tiedän, se ei ole minun, nyt minä tiedän, että minun on se ympyrä.”6 (3Victoria)

Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden paluumuuttajien identifikaatio tapahtuu venäläisyyden ja suomalaisuuden väliseen kulttuuriseen tilaan asettumalla. 2000-luvulla identifikaation suunta tai tulos on jotakin, jota ei ole johdettu suomalaisuudesta eikä venäläisyydestä. Paluumuuttajien lapset ehkä asettuvat Suomessa oman sukupolvensa tuottamaan kulttuuriseen tilaan, johon globaalisuus ja virtuaalisuus tuottavat ulottuvuuden, joka ei ole heidän vanhempinsa tunnistettavissa. Se on uuden subjektiivisuuden tila, joka vastustaa itsensä asettamista suomalaisuuden ja venäläisyyden väliin. Se tarkoittaa sitä, että maahanmuuttajat löytävät identiteetin, joka liittyy ja kiinnittyy esimerkiksi uuden teknologian tai vaikkapa taiteen mahdollistamaan kansalliseen toisarvoisuuteen ja subjektiivisuuden ja sen kautta tuotettujen ominaisuuksien ensiarvoisuuteen. Tämä todentunee nykyisten paluumuuttajien toiselle sukupolvelle osittain ensimmäisen sukupolven uhrausten kautta ja osittain yleisten sukupolvien välisten erojen kautta.

”Hän toivoo työtä, että oppii suomen kieltä ja lapsille hyvä tulevaisuus. Normaalial elämää. Hän on 42 vuotta, hänen mielestään hän on ehkä vähän myöhässä. Hän ei pysty enää kaikkeen siihen, mitä aikaisemmin. Hän haluaa paljon, mutta se (ikä) jarruttaa.” (3Galina)

”Hän rupesi nyt enemmän arvostamaan elämää täällä, kun hän kävi siellä.”

”Onko paluu sinne vielä mietityttänyt sua?”

”Ei, ennen sitä hän ajatteli, että ehkä vielä. Hän ajatteli, että kun pojan vaimo tulee tänne ja kaikki pojan asiat järjestyy, silloin ehkä hän palaa.” (2Victoria)

” Hän sanoo ihan rehellisesti, että he tekevät kaikki lapsen takia ja lapsen eduksi.” (1Matti)

”Jos he jäisivät sinne elämään, niin se olisi heille hyvin vaikeaa, heille ja lapselle. Lapsella on täällä parempi olla, mielenkiintoisempi olla kuin siellä. Hän katsoo sitä elämää siellä

---

6 Kursiivi on haastateltavan omaa suomenkielistä puhetta

myötätuntoisesti. Vaikka täällä ei hyvin usein, niin joskus voi lasta viedä mielenkiintoisiin paikkoihin. Jouluna he vievät lasta joulujuhlaan, että pikkuhiljaa lapsi kävisi julkisissa tilaisuuksissa. Lapsi on tottunut aina äidin kanssa olemaan ja siten häntä niin kuin vähän jännittää toisten lasten kanssa olla. Vaikka hän pelkää toisten lasten kanssa, mutta että äiti tai isä olisi aina vieressä. Hän pelkää, että silloin kun lapsi menee päiväkotiin, niin voi ehkä vaikeuksia tai ongelmia tulla alussa.” (3Reneta)

Maahanmuuttajan elämässä menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus eivät rakennu itsestään sedimentteinä vaan ovat läsnä toinen toisissaan.

”Kyllä, silloin kun hän lähti Petroskoista, hän ihmettelee, että silloin hän sanoi Petroskoissa, että hän lähtee kotiin (suomalainen yhteiskunta). Hän itse ihmettelee, kummallista. Hän nyt kun kävi kotona (venäläinen yhteiskunta), hän nyt on niin kuin vasta alkanut arvostamaan Suomea. Aikaisemmin hän opiskeli suomen kieltä, mutta ei sillä tavalla kuin nyt.” (2HN12)

”Miten paljon sä ajattelet vielä entistä kotikaupunkiasi?”

”Koko ajan ja pysyvästi...Omien kansalaisten kanssa hän jännittää sitä tilannetta, mikä tällä hetkellä Venäjällä on. Hän saa jatkuvasti kirjeitä ystävilta ja sukulaisilta, katsoo televisiota.” (3Maria)

Haastateltaville maahanmuuttajille menneisyyden prosessoituminen nykyisyyden kautta avautuvaksi oli raskainta silloin, kun heidän tuli hyväksyä rajallisuus olla läsnä heille läheisten ihmisten elämässä.

”Hän ajattelee koko ajan, koska siellä asuvat äiti, vanhemmat, mummo ja sisko. Hän toivoo, että siellä tilanne parantuisi. Mutta taitaa olla, että siellä ei ole parantunut mitään...Hän aina huolissaan siitä, miten vanhemmat voivat, soittaa aina, ja jos on kaikki hyvin, hänelläkin on rauhallista. Kirjeitse he pitävät yhteyttä, siellä on kaikki hänen sukulaisensa, hänen veljensä. Aina hän ajattelee heitä.” (3Ludmila)

”Hän kaippaa ystäviä, hän kaippaa ystävyyttä, hänellä on kyllä ystävä täällä, mutta ne ei ole ne. Varmasti iän mukaan on vaikeampi saada uusi ystäviä ja venäläiset ihmiset täällä kovin muuttuvat. Ihmiset eivät enää seurustele näin kuin Venäjällä....Sulkeutuneena (Suomessa seurustellaan) niin, että jokainen elää niin kuin omaa elämäänsä. Venäjällä esimerkiksi, vaikka perheellä ei olekaan rahaa, niin jos tulee vieras, niin aina laitetaan pöytään mitä on. Täällä on paljon enemmän rahaa, mutta ei ole enää sellaista vieraanvaraisuutta, jokainen laskee jo, ei ole enää sellaista. Se mikä oli siellä, ihminen niin kuin muuttuu ja menee, se niin kuin häviää.” (2Galina)

Siirtymisen prosessin vaikeus ilmenee myös niistä lausahduksista ja merkityksistä, joissa maahanmuuttaja pitää entistä kotimaataan kotinaan, huolimatta selkeästi ilmaistusta päätöksestä jäädä pysyvästi Suomeen.

”Aamulla seitsemältä he heräävät ja siellä myös omassa kotona, päivät ovat täällä näin samanlaisia kuin silloin aikaisemmin.” (3Ludmila)

”Kolme kuukautta vain odotettiin (passia). Jouluna ja uutena vuotena kaikkien piti vaan olla täällä, ettei saanut mennä kotiin.” (3Polina)

Se, kantaako maahanmuuttajan oman elämänsä jatkuvuuden turvaamiseksi tuottama mentaalinen konstruktio, riippuu myös siitä, miten pian hänelle mahdollistuu osallisuus ja läsnäolevana tapahtuva toiminta uudessa kulttuurissa. Mielen ajallisen keston katkeaminen, mielen sitominen tilalliseen jatkumoon ja sen edelleen täydentäminen homogeeniseksi tilaksi tulevaisuuteen asti, on yksilöä eristävä konstruktio, ellei yksilö kykene löytämään rakennelmalleen vahvistusta uudesta kulttuurisesta ja sosiaalisesta tilastaan tai omasta etnisestä ryhmästään (ks. Bergson ref. Lloyd, 1993, Huyssen, 1995.)

Tulevaisuuden lähtökohtana on menneisyys, ei nykyisyys. Nykyisyys on maahanmuuttajille kaikista vähämerkityksellisimmin niin paradoksaalista ja pelottavaa kuin se onkin. Paluumuuttajan tulevaisuus on haaveiltu jo entisessä Neuvostoliitossa odoteltaessa muuttoa Suomeen. Näyttää siltä, että haaveista ja tulkinnoista pidetään kiinni ja niiden suhteen reflektointi on vähäistä, koska se tapahtuu rintarinnan voimia vievän uudelleen asettumisen prosessin kanssa.

”Joo, hän suomalaistui jo siellä.” (2Mikail)

”Täällä oli hyvin korkea elintaso, tässä maassa, hyvä sosiaaliturva on täällä. jokaisella ihmisellä on täällä, annettu niin kuin kehittää itseään. Kaikki niin kuin itseään. Jos haluaa niin ihminen voi täällä kehittyä ja saada paikkansa. Tulevaisuus lapsille on täällä.”

”Mitä te saitte siskolta tietää, muistatteko te mitä te halusitte tietää?”

”Hän siskon kautta sai paljon tietoja ja paljon asioita hän ei uskonut, mitä sisko oli kertonut.”

”Muistatteko mitä ne oli?”

”Siskolla on myös aikuinen tytär ja toinenkin tytär ja aina sisko oli puhelimesta kertonut ja kirjoitsee kirjoittanut, että aina lapset voivat mennä niin kuin turvallisesti ulos, ettei tarvitse niin

kuin pelätä heidän puolestaan. Venäjällä se on suuri ongelma. Kukaan ei tiedä koskaan, että palaako lapsi ulkoa vai ei.”

”Mikä se on se pelko siellä?”

”Esimerkiksi jos kävelet kadulla ja sinua vastaan tulee kolme henkilöä, ne voivat riisua sinut, ottaa pois rahat ja kaikki. Rapussa he voivat myös, jos ei ole mitään ottavaa pois niin, sitten vain heitetään ja lyödään.”

”Päivällä myös?”

”Päivällä myös, mutta voi olla, että ehkä harvemmin, mutta sitten kun tulee hämärä, voi olla, että kaikki hatut jos on. Tyttöjen vuoksi pitäisi olla varovainen kun siellä on paljon raiskauksia, voi olla, että kun tyttö menee kadulle, tulee auto, heitetään tyttö sinne autoon ja... Sellaisia tapauksia on paljon.” (1Galina)

”Se vaara oli, että poika oli sen ikäinen, että hänen piti mennä armeijaan, se vaara oli, että hänet otetaan armeijaan. Samaan aikaan oli ristiriitoja, alueellisia ristiriitoja, kun tuo kaikki Tšetšenia jne. oli ja opiskelijoita myös otettiin armeijaan. Ja erityisesti, juuri sinä aikana, kun se Tšetšenian sota syttyi, hän haki oleskelulupaa ja laitto hakemuksen vireille. Päättävöitteena oli viedä poika pois sieltä.” (1Victoria)

Muuttaessaan maahanmuuttaja luopuu tutusta ja totutusta sosiaalisesta ja fyysisestä ympäristöstä. Haaveistaan hän ei luovu. Hän luo haaveensa menneisyydessä, kantaa ne läpi nykyisyyden tulevaisuuteen. Nykyisyydellä on alkuvaiheessa uudessa kulttuurissa maahanmuuttajille vain välinearvo.

”Heillä on velvollisuus opiskella suomen kieltä joka päivä, se on heidän tapa.” (2Toini)

”Hän toivoo, että vuoden päästä hän on kohonnut sille tasolle, että hän sen jälkeen voi jo ajatella töitä.” (2Galina)

”He harjoittelevat elämään täällä.” (2Veera)

Paluumuuttajissa on perheitä, joissa toinen vanhemmista omaksuu muita hitaammin uutta kulttuuria. Kyse oli kielestä ja sen omaksumisesta. Paluumuuttajien parissa on perheitä, joissa toinen vanhemmista on lapsuudessaan oppinut suomen kielen. Kieli oli osittain vanhentunut, mutta osin toimiva. Toinen vanhemmista oli täysin venäjänkielinen. Hänelle suomen kielen oppiminen on ollut vaikeaa ehkä siksi, että lähtökohdat ja valmiudet kielten opiskeluun olivat heikot, mutta myös siksi,

että perhe selviytyy toisen aikuisen kielitaidon avulla arjesta. Kielen oppimisen hidastuminen esti venäjänkielisen vanhemman koulutukseen menemisen. Tämä merkitsi sitä, että kieltä osamaton aikuinen jäi arkisiin kotiin muiden mennessä kouluun, koulutukseen tai töihin. Näissä perheissä tasapaino säilytettiin pitäytymällä menneisyydessä, joka oli kaikkien yhteisesti jakama aika ja paikka. Seuraavassa on erään haastateltavan kommentti tilanteesta, jossa kaikki muut perheenjäsenet isää lukuun ottamatta ovat aktiivisesti tavalla tai toisella päivittäin tekemisissä suomalaisten kanssa. Perheen isälle suomen kielen opiskelu on vaikea ja osin sen takia hän on menettämässä entistä keskeistä asemaansa perheessään.

Heinäkuu 1997

"Elämä ei ole muuttunut täällä." (2Veera)

Tammikuu 1998

"Miehelle on, kauhea on olla ilman työtä miehellä. Se on ainoa ongelma heidän perheessä. Hän on tottunut tehdä töitä...Hyvin sopeutuneet hyvin, ainoa ongelma on heidän isä, siis hänen miehensä...Hänellä on nyt hyvin vaikeaa, miten sen selittää. Hän ymmärtää, ettei hän voi ilman lapsia asua, mutta hänellä niin kuin täälläkään ei ole hyvä olla. Niin kun ei voi palata takaisin, eikä täälläkään ole hyvä olla...Avioliitto ei ole mitenkään muuttunut, mutta hänellä on niin kuin vaikea katsoa miehen olemista"... Hänen mies oli siellä hyvin aktiivinen ihminen ja niin kuin hyötyä oli hänestä, ja tällä hetkellä hänellä on sellainen tunne, ettei kukaan niin kuin kaipaa häntä." (3Veera)

Vaikuttaakin siltä, että nykyisyys on maahanmuuttajille puhdas ajallinen historiaton resurssi menneisyydessä luotujen haaveiden toteutumiseksi tulevaisuudessa. Nykyisyyden elämä ei ole kokonaisvaltaista olemassa. Se on luopumista, tutustumista, hyväksymistä ja dynaamista valmistautumista.

"Hän ei tiedä kieltä, miten hän voi olla suomalainen." (3Polina)

"Kuukausi sitten he kävivät siellä...Kolme viikkoa (olivat siellä). Silloin kun he olivat siellä, he halusivat tänne palata. Täällä on kaikki niin kuin omaa...Tuntui siltä, että niin kuin olisi kaksi kotia. Siellä on koti ja täällä on koti...Siellä on kaikki hänen ystävät, sukulaiset, siihen tuntee tietenkin vetoa, siellä on helpompi kommunikoida. Haluaa olla niin kuin siellä ja täällä." (2Sasha)

"Tavallisesti kirjoitetaan kirjeitä sillä tavalla, että kirjoitetaan kirje, odotetaan vastauksia ja sitten taas. Mutta täällä he eivät odota vastauksia vaan he kirjoittavat useammin." (1Reneta)

"Onko siellä monta ihmistä joille kirjoitatte?"

"Joo, monta ihmistä."

"Miten monta?"

"10 - 15 ihmistä."

"Jokaiselle soitatte kerran kuussa?"

"Ei, ei jokaiselle. Ensin on työtoverit, he kertovat kaikkia niin kuin uutisia hänelle. Naapurit kenen kanssa hän oli tekemisissä. Niiden kaikkien kanssa hän pitää yhteyttä." (1Galina)

"36 henkilöä kirjoittavat hänelle"

"Eli 36 henkilöä kirjoitti kaiken kaikkiaan?"

"Kyllä ja ne opiskelijat, jotka kirjoittavat, he opiskelevat nyt jossain muualla, korkeakouluissa...Sanotaan näin, että jos kaksi viikkoa menee kirje sinne ja kaksi viikkoa takaisin, niin 36:lle henkilölle hän kuukaudessa kirjoittaa. Jos tulee kirje hän yrittää vastata heti, ja joskus tapahtuu näin, että hän joka päivä kirjoittaa... Toissapäivänä tuli 6, eilen tuli 2..." (1Victoria)

Nykyisyys onkin paluumuuttajalle ei - paikoissa ja paikoissa esittämän ja olemassa olevan kulttuurisen identiteetin välisen kuilun umpeen kuromista. Hän kuroo umpeen ulkoisen esittämisen ja minän todellisen toimijuuden välistä välimatkaa. Se, mitä maahanmuuttaja esittää ulos päin ja minkä kuvan antaa itsestään entisessä kulttuurissa, ei ole todellinen suhteessa siihen avuttomuuteen ja kulttuuriseen ulkopuolisuuteen, mihin hän törmää.

Yhdeksäs kollaasi: ulkopuolisuuden tunteesta kohti kuulumisen tunnetta

Yhdeksäs ja viimeinen kollaasi on kuvaus esiintymisistä ja esittämisistä, joissa näyttämönä on uusi kulttuuri. Kollaasissa kuvataan myös sitä, miten sekä tilassa ulkopuolisuudesta että kulttuuriin kuulumisen tunteesta kertovat esittämiset ja esiintymiset ovat samanaikaisesti läsnä paluumuuttajan elämässä jo ensimmäisen uudessa maassa asutun vuoden aikana.

Johonkin kuulumisen tunne on subjektiivinen. Kuulumisen toiminnallisia merkkejä ovat mm. sosiaalisten tilanteiden lukeminen, kyky toimia kulttuuristen koodien ohjaamana, kyky hahmottaa oma asema sosiaalisissa tilanteissa, oikeus aloittaa julkinen keskustelu sekä ottaa kantaa ja saada muut reagoimaan siihen (ks. Shotter, 1993). Nämä vaativat elämistä kulttuurissa, ei vain kulttuurin tuntemista.

Satunnaiset tiedonjyvät Suomesta, asenteet, ennakkoluulot ja tyypittelyt sekä näiden pohjalta luodut stereotypiat vaikuttavat siihen, miten maahanmuuttajat valmistautuvat muuttamiseen ja asettumiseen uuteen kulttuuriin. Uudessa kotimaassa kohdattavat ihmiset jäsennetään hyviksi tai pahoiksi, negatiivisiksi tai positiivisiksi mimiikan ja imitoinnin kohteiksi, esikuviksi

"Hyvää työtä tekeviä, hyviä ammattilaisia, suomalaiset eivät ole välinpitämättömiä...Juu, työn suhteen. Hän voi sillä perusteella sanoa, mitä hän näkee." (2Ilya)

"Jos katsotaan ihmisten luontoa, niin hänen mielestään suomalaiset noudattavat sääntöjä, niin kuin tykkäävät järjestyksestä. Kaikki ovat järjestyksellisempiä kuin heidän ihmiset. Hänen mielestä suomalaiset enemmän kiinnittävät huomiota omaan terveyteensä omaan vointiin, enemmän viettävät aikaa ulkona luonnossa." (2Ludmila)

"Vähän sulkeutuneita, hyvä perhe, perheihmisiä, hyvin kasvattavat lapset." (2Galina)

"He tekevät työtä, asuvat erikseen vanhemmista, luottavat itseensä ja yrittävät rakentaa omaa elämäänsä." (2Sasha)

Kuulumisen esittävät merkit ja symbolit, esimerkiksi vaatetus tai tapakulttuuri, ovat luonnollinen tapa lähestyä osallisuutta. Ne voivat olla puhdasta mimiikkaa ja ehkä vain yksi vaihe kulttuurisen identiteetin muodostumisprosessissa.

"Alussa kun hän tuli tänne, hän osti kaupasta ne tuotteet, jotka olivat ... puolivalmiita...Nyt hän on ymmärtänyt, että on käytännöllisempää itse laittaa ruokaa. Se on halvempi, edullisempi se." (2Galina)

"Hänestä on tullut enemmän organisoitunut ihminen, esimerkiksi, kun hän mene ulos ja kaikki on siistiä, niin tietenkään hän ei voi heittää mitään maahan. Kun hän kävi nyt Venäjällä, siellä ei ollut mitään roskakoreja ja kaikki oli niin kuin ulkona ja kaduilla. Kun hän käyttää yhteisiä liikennevälineitä, kaikkien pitää ostaa liput. Toisella tavalla ei voi ajatellakaan. Venäjällä esimerkiksi hän voi mennä vaan ilman lippua. Täällä tervehditään kauniisti, Venäjällä ei ole sellaisia tapoja, ei. Täällä tervehditään kaikkia naapureita, mutta Venäjällä tervehditään vaan niitä naapureita, joiden kanssa olet enemmän tekemisissä. Esimerkiksi kaupoissa kassa, meillä ei tervehditä, mutta täällä jokainen tervehtii. Vain niitä ihmisiä tervehditään, joita sinä tunnet. Täällä kaikki palveluhenkilökunta." (2Reneta)

Mimiikan tehtävänä on enemmänkin tehdä ero maahanmuuttajan entisen kulttuuriin jäseniin kuin tulla osaksi uutta kulttuuria. Mimiikan ajanjakso on aktiivista tarkkailua ja opettelemista.

"He juhliivat samalla tavalla kuin aikaisemmin, myös katsovat ja seuraavat suomalaisia, mitä he tekevät." (2Ludmila)

"Oletko sinä huomannut eroja suomalaisessa ja venäläisissä naisissa?"

"On, on suuri ero. Venäjällä on naisten välillä sellainen kongruenssi, kilpailu, jokainen haluaa paremmin huolehtia ulkonäöstään. Eli ulkonäkö on vaatetus, hius, meikki. Täällä naiset pukeutuvat, miten he voivat paremmin. Paljon yksinkertaisemmin täällä. Voi olla, että ne olosuhteet myös niin kuin tekevät sen, mutta hän tykkää siitä. Täällä nainen tuntee itsensä varmemmaksi kaikissa olosuhteissa, hänen mielestään." (1Reneta)

Eri vähemmistöryhmien esiintymistä ja kuulumista suomalaiseen yhteiskuntaan tarkkaillaan aktiivisesti.

"Jos on iso joukko ihmisiä, niin tunnistatko sinä siitä joukosta inkeriläiset tai venäläiset?"

"Taitaa hän tunnistaa...Hän vaistoaa" (2Guntars)

"Jos on suuri väkijoukko ihmisiä, tunnistatko sinä siitä joukosta inkeriläiset tai venäläiset?"

"Kyllä, tapa pukeutua, tapa puhua. Venäläiset puhuvat kovasti ja käsillä. Venäläiset pukeutuvat yksinkertaisesti. Jotkut käyttäytyvät tiedätkö niin, että heidät huomattaisiin, ei hyvin - hyökkäävästi, haluavat näyttää, että minä olen venäläinen ja minä olen ylpeä siitä. Se ei ole hyvä, mutta.." (2Galina)

Jonkin aikaa maassa oleskeltuaan maahanmuuttajat alkavat imitointivaiheen, jossa he jo "koputtelevat" uuden kulttuurin porttia.

"Mitkä on ulkoisesti sellaisia venäläisen suomalaisuuden merkkejä, kun venäläinen haluaa olla suomalainen, millä tavalla se pukeutuu?"

"Pukeutumisessa on ja käyttäytymisessä, hän ei voi sanoa, että ne on kaikki niin kuin negatiivista. Se ihminen, joka muuttaa tänne on hyvin tasapainoinen, rauhallinen. Hän yrittää, jos saa työtä, niin kuin rakentaa sitä omaa uraa. Ja negatiivista on se, että se ihminen, joka on asunut täällä pitempään, rupeaa niin kuin huonosti puhumaan venäjää ja voi sanoa, että se ihminen niin kuin sokeutuu, hän ei näe enää sitä hyvää, mikä siellä on. Ne ihmiset eivät ole kiitollisia, ne ihmiset ovat saaneet kaikki koulutuksen siellä Venäjällä ja he eivät ole nyt kiitollisia siitä ja se on hyvin epämiellyttävää. Ne ihmiset, jotka muuttavat tänne, puhuvat huonosti venäjästä ja niistä ihmisistä, jotka asuvat siellä... Se ihminen ei käytä niitä vaatteita, jotka pettävät hänen yksilöllisyytensä. Hän haluaisi olla niin kuin keskimäinen...keskiverto, niin. Se on pääasia." (1Victoria).

"Jos otetaan huomioon ajatukset, niin sitten hän kokee, että on venäläinen, mutta ajatuksetkin muuttuvat täällä. Täytyy sopeutua elämäntyyliin." (2Ilya)

"Hän on alkanut hoitaa asioita, varannut ajan terveydenhoitoon, Kelassa on vielä vaikea asioita, vaikeat kysymykset." (2Galina)

Stereotypiat lieventävät oman selviytymisen sekä Toisen tulevan kohtaamisen suhteen koettua levottomuutta.

"Valkotukkaisia, sinisilmäisiä, rauhallisia ja huumorintajuisia. Hyvin, jos on jotain luvannut tehdä niin, tekee sen, mitä se on... täsmällisiä. Jos on sovittu niin se tehdään myös." (2Ilya)

"Tasapainoisia, silloin kun heidän kanssa puhuu, niin he aina katsovat silmiin. Osaavat juhliä, olla iloisia, ei ole muuta." (2Vladimir)

"Emotionaalisia eivät ole verrattuna esimerkiksi venäläisiin, puhuvat hiljaa. Hän ei tiedä, mitä on sisällä, mutta ulkoisesti ainakin he aina hymyilevät. Urheilullisia, miehet, naiset, nuoret, kaikki ovat samanlaisia urheilullisia. Ihmisillä ei silmissä ole mitään sellaista

katkeruutta, ei ole katkeria. Ja hänen mielestä, hän on huomannut sen, että kaikki suomalaiset rakastavat lapsia. Hän huomaa, miten niin kuin tuntuu suhteessa hänen lapseen, vaikka lapsi ei puhu vaan kuin venäjää, niin silti he (suomalaiset) yrittävät lapsen kanssa kommunikoida.” (2Reneta)

Myös suomalaisilla on stereotypiansa ja ne toimivat samanlaisena suojamuurina - aseena pelkoa vastaan. Arkeen liittyvä suora ja säännöllinen vuorovaikutus suomalaisten ja maahanmuuttajien välillä on ollut vähäistä tai summittaista enemmänkin kuin systemaattista. Kerran syntyneet stereotyypit eivät pääse purkautuman ja jatkavat omaa elämäänsä määritellen systemaattisesti paluumuuttajien ja suomalaisten kohtaamisten lähtökohtia. Pääasiallisena diskursiivisena ja poliittisena kohtaamisen strategiana stereotyypittäminen jättää maahanmuuttajille ehtymättömän mahdollisuuden luoda tulevaisuuden fantasioita ja odotuksia.

Venäläistä luonnetta on kuvattu naiselliseksi, passiiviseksi ja ei-aktiiviseksi. Miehekkyyttä ja aktiivisuutta on odotettu ulkoa päin (Pursiainen, 1998: 154.) Tämä voi olla yksi syy, miksi maahanmuuttajat ovat omaksuneet ja hyväksyneetkin nopeasti ilman kritiikkiä suomalaisen yhteiskunnan tarjoaman kuulumisen mallin.

”No koetsä, että sä voit vaikuttaa suomalaiseen yhteiskuntaan?”

”Ei tarvitse” (2Reneta)

”Oottekste suomalaistunut?”

”Kyllä... He noudattavat samoja sääntöjä kuin Suomessa. Täällä on kaikki ne järjestyssäännöt ja hän noudattaa kaikkia niitä, myös esimerkiksi busseissa ja yhteisliikenteessä.” (2Toini)

”Taidan olla, kun haluan tänne jäädä.” (2Reneta)

Imitointivaiheen jälkeen vasta alkaa uuden kulttuurin sisäistämisen vaihe ja oman paikan hakemisen vaihe. Se sisältää myös oman ensisijaisen kulttuuriin uuden esiin nostamisen ja julkittomisen. Maahanmuuttaja jaksaa nyt kestää ristiriidan sisäisen ja ulkoisen merkitysmaailman erojen välillä. Hän saattaa nostaa sen itse jopa keskustelun aiheiksi. Kielen hallinnalla on oleellinen osuus siinä, miten kauan eri vaiheet kestävät.

"Miten, ajatteletko sinä suomalaisista samalla tavalla kuin sinä ajattelit vuosi sitten?"

"Hän ei idealisoi niin kuin aikaisemmin suomalaisia. Hän näkee sen, että kaikki ovat ihmisiä ja kaikissa ihmisissä on hyviä ja huonoja puolia. Se plussan puoli suomalaisissa on paljon korkeampi kuin miinuspuoli."

"Muistatsä mihin se sun idealisointi, tavallaan, mitä oli se idealisointi?"

Hän ei tiennyt niitä elämän puolia, mitä hän on nyt nähnyt täällä Suomessa ollessa...Hän ei ajatellut, että täällä on niin iso työttömyys. Me oltiin valmistautuneita siihen omassa maassa, mutta Suomessa se vie ihmisiä niin kuin syrjään."

"Mitä sitten tapahtuu kun suomalaiset syrjäytyy?"

"He laskeutuvat alas omassa elämässään... Suomalaisen ihmisen silmät eivät sitten ole niin kirkkaat kuin on meidän ihmisillä, he rupeavat käyttämään alkoholia ja sillä tavalla."

"Sä et huomannut sitä alussa?"

"Ei hän ei nähnyt sitä."(3Matti)

"He valmistavat ruokaa omien reseptien mukaan. He ovat maistaneet jo kaikkea ja hän haluaa jotain uutta, täytyy itse ajatella mitä laittaa." (3Sasha)

Uudelleen identifioitumis- ja asettumisprosessiin vaikuttaa vahvasti se, että maahanmuuttajalle kerrotaan toistamiseen alkuvaiheessa, että kaksi ensimmäistä vuotta menee kielen opiskeluun. Heille puhutaan niin ikään toistamiseen siitä, että pitää olla kärsivällinen, opiskella ja tutustua suomalaiseen yhteiskuntaan.

"Ei mitään ole muuttunut, paitsi että täytyy nopeammin ja paremmin opiskella suomea. Silloin tulee olemaan kaikki toisella tavalla."

"Mitä sitten tulee olemaan?"

"Silloin voi löytää työtä, lukea lehteä. Nyt kun hän avaa lehden, hän ymmärtää jokusen sanan, joka toisen sanan ymmärtää. Että sen ajatuksen hän kyllä ymmärtää." (3Polina)

Viranomaiset ovat kertoneet heille, että kahden vuoden jälkeen alkaa varsinainen osallisuus. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleet paluumuuttajat luottavat tähän ja ehkä siksi he myös kovin varovaisesti itsenäisesti lähestyvät suomalaisia ja muita maahanmuuttajia, mikä on omiaan estäämään spontaanien monikulttuuristen sosiaalisten verkostojen syntymisen. Paluumuuttajat ikään kuin odottavat "onneaan" sosiaalisesti passiivisina kukin tahollaan ja pyrkivät päätoimisesti hoitamaan asiansa hyvin viranomaisten kanssa. Lisäksi aidon vuorovaikutuksen puuttuminen valtaväestön kanssa aiheuttaa sen, että paluumuuttajat kantavat sisällään kaksi ensimmäistä vuotta

niitä tulevaisuuden toiveita, jotka he rakensivat ennen Suomeen muuttoa. Näitä toiveita leimaa kuvitelma länsimaisesta yhteiskunnasta, yksilöllisyydestä sekä yksilön omin tekojen, ahkeruuden ja ponnistusten suhteellisen suorasta suhteesta elämän laatuun ja taloudelliseen pärjäämiseen.

"Hän tuli viime kerralla Venäjältä, hän osti sieltä paljon kirjoja siitä aiheesta, miten tulla rikkaaksi ja sellaista psykologista ...Venäjällä on paljon ihmisiä niin kuin uskovat siihen astrologiaan, ehkä elämässä ei ole mennyt niin hyvin, että se on niin kuin aiheuttanut sen kiinnostuksen. Hän on analysoinut elämää, että hän on tehnyt paljon virheitä. Energiatasolla niitä virheitä on sattunut. Esimerkiksi jos ihminen haluaa olla onnellinen, kaikki riippuu hänen ajatuksistaan, jos hänellä on huonot ajatukset jos hän ei usko onnistuvansa, silloin hän ei tule onnistumaan. Silloin kun ihminen jotain ajattelee, täytyy olla positiiviset myönteiset hyvät ajatukset. Se koskee kaikkia esimerkiksi hän ei tiedä Englantia, mutta hän sisäistää joka päivä, että hän opettelee sitä ja sitten hän opettelee sitä. Kun hän haluaisi löytää töitä, hän sisäistää, että hän haluaa löytää töitä ja sitten hän löytää töitä. Kaikki ajatukset ne elämässä toteutuu. Uskotko sinä siihen?...Täällä Suomessa pitää osta itseään arvostaa. Kurssilla on opetettu, että pitää aina sanoa, että minä olen kaikista paras." (3Maria)

"Koetsä nyt olevasi suomalainen?"

"Ei ihan ei. Silloin kun hän on täysin oikeutettu ihminen, silloin kun hän saa töitä niin silloin voi olla." (3Maria)

"Jos ihminen haluaa hän voi toteuttaa elämässään kaikki mitä hän haluaa". (2Sasha)

"Mitä sinä toivot tulevaisuudelta?"

"Että on kuten keskivertainen suomalainen" (2Mikail)

"Hän haluaisi, että lapset saisivat kaikki opiskelu ja työpaikan, olisivat kuin suomalaiset." (3Ilya)

"Jotkut haluavat tavoitella ja saada jotakin nopeammin, jotkut sitten taas hitaammin, mitä hitaammin sitä varmemmin. Toiset haluavat nopeammin saada asioita, mutta millä tavalla ja mikä on laatu, se on eri asia... Venäläinen suhtautuu asioihin, haluaa tehdä niin kuin nopeammin, omalla tavallaan. Suomalainen on taas rauhallinen ja on niin kuin työhön enemmän huolellisemmin. Jos venäläinen ihminen ei halu tehdä jotain työtä, niin hän ei tee. Suomalaiset suhtautuvat työhön vähän eri tavalla." (2Ilya)

Maahanmuuttajat säilyttävät mielissään vahvat ennen muuttoa luodut mielikuvat ja odotukset koko sen ajan, jonka he käyttävät kielen opiskeluun. Osallisuus on aina kaksipuolinen prosessi, johon ei

riitä, että paluumuuttajat tekevät kuten valtaväestö toivoo heidän tekevän. Maahan muuttavien aikuisten on kouluikäisiä lapsia ja nuoria vaikeampi luoda pysyviä suhteita valtaväestön kanssa. He jäävät yksin kieltenopiskelunsa kanssa. Suomalainen yhteiskunta ja osallisuus siihen säilyvät vieraina niin kauan, kunnes paluumuuttajalla on mahdollisuus aloittaa yhteiskunnallinen keskustelu, mikä ei tapahdu pelkästään tyydyttävän kielitaidon turvin.

"Lapsenhoidon takiako teidän täytyy käydä vuorotellen niillä kursseilla?"

"Koska päiväkurseja ei ole, jotta lapsi pääsisi päiväkotiin. Hän kävi alussa vuoden aikana ja nyt on miehen vuoro. Mies käy nyt päiväkurssilla, ja hän on kyllä nyt hakenut iltakurssille, mutta ei ole paikkoja. Sitten on päiväkurssi, mikä alkaa melkein samaan aikaan kun miehen kurssi ja silloin hän ei taas pääse."

"Ootteko te sanonut päiväkotiin, että se paikka olisi tärkeä, että te pääsette opiskelemaan?"

"He ovat kyllä ilmoittaneet päiväkotiin siitä ja siellä on laitettu lapsi jonoon puolipäiväpaikalle. Neljä kuukautta sitten he ovat sen ilmoittaneet."

"Ootteko te soittaneet ja kiirehtineet sitä?"

"Ei, hän ei pysty vielä puhelimitse mitään puhumaan. Silloin kun hän ihmisen kanssa puhumassa, hän voi vielä ajatella, mitä sanoa, mutta puhelimitse hän ei pysty. Silloin kun hän puhuu ihmisen kanssa niin eleet vielä auttaa. Puhelimessa niitä ei voi käyttää."
(3Reneta)

"Sen kynnyksen hän on saanut yli, ettei häntä pelota etsiä töitä. Hän voi itse hakea töitä, täyttää hakemuksen ja hän on saanut vastauksia." (3Vladimir)

"Kyllä, ammattikurssille. Hänen ystävä on ekonomi ja meni nyt myyjän kurssille. Hän sanoo, että se on hyvin vaikea ammattikieli. Suomalaisen ystävän vaimo on venäläinen, hän on niin kuin kertonut hänelle. Se nainen on yhtä vähän asunut täällä Suomessa kuin hekin, mutta mies auttaa häntä."

"Eikö sun kielitaitosi jo oikeuttaisi sua menemään jollekin kurssille?"

"Mä en ole vielä saanut tulosta, kolme se on ihan varmasti."

"Sä et ole vielä hakenut millekään kurssille, sä voisit varmaan kohta alkaa miettiä sitä."

"Se on niin vaikeaa." (3Reneta)

Kouluikäiset nuoret ovat muita ikäryhmiä onnekkaampia, koska heillä alkaa vuorovaikutus suomalaisen yhteiskunnan kanssa lähes välittömästi muuton jälkeen kouluun mentäessä.

"Onko lapsille tapahtunut muutoksia?"

"Parempaan suuntaan. Lapset (peruskoulun 8. luokka ja lukion 1. luokka), kielitaito on parantunut. Sen ansioista, että he ovat suomalaisessa luokassa heillä on parantunut väli suomalaisien kanssa. Sellainen raja, mikä oli, että ulkomaalaiset, se on nyt hävinnyt." (3Ludmila)

Alussa maahanmuuttajille uusi kulttuuri tarjoaa paljon tietoa prosessoitavaksi. Maahanmuuttaja, etenkin entisen Neuvostoliiton alueelta muuttava, joutuu odottamaan pitkään vielä hakemuksen jättämisen jälkeen muuttolupaa Suomeen. Tulevaisuus askarruttaa koko ajan. Tulevasta yhteiskunnasta ja siinä asuvista ihmisistä hankitaan tietoa ja luodaan mielikuvia, jotka värittävät paikan päällä tapahtuvaa tulkintaa suomalaisesta yhteiskunnasta.

"Täällä kaikki valtion asiat menevät rauhallisesti, ei näin kuin Venäjällä...Täällä työskennellään ja tavoitellaan ja tavoitteena on yksi tavoite – ihmisten hyvinvointi. Mutta siellä (Venäjällä) niin kuin jokainen niin kuin omaa, tiedätkö." (2Ilya)

Haastateltavieni aktiivinen noin vuoden ajan kestänyt tarkkailu ja sopeutumisvaihe uudessa kulttuurissa oli tuottanut jo uusia tulevaisuuden haaveita, haaveita elää suomalaisena Suomessa. Ne ovat kuitenkin haaveita, jotka ovat palautettavissa entiseen kulttuuriin ja sen mahdollisuuksiin.

"Haaveena on tehdä työtä ja hän haluaisi matkustaa...Kanarialle." (3Valdimir)

"Hän haluaisi mennä johonkin etelään." (3Ludmila)

"Hän haluaa matkustaa johonkin...Periaatteessa on kaksi paikkaa: Kreikka ja Italia." (3Matti)

"Hän haluaisi mennä muihin maihin. Hän haluaisi nähdä, miten ihmiset elävät toisissa maissa, katsoa rakennuksia ja historiallisia paikkoja."

"Minne sä haluaisit mennä?"

"Hän haluaisi mennä muihin maihin. Hän haluaisi nähdä, miten ihmiset elävät toisissa maissa, katsoa rakennuksia ja historiallisia paikkoja."

"Minne sä haluaisit mennä?"

"Kreikkaan ja Ranskaan."

"Halusit sä mennä niihin paikkoihin jo silloin kun sä asuit Venäjällä?"

"Kyllä, silloin ei voinut edes ajatella sitä. Täällä asuessa hän ajattelee, että joskus ehkä hänellä on mahdollisuus matkustaa, mutta Venäjällä ei ollut sitä." (3Reneta)

”Suomalaiset ovat mielenkiintoisia ihmisiä, mutta heillä ei riitä aktiivisuus... Hänen on vaikea tällä hetkellä sitä sanoa, koska hän ei voi vielä verrata suomalaisia, mutta hän voi niin kuin sillä perusteella sanoa, niiden ihmisten, jotka ovat asuneet siellä Venäjällä ja nyt asuvat täällä. Usein ne ihmiset, jotka ovat asuneet täällä kauan, se ei koske tulkkia ... (Tulkki: 'Hän ei halua loukata minua.')...Mitä enemmän he asuvat täällä, sitä enemmän he haluavat olla samanlaisia kuin suomalaiset. Samanaikaisesti he ovat toisesta kulttuurista tulleita ihmisiä ja kaikin tavoin he haluaisivat olla samanlaisia kuin suomalaiset. Meidän ihmiset haluavat olla suomalaisempia kuin suomalaiset itse.” (3Victoria)

”He ovat muuttaneet ja pysyvät, se ei ole mitään leikkiä.” (3Toini)

Esitetyt kollaasit ovat kuvaus entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden paluumuuttajien identifikaatioprosessin tiloista ja heidän osallisuudestaan näissä tiloissa. Ne ovat fragmentaarinen aikaan, paikkaan ja haastateltavien elämänsidottu kuvaus, joka alkaa vain muutama kuukausi heidän Suomeen muuttamisensa jälkeen ja loppuu vähän yli vuoden päästä alkamishetkestään. Kollaasit eivät kuvaa yksittäisen maahanmuuttajan identifikaatioprosessin tiloja. Ne eivät ole myöskään maahanmuuttajien yhdessä jakamien tilojen kuvaus. Kollaasit ovat koottu yksittäisten maahanmuuttajien identifikaatioprosessin. Yksilötasolla ne vaihtelevat olemassaololtaan, ajoitukseltaan ja painoarvoltaan. Väitänkin, että aikuinen maahanmuuttaja elää aina eräänlaisessa välitilassa ja kahden kulttuurin toimijuuden loukussa tai mahdollisuudessa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

” To go beyond these bleak stories of white and that grey rainy country of the anguished soul, is to establish a sense of being at home in the city, and to make a tradition of a space of transformation rather than the scene of a cheerless destiny.” (Chambers, 1994: 112.)

Aito osallisuus sisältää oikeuden aloittaa julkinen keskustelu (Shotter, 1993: 190). Kulttuurin ulkopuolisten, esimerkiksi maahanmuuttajien, ääni kuuluu vain valtakulttuurin sen mahdollistaessa. Maahanmuuttajat tai kulttuurista toiseen siirtyvät ihmiset ovat ulkopuolisia ja vähemmistöä. He törmäävät ikään kuin lasiseinään tai läpinäkyvään kalvoon yrittäessään hankkia osallisuutta uudessa kulttuurissa. Suomalaiset ovat auktoriteetti, jonka totuus ja todellisuus hallitsee sosiaalista tilaa, heidän kulttuuriset tulkintansa asettavat asioita arvojärjestykseen ja heidän hyväksymänsä merkitykset toimivat kaiken perustana.

Yhä enemmän voitaneen kuitenkin puhua konstruoiduista kansallisista yhteisöistä ja jaetusta identiteeteistä (Anderson, 1991). Erityisen voimakkaasti tähän on vaikuttanut globalisoitumisen tendenssi ja siihen liittyvä rajat ylittävä mielikuvien ja tiedon elektroninen välitys. Morley ja Robinson (1996) ovat todenneet, että EU -aikakautena esimerkiksi eurooppalaisen identiteetin uudelleen luominen on poliittisesti merkittävää, sillä sen konstruomisessa on kyse defensiivisen identiteetin

luomisesta. Tämä "linnoitusidentiteetti", kuten he sitä kuvaavat, on määritelty nimenomaan muiden kulttuurien ja identiteettien luomaa uhkaa vastaan.

Kansalaisuus ja kansallisuus ovat viime aikoina politisoituneesti nousseet eriytyviksi käsitteiksi. Kansalaisuus itsessään on osoittautunut paikoitellen epävakaaaksi yksilön elämän yhteiskunnallisen osallisuuden eli mm. poliittisten, taloudellisten, sosiaalisten oikeuksien turvaajaksi. Kansakunnan asuttaman kansallisen tilan rajaamisen merkitys on niin ikään paikoitellen vähentynyt ja symbolinen rajanvetäminen on lisääntynyt yksilöiden ja ryhmien kilpaillessa asemastaan eri yhteiskunnissa. On alettu korostaa identiteetin ja nimenomaan kulttuurisen identiteetin, ryhmän tunnustamisen ja tunnistamisen merkitystä maattoman tai usein siirtyvän yksilön olemassa olemisen tukena. Kansallisuuteen perustuva kulttuurisen identiteetin määrittämä oikeutus näyttää lisääntyneen ja laajentuneen myös fyysisen tilan haltuunottoon.

On kuitenkin selvää, että oli kulttuurisen identiteetin lähtökohtana mikä tahansa, saa se aina sen hetkisen muotonsa eron tekemisellä toisiin (Mason, 2000: 13). Väittäessään olevansa yhtä jonkun kanssa, ihminen ei vain liitä itseään joukkoon piirteitä vaan samalla myös etäännyttää itsensä muista (Cohen, 1994). Kulttuurinen identiteetti kehittyy kollektiivisen jatkuvan neuvottelun tuotoksena. Hebdige (1993: 275) toteaa, että henkilökohtaisella tasolla identifioitumisprosessi on oman eletyn elämän menetysten ja luopumisten kautta muodostuva jatkuva kertomus, joka tapahtuu muodottomassa tilassa, jossa kaikki on vielä voitettavissa.

Tutkimukseni kohdistuu entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleisiin paluumuuttajiin heidän uudelleen asettumisensa alkuvaiheessa. He eivät saavu tänne ryhmänä eivätkä toimi täällä ryhmänsä edustajina. He eivät myöskään kohtaa Suomea järjestelmänä vaan yhteiskuntana, jonka imaginaariset raamit he ovat luoneet jo entisessä kotimaassaan ja joka avautuu heille yksittäisissä teoissa ja tilanteissa.

Kulttuurinen identiteetti ei ole paluumuuttajille ongelma uudelleen sijoittumisen alkuvaiheessa, jolloin heidän arkensa täytyy yrityksistä saada ote siitä, miten uusi yhteiskunta ja siellä asuvat ihmiset

toimivat ja reagoivat. Toisinaan alku on odottelua ja toisinaan taas asteittaista toimintojen avautumista. Foucaultin käsite hallinta (governmentality) kuvaa hyvin yleensäkin maahanmuuttajien kohtaamaa tilannetta, jossa uusi subjekti saatetaan erilaisten kontrolloivien verkostojen ja systeemien sisään ja samalla hänestä muokataan yhteiskuntakelpoista (ks. Dean, 1999: 32 - 33). Maahanmuuttaja toimii ja on osallisena läsnä- tai poissaolevana toki monessa muussakin kuin valtakulttuurin mahdollistamassa ja sen hallinnoimassa sosiaalisessa ja kulttuurisessa tilassa.

Tutkimukseni juonen perustana ovat ne tilat, joissa paluumuuttajat toimivat sekä läsnä- että poissaolevana ja joissa he kokevat osattomuutta tai osallisuutta. Nimeän nämä tilat identifikaation tiloiksi. Jokainen kollaasi kuvaa yhtä identifikaation tilaa. Kollaasit muodostavat identifikaation tilojen sarjan, joka on poikkileikkaus entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen tulleiden paluumuuttajien toiminnan konteksteista ja kulttuurisista lähtökohdista.

Olen nostanut tarkastelun keskiöön yksilön. Kulttuuri avautuu yksilön kautta eikä päinvastoin. Tarkastelen yksilöä historiallisen prosessin keskiössä, en sen avustajana tai eteenpäin viejänä. Maahanmuuttajan elämää hallitsee välitilan kaltainen oleminen ajassa ja paikassa (Bhabha, 1994; Hall, 1996). Heidän elämäänsä vaikuttaa vastaanottavan kulttuurin valmius hyväksyä heidän läsnäolonsa. Toisaalta maahanmuuttajat itse esittävät itsestään vain sen puolen, mikä sopii tai minkä he tulkitsevat sopivan ja mikä on tunnustettu suomalaisessa yhteiskunnassa. Maahanmuuttajien alkuvaiheen olemassaolo on sekä selviytymistä uudessa kulttuurissa että selviytymistä ensisijaiseen kulttuuriin liittyvistä menetyksistä ja luopumisista.

Maahanmuuttajien nykyisyys on vahvasti menneisyyden värittämä samalla, kun se on tulevaisuuteen valmistava välivaihe (vrt. Huttunen, 2002: 346). Se on murrosvaihe, jossa luopumisen ja uuden luomisen välinen dynamiikka ja vuoropuhelu hallitsevat yksilön olemassaoloa. Tutkimuksessani ilmeni, että nykyisyyden teot ja vaikeudet eivät sinänsä ole alkuvaiheessa merkityksellisiä niin kauan, kun ne nähdään avaimena tulevaisuuteen. Paluumuuttajat eivät antaneet painoarvoa nykyisyydelle, mutta toisaalta he eivät myöskään jääneet kiinni nykyisyyden vaikeuksiin ja ristiriitaisuuksiin. Maahanmuuttajat joutuvat päivittäin huomaamaan elävänsä yhteiskunnassa, joka sulkee sisäänsä

samanaikaisesti useita erilaisia historiallisia aikoja ja tilanteita. Ne yhtyvät ja ovat samanaikaisesti olemassa ja määriteltävissä vain fiktiivisessä tulevaisuudessa.

Paluumuuttajan mieli ikään kuin valikoiden hämärtää tai sumentaa ne nykyisyydessä esiin nousevat mielikuvat ja tuntemukset, jotka ovat mahdottomia hänen tulevaisuuden visioonsa nähden. Tämä tapahtuu, jotta paluumuuttaja kykenisi säilyttämään elämässään suunnan tai jotta hän jaksaisi nähdä ja uskoa tulevaisuuteen henkisesti raskaan alkuvaiheen aikana (ks. Pick, 1997: 188). Tämä ilmeni tutkimuksessani maahanmuuttajien tekojen ja niiden itsereflektioiden tasolla. Esimerkiksi aikuinen minä suoritti nykyisyydessä tekoja, joita menneisyyden aikuinen minä tai tulevaisuuden aikuinen minä ei ehkä suorittaisi. Alkuvaiheessa uudessa kulttuurissa nykyisyys on yksilön tietoisien persoonallisen, sosiaalisen ja moraalisen kehityksen kannalta eräänlaista yksilöhistorian ulkopuolista aikaa, vaikkakin sen alitajuntaan tuottamat merkitykset ovat hyvinkin merkittäviä yksilön elämänhistorian kannalta. On tärkeää, ettei irrallisen nykyisyyden ajanjakso jää liian pitkäksi ja että maahanmuuttajalle on mahdollista siirtyä eteenpäin.

Tutkimuksessa käy ilmi, että tila ja aika, joita paluumuuttajat käyttävät identiteettinsä tukena, ovat määrittelemättömiä (vrt. Bhabha, 1996). Ne ovat kokoelma toisiinsa liittymättömiä, fragmentaarisia palasia, jotka muodostuvat osin menneisyydestä, osin nykyisyydestä ja osin tulevaisuuden odotuksista. Merkitykset sitoutuvat osin suomalaiseen kulttuuriin, osin ukrainalaiseen, ja osin venäläiseen tai neuvostoliittolaiseen kulttuuriin ja osin oman etnisen ryhmän historiaan. Maahanmuuttajat puhuvat kuitenkin elämästään, itsestään ja kulttuuristaan sävyyn, jossa nämä ainesosat kohtaavat ja jossa niiden olemassaololle löytyy luonnollinen tai looginen syy ja selitys. Sitä voisi kutsua muistin ihmeeksi. Se on ilmiö, joka rakentaa sillan nykyisyyden ja menneisyyden välille ja jonka ajallinen status on nykyisyydessä (Huysen, 1995). Bhabha (1973, 86 - 90) sanoo muistin ihmeen olevan valtaisa identiteetin voima. Se on joustava, unohtava, valikoiva ja henkilökohtainen, ja se on erillinen mistä tahansa muusta varastoinnin systeemistä. Hän käyttää termiä kestävä vaikutus (lasting impression) kuvaamaan muistin koettua säilymistä. Kestävä vaikutus kuvaa sitä menneisyyden muotoa, joka on jatkuva ja pysyvä. Muistin ihme muokkaa ja rakentaa koettua menneisyyttä ja muodostaa menneisyydestä infrastruktuurin, jonka perustalle nykyisyys on

mahdollista rakentaa. Muistin ihme ja kestävän vaikutuksen prosessi muodostavat sen peilin, josta paluumuuttaja heijastaa kulttuurista identiteettiään ja tulkitsee itseään.

Jokainen maahanmuuttajaryhmä asettuu uudessa kulttuurissa eräänlaiseen välitilaan. Maahanmuuttajat ovat alkuvaiheessa heitä ympäröivässä kulttuurissa ulkopuolisia ja poissa ensisijaisen sosialisationsa kulttuurista. Maahanmuuttajat hakevat yhteyttä, osallisuutta ja paikkaa sosiaalisessa tilassa yhteiskunnassa, joka on heille määrittelemätön ja epämääräinen (ks. Bhabha, 1996). Ensimmäinen paluumuuttajien sukupolvi Suomessa neuvottelee valtakulttuurin ja muiden vähemmistökulttuurien kanssa ryhmän asemasta sosiaalisessa tilassa. Nykyisten paluumuuttajien kokemukset ja toiminta vaikuttavat tulevien sukupolvien elämän kulttuuriseen painotukseen sekä ryhmän sijaintiin ja asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Ensimmäinen paluumuuttajien Suomessa asuva sukupolvi ei ole huolissaan itsestään eikä ehkä pysty luomaan itselleen uutta kulttuurista identiteettiä. Heidän muuttonsa pääasiallinen syy oli heidän lapsensa ja lasten tulevaisuus. Tässä on mahdollisesti yksi avain nuorten maahanmuuttajien pahoinvoinnin tutkimiseen. Perheiden sisällä tavoitellaan erilaisia uudelleen identifioitumisia, jotka toteutuessaan loitontavat vanhempia ja lapsia toisistaan. Vanhemmat ovat asenteellisesti valmiita luopumaan entiseen elämäänsä kuuluvista asioista eivätkä tavoittelekaan sisällöltään samanlaista elämää kuin entisessä kotimaassaan. Lapsilleen he taas toivovat täydellisen osallisuuden ja suomalaiseen yhteiskuntaan kuulumisen tunnetta. Näyttäisikin siltä, että luopuessaan aikaisemmin itselleen tärkeiksi kokemistaan asioista lastensa hyväksi vanhemmat samalla rakentavat eräänlaista kulttuurista kuilua lastensa ja itsensä välille.

Alkuaikoina uudessa maassa maahanmuuttajat työstävät osallisuuttaan mimiikan ja imitoinnin avulla. Kehon kieli on helpompi muuttaa kulttuuriin sopivaksi kuin mieli (ks. Hastrup, 1996: 78). Ilmaisullinen toiminta sijoittuu aina tilaan. Analyysini osoittaa, että ensimmäisenä vuotena uudessa maassa paluumuuttajat toimivat kodin lisäksi pääasiassa ei-paikoissa, kaikille avoimissa tiloissa, joissa subjekti ei määrää osallistumisoikeutta. Maahanmuuttajia tutkittaessa on syytä huomioida ei-paikkojen suhteen, että niissä uuden kulttuurin varsinkin ulkoista esittämistä koskevat normit ja säännöt ovat paikkoja väljempinä ja vähemmän merkityksellisiä (ks. Hetherington, 1998).

Paluumuuttajat hakeutuvat ei-paikkoihin, koska ne ovat liminaalisia tiloja, jotka tarjoavat mahdollisuuden ulkopuolisuuden ylittämiseen ja kuulumisen tunteen kokemukseen (vrt. Bhabha, 1990). Ei-paikat ovat uudelleen identifioidumisen kannalta tärkeitä. Niissä harjoitellen saadaan hivenero itsevarmuutta valmistautuessa kohti osallisuutta uudessa kulttuurissa ja sen jäsenenä toimimista.

Etenkin alkuvaiheessa uudessa maassa maahanmuuttajien neuvottelu valtakulttuurin kanssa on alisteista, sillä heiltä puuttuu valtakulttuurin joukkovoima ja muu poliittinen vaikuttavuus (vrt. Huttunen, 2002: 14). Valtakulttuuri tuottaa maahanmuuttajista sekä näkyvin että näkymättömin toimenpitein marginaalisen ryhmän, jonka elämisen ehdot riippuvat valtakulttuurin odotusten ymmärtämisestä. Ajan kuluessa on mahdollista, että maahanmuuttajaryhmien sisäinen yhtenäisyys, voima ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus kasvavat.

Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet paluumuuttajat eivät ole varsinaisesti ryhmäytyneet Suomessa vaan toimivat jo entisessä Neuvostoliitossa olemassa olleiden liittojen, esimerkiksi Inkeriliiton, kautta. He valvovat ja puolustavat Toiseuden kautta avautuvia oikeuksiaan suomalaisina kuten entisessä Neuvostoliitossakin, nyt tosin paluumuuttajina. Ennen he ehkä pyrkivät uusintamaan ja ylläpitämään kansallisuuttaan, nyt uudelleen asettumisen yhteydessä toimintaa suunnataan myös kansalaisuuteen ja siihen liittyviin oikeuksiin. Organisaatiot järjestävät myös kielikoulutusta, juhlia ja tiedotusta sekä ryhmän sisällä että ryhmästä ulospäin. Mielenkiintoista on, että paluumuuttajat eivät ole uudessa kulttuurissaan perustaneet uutta ja uusista lähtökohdista yhdistyvää ja motivoituvaa organisaatiota tai yhdistystä. Ehkä aika on vielä liian nuori, sillä maahanmuuttajat joutuvat odottamaan kansalaisuuttaan ainakin viisi vuotta, minkä ajan esimerkiksi heidän virallinen poliittinen toimintansa on laitonta

Osalle paluumuuttajista suomalaisuus on Suomeen muuttamisen mahdollistavana tekijänä tullut keskeiseksi yhteiseksi nimittäjäksi 1990-luvun alussa. Heidän maahanmuuttonsa syyt ovat subjektiivisia ja yksilöllisiä. Pääsääntöisesti he eivät koe tarvitsevansa imaginaarista ulkopuolelta tuotettua ryhmäjäsennyttä Suomessa. Sen sijaan paikka (place), jota he nyt asuttavat on nähtävissä

heille yhteisenä diskursiivisena ja strategisena tilana, joka nostattaa esiin kysymyksen kulttuurisesta identiteetistä.

Valtakulttuurilla on tarve hallita sosiaalista tilaa, määrittellä Toiseus ja sijoittaa se sosiaaliseen tilaan. Paikka, suomalainen yhteiskunta rajattuna sosiaalisena tilana, ei suinkaan sulje maahanmuuttajia syliinsä mahdollistamalla heille selkeän kulttuurisen ja sosiaalisen ympäristön, kulttuurisen koodiston ja merkitysmaailman, johon asettua, sitoutua ja päästä osalliseksi. Ajallisesti ja tilallisesti maahanmuuttajien asuttavaksi muodostuu subjektiivisten, intersubjektiivisten ja kollektiivisten ajallisten kokemusten ja jatkumoiden risteyskohta, jonka määrittämisvalta on valtakulttuurilla. Maahanmuuttajat saavat sekä ryhmänä että yksilöinä marginaalisen aseman. Aikuisen maahanmuuttajan elämäntilan ja sosiaalisen kompetenssin supistuminen korvaantuu yksilöllisinä abstrakteina tiloina, joita maahanmuuttajat tuottavat. Ryhmäkohtainen marginaalisuus on pysyvä tila, kunnes yksilöt sisäistävät uutta kulttuuria siinä määrin, että pystyvät neuvottelemaan yhteisesti jaetuina koodein ja merkityksin itselleen paikan uudessa kulttuurissa. Heidän kykynsä kestää epämääräisyyttä, ulkopuolisuutta sekä hämmennyksen ja avuttomuuden tunteita saa voimansa tulevaisuudesta. Erityisen tärkeää paluumuuttajien Suomeen asettumista ajatellen on se, että he luopuvat ja uudelleen rakentavat elämänsä, ei oman, vaan lastensa ja lastenlastensa paremman elämän toivossa.

Uusi elämän ympäristö on täynnä liikettä, jonka logiikka jää paluumuuttajille alussa vieraaksi. Ympäröivän yhteiskunnan tarkkailu ja tulkinta perustuvat alkuvaiheessa pitkän odotusvaiheen aikana luotuihin mielikuviin ja ajatusrakennelmiin. Tutkimuksessa käy ilmi metaforien vahva merkitys prosessissa, jossa uusi ja vanha kulttuuri tai yksityinen ja julkinen tila yhdistyvät. Vanhaan kulttuuriin kuluvat merkitykset antavat muodon uudelle kulttuurille. Näin metaforat auttavat myös selviytymään alun epävarmuuden ja turvattomuuden ajanjaksojen yli (Fernandez, 1986: 8 - 38). Kaksi keskeistä metaforaa avaavat paluumuuttajille suomalaisen kulttuurin. Metaforat ovat työ ja rauhallisuus. Työ kuvastaa itsenäisyyttä, mahdollisuutta ja turvallisuutta. Työ ja sen vapaa harjoittaminen merkitsevät heille länsimaista yhteiskuntaa, vapaata yrittämistä ja vaurastumisen mahdollisuutta, hierarkkisuuden ja byrokraattisen jäykkyyden puuttumista ja tee se itse -käytännöllisyyttä. Toinen

metafora on rauhallisuus, joka liittyy suomalaiseen yhteiskuntaan ja tasa-arvoon, ihmisiin (ja maahanmuuttajat liittivät sen myös itseensä jonkin aikaa Suomessa asuttuaan). Rauhallisuus kuvastaa ennen kaikkea ennakoitavuutta, pysyvyyttä ja jatkuvuutta.

Metaforat ovat syntyneet Suomeen muuttamista odotellessa. Suomeen asettuminen on maahanmuuttajan sisäistä neuvottelua metaforista ja niiden kautta avautuvasta todellisuudesta. Ilmeni, että maahanmuuttajien oli vaikea puhua uudesta elämästään vanhassa kotimaassaan. Tieto siitä, että entisessä kotimaassa ennen muuttoa yhdessä muiden sinne jääneiden tuttavien kanssa jaetut metaforat eivät ehkä toimi tai muuttuvat Suomessa asuessa, ei kantaudu entiseen kotimaahan. Näin uudet maahanmuuttajat tulevat Suomeen samoin odotuksin kuin edellisetkin.

Paluumuuttajien on vaikea suunnitella elämäänsä kulttuurissa, jota he eivät tunne. Siksi he ovat alttiita tarttumaan niihin orientaation punaisiin lankoihin, joita uusi kulttuuri tarjoaa. Se tuottaa hetkellisen orientaation tunteen. Valtakulttuurin tarjoamat mallit helpottavat selviytymistä alkuvaiheessa uudessa kulttuurissa, sillä ne tarjoavat ja mahdollistavat valtakulttuurin intressien mukaisen integroitumisen yhteiskuntaan. Toisaalta valtakulttuurin, varsinkin viranomaisten, tarjoamat ehkä kategoriset ja rajallisetkin mahdollisuudet estävät maahanmuuttajia käyttämästä omia kykyjään. Usko itseän, pyrkimys aloitteellisuuteen ja toisin tekemiseen sekä elämänhallinnan laajentamiseen eivät kasva ellei paluumuuttaja koe innovatiivisten ja yksilöllisten mahdollisuuksiensa olevan toteutettavissa. Mahdollisuudet voivat sinänsä olla olemassa, mutta ne eivät ole maahanmuuttajille ajassa todellisia (vrt. Ronkainen, 1999: 51). Yksittäiset paluumuuttajat ovat valmiita ja pakotettuja neuvottelemaan osallisuudestaan ja paikastaan sosiaalisessa tilassa valtakulttuurin tarjoamin optioin. Keskeinen orientaatio on kieli ja sen opiskelu. Paluumuuttajat on ohjattu keskittymään yksinomaan kielten opiskeluun kaksi ensimmäistä vuotta. Tavoitteena on saavuttaa työelämässä tarvittava kielitaito. Kielen hallintaa on esitetty avaimeksi, jolla uuteen kulttuuriin päästään sisään ja saavutetaan sen jäsenyys.

Joka tapauksessa maahanmuuttajilla on jatkuvasti rakennusaineinaan kaksi eri tietoisuutta. Ne ovat suomalaisen yhteiskunnan läntiseksi kuviteltu yksilöllinen, rationaalinen ja itsellinen tapa, merkitys ja

representaatiomaailma (vrt. Goldberg, 1994: 25; Durling, 1993: 6) sekä maahanmuuttajan oman ensisijaisen identifikaationsa kautta muodostunut merkitysmaailma. Välitilan kulttuuri on näiden kahden eri tietoisuuden limittymistä toisiinsa siten, että ne muodostavat yhden alkuperäisiin palautumattoman kulttuurin. Olemisen ajallinen välitilanomaisuus ei ole vain maahanmuuttajien oman elämäntilanteen tuotosta. Myös ympäröivä kulttuuri tuottaa sitä. Se on laajemmin ajateltuna eräänlainen postmodernin yhteiskunnan ajallisen järjestyksen tila. Nykyisyys ei ole katkos tai sidos menneisyyteen tai tulevaisuuteen. Se ei ole enää synkroninen nykyisyys. Postmodernit tulkinnat noudattavat logiikkaa, jossa maahanmuuttajan ei tarvitse enää hajota ja jakautua todellisuuksien välillä ja jossa perinteiset kulttuurisen tiedon ominaisuudet, kuten synkronisuus ja kehitys, menettävät ensisijaisuutensa.

Paluumuuttajien kulttuurisen uudelleen identifioitumisprosessin yksi keskeisiä asioita on se, kuinka hyvin he pystyvät kestämään ulkopuolisuutta, väärinymmärretyksi tulemista, henkistä ohittamista ja osattomuuden tunnetta. On kysymys siitä, kuinka hyvin he jaksavat kantaa mukanaan kulttuurisen identiteetin fragmentteja ja kestää niiden sisältämän ristiriitaisuuden. Kuinka he jaksavat odottaa aktiivisesti aikaa, jolloin unet ja haaveet siirtyvät reaali maailman tapahtumiksi, ja aikaa, jolloin he hyväksyvät erityisyytensä ja sen, että heistä ei koskaan tule suomensuomalaisia tai suomenmaalaisia (ks. Lepola, 2000)? Maahanmuuttajan elämässä on tapahtunut suuri muutos. Yksilön kaikkea olemista hallitsee kaksi maailmaa, ensisijaisen sosialisointin kulttuuri ja uusi kulttuuri. Yksilön identiteetti on särkyneet ja jatkaa alkuvaiheessa prosessiaan fragmentaarisina säikeinä saavuttaakseen taas uuden tunnustetun olomuotonsa välitilassa.

Identiteetti ei rakennu ainoastaan ihmisten asuttaman sosiaalisen ja fyysisen tilan kautta. Kulttuurista toiseen siirtyvien ihmisten mielikuvituksen tuottamat kertomukset ja tarinat, jotka pohjaavat identiteetin sitomiseen sinne ja tänne, nykyisyyteen ja menneisyyteen sekä tuntemuksiin minä ja en-minä, ovat siitä syystä myös paikan metaforia. Erityisesti ensisijaisen kulttuurinsa jättäneiden ja uuteen kulttuurin asettuvien ihmisten narratiivisista tarinoista ilmenee, että paikaltaan muuttavien ihmisten identiteetti perustuu kuvitteellisiin polkuihin tai elettyihin episodeihin siellä ja täällä, vuorotellen, rinnakkain ja samanaikaisesti. Minä toimii sekä itselleen turvallisissa ja tyypillisissä että

myös täysin vieraisissa kulttuurisessa positioissa ja rooleissa. Siellä ja täällä tapahtuvat episodit limittyvät yksilön itsensä konstruoimana toisiaan täydentäväksi jatkumoksi.

Paluumuuttajat rakentavat kulttuurista identiteettiään pala palalta. Aikuinen pyrkii säilyttämään aikuisuutensa tukeutumalla entisen kulttuurin kautta mahdollistuviin tiloihin, esimerkiksi olemalla tiiviisti yhteydessä entiseen työyhteisöönsä tai oppilaisiinsa, niin kauan kunnes uusi kulttuuri mahdollistaa yksilölle osallisuuden ja kokonaisvaltaisen elämäntilan. Maahanmuuttajista lasten ja nuorten sopeutuminen on ainakin näennäisesti aikuisia nopeampaa, sillä heidän jäsenyytensä suomalaisissa yhteisöissä alkaa kouluissa ja päiväkodeissa pian Suomeen muuttamisen jälkeen. Lasten elämäntila suomalaisessa yhteiskunnassa on turvattu lakisääteisesti, aikuisten ei. Suomalainen yhteiskunta, suhteellisen homogeenisena sosiaalisena ympäristönä, ei tarjoa helposti toiminnan tilaa yksittäiselle maahanmuuttaja-aikuiselle.

8 LOPUKSI

Periaatteessa hyvinvointiyhteiskunta turvaa ja jakaa hyvinvointia demokraattisesti. Ennen 1990-lukua suomalaisessa yhteiskunnassa totuttiin suhteellisen laajaan homogeenisuuteen eli siihen, että eri ryhmittymien väliset erot olivat pieniä. Silloin myös ajateltiin, että rahallinen tuki riitti pitkälle turvaamaan hyvinvoinnin ja tasaamaan eri ryhmien välisen epätasa-arvon. Nyt tilanne on muuttunut. Suomen kulttuurinen perusta on yhä lisääntyvämmän heterogeeninen. Sen lisäksi myös taloudelliset erot eri ryhmittymien välillä näyttävät pysyvän suhteellisen suurina. Demokraattisen monikulttuurisen yhteiskunnan tulisi kyetä, ei vain jakamaan, vaan myös kuuntelemaan ja ottamaan vastaan se, mitä eri ryhmillä on tarjottavaa ja mahdollistamaan siten todellinen tasa-arvoisuus eli moniarvoisuus.

Suomalaiset voisivat nähdä entisen Neuvostoliiton alueella olevat suomalaista syntyperää olevat ihmiset ja heidän jälkeläisensä osana kansallista tradition ja perimän löytämistä, mikä edesauttaisi myös suomalaisia ja osaa paluumuuttajista ymmärtämään oman erityisasemansa suomalaisuuden kentällä. Yleensä yhteiskunnan suhteellisen nopean muutoksen suunta kohti heterogeenisempaa kulttuuria vauhdittaa oman nimenomaan paikallisen kulttuurisuuden etsimistä (ks. Werbner, 1997: 2). Paluumuuttajat eivät vain näytä edustavan sitä osaa historiaa tai elettyä kansallisuutta, jota suomalaisuus kaipaa ulkoistetuksi merkiksi jatkuvuudesta. Voi olla, että suomalaisten ja paluumuuttajien molemminpuolinen menneisyyden hyväksyntä löytyi vain siitä vaikenemisen kautta (ks. Lustiger- Thater, 1996: 190). Vaikeneminen on silloin uuden alkamisen ehto prosessissa, jossa paluumuuttajien suomalaisuus "häivytetään" ja he hakevat jäsenyytensä Suomessa samoin ehdoin ja mahdollisuuksin kuin mikä tahansa muu maahan muuttava ryhmä (ks. Connerton, 1989: 3 - 6).

Soja ja Hooper (1993: 184) ovat haastaneet tutkijat avaamaan uusia tiloja (spaces) erilaisten sosiaalisten käytäntöjen kohtaamiseen. Olen tässä tutkimusprosessissani pyrkinyt opettelemaan

kuuntelemista - muiden ja itseni. Olen sekä teoriassa että käytännössä etsinyt ja löytänyt rajoja ja myös uhannut niitä. Siellä, missä on raja, on myös mahdollisuus ylittää se, jättäytyä Toisen äänen alueelle ja sen merkitysten määrittämäksi sekä tuottaa tarina epäjatkuvuudesta.

Julkisuudessa ainakin implisiittisesti esitetty väite, että maahanmuuttajat tulevat Suomeen nauttimaan hyvästä sosiaaliturvasta, on yksipuolinen tulkinta. Sosiaaliturva varmasti vaikuttaa positiivisesti muuttopäätöksen tekemiseen, mutta ei ratkaise sitä. Kaikki haastateltavani toivoivat voivansa kantaa yhteiskunnallista vastuuta. Kotoutumislaissa mainitaan maahanmuuttajan oman kielen ja kulttuurin sekä aikaisempien opintojen ja työkokemuksen merkitys pääomana. Näitä tulisi käyttää hyväksi paluumuuttajan kotoutumisen prosessissa. Kukaan haastateltavistani ei maininnut kotoutumissuunnitelmaa, joka tuli lakisääteiseksi muutama kuukausi viimeisen haastattelukierroksen jälkeen. Merkittävää on se, etteivät he maininneet ensimmäisen haastattelukierroksen jälkeen mitään aikaisemmasta koulutuksestaan, työkokemuksestaan tai niiden vaikutuksesta uudelleenasetumisprosessiin. Päin vastoin he kokivat, ettei heidän tietojaan ja taitojaan haluta käyttää. He kokivat, että heidän käsketään odottaa aikaa, jolloin he ovat kuin suomalaiset. Sitä ei tule ja sitä odotellessa he syrjäytyvät pitkäaikaisesti työmarkkinoilta. Heidän uskonsa ja tahtonsa tehdä ja toimia hiipuu ja sammuu.

Maasta toiseen muuttavien ihmisten kulttuurisen identiteetin tilatutkimuksellinen tarkastelu avaa yhden dialogisen näkökulman valtakulttuurin ja vähemmistökulttuurien välille. Itse dialogi käytäntönä edellyttää vielä, että ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään (ks. Goldberg, 1994; 25) ja tämän toteutuminen oli enemmänkin poikkeus kuin sääntö tutkimuksen aikuisten paluumuuttajien ja valtakulttuurin välillä.

Simmel (ref. Slobin, 1993: 55) on aikoinaan kirjoittanut, että yksilön valinta on oleellinen ja merkitsevä. Se on sitä myös maahanmuuttajille, he voivat olla joko tosia itselleen tai tosia valtakulttuurille. Maahanmuuttajien tulevaisuus, asettuminen ja paikkansa löytäminen on sekä heidän että valtakulttuurin välisen dialogin tulos. Valtakulttuurissa tarvitaan ensi sijassa asenteita, joissa sen ulkopuolelta tulevia vaikutuksia ei kohdata esimerkiksi ylimääräisenä ongelmana vaan

voimavarana ja mahdollisuutena, mikä samalla uusintaa ja vahvistaa valtakulttuurin omaa elämäntapaa ja kehitystä.

Paluumuuttajat kokevat, että ennen kielen hallintaa he eivät kykene toimimaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja että kielen hallinta on ikään kuin avain onneen. Epäilyttävää on, että kielen oppimista odotellessa alun suuren innostuksen ja arjen rytmiiän rakentumisen aika hukataan ja jätetään hyödyntämättä. Kenties "herkkyykskausi" luoda vuorovaikutussuhteita suomalaisiin ja osallistua sosiaaliseen elämään yli kulttuurirajojen menetetään maahanmuuttajista koostuvissa kieliryhmissä vietettyjen kuukausien tai vuosien aikana. Tämän seurauksena elämä saattaa rutinoitua osallisuuteen oman ryhmän sisällä ja ulkopuolisena valtaväestöön. Paluumuuttajille tarjotaan kahden vuoden aika marginalisoitua ja eristyä suomalaisesta yhteiskunnasta. Haastateltavani eivät olleet saaneet ensimmäisen vuoden aikana yhtä lukuun ottamatta yhtään suomalaista ystävää. He eivät myöskään kokeneet kykenevänsä vaikuttamaan suomalaiseen yhteiskuntaan.

Merkittävää kotoutumisprosessia ajatellen on myös, että paluumuuttajat näyttivät uskovan kielen hallinnan muuttavan kaiken. Heidän ja valtakulttuurin välinen vuorovaikutus oli yksisuuntainen. Riippuvuuden tunne muusta yhteiskunnasta on jatkuva, mutta silti paluumuuttajien ensimmäinen sukupolvi koki olonsa turvalliseksi ja rauhalliseksi. He odottivat aikaa, jolloin kieli on hallinnassa ja he ovat kuin suomalaiset. Pidän tätä erittäin huolestuttavana ajatellen esimerkiksi pettymystä, joka seuraa kahden vuoden ahkeran kielenopiskelun ja kielen hallinnan jälkeen, jos he ovat vieläkin ulkopuolisia ja vailla työtä.

Olen käynyt läpi työtä tehdessäni laajan määrän käsitteistöä. Kulttuuri, tila ja identiteetti ovat sinänsä monimerkityksellisiä käsitteitä, joiden välisen keskinäisen problematiikan tulkitseminen tuottaa lisää käsitteitä ja samalla uusia mahdollisuuksia ja ongelmia. Tutkimusprosessin aikana nousi esiin asioita, joita pidän tutkimuksellisesti mielenkiintoisina. Välitila, eli kahden kulttuurisen sosialisointin kautta muodostuva kulttuurimaailmaa ja sen kulttuurisiin lähtökohtiinsa palautumaton prosessoituminen, on yksi teema, jota haluaisin ymmärtää enemmän. Se, miten maahanmuuttajien

on mahdollista osallistua ilman suomenkielen taitoa ja siinä tukeminen, ovat taas sosiaalialan työn näkökulmasta haasteellinen tehtävä. Suuri haaste sekä tutkimuksen että käytännön sosiaalialan työn kannalta on myös perheen sekä vanhempien ja lasten välisen suhteen tarkastelu. Tämä suhde tarvitsee tukea silloin, kun maahanmuuttaja-aikuisten ja -lasten uudelleenidentifikaatio prosessoituu eri aikaisesti, erilaisissa kulttuurisissa ryhmissä ja tilanteessa, jossa vanhempien aikuisuus toimijana on kyseenalaistettu.

Lopuksi haluan tuoda esiin asian, joka on jo tätä tutkimusta tehdessäni prosessoitunut ja vaikuttanut maahanmuuttajien asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Nimittäin etnisten vähemmistökulttuurien julkinen integraatiota tukeva politisointi tuottaa helposti erilaisen yksityisesti sekä virallisen ja julkisesti ilmaistun osallisuuden sosiaalisessa tilassa. Esimerkkinä tästä on Yhdysvalloissa yksityisen tilan etno-amerikkainen ja virallisen ja julkisen tilan Amerikan kansalainen (ks. Goldberg, 1994: 6). Suomessa siirtolaisuuteen liittyvä käsitteiden konstruoiminen on suhteellisen uutta. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet maahanmuuttajat sijoittuvat pääasiallisesti kategoriaan 'inkerinsuomalainen' tai paluumuuttaja. Molemmat käsitteet sisältävät oletuksen siitä, että henkilö on erilainen suomalainen. Nämä käsitteet ovat ymmärtääkseni yhtäläillä sekä virallisessa ja julkisessa keskustelussa että yksityisesti käytettyjä kategorioita. Maahanmuuttajat ovat alkaneet saada jo Suomen kansalaisuuksia. He ovat siis Suomen kansalaisia. On mielenkiintoista nähdä, miten heitä ja muita etnisiä vähemmistöjä kuvaavat tulkinnat, kategoriat ja käsitteet kehittyvät Suomessa 2000-luvun alkupuolella.

Kirjallisuus:

Adams, M. V. 1996: *The Multicultural Imagination, Race, Color and the Unconscious*. Routledge. London.

Alasuutari, P. 1993. *Laadullinen tutkimus. Vastapaino*. Tampere.

Amit-Talai, V. (toim.) 1996: *Re-Situating Identities, The Politics of Race, Erthnicity, Culture*. Broadview Press. Ontario. Canada.

Anderson, B. 1991: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London. Verso .

Augé, M. 1995: *Non-Places; Introduction to an Anthoropology o Supermodernity*. Verso. London.

Bakhtin, M. 1988: *The Dialogic Imagination: Four Essays*. University of Texas Paris. Austin.

Balibar, E. 1995: *Culture and Identity (Working Notes)* teoksessa Rajcman, J. (toim.). *The Question of Identity*. Routledge. New York.

Bammer,A. 1993: Introduction teoksessa Bammer, A. (toim.) *Displacements; Cultural Identities on Question*. Indiana University Press. Boomington and Indianapolis.

Bauman, Z. 1988: *Is there Postmodern Sociology*. *Theory, Culture and Society*, Volume 5, No. 2-3, June 1988.

Benjamin, W. 1993: viittaus teoksessa Taussig, M. *Mimesis and Alterity: A Particular History of Senses*. Routledge. London. Lainaus on teoksesta Benjamin (1939) *On Mimetic Faculty*.

Benjamin, W. 1933: viittaus teoksessa Taussig, M. *Mimesis and Alterity: A Particular History of Senses*. Routledge. London. Lainaus in teoksesta *The Work of Art in the Age of mechanical Reproduction*.

Bergson, H. Viittaukset teoksessa Lloyd, G. 1993: *Being in Time; Selves and Narrators in Philosophy and Literature*. Routledge. London. Alkuperäinen teksti on teoksista Bergson, H. 1913. *Matter and Memory*. George Allen. London sekä Bergson, H. 1913: *Creative Evolution*. MacMillan. London.

Berman, M. 1983: *All that is Solid Melt into Air: the Experience of Modernity*. Verso. London.

Bhabha, H. 1973: *Mary, Mary* teoksessa *intersubjectivity; Mary, Mary* teoksessa *intersubjectivity; Mary kelly* AXTST.Sept, 1973. Phaidon Press. London & Hong Kong.

Bhabha, H. (toim.) 1990: *Nation and Narration*. Routledge. London.

Bhabha, H. 1994: *Location of Culture*. 1994. Routledge. London.

Bhabha, H. 1994a: Viittaus teoksessa Shapiro, S.E. *Where Are the Jews in Western Discourse*. Teoksessa Bammer, A. (toim.) *Displacements; Cultural Identities on Question*. Indiana University Press. Bloomington and Indianapolis.

Bhabha, H. 1994b: *Anxious Nations, Nervous States* teoksessa Copjec, J. (toim.). *Supposing Subject*. Verso. London.

Bhabha, H. 1996: *Cultures In-Between* teoksessa Hall, S. & Du Gay, P. *Question of Cultural Identity*. Sage. London.

Bhattachrya, G. 1999: Teaching Race in Cultural Studies: A Ten-Step Programme of Personal Development teoksessa Bulmer, M.& Sol, A. Ethnic and Racila Studies. London. Routledge.

Blammer, A.1994: Introduction teoksessa Blammer A. (toim.) Displacements: Cultural identities in Question. Indiana University Press. Boomington and Indianapolis.

Bottomley, G.1992: From Another Place, Migration and the Politics of Culture. Cambridge University Press. Cambridge & New York.

Bourdieu, P. 1984: Distinction: a Social Critique of the Judgement of Taste. Harvard University Press. Cambridge, Mass.

Buchanan, I. 1997: De Certeau and Cultural Studies julkaisussa Incivil Society; New Formations; A Journal of Culture/ Theory/Politics. no. 31 spring/summer. Sage. London.

Buck-Morris, S. 1989: The Dialectics of Seeing: Walter Benjamin and The Arcades Project. Mass. Mitt Press. Cambridge, Alkuperäisteos on Adorno, W.Notebooks on reproduktiontheorie, 3. vols.,unpublished. Frankfurt am Main, Adorno estate, n.d., s.54ff.

Caillois et al.1993: Viittaus teoksessa Taussig, M. 1993: Mimesis and Alterity: A Particular History of Senses. Routledge. London. Lainaus teoksesta Caillois. 1935: Monitaure.

Carter, D, Donald, J. & Squires, J.1993: Introduction teoksessa Carter, D, Donald, J& Squires, J. (toim.) Space & Place, Theories of Identity and Location. Lawrence & Wishart. London

Castells, M.1989: The Informational City teoksessa Information Technology , Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process. Basil Blackwell. Oxford.

Chambers, I. 1994: Migrancy, Culture and Identity. Routledge. London.

Chaney, D. 1993: *Fictions of Collective Life: Public Drama in Late Modern Culture*. Routledge. London.

Ching-Liang Low, G. 1993: *White Skin/ Black Mask. The Pleasure and Politics of Imperialism*. teoksessa Carter, E. et al . *Space and Place: Theories of Identity and Location*. Lawrence & Wishart. London.

Clifford, J. 1988: *The Predicament of Culture : Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, MA Harvard University Press 1988.

Clifford, J & Marcus, G. 1986: *Writing Culture: the Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press. Berkeley.

Cohen, A. 1989: *The symbolic Construction of Community*. Routledge. London.

Cohen, A. 1994: *Self Consciousness; An Alternative Anthropology of identity*. Routledge. London.

Cohen, R. & Gold, G. 1996: *Israelis on Toronto: the Myth of return and the Development of a Distinct Ethnic Community*. *The Jewish Journal of Sociology*, Vol.39 no.1. ss.17 - 26.

Connerton, P. 1989: *How Societies Remember*. Capbridge University Press. Cambridge.

Connor, S. 1989: *Postmodernist Culture, An Introduction to Theories of Contemporary* . Oxford. Basil Blackwell.

Cross, M. L. 1996: *Paradigms of Jewish Ethnicity: Methodological and Normative Implications*. *The Jewish Journal Of Sociology*. Vol.30, No.1 June, 5-34

- De Certeau, M.** 1988: *The Practice of Everyday Life*. University of California Press.
- Dean, M.** 1999: *Governmentality, Power and Rule in mOdern Society*. Sage. London
- Derrida, J.** 1982: *Margins of Philosophy*. University of Chicago Press. New York.
- Douglas, M.** 1975: *Implicit Meanings*. Routledge & Kegan Paul. London.
- During, S.** 1993. Introduction teoksessa During, S. (toim.) *The Cultural Studies*, reader. Routledge. London.
- Ely, P. & Denney, D.** 1987. *Social Work in Multicultural Society*. *Issues in Social Work*. Ashgate. England.
- Eräsaari, L.** 1995: *Kohtaamisia byrokratioan näyttämöillä*. Gaudeamus. Helsinki. Viittaus Simmel. *Brücke und Tür. Das Individuum und die Freiheit. Essais*, 7-11. Berlin. Verlag Lkaus Wagenback.
- Featherstone, M.** (toim.) 1991: *Global Culture: nationalism, globalisation and modernisty: a theory, culture society special issue*. Sage. London.
- Fernandez, J. W.** 1986: *Persuations and Performances of the Beast in Every Body and Metaphors of Every Man* teoksessa *Persuations and performances*. Indiana University Press. Bloomington.
- Fischer, M, J.** 1986: *Ethnicity and Postmodern Arta of Memory*. In Clifford, J. & Marcus, G. E. (toim.) *Writing Culture; The Poetics and Politics pf Ethnography*. University of California Press. Los Angeles.
- Fornäs, J.** 1998: *Kulttuuriteoria. Vastapaino*. Helsinki.
- Foucault, M.** 1995: viittaus teoksessa Ogborn, M. *Knowing the Individual; Michel Foucault and Norberts Elias on Las Meninas and the Modern Subject* teoksessa Pile, S.& Thrift, N. (toim.)

Mapping Subject: Geographies of Cultural Transformation. Routledge. London. Alkuperäinen teksti teoksesta Foucault, M. 1970: The Order of Things : An Archeology of Human Sciences.

Geertz, C. 1973: Interpretation of Cultures: Selected Esseys. Basic Books. New York.

Geertz, G. 1996: Afterwords. Teoksessa Feld, S. & Basso, K. Senses of Places. School of American Research Advanced Seminar Series. School of American Research Press. Santa Fe.

Gellner, E. 1992: Postmodernism, Reason and Religion. Routledge. London.

Giddens, A. 1991: Modernity and Self Identity; Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge Polity Press.

Gilroy, P. 1991: Ain't Where You're from. It's Where You are At: The Dialectics of Diasporic Identification teoksessa Gilroy, P. (toim.) Small Acts: Thoughts on the Politics of Black Culture. Serpents's Tale. London.

Giroux, H. & McLaren, P. (toim). 1994: Between Borders: Pedagogy and the Politics of Cultural Studies. Routledge. New York.

Goffman, E. 1986: Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience. Harper & Row. New York.

Goffman, E. 1959: Everyday Life. Pinquin Books. New York.

Goldberg, D. T. 1994: Introduction: Multicultural Conditions teoksessa Goldberg, D. T. (toim.) Multiculturalism: a critical reader. Blackwell: Oxford.

Gordon, T., Holland, J. & Lahelma, E. 2000: Making Spaces: Citizenship and Difference in Schools. MacMillan. GB.

Gray, A. & McGuigan, J. (toim.) 1993: Studying Culture. An Introductory Reader. Arnold. London.

Grossberg, L. 1996: Identity and Cultural Studies: is That All There Is? Teoksessa Hall & Du Gay (toim.). Question of Cultural Identity. Sage. London.

Grosz, E. 1993: Judaism and Exile; The Ethics of Otherness teoksessa teoksessa Carter, D, Donald, J & Squires, J. (toim.) Space & Place, Theories of Identity and Location. Lawrence & Wishart. London.

Grosz, M. 1989. The Sexual Subversions. Three French Feminists. London. Routledge.

Habermas, J. 1992: Discourses of Public Life. In Calhoun, G. (toim.) Habermas and Public Sphere. MIT Press.

Hall, S. 1987: "Minimal Selves", ICA Documents 6. ICA. London.

Hall, S. 1992: The Question of Cultural Identity. Teoksessa Hall,S., Held, D & McGrew,A. (tom.). Modernity and its Futures. Polity Press. Cambridge.

Hall, S. 1992a: New Ethnicities teoksessa Donald, J. & Rattansi, A. 'Race', culture and difference. Sage London.

Hall, S. & Gieben, B. (toim). 1992: Formations of Modernity. Cambridge. Polity Press.

Hall, S. 1996: Who needs Identity teoksessa Hall, S & Gay, P. (toim.) Questions of Cultural Identity. Sage. London.

Hall, S. 1996a: New Ethnicities teoksessa Marley, D. & Chen, K-H. (toim). Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies. Routledge. London.

Hall, S. 1996b: A Postscript to Allan White's Memory teoksessa Morley, D.& Chen, K.H.: Critical Dialogues in Cultural Studies. London.

Hall, S & Du Gay, P. 1996: Questions on Cultural Identity. Sage. London.

Hannula, M. 1997: Suomi ja Suomalaisuus: olla suomalainen 21 henkilöhaastattelua ja näkökulmaa. Like. Helsinki.

Harvey, D. 1989: The Condition of Postmodernity, an Enquiry into Origins of Cultural Change. Blackwell. Oxford.

Hastrup, K. 1996: A Passage to Anthropology; Between Experience and Theory. Routledge. London.

Hebdige, D. 1993: Training some thoughts on the future. Teoksessa Bird, J. (toim) Mapping the Future. Routledge. London.

Henke, H. 1997: Commentary on Merle Jacob's Constructing Cultural Identity: the Question of Caribbean Existence. Social Epistemology.1997, vol.11, no.1, 41 - 58.

Hetherington, K. 1998: Expressions of Identity: Space, Performance and Politics. Sage. London.

hooks, b. 1990: *Yarnings : Race, Gender and Cultural Politics*. South End Press. Boston.

Huttunen, L. 2002: *Nimeke: Kotona, maanpaossa, matkalla : kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki

Huysen, A. 1995: *Twilight Memories; Marking in a Culture of Amnesia*. Routledge, New York.

Hyötynen, P. 1999: *Kotoutumislaki tulee voimaam – valmistelutyötä on jatkettava*. *Monitori* 1/1999, 7-8.

IVY-maiden pakolaiset. 1999: Suomen Pakolaisapu.ry.

Jaakkola, M. 1999: *Maahanmuutto ja etniset asenteet: Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987-1999*. Helsinki. Työministeriö

Jaakkola, M. 1995: *Suomalaisten kiristyvät ulkomaalaisasenteet, 1995*. Työministeriö

Jabes, E. 1993: *Judaism and Exile: The Ethics of Otherness*. Teoksessa Carter, E.; Donald, J. & Squires, J. *Space & Place, Theories of identity and Location*. Lawrence & Wishart. London.

Jameson, F. 1993: *viittaus teoksessa Keith, M.& Pile, S. Place and Politics of Identity*. London. Routledge.

Jasinskaja-Lahti, I. 2000: *Psychological Acculturation and Adaptation among Russian-speaking Immigrant Adolescents in Finland*. *Sosiaalipsykologisia tutkimuksia*. Helsingin yliopisto.

Jasinskaja-Lahti, I.; Liebkind, K. ja Vesala, T. 2002: *Rasismi ja syrjintä Suomessa : maahanmuuttajien kokemuksia*. Gaudeamus. Helsinki.

- Keith, M. & Pile, S.** (toim.) 1993: Place and the Politics of Identity. Routledge. London.
- Kern, J.** 1983: The Culture of Time and Space. Harvard University Press. Cambridge Massachusetts.
- Kilito, A.** 1994: Dog Words teoksessa Bammer, A. (toim.) Displacements: Cultural Identities in Question. Indiana University Press. Bloomington and Indianapolis.
- Kitzinger, C. & Wilkinson, S.** 1996: Theorizing Representing the Other teoksessa Wilkinson, S & Kitzinger, C. (toim.) Representing the other: a 'feminism & psychology' reader. Sage, London.
- Kivinen, M.** 1998: Sosiologia ja Venäjä. Tammi. Helsinki.
- Kyntäjä, E. & Kulu, H.** 1998: Maahanmuuttonäkymät venäjältä ja Baltian maista Suomeen. Siirtolaistutkimuksia A20. Turku. Siirtolaisinstituutti.
- Lacan, J.** 1978: The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis. W. W. Norton & Company. New York.
- Laplanche, J.** 1993: Viittaus teoksessa Burgin, V. Chance Encounters: Flaneur and Detraquee in Bretons Nadja teoksessa Carter, D., Donald, J. & Squires, J. (toim.) Space & Place, Theories of Identity and Location. Lawrence & Wishart. London.
- Latour, B.** 1993: We have never been Modern. Harvester Wheatsheaf. New York.
- Lefébvre, H.** 1984: Production of Space. Blackwell. Oxford.
- Lehtonen, M. & Herkman, J.** (toim.) 1999: Stuart Hall, Identiteetti. Vastapaino. Tampere.

Lepola, O. 2000: Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi, Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki. SKS.

Liebkind, K. 1988: Me ja Muukalaiset: ryhmärajat ihmisten välisissä suhteissa. Helsinki. Gaudeamus.

Liebkind, K. 2000: Johdanto teoksessa Liebkind, K. Monikulttuurinen Suomi; Etniset Suhteet Tutkimuksen Valossa. Helsinki. Gaudeamus.

Liebkind, K. 2000: Monikulttuurinen Suomi; Etniset Suhteet Tutkimuksen Valossa. Helsinki. Gaudeamus.

Liebkind, K & Jasinskaja -Lahti, I. 1997: Maahanmuuttajien sopeutuminen pääkaupunkiseudulla, sosiaalipsykologinen näkökulma. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.

Lloyd, G. 1993: Being in Time; Selves and Narrators in Philosophy and Literature. Routledge. London.

Lustiger-Thaler, H. 1996: Remembering Forgetfully teoksessa Amit-Talai, V. (toim.) Re- Situating Identities, The Politics of Race, Ethnicity, Culture. Broadview Press. Ontario, Canada.

Lyotrad, J-F. 1984: The Postmodern Condition: a Report on Knowledge. Manchester University Press. Manchester.

Mason, D. 2000: Race and Ethnicity in Modern Britain. Oxford University press. Oxford.

Massey, D. 1994: Space, place and gender. Polity Press. Cambridge

Minh-ha, T.T. 1994: *Other than myself/ My Other Self*. Teoksessa Robertson G. et al. *Travellers' Tales. Narratives of Home and Displacement*. Routledge. London.

Michaels, E. 1996: viittaus teoksessa Grossberg, L. *Identity and Cultural Studies: Is that All there is?* Teoksessa Hall, S. & Dy Gay, P. (toim.). *Question of Cultural Identity*. Sage. London.

Mirón, L. F. 1999: *Postmodernism and the Politics of Racialized Identities*. Teoksessa Torres, R. et al. *Race, Identity and Citizenship. A Reader*. Blackwell. Oxford.

Morley, D. & Robison. 1996: *Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. Routledge. London.

Morris, M. 1988: *At Henry Parker's Motel*. *Cultural Studies* 2:1-47.

Morris, M. 1993: *Metamorphoses* Sidney Tower teoksessa teoksessa Carter, D, Donald, J. & Squires, J. (toim.) *Space & Place. Theories of Identity and Location*. Lawrence & Wishart. London.

Nevalainen, P. & Sihvo, H. 1991. *Inkeri: historia, kansa/kulttuuri*, SKS. Helsinki

O'Hanlon, R. 1996: Viittaus teoksessa Grossberg, L. *Identity and Cultural Studies: Is that All there is?* Teoksessa Hall, S. & Dy Gay, P. (toim.). *Question of Cultural Identity*. Sage. London
alkuperäinen O' Hanlon, R. 1988. 'Recovering the subject: subaltern studies and histories of resistance in colonial South Asia, *Modern Asian Studies*, 22: 189 – 224.

Okely, J. 1983: *The Traveller-gypsies*. Cambridge University Press. Cambridge.

Paine, R. P. B. 1986: *Norwegians and Saami: Nation State and the fourth World* teoksessa Gold, G. (toim.) *Minorities and Mother-Country Imaginary*. St John. ISER

Peltonen, M. 1999: Mikrohistoriasta. Gaudeamus. Helsinki

Pick, D. 1997: Stories of the Eye teoksessa Porter, R. (toim.) Rewriting the Self. Histories from the Middle Ages to the Present. Routledge. London.

Pile, S. & Thrift, N. 1995: Mapping the Subject teoksessa Pile, S & Thrift, N toim. Mapping the Subject: Geographies of Cultural Transformation. Routledge. London.

Pile, S. & Thrift, N. 1995: Introduction teoksessa Mapping the Subject; Geographies of Cultural Transformation. Routledge. London.

Proby, E. 1993: Sexing the Self; Gendered Positions in Cultural Studies. Routledge. London.

Pursiainen, C. 1999: Venäjän idea, utopia ja missio. Gaudeamus. Helsinki.

Rabinow, P. 1986: Representations are Social facts: Modernity and Post-Modernity in Anthropology teoksessa Clifford, M & Marcus, G.E. (toim.) 1986: Writing Culture; The Poetics and Politics of Ethnography. University of California Press. Berkeley and Los Angeles.

Ranciere, J. 1994: Discovering the Worlds. Teoksessa Robertson et al. (toim.) Travellers Tales: Narratives of Home and Displacement. Routledge. London.

Rapport, N. 1993: Diverse Worldviews in a English Village. Routledge. London.

Rapport, N. 1995: Migrant Selves and Stereotypes; Personal Context in a Postmodern World teoksessa Pile, S.& Thrift, N. toim. Mapping Subject: Geographies of Cultural Transformation. Routledge. London.

Rigby, B. 1991: *Popular Culture in Moderns France : A Study of Cultural Discourse*. Routledge. London

Ripatti, M. 1996: *Elämä yhden kortin varassa*. Tammi. Helsinki.

Reijonen, M. 1995: *Tilan Kolmet Kasvot*. Kipa. Pieksämäki.

Robertson, G. Et al. 1994. *Travellers' Tales: Narratives of Home and Displacement*. Routledge. London.

Ronkainen, S. 1999: *Ajan ja paikan merkitsemät subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Gaudeamus. Helsinki.

Rosaldo, R. 1989: *Culture & Truth. The Remaking of Social Analysis*. Beacon Press. Boston. Massachuttes.

Rundell, J. 1998: *Beyond Crises. Beyond Novelty: The Tension of Modernity*. *New Formations; A Journal of Culture/ Theory/ Politics*. no. 31 spring/summer. Saga. London. 158-175

Said, E. 1983: *After the Last Sky: Palestinian Lives*. Faber & Faber. London.

Said, E. 1987: *Orientalism*. Vintage. New York.

Sarup, M. 1994: *Home and Identity* teoksessa Robertson, G. et. *Travellers' Tales: Narratives of Home and Displacement*. Routledge. London.

Savolainen, M. 1997: *Inkerinmaa, joka on mutta jota ei ole*. Atena. Jyväskylä.

Sennett, R. 1986: The Fall of the Public Man. Faber & Faber. GB.

Senneth, R. 1996: The Uses of Disorder; Personal identity and City Life. Faber and Faber. London.

Sibley, D. 1995: Families and Domentic Routines: Constructing the Boundaries of Childhood teoksessa Pile, S. & Thrift, N. (toim.) Mapping the Subject; Geographies of Cultural Transformation. Routledge. London.

Shields, R. 1996. A Quide to urban Representation and What to Do About It: Alternative Traditions of Urban Theory teoksessa King, A toim.. Re-presentig the City; Ethnicity, Capital and Culture in the 21st–Century Metropolis. MacMillan. London

Shotter, J. 1993: Cultural Politics of Everyday Life. University Press. Buckingham

Sintonen, T. 1999: Etninen Identiteetti ja Narratiivisuus; Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina. jyvaskylän yliopistopaino. SoPhi. Jyväskylä.

Slobin, M. 1993: Subcultural Sounds, Micromusics of the West. Wesley University Press. Hannover & London.

Soja, E. 1989: Postmodern Geographies. Verso. London.

Soja, E. & Hooper, B. 1993: The Spaces that Difference Makes: Some Notes on the Geographical margins of the New Cultural Politics teoksessa Keith, M. & Pile, S. (toim.) 1993: Place and the Politics of Identity. Routledge. London.

Sollors, W. 1986: Beyond Ethnicity, Consent and Descent in American Culture. Oxford University Press. NY..

- Spivak, G.** 1996: Maailmasta kolmanteen. Vastapaino. Tampere.
- Square, J.** (toim.) 1996: Principled Positions; Postmodernism and THE Discovery of value. Lawrence & Wishart. London.
- Storey, J.** 1994: Introduction teoksessa Cultural Theory and Popular Culture. A reader. Harvester & Wheatsheaf. Hertfordshire.
- Suni, L.** 2000: Inkerinsuomalaiset teoksessa Vihavainen, T. ja Takala, I. (toim.). Yhtä Suurta Perhettä. Kikumora Publications. Series B:12. Helsinki
- Suomen laki a.** 1991: Ulkomaalaislaki 22.2.1991/378, liite 1 ja N:o 511/1996
- Suomen laki b.** 1999: Laki maahanmuuttajien kotoutumisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. 1999: 522, 1§..
- Strathern M.** 1991: After Nature: English Kinship in Late Twentieth Century. Lewis Henry Morgan Lecture Series. Cambridge University Press. NY.
- Suni, L.** 2000. Inkerinsuomalaiset teoksessa Vihavainen, T ja Takala, I. (toim.) Yhtä suurta perhettä. Kikumora Publications. Series B: 12. Helsinki.
- Takalo, P.** 1994: Inkerinsuomalaiset paluumuuttajina : selvitys inkerinsuomalaisten integraatiosta ja viranomaispalvelujen käytöstä Helsinki Sosiaali- ja terveysministeriö
- Takalo, P & Juote, M.** 1995: Inkerinsuomalaiset; Sosiaali- ja terveysministeriö, Pakolaistoimisto. Painatuskeskus. Helsinki

Taylor, P. 1999: Modernities. A Geohistorical Interpretation. Polity Press. Cambridge.

Taussig, M. 1991: Shamanism, Colonialism and the Wild man: A study in Terror and Healing. University of Chicago Press. Chicago & London.

Taussig, M. 1993: Mimesis and Alterity: A Particular History of Senses. Routledge. London

Taylor, P. J. 1999: Modernities. A Geohistorical Interpretation. Polity Press. Cambridge

Trux, M-L. (toim.) 2000: Aukeavat ovet: kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. WSOY.

Vihavainen, T. ja Takala, I. (toim.) 2000: Yhtä Suurta Perhettä. Helsinki. Kikumora Publications. Series

Virtaranta, P. 1990: Kulttuurikuvia Karjalasta. Ihmisiä ja elämänkohtaloita rajantakaisessa karjalassa. Weilin-Göös. Jyväskylä

Van deer Veer, P. 1997: 'The Enigma of Arrival': Hybridity and Authenticity in the Global Space teoksessa Werbner, N. & Modood, T. Debating Cultural Hybridity: Multicultural Identities and the Politics of Anti- Racism. Zed Books. London & New Jersey.

Wallace, M. 1994: Multiculturalism and Oppositionality. Teoksessa Giroux, H. & McLaren, P. (toim). Between Borders: Pedagogy and the Politics of Cultural Studies. Routledge. New York.

Weeks, J. 1993: Rediscovering Values teoksessa Squire, J. (toim.) Principled Positions, Postmodernism and the Rediscovery of Value. Lawrence & Wishart. London.

Weil, S. 1978: The Need of Roots: Prelude to a Declaration of Duties towards Mankind. 1. 1952 2. vols. Routledge & Kegan Paul. London.

Werbner, N. 1997: Introduction: The Dialectics of Cultural Hybridity. Teoksessa Werbner, N. & Modood, T. Debating Cultural Hybridity: Multicultural Identities and the Politics of Anti- Racism. Zed Books. London & New Jersey.

Werbner, N. 1997: Debating Cultural Hybridity teoksessa Werbner, N. & Modood, T.. Debating Cultural Hybridity: Multicultural Identities and the Politics of Anti- Racism. Zed Books. London & New Jersey

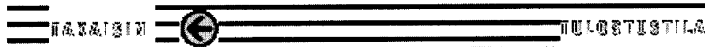
Wilson, T.M. 1993: Frontiers Go but Boundaries Remain. The Irish Border as a Cultural Divide teoksessa Wilson, T.M.& Smith, T.M.(toim). Cultural Change and the New Europe: Perspectives and the European Community. Westview Press. Boulder.

Woodward, K. 1997: Introduction. Teoksessa Woodward, K. (toim.) Identity and Difference. Sage. London

Young, I. 1993: Together in Difference: Transformation the Logic of Groups' Political Conflict. Teoksessa Square, J.(toim.). Principled Positions. Routledge. London.

Young, K. & Connelly, N. 1987: Viittaus teoksessa Ely, P. & Denney, D. Social Work in a Multi-Racial Society

Zukin, S. 1996: Space and Symbols in an Age of Decline teoksessa King, A. (toim.) Re-presenting the City; Ethnicity, Capital and Culture in the 21st - Century Metropolis. MacMillan Press. London.

N:o 511/ 1996

på svenska

Annettu Helsingissä 28 päivänä kesäkuuta 1996

Laki

ulkomaalaislain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään 22 päivänä helmikuuta 1991 annettuun ulkomaalaislakiin (378/91) uusi 18 a § seuraavasti:

18 a §

Edellytykset oleskeluluvan myöntämiselle entisen Neuvostoliiton alueelta peräisin olevalle henkilölle, jolla on suomalainen syntyperä

Sen lisäksi, mitä tässä laissa muutoin säädetään, voidaan entisen Neuvostoliiton alueelta peräisin olevalle henkilölle, jolla on suomalainen syntyperä, myöntää määräaikainen oleskelulupa:

1) jos hakija on itse, toinen hänen vanhemmistaan tai ainakin kaksi hänen neljästä isovanhemmastaan on tai on ollut merkittynä asiakirjaan kansallisuudeltaan suomalaiseksi; tai

2) jos hakijalla on muu yhteenkuuluvuutta osoittava side Suomeen ja suomalaisuuteen, mutta hän ei kykene asiakirjoilla osoittamaan täyttävänsä 1 kohdan edellytyksiä.

Oleskelulupa myönnetään myös edellä tarkoitetun henkilön aviopuolisolle sekä hänen huollettavanaan olevalle alle 18-vuotiaalle lapselleen. Aviopuoliso on rinnastetaan henkilö, jonka kanssa hakija elää jatkuvasti yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Oleskeluluvan myöntämisen edellytyksenä on, että hakija osallistuu lähtömaassa järjestettyyn maahanmuuttovalmennukseen, jollei ole perusteltua syytä poiketa tästä. Lisäksi edellytetään hakijan ilmaisemaa tahtoa muuttaa Suomeen vakinaisesti asumaan.

Selvitettäessä hakijan ilmaisemaa tahtoa muuttaa Suomeen vakinaisesti asumaan noudatetaan, mitä kotikuntalaissa (201/94) säädetään.

Suomalainen syntyperä osoitetaan alkupe-räisin asiakirjoin tai, jos tämä ei ole mahdollista, muutoin luotettavalla tavalla.

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä elokuuta 1996.

HE 56/96

HaVM 6/96

EV 83/96

Helsingissä 28 päivänä kesäkuuta 1996

Tasavallan Presidentti
MARTTI AHTISAARI Sisäasiainministeri
Jan-Erik Enestam

OLESKELUN LUONNETTA KUVAAVA KIRJAIN-NUMEROYHDISTELMÄ (STATUS) OLESKELULUVASSA JA VIISUMISSA

A-RYHMÄ

Ryhmään kuuluvat pysyväisluonteiseen maassa oleskeluun luvan saaneet henkilöt. Kahden vuoden yhtäjaksoisen A-statuksella tapahtuneen maassa oleskelun jälkeen henkilölle voidaan myöntää pysyvä oleskelulupa.

A.1 Oleskelulupa on myönnetty suomalaisen syntyperän tai muun Suomeen olevan siteen perusteella.

A.2 Oleskelulupa on myönnetty pitkäaikaiseksi arvioidun ammattitaitoisen työvoiman tarpeen johdosta.

A.3 Henkilölle on annettu turvapaikka (UlkL 30 §), oleskelulupa suojelun tarpeen perusteella (UlkL 31 §) tai hänelle on myönnetty oleskelulupa pakolaiskiintiön puitteissa tai muutoin painavasta humanitaarisesta syystä (UlkL 18 § 1 mom. 4 kohta).

A.4 Muu kuin edellä mainittu henkilö, joka oleskelee maassa pysyväisluonteisesti.

A.5 A-ryhmään kuuluvan henkilön tai Suomen kansalaisen perheenjäsen silloin, kun oleskeluluvan myöntäminen perustuu ainoastaan perheenjäsenen maassa oleskeluun.

B-RYHMÄ

Ryhmään kuuluvat määräaikaiseen oleskeluun luvan saaneet henkilöt. Maassa olon tarkoituksen vuoksi henkilölle ei myönnetä pysyvää oleskelulupaa kahden vuoden yhtäjaksoisen B-luvalla tapahtuneen maassa oleskelun jälkeen.

B.1 Oleskelulupa on myönnetty työntekoa, elinkeinon- tai ammatinharjoittamista varten.

Työntekijät sekä elinkeinon- ja ammatinharjoittajat, jotka ovat oleskelleet maassa yhtäjaksoisesti ja luvallisesti kaksi vuotta statuksella B.1, siirtyvät elinkeinon- tai ammatinharjoittamisen taikka työnteon edelleen jatkuessa ryhmään A.2.

B.2 Oleskelulupa on myönnetty opiskelua varten.

B.3 Henkilö oleskelee tai tekee työtä maassa tilapäisesti.

B.4 B-ryhmään kuuluvan henkilön perheenjäsen silloin, kun oleskeluluvan myöntäminen perustuu ainoastaan perheenjäsenen maassa oleskeluun.

D-RYHMÄ

Ryhmään kuuluvat henkilöt, joita ei tilapäisesti voida palauttaa kotimaahansa. Maassa olon tarkoituksen vuoksi henkilölle ei myönnetä pysyvää oleskelulupaa kahden vuoden yhtäjaksoisen D-luvalla tapahtuneen maassa oleskelun jälkeen.

D.1 Oleskelulupa on myönnetty määräaikaista maassa oleskelua varten, koska henkilöä ei voida käännättää tai karkottaa koti- tai oleskeluvallion tilanteen johdosta taikka siitä syystä, että kyseessä olevan valtion viranomaiset suhtautuvat kielteisesti henkilön vastaanottamiseen.

Mikäli oleskeluluvan myöntämisen edellytykset ovat kahden vuoden yhtäjaksoisen maassa oleskelun jälkeen edelleen olemassa, voidaan uusi oleskelulupa myöntää statuksella A.4.

D.2 Tähän ryhmään kuuluvan henkilön perheenjäsen silloin, kun oleskeluluvan myöntäminen perustuu ainoastaan perheenjäsenen maassa oleskeluun. Tätä statusta käytetään vain jo maassa oleskelevien perheenjäsenten kohdalla.

F-RYHMÄ

Ryhmään kuuluvat henkilöt, jotka ovat saapuneet maahan lyhytaikaista (enintään 3 kuukautta) oleskelua varten ja joille on myönnetty viisumi.

F.1 Turisti.

F.2 Liike-elämän, kulttuurin, tieteen ja taiteen edustaja.

F.3 Kansainvälisen kokouksen osanottaja.

F.4 Oppilaitosten pääsykokeisiin osallistuva henkilö.

F.5 Ulkomaalaisasetuksen 18 §:n tai työministeriön määräyksen M 1/96 nojalla työlupavollisuudesta vapautettu henkilö.

F.6 Muut enintään kolmeksi kuukaudeksi maahan saapuva

LIITE 2: haastattelurunko

Haastattelukierros (joulukuu 1997- tammikuu 1998)

Mistä olet muuttanut Helsinkiin ?

Millaisessa paikassa asuit siellä

Millainen kaupunki se oli ?

Mitä teit siellä (työ)

Miten kauan olit tehnyt sitä työtä?

Mitä muuta olet tehnyt?

Miten kauan olit asunut entisessä asuinpaikassasi ?

Millä perusteella voitte hakea paluumuutto-oikeutta?

Puhutteko Suomea?

Minkälaisessa talossa asuit ja ketä muita asui samassa asunnossa?

Mitä olisit tehnyt jos olisit jäänyt Venäjälle?

Minkälainen mielikuva sinulle oli Suomesta ennen kuin tulit tänne?

Mihin perustit päätöksesi muuttaa tänne?

Mitä sinun arkeesi sisältyi Venäjällä?

Minne muutitte ensin Suomeen tultuanne ja kuinka kauan viivytte siellä?

Missä olet asunut ensimmäisen yöpymis-/asuinpaikkasi jälkeen Suomessa?

Millaista tämä aika on ollut?

Millainen sinun arkesi on nyt täällä?

Käyttekö ulkona?

Missä paikoissa?

Mitä teette siellä?

Ovatko teidän ystävät venäläisiä, suomalaisia vai inkeriläisiä vai joitakin muita?

Onko teidän ruokakulttuuri tai ruuan laittaminen muuttunut Suomeen muuttamisen jälkeen?

Onko teidän vaatetus muuttunut?

Miten olette yhteydessä entiseen kotimaahanne ja kotipaikkaanne?

Kuinka usein (kirjoittaa/soittaa) ?

Onko sukulaisenne tai tuttavanne käyneet täällä?

Miten usein?

Keneen olette yhteydessä entisessä kotimaassanne?

Luetteko täällä mitään lehtiä tai kirjoja?

Käyttekö kirjastossa?

Kun pakkasitte tavaroitanne oliko joitakin erityisiä tavaroita, jotka halusitte tuoda tänne?

Keitä ovat ne ihmiset, joita te täällä tapaatte?

Missä he asuvat?

Oletteko itse tyytyväinen asuntoonne vai haluaisitteko mutta, miksi?

Mitä ajattelette tulevaisuudestanne?

Aiotteko opiskella?

Luuletteko, että entisestä ammatistanne tai koulutuksestanne on hyötyä täällä?

Mitä haaveita teillä on tulevaisuuden suhteen?

Onko sinun mielikuvasi muuttunut nyt kotikaupungistasi?

Keitä ovat ne viranomaiset, joiden luona käytte?

Kuinka usein?

Oletteko käyneet vielä jossakin muualla ?

Haluatko sinä kysyä minulta jotakin?

2. Haastattelukierros (heinäkuu 1998)

Miten teidän elämä on jatkunut sitten viime haastattelun?

Oletteko tutustuneet naapureihinne entä asuinalueeseen?

Miten usein lähdette pois asuinalueeltanne ja minne?

Kun sisustitte asuntoanne, laitoitteko jotakin eri tavalla kuin entisessä kotimaassanne?

Onko teille tullut uusia tapoja?

Oletteko käyneet entisessä kotipaikassanne?

Milloin?

Miltä siellä näytti?

Millaisia tunteita se herätti?

Oletteko muistelleet nyt enemmän lapsuuttanne sen matkan jälkeen kuin ennen sitä?

Onko tiedän tuttavien käynyt nyt täällä teidän luona?

Oletteko ajatelleet kertaakaan muuttaa takaisin?

Oletteko huomanneet nyt kun olette olleet täällä mitään eroja suomalaisten, venäläisten ja inkeriläisten välillä?

Pystytekö erottamaan suuresta väkijoukosta, kuka on suomalainen, kuka on venäläinen ja kuka on inkeriläinen?

Millä perusteella?

Miten itse koette, oletteko suomalainen, inkeriläinen vai venäläinen?

Mitä ajattelette suomalaisten ajattelevan inkeriläisistä ja venäläisistä?

Oletteko tutustuneet suomalaisiin yhtään lähemmin?

Muistatteko jotakin vitsiä entisestä kotimaastanne?

Mille naurettiin?

Oletteko kuulleet yhtään suomalaista vitsiä?

Ovatko asiat toteutuneet niin kuin ajattelitte täällä Suomessa?

Tuntuuko tämä paikka kodilta?

Miten kuvaisitte suomalaista ihmistä, kulttuuria ja yhteiskuntaa?

Miten kuvaisitte omaa elämänne täällä Suomessa?

Entä menneisyyttänne?

Onko Suomessa sellaisia asioita, tai oletteko joutuneet törmäämään sellaisiin tilanteisiin, joiden merkitystä ette ymmärrä?

Oletteko joutuneet tekemään elämässänne kompromisseja nyt viimeisen puolen vuoden aikana?

Koetteko, että Suomessa kohdellaan eri ryhmiä eri tavoin?

Käyttekö säännöllisesti jossakin, kuinka usein?

Oletteko liikkuneet jo yksin?

Jos tielle tulee sellainen henkilökohtainen ongelma, jonka ratkaisuun tarvitsette apua kenen puoleen käännytte?

Millainen on se ihminen, jota kuuntelisitte?

Oletteko suomalaistunut?

Miten?

Onko joitakin kutsuma tai hellittelynimi, jotka ovat jääneet pois täällä Suomessa?

Lausuvatko suomalaiset nimenne oikein?

Miten saatte tietoa ajankohtaisista asioista?

Oletteko saaneet inkeriläisistä tai suomalaisista tai venäläisistä uusia ystäviä tämän puolen vuoden aikana?

Mikä on suurin hankinta, minkä olette suorittanut nyt tämän puolen vuoden aikana?

Tuntuuko teistä, että voitte vaikuttaa omaan elämäänne?

Tuntuuko teistä, että voitte vaikuttaa suomalaiseen yhteiskuntaan?

Mitä toivotte tulevaisuudelta?

Miten näette tulevaisuuden?

3. Haastattelukierros (tammikuu 1999)

Onko sinulle tapahtunut jotakin merkittävää tai itsellesi isoa asiaa viimeisen puolen vuoden aikana?

Miten sun työ tai koulutusurasi on edennyt

Oletteko saaneet suomalaisia tai muita ystäviä nyt viimeisen puolen vuoden aikaan?

Millaisia nämä ystävät ovat, ovatko he helsinkiläisiä vai tänne muualta muuttaneita?

Ovatko he teidän ikäisiä?

Missä he asuvat?

Oletko tutustunut suomalaisiin naisiin/miehiin siis johonkin samaa sukupuolta olevaan tai saanut omia ystäviä tai tuttaviam?

Onko tiedän välinen työnjako muuttunut täällä Suomessa ?

Oletko aloittanut mitään uusia harrastuksia?

Mikäli on, siitä eteenpäin, mihin kulttuuriin se liittyy yms. ....

Oletko tehnyt yksin joitakin uusia asioita vai aina perheen kanssa?

Oletko käynyt entisessä kotimaassasi?

Oletko nähnyt sukulaisiasi, ovatko he käyneet täällä?

Kaipaat sinä asioita entisestä kotimaastasi?

Millaisia asioita sinä kaipaavat?

Miten sä pidät yhteyttä entiseen kotimaahasi ?

Voisitko nyt kuvitella muuttavasi takaisin?

Votsitsä muuttaa Suomessa jonnekin tai ulkomaille vaikkapa Ruotsiin?

Miten mu perhe/suku voi täällä Suomessa?

Mikä sinulle henkilökohtaisesti on tärkein aisa, mitä tämän vuoden aikana on tapahtunut?

Entä yleisesti muuton jälkeen nouseeko jokin asia ylitse muiden, miten, miksi, mitä se merkitsee ?

Onko lapsille/ sukulaisille tapahtunut muutoksia?

Onko sinun oma elämäntapa muuttunut, ajankäyttö tai muu sellainen?

Miten paljon sä ajattelet entistä kotimaatasi tällä hetkellä?

Oletteko nyt löytäneet joitakin uusia paikkoja, jossa olette käyneet?

Onko uusia kaupunginosia , missä olette alkaneet käydä?

Nukut sä enemmän vai vähemmän täällä Suomessa kuin entisessä kotimaassasi?

Nukut sä paremmin vai huonommin?

Luet sä enemmän vai vähemmän täällä kuin entisessä kotimaassasi?

Mistä katsotko televisiota, pystytkö seuraamaa suomenkielisiä uutisia

Mitä sä haaveilet, kun sä haaveilet jostakin?

Onko sinulla tällä hetkellä jokin erityinen asia, mitä sinä toivot?

Oliko teidän joulu nyt samanlainen kuin viime joulu (ensimmäinen Suomessa) ?

Mitä suomalaisia tapoja olette omaksuneet?

Millaisena sinä näet oman tulevaisuutesi?

Onko ajatuksesi suomalaisista tai suomalaisuudesta muuttunut sinä aikana kun sinä olet asunut täällä?

Mitä sä ajattelit suomalaisista ja suomalaisuudesta ennen tänne muuttoa?

Miltä se alkuaika täällä tuntuu nyt kun sä sitä muistelet?

Haluaisitko sinä sanoa vielä jotakin, joka minun olisi hyvä tietää kun teen tätä työtäni?

LIITE 3:
Aineiston jäsen-
tämisen vaiheet

Identifikaation tilat

		1.	2.	3.	4.	1.tila	2.tila	3.tila	4.tila	5.tila	6.tila	7.tila	8.tila	9.tila	
K O N K R. T I L A	S U O M I	LO(1)	Sp (3)												
			up (4)												
		PO(2)	sp												
			up												
	E N T. N -	L	LO	sp											
				up											
A B S T R. T I L A	S U O M I	PO	sp												
			up												
	I	PO	sp												
			up												
	E N T. N	L	LO	up											
				sp											

(1) Fyysisesti läsnäolevana tapahtuva vuorovaikutus
(2) Fyysisesti poissaolevana tapahtuva vuorovaikutus

(3) Kulttuurin sisäpuolella toimiva
(4) Kulttuurisen ulkopuolisena toimiva

ABSTRAHOINTI

1.tila =

Ensimmäinen kollaasi: 'Minä olen, kuka minä olen - henkinen kodittomuus.'

2. tila =

Toinen kollaasi: 'Mihin minä kuulun kyseenalaistuva etnisyys.'

3.tila

kolmas kollaasi: 'Ollaan ikään kuin -asettuminen todellisuuteen'

4.tila =

Neljäs kollaasi: 'Anonyymi ja paikaton osallisuus.'

5.tila =

Viides kollaasi: 'Uni- ja haavetilojen sallivuus ja ironian osuvuus.'

6.tila =

Kuudes kollaasi: 'Nykyisyys vaatii unohtamista ja kieltämistä.'

7.tila=

Seitsemäs kollaasi: 'Rakastavan silmän välttelevä katse.'

8.tila =

Kahdeksas kollaasi: 'Loittoneva menneisyys ja tulevaisuus.'

9.tila =

Yhdeksäs kollaasi: 'Ulkopuolisuuden tunteesta kohti kuulumisen tunnetta.'

LIITE 4: Haastateltavien kuvaus

Nimet ovat pseudonyymeja. Kunkin henkilön ilmoittama kansallisuus on pääsääntöisesti heidän passiinsa merkitty kansallisuus. Passi oli heille eräänlainen virallinen identiteetti ja neuvostokansalaisen elämää vahvasti säätelevä instituutio (Huttunen, 2002: 220).

”Toini”

Ukrainassa Suomeen yhdessä miehensä kanssa muuttanut jo eläkeikäinen nainen. Hänen vanhempansa olivat suomalaisia kansallisuudeltaan. Hän on suomalainen kansallisuudeltaan. Suomeen muuttivat samanaikaisesti myös hänen kaksi lastaan perheineen. Naisella on korkeakoulututkinto. Hän oli kokopäiväisessä suunnittelutyössä muuttoon asti.

”Ilya ”

Ukrainasta vaimonsa kanssa Suomeen muuttanut eläkeikäinen mies. Vaimon status oikeutti miehen muuttoon. Hän on venäläinen kansallisuudeltaan. Suomeen muuttivat samanaikaisesti myös hänen kaksi lastaan perheineen. Miehellä on korkeakoulututkinto ja hän työskenteli lentoliikenteessä muuttoon asti.

” Vladlena”

Ukrainasta miehensä kanssa Suomeen muuttanut keski-ikäinen nainen. Hän on kansallisuudeltaan venäläinen. Paluumuutto-oikeus Suomeen tulee hänen miehensä äidin kautta. Hänen miehensä vanhemmat ja miehen veli perheineen muuttivat Suomeen samanaikaisesti. Hänellä on tekninen koulutus ja hän työskenteli ennen Suomeen muuttoaan puhelinyhtiössä.

” Mihail”

Ukrainasta yhdessä vaimonsa Suomeen muuttanut keski-ikäinen mies. Paluumuutto-oikeus tulee hänen äitinsä kautta, joka on suomalainen kansallisuudeltaan. Myös hänen vanhempansa ja veljensä perheineen muuttivat Suomeen samanaikaisesti. Hänellä ei ole lapsia. Hän on käynyt korkeakoulun ja työskenteli ennen muuttoaan tiedonvälitysverkoston infrastruktuurin parissa.

”Ludmila”

Ukrainasta yhdessä miehensä ja kahden peruskouluikäisen lapsensa kanssa muuttanut keski-ikäinen nainen. Paluumuutto-oikeus Suomeen tulee hänen miehensä äidin kautta. Nainen on ukrainalainen kansallisuudeltaan. Hän toimi entisessä kotimaassaan musiikinopettajana, johon hänellä on myös koulutus.

”Vladimir ”

Ukrainasta yhdessä vaimonsa ja kahden peruskouluikäisen lapsensa kanssa muuttanut keski-ikäinen mies. Paluumuutto-oikeus tulee hänen äitinsä kautta, joka on suomalainen kansallisuudeltaan. Hänellä on teknikon tutkinto. Viimeajat entisessä kotimaassaan hän työskenteli ravintoala-alalla

” Polina”

Latviasta Suomeen miehensä ja tyttärensä kanssa muuttanut nainen. Paluumuutto-oikeus tulee hänen miehensä vanhempien kautta. Miehen vanhemmat ovat suomalaisia kansallisuudeltaan. Nainen on venäläinen kansallisuudeltaan. Hänellä on opistotasoinen teknikon koulutus. Ennen Suomeen muuttoaan hänellä on monta työpaikkaa, joissa hän teki työtä yhtäaikaaisesti. Työt olivat pääasiassa erilaisia siivoustöitä.

” Matti ”

Latviasta Suomeen yhdessä vaimonsa ja peruskouluikäisen tyttärensä kanssa muuttanut mies. Paluumuutto-oikeus tulee hänen vanhempien kautta, jotka ovat suomalaisia kansallisuudeltaan. Mies itse on ollut vailla passia ja merkintää kansallisuudesta viimeiset vuodet. Miehellä on opistotasoinen teknikon koulutus ja hän toimi myyntimiehenä.

” Reneta”

Moskovasta noin 400 km Valkovenäjälle päin sijaitsevasta keski-suuresta kaupungista yhdessä miehensä ja pienen lapsensa kanssa Suomeen muuttanut nuori nainen. Paluumuutto-oikeus tulee hänen miehensä isän

ja isänpuoleisten isovanhempien kautta. Hänellä on käynyt kulttuurisuuteen ja taiteeseen liittyvän koulutuksen ja toimi kirjastonhoitajana ennen Suomeen muuttoaan.

” Sasha ”

Moskovasta noin 400 km Valkovenäjälle päin sijaitsevasta keskisuuresta kaupungista yhdessä vaimonsa ja pienen lapsensa kanssa Suomeen muuttanut nuori mies. Muutto-oikeus tulee sekä hänen isänsä kautta, joka on suomalainen kansallisuudeltaan että hänen isän puoleisten isovanhempiensa kautta, jotka molemmat ovat suomalaisia kansallisuudeltaan. Mies on venäläinen kansallisuudeltaan. Hänellä on mekaanikon koulutus ja hän toimi ennen Suomeen muuttoaan autonkuljettajana.

”Veera”

Petroskoista yhdessä miehensä ja kahden lapsensa kanssa Suomeen muuttanut nainen. Nainen on suomalainen kansallisuudeltaan. Muu perhe sai hänen kauttansa paluumuutto-oikeuden. Hänellä on terveydenhuoltoalan tutkinto ja hän työskenteli terveydenhuoltoalalla ennen Suomeen muuttoaan.

” Victoria ”

Petroskoista Suomeen toisen lapsensa kanssa muuttanut keski-ikäinen nainen. Toinen lapsista jäi Petroskoihin. Hänen vanhempansa olivat suomalaisia kansallisuudeltaan. Isä oli amerikansuomalainen. Hän on suomalainen kansallisuudeltaan. Hänellä on korkeakoulututkinto ja pitkä opettajan ura takanaan entisessä kotimaassaan.

” Maria”

Pietarin ympäristöstä Suomeen alle kouluikäisen lapsensa kanssa muuttanut keski-ikäinen nainen. Paluumuutto-oikeus tulee äidin kautta, joka on suomalainen kansallisuudeltaan. Hänen kaikki isovanhempansa ovat myös suomalaisia kansallisuudeltaan. Nainen työskenteli kaupallisen alan opistotasoinen tutkinto. Entisessä kotimaassaan hän työskenteli pitkään myyjänä ja lapsen syntymän jälkeen päiväkodissa.

” Galina”

Keski-Venäjältä Volgan rannalta Suomeen kahden lapsensa kanssa muuttanut nainen. Hänen paluumuutto-oikeutensa tulee hänen isänsä kautta, joka oli suomalainen kansallisuudeltaan. Nainen on venäläinen kansallisuudeltaan. Hänellä on teknisen alan korkeakoulututkinto. Hän työskenteli sekä suunnittelijana että opettajana lukuun ottamatta aivan viimeisiä vuosia, jolloin hän sai eläkettä tehtaalta, joka konkurssiin mentyään ei enää toiminut. Hän teki myös satunnaisia myyntitöitä.

” Guntars”

Latviasta itsenäisesti Suomeen muuttanut nuoriaikuinen poika. Paluumuutto-oikeus tulee hänen isänsä kautta. Isä eli jo omaa elämänsä Suomessa. Pojalla on tekninen korkeakoulutus. Hänellä ei ole vielä työkokemusta entisestä kotimaastaan.